विदुर नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

बागमती प्रदेश, नेपाल

आवधिक योजना

(२०८३/८४ - २०८७/८८)

अन्तिम प्रतिवेदन

विषयसूची

परिच्छेद - १: भूमिका १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य २

१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू २

१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू १४

१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया १४

परिच्छेद- २: नगरपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धि समिक्षा १७

२.१ नगरपालिकाको परिचय १७

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना १७

२.१.२ प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा १९

२.१.३ जनसांख्यिक अवस्था १९

२.२ आर्थिक विकासको अवस्था २०

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा २०

२.२.२ पर्यटन तथा सँस्कृति २०

२.२.३ उद्योग, व्यापार व्यवसाय र आपूर्ति २१

२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा २१

२.२.५ सहकारी २१

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था २२

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण २२

२.३.२ शैक्षिक विकास २२

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाई २२

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण २२

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला २२

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था २३

२.४.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण २३

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात २३

२.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा २३

२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि २३

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था २४

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता २४

२.५.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन २४

२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन २४

२.५.४ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन २४

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था २५

२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन २५

२.६.२ श्रोत परिचालन २५

२.६.३ योजना व्यवस्थापन २५

परिच्छेद - ३: सोच तथा विकासको अवधारणा २८

३.१ पृष्ठभूमि २८

३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती २८

३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर २८
३.४ निर्देशक सिद्धान्त २९
३.५ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य २९
३.६ रणनीति तथा प्राथमिकता ३०
३.७ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट ३०
३.८.१ आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेटको श्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण ३२
३.८.२ सार्वजनिक खर्चको बाँडफाँड ३३
३.८.३ विषय क्षेत्रगत बजेट बाँडफाँडको विस्तृत विवरण ३४
३.८.४ बजेटका अन्य स्रोतहरूको परिचालन तथा व्यवस्थापन ३६
३.९ नगरपालिकाका समृद्धिका मुख्य संवाहकहरू (Lead Sectors) ३६
३.९.१ कृषिक्षेत्र (कृषि ग्राम) ३६
३.९.२ पर्यटन ३६
३.९.३ स्थानीय कच्चा पर्दाथमा आधारित उद्योगहरू ३६
३.९.४ वनजंगल ३६
३.१० विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू ३७
३.१०.१ ठूला शहर र राजमार्ग प्रणालीसँगको सन्निकटता ३७
३.१०.२ प्राकृतिक सम्पदाहरू ३७
३.१०.३ धार्मिक र सामाजिक सहिष्णुता ३७
३.१०.४ जनसांख्यिक लाभांश ३७
३.११ नगरपालिकाका गौरबका आयोजना (Signature Projects) ३७
परिच्छेद - ४: आर्थिक क्षेत्र ३८
४.१ कृषि तथा पशुपंक्षी ३८
(अ) कृषि ३८
पृष्ठभूमि ३८
समस्या तथा चुनौती ३८
सम्भावना तथा अवसर ३९
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यक्रम ४०
(आ) जडीबुटी ४५
पृष्ठभूमि ४५
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम ४५
(इ) पशुपंक्षी विकास तथा मत्स्यपालन ४६
पृष्ठभूमि ४६
समस्या तथा चुनौती ४६
सम्भावना तथा अवसर ४६
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम ४७
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ५८
अनुमान तथा जोखिम पक्ष ६२
४.२ सिँचाई ६३
पृष्ठभूमि ६३
समस्या तथा चुनौती ६३
सम्भावना तथा अवसर ६३

	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम	६३
	अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	६७
	अनुमान तथा जोखिम पक्ष	६७
४.३	**पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा**	**६७**
	(अ) पर्यटन	६७
	पृष्ठभूमि	६७
	समस्या तथा चुनौती	६८
	सम्भावना तथा अवसर	६८
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम	६८
	अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	७४
	अनुमान तथा जोखिम पक्ष	७६
	(आ) सँस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य	७६
	पृष्ठभूमि	७६
	समस्या तथा चुनौती	७६
	सम्भावना तथा अवसर	७७
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम	७७
४.४	**उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति**	**८३**
	(अ) उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय	८३
	पृष्ठभूमि	८३
	समस्या तथा चुनौती	८३
	सम्भावना तथा अवसर	८३
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम	८४
	अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	८९
	अनुमान तथा जोखिम पक्ष	९१
	(आ) सहकारी	९१
	पृष्ठभूमि	९१
	समस्या तथा चुनौती	९१
	सम्भावना तथा अवसर	९१
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम	९२
	अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	९५
	(इ) बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र	९६
	पृष्ठभूमि	९६
	समस्या तथा चुनौती	९६
	सम्भावना तथा अवसर	९६
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम	९६
	अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	९८
४.५	**श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा**	**१००**
	(अ) श्रम तथा रोजगारी	१००
	पृष्ठभूमि	१००
	समस्या तथा चुनौती	१००
	सम्भावना तथा अवसर	१००
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम	१०१

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १०४
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १०५
(आ) सामाजिक सुरक्षा १०५
पृष्ठभूमि १०५
समस्या तथा चुनौती १०५
सम्भावना तथा अवसर १०५
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १०६
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १०७
परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र १०८
५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण १०८
पृष्ठभूमि १०८
समस्या तथा चुनौती १०८
सम्भावना तथा अवसर १०८
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १०९
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ११७
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १२०
५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन १२१
पृष्ठभूमि १२१
समस्या तथा चुनौती १२१
सम्भावना तथा अवसर १२२
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १२२
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १३१
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १३४
५.३ खानेपानी तथा सरसफाई १३५
पृष्ठभूमि १३५
समस्या तथा चुनौती १३५
सम्भावना तथा अवसर १३५
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १३६
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १३९
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १४१
५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग १४१
(अ) लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण १४१
पृष्ठभूमि १४१
समस्या तथा चुनौती १४१
सम्भावना तथा अवसर १४२
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १४३
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १५०
(आ) बालबालिका तथा किशोरकिशोरी १५३
पृष्ठभूमि १५३
समस्या तथा चुनौती १५३
सम्भावना तथा अवसर १५४
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १५४

अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका १५७
५.५ युवा तथा खेलकुद **१५८**
पृष्ठभूमि १५८
समस्या तथा चुनौती १५८
सम्भावना तथा अवसर १५८
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १५९
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १६२
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १६३
५.७ शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापन **१६४**
पृष्ठभूमि १६४
समस्या तथा चुनौती १६४
सम्भावना तथा अवसर १६४
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १६४
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १६६
५.८ गरिबी निवारण **१६७**
पृष्ठभूमि १६७
समस्या तथा चुनौती १६७
सम्भावना तथा अवसर १६७
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १६७
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १७१
परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास १७३
६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण **१७३**
पृष्ठभूमि १७३
समस्या तथा चुनौती १७३
सम्भावना तथा अवसर १७३
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १७४
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १७७
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १७८
६.२ सडक, पुल तथा यातायात **१७९**
पृष्ठभूमि १७९
समस्या तथा चुनौती १७९
सम्भावना तथा अवसर १७९
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १८०
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १८५
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १८६
६.३ जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा **१८८**
पृष्ठभूमि १८८
समस्या तथा चुनौती १८८
सम्भावना तथा अवसर १८८
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १८९
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १९१
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १९१

६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि १९२
पृष्ठभूमि १९२
समस्या तथा चुनौती १९२
सम्भावना तथा अवसर १९२
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १९२
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १९४
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १९५
परिच्छेद - ७: वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र १९६
७.१ वन तथा जैविक विविधता १९६
पृष्ठभूमि १९६
समस्या तथा चुनौती १९६
सम्भावना तथा अवसर १९६
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम १९६
अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका २०१
अनुमान तथा जोखिम पक्ष २०३
७.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन २०४
(अ) भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) २०४
पृष्ठभूमि २०४
सम्भावना तथा अवसर २०४
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम २०४
अपेक्षित उपलब्धी तथा नतिजा खाका २०६
अनुमान तथा जोखिम पक्ष २०७
(आ) जलाधार संरक्षण २०८
पृष्ठभूमि २०८
समस्या तथा चुनौती २०८
सम्भावना तथा अवसर २०८
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम २०८
अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका २१०
अनुमान तथा जोखिम पक्ष २११
७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन २१२
पृष्ठभूमि २१२
समस्या तथा चुनौती २१२
सम्भावना तथा अवसर २१२
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम २१२
अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका २१६
अनुमान तथा जोखिम पक्ष २१७
७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता २१८
पृष्ठभूमि २१८
समस्या तथा चुनौती २१८
सम्भावना तथा अवसर २१८
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम २१९
अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका २२२

अनुमान तथा जोखिम पक्ष २२४

परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र २२५

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन २२५

(अ) सुशासन तथा सेवा प्रवाह २२५

पृष्ठभूमि २२५

समस्या तथा चुनौती २२५

सम्भावना तथा अवसर २२५

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम २२६

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २३०

अनुमान तथा जोखिम पक्ष २३१

(आ) मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय २३३

पृष्ठभूमि २३३

समस्या तथा चुनौती २३३

सम्भावना तथा अवसर २३३

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम २३३

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २३५

अनुमान तथा जोखिम पक्ष २३६

(इ) तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन २३७

पृष्ठभूमि २३७

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम २३७

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २३९

अनुमान तथा जोखिम पक्ष २४०

परिच्छेद - ९: कार्यान्वयन व्यवस्था २४१

९.१ पृष्ठभूमि २४१

९.२ स्रोत परिचालन रणनीति २४१

९.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना २४३

सन्दर्भ सामाग्रीहरू २४७

अनुसुचीहरू २४९

अनुसुची - १ : वडागतरुपमा प्रस्तावित माग तथा कार्यक्रमहरू २४९

अनुसुची - २ : आवधिक योजनाको तयारीको लागि प्रारम्भिक प्रस्तुतीकरणमा उपस्थित सहभागीहरू २८०

अनुसुची - ३ : आवधिक योजनाको तयारीको लागि वडागत छलफलमा उपस्थित सहभागीहरू तथा तस्वीरहरू २८६

अनुसुची - ४: आवधिक योजना मस्यौदा प्रतिवेदनमाथि छलफलमा उपस्थित सहभागीहरू तथा तस्वीरहरू २९८

परिच्छेद - १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

देशमा प्रजातन्त्र, लोकतन्त्र हुँदै गणतन्त्र सम्मको व्यवस्था परिवर्तनले राजनीतिक रूपमा जनताहरू प्रजाबाट नागरिक बने पनि समृद्धि र पूर्वाधारका हिसाबले प्रारम्भिक अवस्थामा रहेको सर्वविदित नै छ। तसर्थ सामाजिक लोकतन्त्रको परिकल्पनासहित राजनीतिक-प्रशासनिक शक्तिको तहगत विभाजन र उक्त इकाइहरूमा स्रोत तथा साधनहरूको न्यायोचित वितरणका माध्यमबाट समुच्च विकास र समृद्धिको परिकल्पनालाई साकार पार्ने अठोटसहित जारी भएको नेपालको संविधान २०७२ पछिको परिस्थितिलाई फरक किसिमले बुझ्न सकिन्छ। यद्यपि, विकासको दृष्टिकोणबाट मात्र हेर्दा बितेका करिब ७० वर्ष नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार प्राप्तिका संघर्षमा मात्र केन्द्रित भएका छन्। कुनै समयमा नेपालले आर्थिक, भौतिक तथा सैन्य सहयोग गर्ने हाम्रा छिमेकी राष्ट्रहरू भारत, चीन, दक्षिण कोरिया समेतले विकासको नयाँ उचाई हासिल गरिरहेका छन्। हामी भन्दापछि स्वतन्त्र भई आर्थिक विकासतर्फ पाइला चालेका पूर्वी तथा मध्य एसियाका धेरै मुलुकहरू विकासमा हामी भन्दा कैयौं गुणाअघि लम्किसकेका छन् भने हामी भर्खर मात्र विकासका पूर्वाधारको निर्माणमा जुटेका छौं।

नेपालको संविधान २०७२ जारी भइसके पश्चातको निर्वाचनबाट नयाँ संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरू गठन भएका कारण नयाँ संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्था अनुरूपको राज्यको पुर्नसंरचना समेत भइसकेको छ। तीन तहका सरकारले जनतालाई सेवा तथा सुविधा प्रदान गरिरहेको यस ऐतिहासिक कालखण्डमा सम्पूर्ण राष्ट्र नै समग्र विकास र आर्थिक समृद्धिको मूल मन्त्र लिएर अगाडि बढी रहँदा वर्षौंदेखि व्याप्त अविकास, गरिबी, रोगव्याधी, पछौटेपन, अशिक्षा, असुविधा र अन्यायको दुश्चक्रमा पिल्सिएका आम स्थानीयबासीमा नयाँ परिवर्तन र राज्य व्यवस्थाले आशाको सञ्चार गराएको छ।

जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी सुलभ र गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्न, लोकतन्त्रका लाभहरुको समानुपातिक र न्यायोचित वितरण गरी कानूनी राज्ज र दिगो विकासको अवधारणा अनुरुप समाजवाद उन्मुख संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणालीलाई स्थानीय तहदेखि नै सुदृढ गर्ने उद्देश्य स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ ले राखेको छ। उक्त ऐनको दफा ११ र १२ मा क्रमशः गाउँपालिका तथा नगरपालिका र वडा समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएका छन् भने दफा २४ को उपदफा (१) मा गाउँपालिका/नगरपालिकाले आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासका लागि आवधिक, बार्षिक, रणनीतिगत विषय क्षेत्रगत मध्यकालिन र दीर्घकालिन योजना बनाई लागू गर्ने स्पष्ट उल्लेख छ। त्यसैगरी ऐनको परिच्छेद ९ मा गाउपालिका/नगरपालिकाको वित्तीय अधिकार क्षेत्र समेत तोकिएको छ।उक्त कानूनी प्रबन्धलाई सम्मान गर्दै यस विदुर नगरपालिकाको आवधिक योजना तयार पारिएको छ।

कुनै पनि स्थानको समग्र विकासको ढोका खोल्ने महत्वपूर्ण भूमिका भौतिक तथा आर्थिक विकासले खेल्ने भएकाले विकास योजना निर्माण गर्दा भौतिक विकास र आर्थिक विकासको आधार खाका तयार पार्नु एकदमै महत्वपूर्ण हुन्छ। यो योजनाले नगरपालिकाको वस्तुगत भौतिक अवस्थाको यकिन तथ्याङ्कसहितको आधार नक्सा तथा अन्य विषयगत तथ्यहरूको विवरण तयार पारी सोको आधारमा अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन कार्ययोजना र रणनीतिहरू तयार पारेको छ। एकातर्फ अव्यवस्थित र योजनाविहीन विकास क्रियाकलापले हामीलाई सही दिशा निर्देश गर्दैन् भने अर्कोतर्फ समय र स्रोतको समेत उच्चतम सदुपयोग हुन सक्दैन्। तसर्थ निर्दिष्ट समय सीमाभित्र रही निश्चित प्रकारका विकास योजनाहरूलाई निर्दिष्ट उपलब्धिहरू हासिल गर्ने हेतुले निर्माण गर्दा विकासका क्रियाकलापहरू व्यवहारिक, समय सान्दर्भिक र उच्च प्रतिफलमुखी हुन जान्छन्। तसर्थ यस नगरपालिकामा उपलब्ध साधन र स्रोतको उच्चतम सदुपयोग गरी निर्दिष्ट समय सीमाभित्र, निर्दिष्ट उद्देश्य हासिल गर्न यस प्रकारको आवधिक योजनाको आवश्यकता परेको हो।

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य

यस योजनाको मूल उद्देश्य विदुर नगरपालिकाको विषयगत आवधिक योजना निर्माण गर्नु हुनेछ, जस अन्तर्गतः

- दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति तयार पार्ने ।
- सोही अनुसारका कार्यनीति र कार्य योजना तयार पार्ने ।
- कार्य योजनाका लागि नगरपालिकाको स्पष्ट आधार नक्सा तयार पार्ने ।
- भौतिक पूर्वाधार विकास योजना तयार पार्ने ।
- सामाजिक-साँस्कृतिक विकास योजना तयार पार्ने ।
- आर्थिक विकास योजना तयार पार्ने ।
- वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना तयार पार्ने ।
- सेवा प्रवाह तथा संस्थागत विकास योजना तयार पार्ने ।
- व्यापक जनसहभागितामा क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, अपेक्षित परिणाम र कार्यक्रमहरूको निर्धारण गर्ने ।

१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू

कुनै पनि योजना निर्माण गर्नका लागि निश्चित वैधानिक, कानूनी र नीतिगत आधारहरू आवश्यक पर्दछन् । यिनै वैधानिक, कानूनी र नीतिगत आधारहरूको आधारमा यो नगरपालिका नेपालको संघीय गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली अन्तर्गत स्थानीय तहको रुपमा जनतासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने स्थानीय सरकार हो । नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई एक प्रकारको पूर्ण स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापित र परिभाषित गरेकाले स्थानीय स्तरका विकास योजनाहरू तर्जुमा गर्ने र ती योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय तहलाई नै प्राप्त भएको छ । मुलतः यसै वैधानिक आधारको पृष्ठभूमिमा रहेका थप निम्न आधारहरूमा रहेर यो आवधिक योजना तयार पारिएको छ ।

१. विद्यमान ऐन तथा वैधानिक आधारहरू

(क) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

नेपालको संविधान २०७२ को **अनुसूची ८** तथा **स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४** को **दफा ११** को **उपदफा २ (छ)** र **दफा २४** बमोजिम नेपालमा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली लागू भए पश्चात् स्वायत्त स्थानीय सरकारको रूपमा स्थानीयस्तरका विकास आयोजना तथा परियोजना सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन गर्ने अधिकार संघीय तथा प्रादेशिक कानून तथा नीति नियमहरूसँग संगत हुने गरी स्थानीय सरकारलाई नै प्राप्त भएकाले सो वैधानिक व्यवस्था बमोजिम यो योजना निर्माण गरिएको छ । साथै संविधानको मर्मअनुरूप संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय स्तरमा निर्माण भएका सम्पूर्ण विद्यमान ऐन नियमहरूको सान्दर्भिक प्रावधान अनुरूप योजनालाई अन्तिम रूप दिइएको छ ।

(ख) अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको धारा ५९ बमोजिम विभिन्न तहका सरकारहरूलाई प्राप्त वित्तीय अधिकार तथा धारा ६० बमोजिम राजश्व श्रोतको बाँडफाँट गर्न बनेको यस ऐनले आकर्षित गर्ने प्रावधानहरूलाई समेत राजश्वको अधिकार, त्यसको बाँडफाँट, ऋण, अनुदान, बजेट व्यवस्थापन, सार्वजनिक खर्च र वित्तीय अनुशासन कायम गर्न आवश्यक व्यवस्थाहरू गरेकाले यी पक्षहरूलाई यो योजना निर्माण गर्दा आधार बनाइएको छ ।

(ग) राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन २०७४

नेपालको संविधानको धारा ६० को उपधारा ३ मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय श्रोत र धारा २५१ अन्तर्गत देशभर छरिएर रहेका प्राकृतिक श्रोतहरूको परिचालनबाट प्राप्त राजश्व वा श्रोतको प्रयोग गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रावधानहरू रहेको यस ऐनलाई यस योजना निर्माणमा एक आधारको रूपमा लिएको छ ।

(घ) आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ र नियमावली २०७७

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ ले स्थानीय तहको आर्थिक र वित्तीय स्रोत, क्षमता र पहुँचको बारेमा उल्लेख गर्दछ । यसको दफा ७ ले आवधिक योजनाले प्रक्षेपित गरेको लगानी र वित्तीय आवश्यकताको आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको लागि स्थानीय तहको कुल राष्ट्रिय स्रोत अनुमान गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यहि स्रोत अनुमानका आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचना निर्माण गर्नु पर्ने उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तैगरी, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ मा स्थानीय तहले मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा सम्बन्धित पालिकाको आर्थिक क्षमता हेर्नुपर्ने र त्यसैको आधारमा आयोजना बैङ्को स्थापना गरी योजनाको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ ।

(ङ) संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको समन्वय र अन्तरसम्बन्ध सम्बन्धी ऐन, २०७७

यो ऐनले तिन तहका सरकार बिचको समन्वय र अन्तर सम्बन्धको बारेमा उल्लेख गर्दछ । विशेषत राष्ट्रियस्तरका र एक भन्दा बढी प्रदेशमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आयोजनाको तर्जुमा संघले गर्ने, प्रदेशभित्र पर्ने र प्रदेशबाट कार्यान्वयन हुने आयोजनाको तर्जुमा प्रदेश सरकारले गर्ने तथा स्थानीय तहभित्र पर्ने र स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन हुने आयोजनाको तर्जुमा स्थानीय तहले गर्ने व्यवस्था यो ऐनले गरेको छ । स्थानीय तहले आयोजना तर्जुमा गर्दा संघीय कानूनले तोकेको मापदण्डको आधारमा गर्नुपर्ने र यसको अधिकार सूची र कार्य जिम्मेवारीको विषयमा नेपाल सरकारले आवश्यक सहयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

(च) विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्न प्रत्येक स्थानीय तहले अध्यक्ष वा प्रमुखको अध्यक्षतामा बढिमा पन्ध्र जना सदस्य रहेको स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने व्यवस्था गरेको छ । समितिले जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य सञ्चालन गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कार्यहरुको व्यवस्थापन र अनुगमन तथा सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।

२. विद्यमान राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू

सबैभन्दा महत्वपूर्ण राष्ट्रिय नीतिहरूमध्ये संविधानको धारा ५१ मा रहेका नीतिहरूलाई मूल आधार मानेर यो नीतिको अधिनमा रहेका प्रादेशिक तथा स्थानीय नीतिहरुलाई समेत आधार बनाई यो योजना तयार गरिएको छ । यी मध्ये पनि स्थानीय तहहरूले निम्न नीतिहरूलाई प्रमुख आधार मान्नु उपयुक्त रहेकाले सोही आधारमा यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

राजनीतिक तथा शासन व्यवस्था सम्बन्धी नीति	विकास सम्बन्धी नीति
सामाजिक र साँस्कृतिक रूपान्तरण सम्बन्धी नीति	सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धी नीति
अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धी नीति	नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीति
कृषि र भूमिसुधार सम्बन्धी नीति	श्रम र रोजगार सम्बन्धी नीति

प्राकृतिक साधन श्रोतको संरक्षण, सम्वर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी नीति	
राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६८	पर्यटन नीति, २०६५
वन नीति, २०७१/तथा वातावरण संरक्षण,	राष्ट्रिय युवा नीति,२०७२/ राष्ट्रिय खेलकुद नीति,२०६७
राष्ट्रिय कृषि नीति,२०६१	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०६३
औद्योगिक नीति, २०६७	सिँचाई नीति, २०७०
जलाधार नीति	राष्ट्रिय शिक्षा नीति
जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७	जैविक विविधता संरक्षण नीति,२०६३
राष्ट्रिय सहकारी नीति, २०६९	स्वास्थ्य नीति, २०४८
वाणिज्य नीति, २०६५	स्थानीय पूर्वाधार विकास नीति, २०६१
श्रम तथा राष्ट्रिय रोजगार नीति,२०७१	सूचना प्रविधि नीति, २०६७
आपूर्ति नीति, २०६९	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३
जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन नीति, २०७२	विकास सहायता परिचालन नीति
सार्वजनिक-निजी साझेदारी नीति, २०७२	बालबालिका सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९
अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समावेशी शिक्षा नीति,२०७३	राष्ट्रिय रोजगार नीति, २०७१
नवीकरणीय उर्जा अनुदान नीति, २०६९/राष्ट्रिय यातायात नीति, २०५८	राष्ट्रिय जनसंख्या नीति, २०७१
प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा एवम् तालिम नीति	राष्ट्रिय बीउ विजन नीति,२०५६
कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१	सँस्कृति नीति, २०६८
राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४	जलविद्युत विकास नीति, २०५८
स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७	प्रदेश तथा स्थानीय तहका लागि लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट नमूना निर्देशिका, २०७७
भू-उपयोग नियमावली, २०७९	राष्ट्रिय भूमि नीति, २०७५

माथि उल्लेखित नीति, कार्यविधि तथा निर्देशिका लगायत प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका सान्दर्भिक नीतिहरूलाई पनि योजना निर्माणको आधार बनाइएको छ ।

४. संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरू

कुनै पनि स्थानीय तहले योजनाको दीर्घकालीन, सोच, लक्ष्य र उद्देश्य तय गर्दा राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरूसँग सामञ्जस्यता कायम गरी गर्नुपर्ने भएकाले यस योजनाले निम्न सोचहरूलाई आधार बनाएको छ ।

क) दीर्घकालीन सोच वि.सं. २१००

लामो राजनीतिक संक्रमण पश्चात राजनीतिक स्थायित्वको जगमा उभिएर तीव्र आर्थिक विकास र समृद्धिको लागि आयमा वृद्धि, गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण तथा आर्थिक जोखिमहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै वि.सं. २०७९ देखि अति

कम विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति गर्दै वि सं. २०८७ सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै उच्च मध्यम आयस्तर भएको मुलुकमा रूपान्तरण हुने गरी यस दीर्घकालीन सोच तयार पारिएको छ ।

यस सोचको मूल लक्ष्य सामाजिक न्यायमा आधारित समतामूलक समाज निर्माण गर्ने हो । यसको मूल रणनीति भनेको आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत र साधनलगायत अर्थतन्त्रका सहयोगी क्षेत्रको परिचालनमार्फत् रूपान्तरणका कार्यक्रममा लगानी केन्द्रित गर्नु हो । यसर्थ नारामा दीर्घकालीन सोचलाई **"समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली"** तय गरिएको छ । यस सोचको अपेक्षित उपलब्धिमा **"समुन्नत, स्वाधीन र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्रसहितका समान अवसर प्राप्त, स्वास्थ, शिक्षित, मर्यादित र उच्च जीवनस्तर भएका सुखी नागरिक बसोबास गर्ने मुलुक"** मा नेपाललाई रूपान्तरण गर्ने रहेको छ ।

दीर्घकालीन सोच वि. सं. २१०० ले लिएका राष्ट्रिय रणनीति

- तीव्र, दिगो र रोजगारमूलक आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने,
- सुलभ तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा र शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने,
- आन्तरिक तथा अन्तरदेशीय अन्तरआवद्धता एवम् दिगो शहर/बस्ती विकास गर्ने,
- उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने,
- पूर्ण, दिगो र उत्पादनशील सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण गर्ने र
- सार्वजनिक सेवाको सुदृढीकरण, प्रादेशिक सन्तुलन र राष्ट्रिय एकता सम्बर्द्धन गर्ने ।

रूपान्तरणका प्रमुख संवाहक

दीर्घकालीन सोचको रणनीति कार्यान्वयन गरी राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न देहायबमोजिम सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणका संवाहक अवलम्बन गरिएको छ । यी संवाहकलाई दीर्घकालीन सोचको प्राथमिकताका क्षेत्रका रूपमा समेत लिई तदनुरूप साधन-स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ । आगामी योजनाहरू तर्जुमा गर्दा राष्ट्रिय आवश्यकता अनुसार प्राथमिकताहरूमा समयानुकूल परिमार्जन गरिनेछन् ।

१. गुणस्तरीय एकीकृत यातायात प्रणाली, सूचना प्रविधि तथा सञ्चार, पूर्वाधार र बृहत् सञ्जालीकरण,
२. गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण, उद्यमशील कार्य, सँस्कृति विकास र सम्भावनाको पूर्ण उपयोग,
३. जल विद्युत उत्पादन वृद्धि र हरित अर्थतन्त्र प्रवर्द्धन,
४. उत्पादन, उत्पादकत्व र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि,
५. गुणस्तरीय पर्यटन सेवाको विकास र विस्तार,
६. आधुनिक, दिगो र व्यवस्थित शहरीकरण, आवास र बस्ती विकास,
७. प्रादेशिक र स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र सुदृढीकरण तथा औपचारिक क्षेत्रको विस्तार,
८. सामाजिक संरक्षण र सुरक्षाको प्रत्याभूति र
९. शासकीय सुधार र सुशासन अभिवृद्धि ।

सहयोगी क्षेत्र

दीर्घकालीन सोचका लक्ष्य हासिल गर्ने सन्दर्भमा रूपान्तरणका सम्भाव्य क्षेत्रको प्रभावकारी परिचालन गर्न देहायका क्षेत्रहरूलाई प्रमुख सहयोगी क्षेत्रका रूपमा लिइएको छ ।

१. संविधान, लोकतन्त्र र विकासप्रतिको राजनीतिक प्रतिबद्धता,

२. जनसांख्यिक लाभ र नागरिक सचेतना,

३. भौगोलिक अवस्थिति र प्राकृतिक विविधता तथा सम्पन्नता,

४. सामाजिक-साँस्कृतिक विविधता तथा मौलिक पहिचान,

५. सामाजिक पूँजी र विश्वभर फैलिएका नेपाली समुदाय,

६. स्वच्छ र नवीकरणीय ऊर्जा,

७. मित्रराष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको सद्भाव र

८. संघीय शासन प्रणाली र वित्तीय संघीयता ।

दीर्घकालीन सोचको परिदृश्य र परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

दीर्घकालीन सोचका राष्ट्रिय लक्ष्यहरू प्राप्तिको लागि उच्च आर्थिक वृद्धिदर आवश्यक हुन्छ । यस अवधिमा वार्षिक औषत १०.५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरको प्रारम्भिक लक्ष्य अनुमान गरिएको छ । यसमध्ये कृषि क्षेत्रमा औषत ५.५ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रमा औषत १३ प्रतिशत र सेवा क्षेत्रमा वार्षिक औषत १०.९ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।

दीर्घकालीन सोचको अवधिको आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्यअनुरूप यस सोच अवधिको अन्तिम वर्षमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको अंश हालको २७ प्रतिशतबाट घटेर ९ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रका अंश हालको १५.२ प्रतिशतबाट वृद्धि भई ३० प्रतिशत र सेवा क्षेत्रको अंश हालको ५७.८ प्रतिशतबाट ६१ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ । यसबाट कृषि क्षेत्रमा रहेको ठूलो जनशक्ति उद्योग र सेवा क्षेत्रमा स्थानान्तरण हुनेछ । आगामी २५ वर्षमा उद्योग र सेवाको व्यापक विस्तार भई अर्थतन्त्रमा ठूलो संरचनागत एवम् गुणात्मक परिवर्तन हुने अनुमान छ ।

दीर्घकालीन सोचको आधार वर्ष २०७५/७६ मा नेपालको प्रतिव्यक्ति आय १ हजार ४७ अमेरिकी डलर रहेको छ । वि.सं. २०७९ सम्ममा अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति हुने र वि.सं. २०८७ मा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकमा स्तरोन्नति हुनेछ । वि.सं. २१०० मा १२ हजार १ सय अमेरिकी डलर प्रतिव्यक्ति आयसहित नेपाल उच्च आयस्तर भएको मुलुकमा स्थापित हुनेछ ।

माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू हासिल गर्न माथि उल्लेखित रूपान्तरणका संवाहक तथा सहयोगी क्षेत्रका अतिरिक्त देहायका तत्वलाई प्रमुख आधार लिइएको छ ।

१. संविधानका राज्यका नीति र मौलिक हक प्राप्त गर्न उच्च र दिगो आर्थिक वृद्धि आवश्यक रहेको ।
२. राजनीतिक तथा नीतिगत स्थिरता कायम भई आर्थिक समृद्धितर्फ उन्मुख अवस्था सिर्जना भएको ।
३. समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गरी सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रको लगानी वृद्धि गर्ने उपयुक्त वातावरण निर्माण भएको ।
४. जनसांख्यिक लाभ र प्राकृतिक स्रोत-साधनको महत्तम उपयोग गरिने ।
५. ज्ञान, सीप, पूँजी र प्रविधि तथा पूर्वाधार र ऊर्जा विकास गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
६. वि.सं. २०८७ सम्म दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्ने राष्ट्रिय प्रतिवद्धता रहेको ।
७. विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा तीव्रता प्रदान गर्न आयोजना बैंक, आयोजना पूर्व तयारी र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई सुदृढ बनाइने ।
८. अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई क्रमशः औपचारिक र उत्पादनशील बनाइने ।
९. राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विदेशी लगानी आकर्षित गर्न आवश्यक सुधार र एकद्वार प्रणाली अपनाइने ।
१०. ज्ञानमा आधारित अर्थतन्त्र विकास गरी समृद्धि हासिल गर्ने ।

दीर्घकालीन सोचका प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्यहरू देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर (औषत)	प्रतिशत	६.८	१०.५
२.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा वन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२७.०	९
३.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	१५.२	३०
४	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	५७.८	६१
५.	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर	१०४७	१२,१००
६.	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	१८.७	०
७.	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	२८.६	३
८.	आम्दानीमा माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको अनुपात (Plamaratio)	अनुपात	१.३	१.१
९.	सम्पत्तिमा आधारित जिनी गुणक (Gini Coefficient)	गुणक	०.३१	०.२५
१०.	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	३८.५	७२
११.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	३
१२.	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३६.५	७०
१३.	जलविद्युत तथा नवीकरणीय ऊर्जा उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	१,०७४	४०,०००
१४.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९०.७	१००
१५.	प्रतिव्यक्ति विद्युत उपभोग	किलोवाट घण्टा	१९७	३,५००
१६.	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	७८.९	९९
१७.	राष्ट्रिय र प्रादेशिक लोकमार्ग	कि.मि.	६,९७९	३३,०००
१८.	द्रुत मार्ग (भूमिगत मार्गसमेत)	कि.मि.	०	२,०००
१९.	रेलमार्ग	कि.मि.	४२	२,२००
२०.	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल जनसंख्या	प्रतिशत	५५.४	१००
२१.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६९.७	८०
२२.	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना	२३९	२०
२३.	पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना	३९	८

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
२४.	४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	२७	२
२५.	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५८	९८
२६.	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	४३.९	९५
२७.	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९.५	४०
२८.	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	२०	९५
२९.	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत	१७	१००
३०	लैङ्गिक विकास सूचकांक	सूचकांक	०.९२५	१
३१.	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक	०.५७४	०.७६०

स्रोतः १. राष्ट्रिय लेखा, आ.व. २०७५/७६, २. बहुआयामिक गरिबीको प्रतिवेदन २०१८, ३. नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण-२०१६, ४. राष्ट्रिय जनगणना, २०६८, ५. मानव विकास प्रतिवेदन २०१८

नोटः (क) दीर्घकालीन सोचको मार्गचित्र र रणनीति, २५ वर्षमा नेपाल उच्च आय भएको मुलुकको स्तरमा पुग्ने लक्ष्य र अन्य देशहरूको विकासको अनुभवका आधारमा प्रारम्भिक अनुमान गरिएको छ ।

(ख) शून्य प्रतिशत गरिबीले १ प्रतिशत भन्दा कम गरिबी रहेको अवस्थामा बुझाउँछ ।

(ग) आगामी योजनाहरू तर्जुमा गर्दा माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू समयानुकूल पुनरावलोकन गरिनेछन् ।

(ख) सोह्रौं आवधिक योजना (२०८१/८२ - २०८५/८६)

विगतको १५ औ योजनाको अवधी आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा अन्तिम रहेकाले नेपाल सरकारले आगामी आ.व. २०८१/८२ देखि सोह्रौ योजना लाग गर्ने भएको छ । "सुशासन, सामाजिक न्याय र समृद्धि" को सोच सहित सोह्रौ पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (२०८१/०८२ - २०८५/०८६) तयार गरिएको छ जस्लाई अन्तिम रुप दिई कार्यान्वयन प्रकृयामा लगिदैछ । **"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली"** को दीर्घकालीन सोच सहित मुलुकलाई वि.सं. २१०० सम्ममा सम्मुनत राष्ट्रको स्तरमा पुऱ्याउने, विकासशील र मध्यम आय भएको देशमा स्तरोन्नति गर्ने र दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने कार्यक्रम सहित शुरुआत गरिएको १५ औ योजनाको दीर्घकालीन सोचलाई यो योजनाले पनि निरन्तरता दिनेछ ।

सोह्रौ योजनाको **सोच** "सुशासन, सामाजिक न्याय र समृद्धि" रहेको छ भने उद्देश्यहरु निम्न तिन रहेका छन् :

१. राजनीतिक, प्रशासनिक, न्यायिक निजि तथा गैर सरकारी क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्नु,

२. स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, आवास, सुरक्षा तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सामाजिक न्याय स्थापित गर्नु,

३. मानवीय जीवन र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा सम्बृद्धि हासिल गर्नु

समष्टिगत रणानीतिः यो याजनाले निम्न चार समष्टिगत रणानीति तय गरेको छ :

१. विकासका सबै क्षेत्र तथा आयाममा देखिएका संरचनागत अवरोधहरूको पहिचान, सम्बोधन र निराकरण गर्दै उत्पादन, उत्पादकत्व तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

२. संघ, प्रदेश र स्थानीय तीनै तह तथा सरकारी, निजी, सहकारी र गैरसरकारी क्षेत्र एवं विकास साँझेदार बिचको अन्तरसम्बन्ध र कार्यात्मक क्षमतालाई मजबुत तुल्याउँदै दिगो विकास योजना कार्यान्वयन गर्ने ।

३. विकासका सबै क्षेत्र तथा आयाममा लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण, आधुनिक प्रविधिको प्रयोग, वातावरण संरक्षण र विपद् जोखिम न्यूनिकरणलाई आन्तरिकीकरण गर्ने ।

४. अध्ययन, अनुसन्धान तथा तथ्य र प्रमाणमा आधारित नीति निर्माण एवं विकासका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।

संरचनात्मक रूपान्तरणका प्रमुख क्षेत्रहरू : यसले निम्न प्रमुख क्षेत्रहरूलाई संरचनात्मक रूपान्तरणका क्षेत्रहरुको रुपमा उल्लेख गरेको छ ।

१. समष्टिगत आर्थिक आधारहरूको सबलीकरण र उच्च आर्थिक वृद्धि

२. उत्पादन, उत्पादकत्व तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि

३. उत्पादनशील रोजगारी, मर्यादित श्रम र दिगो सामाजिक सुरक्षा

४. स्वस्थ, शिक्षित र सीपयुक्त मानव पूँजी निर्माण

५. गुणस्तरीय भौतिक पूर्वाधार विकास एवं सघन अन्तर- आबद्धता

६. योजनाबद्ध, दिगो र उत्थानशील सहकारीकरण तथा बस्ती विकास

७. लैङ्गिक समानता, सामाजिक न्याय तथा समावेशी समाज

८. प्रादेशिक तथा स्थानीय अर्थतन्त्रको सुदृढीकरण र सन्तुलित विकास

९. गरिबी तथा असमानता न्यूनीकरण र समतामूलक समाज निर्माण

१०. प्रभावकारी वित्त व्यवस्थापन तथा पूँजीगत खर्च क्षमता वृद्धि

११. शासकीय सुधार तथा सुशासन प्रवर्द्धन

१२. जैविक विविधता, जलवायु परिवर्तन र हरित अर्थतन्त्र

१३. अतिकम विकसित मुलुकबाट सहज स्तरोन्नति तथा दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयन ।

१६ औं योजनाको समृद्धिका राष्ट्रिय लक्ष्यहरू

क्र.सं.	सुचक	एकाइ	२०७९/८० को स्थिति	२०८५/८६ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर	प्रतिशत	३.९८	७.३
२.	प्रतिव्यक्ति आय	अमेरिकन डलर	१४५६	२३५१
३.	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	२०.३	१२.०
४.	उपभोक्ता मुद्रास्फीति	प्रतिशत	७.७	५.०
५.	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक	०.६०१	०.६५०

क्र.सं.	सुचक	एकाइ	२०७९/८० को स्थिति	२०८५/८६ को लक्ष्य
६.	मानव सम्पत्ति सूचकांक	सूचकांक	७३.६	७८.०
७.	आर्थिक तथा वातावरणीय जोखिम सूचकांक	सूचकांक	२९.७	२४.०
८.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	७१.३	७३.०
९.	३० मिनेटको दूरीमा स्वास्थ्य संस्थामा महुँच भएको परिवार	प्रतिशत	७७	९०
१०.	उच्च मध्यमस्तरको खानेपानीमा पहुँच भएको घरपरिवार	प्रतिशत	२५.८	४५
११.	साक्षरता दर (५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७६.२	८५.०
१२.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	५.०
१३.	श्रम उत्पादकत्व	रु. हजारमा	२४५	२७५
१४.	सडक घनत्व	प्रति व.कि.मि.	०.६३	०.७७
१५.	विद्युत् उत्पादन (जलविद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा जडित क्षमता)	मेगावाट	२९६२	११,७६९
१६.	प्रतिव्यक्ति विद्युत् उपभोग	किलोवाट प्रति घण्टा	३८०	७००
१७.	विद्युत्मा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	९६.७	१००
१८.	इन्टरनेटमा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	६९.२	९०.०
१९.	कृषि वस्तुको औसत उत्पादकत्व (प्रमुख बाली)	मे.ट. प्रतिहेक्टर	३.३	३.७
२०.	बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा पहुँच पुगेको परिवार	प्रतिशत	६३	८५

श्रोत: राष्ट्रिय योजना आयोग

योजनाको अन्तिम वर्ष सम्ममा मुलुकको आर्थिक वृद्धिदर ७.३ प्रतिशत लक्ष्य सहित अगाडी सारिएको यो योजनाले प्रतिव्यक्ति आय दुई हजार तीन सय ५१ अमेरिकी डलर पुऱ्याउने र गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी) २०.३ प्रतिशतबाट १२ प्रतिशतमा झार्ने लक्ष्य राखेको छ। साक्षरता दर ७६.२ बाट ८५ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको छ। सोह्रौ योजना कार्यान्वयन गर्नका लागि अनुमानित लगानी करिब रु. एक सय ११ खर्च लाग्ने अनुमान गरिएको छ भने आर्थिक वर्ष २०८५/८६ सम्म नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (जीडीपी) १ सय खर्ब रुपैयाँ भन्दा माथि पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ। यसरी सोह्रौ योजनाले केहि महत्वकांक्षी लक्ष्य राखेको देखिएपनि राजनीतिक स्थिरता भएमा यसले उक्त लक्ष्य हासिल गर्न सक्ने देखिन्छ।

ग बागमती प्रदेशको आवधिक योजना (२०८१/८२-२०८५/८६)

राज्यको पूर्नसंरचना पश्चात् कायम भएको संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत हाल यो प्रदेश साविकको जनकपुर अञ्चलका ३ जिल्ला (दोलखा, रामेछाप र सिन्धुली) बागमती अञ्चलका ८ जिल्ला (रसुवा, नुवाकोट, धादिङ, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, भक्तपुर, ललितपुर र काठमाडौँ) तथा नारायणी अञ्चलका २ जिल्ला (मकवानपुर र चितवन) समेटी कायम गरिएको छ। मन्दिरै मन्दिरको सहरको रूपमा परिचित काठमाडौँ, विश्वसम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका १० वटा गन्तव्य मध्ये ८ वटा सम्पदा (हनुमान ढोका दरबार क्षेत्र, पाटन दरबार क्षेत्र, भक्तपुर

दरवार क्षेत्र, चाँगुनारायण मन्दिर, पशुपतिनाथ मन्दिर क्षेत्र, स्वयम्भुनाथ स्तुपा, बौद्धनाथ महा चैत्य र चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज) यसै प्रदेशमा रहेका छन्। यस प्रदेशमा ५ हजार मिटरभन्दा माथिका ६१ वटा हिमचुचुराहरू पर्दछन्। रसुवा जिल्लाको ७२४५ मिटरको उचाईमा रहेको लाङ्टाङ् लिरूङ हिमाल प्रदेशको सबै भन्दा अग्लो हिमालको रूपमा रहेको छ। यस पृष्ठभूमिमा बागमती प्रदेश अन्तर्गत रहेको यस नगरपालिकामा प्रदेशले तय गरेका विकासका लक्ष्यहरूसँग नगरपालिकाका लक्ष्यहरूको तादात्म्यता मिलाउनु आवश्यक रहेको छ।

प्रदेशको दीर्घकालीन सोच

"बागमती प्रदेशको रुपान्तरण: आर्थिक समृद्धि र समतामूलक समाज"

प्रदेशको समष्टिगत लक्ष्य

"सुशासन अभिवृद्धि गर्दै समृद्ध तथा समतामूलक प्रदेश निर्माण गर्ने"

प्रदेशको दीर्घकालीन परिमाणात्मक लक्ष्य

यस योजनामा ५ वर्षभित्र देहाय बमोजिम उपलब्धि हासिल गर्ने गरी परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ जुन तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १: प्रदेशको दीर्घकालीन प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्य

राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	आ.व. २०८०/८१	आ.व. २०८५/८६
प्रादेशिक आर्थिक वृद्धि दर प्रतिशत	३.६३	६.४
समग्र गरिबी दर प्रतिशत	१२.६	७.६
आयमा असमानता सुचकाङ्क (Gini-Cofficient)		
कूल गार्हस्थ्य उत्पादन	२०७४.४	३१३५.०
गैह्र कृषि क्रियाकलापहरूको योगदान प्रतिशत	५८	६५
प्रति व्यक्ति आय (अमेरिकी डलर)	२४८४	३५८०
औसत आयु वर्ष (जन्म हुँदाको बखत)	७२.४	७६
५ वर्ष मूनिका बाल मृत्यु दर (प्रति हजार जिवित जन्म)	२४	२०
खानेपानी सुविधा पगेका घरपरिवार (प्रतिशत)	९१.९५	१००
साक्षरता दर (प्रतिशत)	८२.१	१००
शौचालय सुविधा (प्रतिशत)		
सिँचाई योग्य क्षेत्रमा दीगो र भरपर्दो सिँचाई सुविधा (प्रतिशत)	४४.६२	५०
स्थानीय तहको केन्द्रसम्म सडक पहुँच नपुगेको	१	०
स्थानीय तहको केन्द्रसम्म सडक पहुँच पुगेको तर पक्की सडक नभएको	३२	०
प्रादेशिक सडक (कालोपत्रे दुईलेन)	९६३	२०००
नवजात शिशु मृत्युदर (संख्या)	१७	१२
स्वास्थ्य बीमामा आवद्ध जनसंख्या (प्रतिशत)	३०	८०

उद्देश्य

उपरोक्त लक्ष्य हासिल गर्न योजनाले निम्नलिखित उद्देश्यहरु राखेको छ।

१. प्रदेशलाई प्रमुख कृषिजन्य वस्तु र औद्योगिक उत्पादनमा स्वनिर्भर बनाउने ।
२. उच्च तथा दिगो आर्थिक बृद्धि र रोजगारीका अवसरमा व्यापक विस्तार गर्ने ।
३. आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा पछाडि परेका जिल्लाहरु तथा मानव विकास सूचकाङ्कमा अति पछाडि परेका स्थानीय तहहरुको अन्तरनिहितको आर्थिक उपयोग गर्ने र पूर्वाधार तथा आधारभूत सेवा पूऱ्याउने ।
४. मानव संसाधन योजनामार्फत भविश्यमा प्रदेशका लागि आवश्यक पर्ने विविध सीप र दक्षता भएका मानव संसाधनको प्रक्षेपण गरी सोहीअनुसार प्राविधिक तथा अन्य जनशक्ति उत्पादन गर्ने शैक्षिक प्रणाली विकास गर्ने ।
५. गुणस्तरीय स्वास्थ्य प्रणालीको विकास र विस्तार गर्दै आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
६. मूर्त तथा अमूर्त मौलिक कला, सँस्कृति तथा सम्पदाको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने ।
७. भौतिक पूर्वाधारलाई व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउने तथा सडकसँग जोडिएका क्षेत्रमा कृषि उत्पादन, फलफुल र तरकारी उत्पादन र उद्योग व्यवसायका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।
८. पहाडी तथा दुर्गम क्षेत्रहरुमा छरिएर रहेका घरपरिवारलाई एकीकृत बस्ती विकास गरी स्थानान्तरण गर्ने तथा बसाइँसराईलाई निरुत्साहित गर्ने ।
९. अतिविपन्न तथा सीमान्तकृत वर्ग र लोपोन्मुख समुदायका नागरिकको संरक्षण, उत्थान, सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, रोजगारी, खाद्यान्न र सामाजिक सुरक्षाका लागि सबल आधार तयार गर्ने ।
१०. उपलब्ध साधनस्रोतको निपुणतम उपयोगका लागि सबै सरकारी निकायहरुमा सुशासन अभिवृद्धि गर्ने ।
११. लैङ्गिक समता र सामाजिक समावेशीकरण तथा दलित, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकार सुनिश्चित गर्ने ।
१२. विकास निर्माणका योजना तर्जुमा गर्दाकै चरणमा विपद् प्रतिकार्य, वातावरण संरक्षण, जलवायु अनुकूलन आदिलाई केन्द्रमा राख्ने ।

समग्र रणनीतिहरु

आवधिक योजनाका लक्ष्यहरू हासिल गर्न देहायका रणनीतिहरू अपनाइनेछ :

- आर्थिक वृद्धिको लागि उत्पादनमूलक तथा सेवा क्षेत्रहरु जस्तैः कृषि, उद्योग, पर्यटन आदि क्षेत्रमा रुपान्तरणकारी परिवर्तन ल्याउने ।
- भौतिक पूर्वाधारको विकास मार्फत उत्पादन वृद्धि तथा आपूर्ति प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने ।
- मुलुकलाई आवश्यक दक्ष जनशक्ति तयार गर्न शिक्षा प्रणालीको संरचनामा परिबर्तन गर्ने ।
- गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- लक्षित वर्ग, समूह, भूगोल, केन्द्रित आर्थिक सामाजिक सशक्तिकरणका ठोस कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।
- सार्वजनिक निर्माण तथा सेवा प्रवाहमा संस्थागत सुशासन अभिवृद्धि गर्ने ।
- अव्यवस्थित शहर र बसोबास व्यवस्थित र उत्थानशील बनाउने ।
- विकास अभियानमा विपद् प्रतिकार्य, वातावरणमैत्री, जलवायु अनुकूलनको सुनिश्चितता गर्ने ।
- विकास निर्माण तथा सेवा प्रवाहमा संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहबिच समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

५. दिगो विकासका लक्ष्यहरू

सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघमा आवद्ध सम्पूर्ण राष्ट्रहरूद्वारा अनुमोदन गरी समग्र विश्व र मानवजातिको दीर्घकालीन सुरक्षा, सुख र समृद्धिका लागि तय गरिएका साझा वैश्विक लक्ष्यरूलाई दिगो विकास लक्ष्य भनिन्छ। संसारभरका सबै मुलुकले सन् २०३० सम्म यी लक्ष्यहरू हासिल गर्नुपर्नेछ। नेपालले समेत अनुमोदन गरेका यी लक्ष्यहरू नेपालका योजना तथा विकासका उद्देश्यहरू हासिल गर्न अति सान्दर्भिक छन्। तसर्थ तल उल्लेखित यी लक्ष्यहरूलाई यो योजना तर्जुमाको आधार बनाइएको छ। कुल सत्रवटा लक्ष्यहरू मध्ये भू-परिवेष्ठित मुलुक भएकोले लक्ष्य १४ नेपालसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित छैन्। यी लक्ष्यहरूका १६९ परिमाणात्मक लक्ष्यहरू र २३४ वटा विश्वव्यापी सूचकहरू थपेर कुल ४७९ सूचकहरू निर्धारण गरेकोले यस नगरपालिकासँग सम्बन्धित लक्ष्य र सूचकहरूलाई समेत यो योजनाले समेट्ने र दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण गर्ने प्रयास गरेको छ।

दिगो विकासका लक्ष्यहरू

१. सबै ठाउँबाट सबै प्रकारका गरिबीको अन्त्य गर्ने।

२. भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा उन्नत पोषण सुनिश्चित गर्ने र दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने।

३. सबै उमेर समुहका व्यक्तिका लागि स्वस्थ जीवन सुनिश्चित गर्दै समृद्ध जीवन प्रवर्द्धन गर्ने।

४. सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र जीवनपर्यन्त सिकाईका अवसरहरू प्रवर्द्धन गर्ने।

५. लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला, किशोरी र बालबालिकालाई सशक्त बनाउने।

६. सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाईको उपलब्धता तथा दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने।

७. सबैका लागि किफायती, विश्वासनीय, दिगो र आधुनिक उर्जामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने।

८. भरपर्दो, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि तथा सबैका लागि पूर्ण र उत्पादनमुलक रोजगारी र मर्यादित कामको प्रवर्द्धन गर्ने।

९. उत्पादनशील पूर्वाधारको निर्माण, समावेशी र दिगो औद्योगीकरणको प्रवर्द्धन र नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्ने।

१०. मुलुकभित्र तथा मुलुकहरूबिच असमानता घटाउने।

११. शहर तथा मानव बसोबासलाई समावेशी, सुरक्षित, उत्पादनशील र दिगो बनाउने।

१२. दिगो उपभोग र उत्पादन प्रणाली सुनिश्चित गर्ने।

१३. जलवायु परिवर्तन र यसको प्रभाव नियन्त्रण गर्ने तत्काल पहल थाल्ने।

१४. दिगो विकासका लागि महासागर, समुद्र र समुद्री साधन स्रोतहरूको दिगो प्रयोग तथा संरक्षण गर्ने।

१५. स्थानीय पर्यावरणीयको संरक्षण, पुनर्स्थापना र दिगो उपयोगको प्रवर्द्धन गर्ने, वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरण र भू-क्षय रोक्ने तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने।

१६. दिगो विकासको लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजको प्रवर्द्धन गर्ने, सबैको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र सबै तहमा प्रभावकारी, जवाफदेही र समावेशी संस्थाको स्थापना गर्ने।

१७. दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साझेदारी सशक्त बनाउने र कार्यान्वयनका लागि स्रोत साधन सुदृढ गर्ने।

(राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा प्रकाशित दिगो विकास लक्ष्य स्थानियकरण स्रोत पुस्तीकाका आधारमा दिगो विकास लक्ष्यहरुलाई नगरपालिकाको विशिष्टतामा स्थानिकरण गरिएको)

६. राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सरकारका मार्ग निर्देशनहरू

यस नगरपालिकाको योजना निर्माणका दौरान नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले योजना तर्जुमा बजेट तर्जुमा तथा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्था साथै आयोजनाको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा पटक-पटक गर्ने मार्ग निर्देशनलाई समेत आधार मानी यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

७. अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी सम्झौता तथा घोषणापत्रहरू

नेपाल सरकार पक्ष राष्ट्र भई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हस्ताक्षर तथा अनुमोदन गरिएका अन्य सान्दर्भिक घोषणा पत्र तथा सन्धी सम्झौताहरूको मर्महरूलाई समेत ध्यानमा राखिएको उदाहरणका लागि मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा पत्र सन् १९४८, बाल अधिकारसम्बन्धी घोषणापत्र, विश्व संरक्षण नीति (World Conservation Strategies) आदि ।

८. स्थानीय तहमा सहभागी राजनीतिक दलहरूको घोषणापत्रहरू

यो योजना निर्माणको दौरान यस नगरपालिकामा रहेका राजनीतिक दलहरूले विभिन्न तहका चुनाव तथा अन्य समयमा नगरपालिकावासीसँग गरेका विकासका राजनीतिक प्रतिबद्धताहरूलाई समेत मध्यनजर गरी ती घोषणापत्रहरूका मर्मलाई एक वा अर्को तरिकाले सम्बोधन गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

९. नगरपालिकाको विद्यमान वस्तुगत अवस्था

नगरपालिकाको वस्तुगत अवस्था, स्थानीय आवश्यकता, समस्या र सम्भावनाहरू यस अन्तर्गत वडा भेला, स्थलगत अध्ययन तथा नगरपालिका केन्द्रमा विभिन्न समयमा सम्पन्न अन्तरक्रिया तथा सरोकारवालारूबाट प्राप्त सुझावका आधारमा नगरपालिकाको प्रमुख समस्या चुनौती, सम्भावना र आवश्यकता पहिचान गरी सो को SWOT विश्लेषण गरे पश्चात आवश्यक योजनाहरू निर्माण गरिएको हो ।

१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू

संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत स्थापना भएको स्थानीय सरकारको रूपमा रहेको यो नगरपालिका देशका अन्य स्थानीय तहहरू जस्तै नयाँ अभ्यास र संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरणमा नै रहेकाले योजना निर्माणका लागि आवश्यक पूर्ण आधारभूत सूचनाको कमी रहेको छ । कतिपय सूचनाहरू संकलन र प्रशोधन गर्न पर्याप्त बजेट, प्राविधिक तयारी र दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्ने र सोको तत्काल व्यवस्था गर्न सहज नभएको परिस्थितिमा उपलब्ध सूचना, समय र बजेटका केही सीमाहरू भित्र रहेर यो योजना तयार पारिएको हो । तसर्थ:

- दिगो विकास लगायत नगरपालिकाले तय गरेका अन्य विकासका क्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित परिमाणात्मक लक्ष्यहरूको आधार वर्षका तथ्याङ्कहरूको उपलब्धता तत्काल हुन नसकेको अवस्थामा सोको व्यवस्था भविष्यमा गर्न सके ती लक्ष्य पुन: निर्धारण गर्न सक्ने ।
- नगरपालिकाद्वारा गर्नुपर्ने अत्यन्त आधारभूत सेवा प्रवाह जस्तै, पिउने पानी, खाद्यान्न, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, सडक, सामाजिक सुरक्षा आदिका लागि तय गरिएका कार्यक्रमहरूमा तत्काल बजेटको अभाव हुने हुँदा वित्तीय सन्तुलनका हिसाबले कतिपय कार्यक्रमका लागि तत्काल बजेट अभाव भए तापनि भविष्यमा बजेटको श्रोत पहिचान र व्यवस्था गर्ने हेतुले आयोजना बैंकमा अभिलेख रहने गरी भएपनि त्यस्ता कार्यक्रमहरूलाई अनिवार्यताका आधारमा प्रस्ताव गरिएको ।

१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

यो योजना तयार गर्दा मुख्यतया राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा प्रकाशित स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ र शहरी विकास विभागद्वारा प्रकाशित योजना मापदण्ड र मानक २०१५ (Planning Norms and

Standards 2015) लाई आधार मानिएको छ । दुवैका मार्गदर्शनका अलावा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा योजना निर्माण गर्दा अवलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरू समेत अनुशरण गरिएको छ । तसर्थ क्रमशः निम्न चरण पुरा गरी यो योजना तयार गरिएको छ ।

१. योजना तर्जुमा तयारी प्रारम्भिक छलफल, अभिमुखिकरण तथा कार्यशाला

नगर कार्यपालिकाका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरू, विषयगत शाखाका प्रमुखहरू, स्थानीय राजनीतिक दलका अगुवाहरू, बुद्धिजीवी तथा सरोकारवालाहरूको सहभागितामा विज्ञहरूको समेत उपस्थितिमा समग्र योजना तयारीका प्राविधिक पक्षहरूको बारेमा बृहत् छलफल र जिम्मेवारी बाँडफाँट गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

२. विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा

विकास उपलब्धिको प्रगती विवरण, उपलब्ध सुचना तथा सहभागितामुलक छलफलका आधारमा गत योजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल भएका उपलब्धिलाई बिषय क्षेत्रगत रुपमा संक्षिप्त समीक्षा गरियो । यसरी समीक्षा गर्दा हासिल भएका उपलब्धिको विवरण गुणात्मक तथा परिमाणात्मक रुपमा उपलब्ध सुचनाको आधारमा पुष्टि हुने गरी प्रस्तुत गरियो ।

३. स्थानीयस्तरमा नगरपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति अध्ययन विवरण संकलन तथा विश्लेषण

यस अन्तर्गत विज्ञ समूह तथा अध्ययनकर्ताको सहभागितामा प्रत्येक वडाको वस्तुस्थिति, मुख्य सम्भावना, अवसर र चुनौती पहिचान गर्ने हेतुले वडाध्यक्षको संयोजकत्वमा वडाका सम्पूर्ण सरोकारवाला सम्मिलित वडाभेला, छलफल र अन्तरक्रिया मार्फत प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट सूचना संकलन गरियो ।

४. नगरपालिकाको आधार नक्सा सम्बन्धी सूचना संकलन

विषय विज्ञद्वारा प्रत्येक वडाबाट भू-सूचना प्रणालीको प्रयोग गरी आधार नक्सा तयार गर्न आवश्यक भौतिक, आर्थिक, सामाजिक, वातावरण लगायत सम्पूर्ण भू-संकेत र सूचना संकलन गरियो ।

५. वडा भेला मार्फत् प्राप्त सूचनाहरूको संकलन तथा विश्लेषण

वडा भेला र अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचनाहरूको तालिकीकरण, प्रशोधन पश्चात् समग्र वस्तुस्थितिको SWOT विश्लेषण गरी नगरपालिकाका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, सम्भावना र अवसरहरू पहिचान गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

६. सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरूको समग्र मस्यौदा तयारी तथा प्राथमिकता निर्धारण

समग्र वस्तुस्थिति विश्लेषण पश्चात् राष्ट्रिय र प्रादेशिक लक्ष्य, योजना र उद्देश्यसँग तादाम्यता हुने गरी स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी नगरपालिकाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरू सहितको मस्यौदा तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

७. बिषयक्षेत्रगत योजना तर्जुमा

स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा समितीको लागि गठित विषयगत योजना तर्जूमा समिति तथा सम्वन्धित बिषय क्षेत्रका सरोकारवालासँगको सहभागीतामा कार्यशाला गोष्ठी तथा परामर्श गरि विषय क्षेत्रगत योजनाको लक्ष्य, उद्धेश्य, रणनीति तथा कार्यनीति आयोजना तथा कार्यक्रम र सोको स्थानगत विवरण एवम् नतिजा खाका तयार गरि योजना तर्जुमा गरियो ।

८. मस्यौदा योजना उपर सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया छलफल तथा सुझाव संकलन

सम्पूर्ण सरोकारवाला तथा नगर कार्यपालिकाको सम्पूर्ण पदाधिकारीहरूको उपस्थितिमा योजना मस्यौदा उपर छलफल तथा अन्तरक्रिया गरे पश्चात् थप सल्लाह र सुझावसहित परिमार्जनका लागि मस्यौदा पेश गरि वितरण गरियो ।

९. एकीकृत दस्तावेज तयारी संशोधन, परिमार्जन पश्चात अन्तिम योजना तयारी तथा स्वीकृति र प्रकाशन

मस्यौदा उपर छलफल तथा सुझाव संकलन पश्चात् योजनालाई विषयक्षेत्रगत हिसाबले एकीकृत गरी अन्तिम रूप दिएर नगरसभामार्फत् प्रक्रिया पुऱ्याई अनुमोदन गरी सर्वसाधारणका लागि प्रकाशन गर्ने निर्णय नगर कार्यपालिकाले गऱ्यो ।

परिच्छेद- २: नगरपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धि समिक्षा

२.१ नगरपालिकाको परिचय

बागमती प्रदेशको नुवाकोट जिल्लामा अवस्थित विदुर नगरपालिका काठमाडौं उपत्यकाबाट उत्तर-पश्चिम ६९ कि.मि. को दुरीमा पर्दछ। विदुर, वट्टार, गंगटे, हात्तिगौडा, ढुंगे, वेत्रावती, अक्करे, राईसिं, नुवाकोट, देविघाट, वगुवा र त्रिशुली भने यस नगरपालिकाको मुख्य बजारक्षेत्रहरु हुन। संघीय राजधानी काठमाडौँबाट केरुङ सम्मको राजमार्ग, चीनको सिमाना यस नगरपालिकामा जोडिएको छ। राष्ट्रिय गौरवको परियोजना अर्न्तगत मध्य पहाडी राजमार्ग लिखुको ढिकुरेबाट विदुरको गंगटे हुँदै त्रिशुली नदीको कल्याणपुर पुगेको छ। २४ मेगावाटको त्रिशुली जलविद्युत आयोजना पनि यस नगरपालिकामा पर्दछ। १३०.०१ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफल भएको, अर्ध शहरी क्षेत्रको रुपमा विकास भईरहेको यो नगरपालिका हाल १३ वटा वडामा विभाजित छ।

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

क) भौगोलिक अवस्था

यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल १३०.०१ वर्ग कि.मी. रहेको छ। समुन्द्री सतह देखि ४६६ मिटर देखी १९२९मिटर सम्मको उचाईमा रहेको यो नगरपालिका भौगोलिक रुपमा ८५°३'५०.३५" देखि ८५°१३'५२.३१" पूर्वी देशान्तर र २७°५१'२०" देखि २७°५८'०५" उत्तरी अक्षांशमा फैलिएको छ। नगरपालिकाको पूर्वमा लिखु र सूर्यगढी गाउँपालिका, पश्चिममा म्यागङ्ग गाउँपालिका र तारकेश्वर गाउँपालिका, उत्तरमा किस्पाङ गाउँपालिका र रसुवा जिल्ला र दक्षिणी भागमा बेलकोटगढी नगरपालिकासँग सिमाना जोडिएको छ। १३ वटा वडाहरुमा विभाजित यो नगरपालिकाको उत्तरतर्फ अग्ला र दक्षिणतर्फ क्रमश केही होचा भू-भागहरू रहेका छन्। यहाँको अधिकांश भू-भाग पहाडी क्षेत्र तथा केही भूभाग बेँसी क्षेत्रको भूमि अन्तर्गत पर्ने हुँदा बालुवा र पाँगो मिश्रित उर्वर माटो पाइन्छ। यहाँ शमशितोष्ण प्रकारको हावापानी पाइने हुँदा पुष र माघ महिनामा धेरै जाडो हुन्छ र बैशाख, जेठ तथा असारमा अधिक गर्मी हुने गर्दछ।

भू-उपयोगको वितरण

भूमि महत्वपूर्ण प्राकृतिक साधन हो। आर्थिक विकासको लागि यसको समुचित उपयोग गर्नु पर्दछ। भूमिलाई कृषि, आवास, सडक, पिउने पानी, सिँचाई, विद्युत तथा उर्जा, सूचना तथा सञ्चार आदिको प्रबन्धको लागि प्रयोग गर्ने गरिन्छ। यस खण्डमा विषेश गरी नगरपालिकाको भू-उपयोग र भू-आवरणको वस्तुगत चित्रण गरिएको छ।

तालिका नं. २: नगरपालिकाको भू-उपयोगको विवरण

भू-उपयोगका क्षेत्र	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	क्षेत्रफल प्रतिशतमा
कृषि क्षेत्र	७९.५७	६१.२०
घाँसे मैदान क्षेत्र	३४.५९	२६.६१
वन क्षेत्र	११.४०	८.७७
बलौटे क्षेत्र	२.०८	१.६०
नदि क्षेत्र	१.८३	१.४१
अन्य	०.५४	०.४२
जम्मा	१३०.०१	१००

स्रोत : GIS तथ्याङ्कमा आधारित

माटोको बनावट (Soil Type)

नेपालको भौगर्भिक बनावट हिमालय पर्वत शृङ्खला निर्माण हुँदाताका भएको हो। हिमालय पर्वत शृङ्खलालाई सबैभन्दा कान्छो भौगर्भिक बनावट (New Fold Mountain) मानिन्छ। प्रकृतिमा लगातार घटिरहने प्रक्रियाहरू जस्तै-हुरीबतास, वर्षा, खडेरी, हावापानी परिवर्तन, पहिरो, वायुमण्डलीय चाप, हिमपात, भुइँचालो आदिका कारण भूधरातलीय परिवर्तन भइरहेको हुन्छ। यसप्रकार भू-धरातलमा भइरहने निरन्तर परिवर्तनको प्रभाव यस नगरपालिकाको भौगर्भिक संरचनामा पर्नु स्वभाविकै हो। यहाँको माटो बलौटे र पाँगो मिश्रित प्रकृतिको रहेको छ। यस्तो माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा बढी पाइन्छ। यसरी प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा भने निरन्तर खेती भइरहेको क्षेत्रमा केही बढी छ भने बाँझो क्षेत्रमा क्रमशः घटिरहेको पाइन्छ। यो नगरपालिकाको प्राय क्षेत्र पहाडी क्षेत्र अन्तरगत पर्ने हुदाँ पशुपालन तथा फलफुल खेतीको लागि अब्वल रहेको साथै बैंसी क्षेत्र समथर हुँदा खेतीपातीको लागि उपयुक्त रहेको छ।

ख) राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्)को मिति २०७१/०१/२५ को निर्णयानुसार गठित आयोगद्धारा २०७३ सालमा पूर्नसंरचना अनुरुप नुवाकोट जिल्लाका साविकका विदुर नगरपालिका, खड्गभञ्ज्याङ, चारघरे, तुप्चे, गेर्खु र कल्याणपुर गा वि सका विभिन्न वडाहरुलाई समायोजन गरी विदुर नगरपालिका बनाइएको हो। यसरी समायोजन गरी बनाइएको नगरपालिकामा हाल १३ वटा वडाहरु रहेका छन्। वडागत विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ३: राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

वडा नं.	समावेश गाविस/नगरपालिका	जम्मा घरधुरी संख्या	जनसंख्या	औषत परिवार संख्या	लैङ्गिक अनुपात	हाल कायम भएको वडाको क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)
१.	विदुर (१,१०,११)	६७०	२८८५	४.३१	९२.५९	४.६९
२.	विदुर (२,३)	१३६५	५१९६	३.८१	९६.५२	८.४४
३.	खड्गभञ्ज्याङ (४-९)	१२७२	४८१५	३.७९	८८.८२	१२.५६
४.	विदुर (४)	१७३२	६८६९	३.९७	९९.८०	१.९२
५.	विदुर (५,७)	१४३७	६१०६	४.२५	९४.५८	७.४४
६.	विदुर (६) र चारघरे(१,२)	९४६	३९१७	४.१४	९२.४८	५.९८
७.	तुप्चे (१-५,७)	१०५७	४०२७	३.८१	९३.८९	१३.४६
८.	विदुर (८) र तुप्चे (६,८)	९७०	३८०७	३.९२	९०.८३	७.९१
९.	विदुर (९) र तुप्चे (९)	१९०३	७३३४	३.८५	८७.५२	६.१६
१०.	गेर्खु (३,४,७,९)	८६९	३३९२	३.९०	९१.५३	१३.५८
११.	गेर्खु (१,२,५,६,८)	६४७	२२०६	३.४१	९१.८३	९.०३
१२.	चारघरे (३-९)	९४९	३५९०	३.७८	९२.३९	१४.८४
१३	कल्याणपुर (१-९)	१४१७	५०८३	३.५९	८७.९१	२४
	जम्मा	१५२३४	५९२२७	३.८९	९२.४३	१३०.०१

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०७८, तथा भू-सूचना प्रणालीमा आधारित स्थलगत तथ्याङ्क संकलन, २०८२

२.१.२ प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा

विदुर नगरपालिका धार्मिक, ऐतिहासिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक हिसाबले प्रसिद्ध रहेको छ। नगरपालिकाका सबै वडाहरुमा सानाठूला धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटकिय स्थलहरु रहेका छन्। ठूला साना गरि ५० वटा भन्दा बढी धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक तथा प्राकृतिक सम्पदाहरु रहेको यस नगरपालिका भित्र रहेका प्रसिद्ध धार्मिक स्थलहरुमा जाल्पा देवि मन्दिर, भैरबी मन्दिर, वनदेवि मन्दिर, पञ्चकन्या मन्दिर, पान्चायण मन्दिर लगायत रहेका छन्। यसै गरी यहाँ गंगटे पार्क, विजुरा पार्क, पोष्ट बहादुर स्मृति पार्क, माले भञ्ज्याङ पार्क लगायतका सुन्दर प्राकृतिक स्थलहरु रहेका छन्। विशेष गरी यस क्षेत्रलाई ऐतिहासिक, धार्मिक पर्यटन, पर्यापर्यटन, र कृषि पर्यटनका हिसाबले विकास गर्न सकिन्छ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको जम्मा जनसंख्या ५९२२७ रहेकोमा ७९.१५ प्रतिशत हिन्दु धर्मावलम्बीहरुको बसोबास रहेको छ। यसैगरी यहाँ १६.१६ प्रतिशत बौद्ध धर्मावलम्बी, ३.४१ प्रतिशत क्रिस्चियन धर्मावलम्बी रहेका छन्। यसका अलावा इस्लाम तथा अन्य धर्मावलम्बीहरुको पनि बसोवास रहेकाले यहाँ होमस्टे र साँस्कृतिक पर्यटनको पनि धेरै सम्भावना रहेको छ।

२.१.३ जनसांख्यिक अवस्था

नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्र संघीय जनसङ्ख्या कोष (UNFPA) का अनुसार सन् १९९५ देखि नेपालको जनसाङ्ख्यिक प्रवृत्तिमा सारभूत भिन्नताहरू देखापरेका छन्। यस प्रकारको भिन्नता देखापर्नुका पछाडि घट्दो जन्मदर र मृत्युदर, बढ्दो औसत आयु, पहिलो विवाह गर्दाको बढ्दो उमेर र शहर केन्द्रित तथा सुविधाहरू केन्द्रित बसाइँसराईहरू मुख्य कारणहरू रहेको विश्लेषण छ। कम विकसित राष्ट्रको तहबाट मध्यम आय भएका मुलुकहरूको स्तरमा पुग्न राष्ट्रिय योजना आयोगले दिगो विकासका लक्ष्यअनुरूप राखेको परिमाणात्मक लक्ष्य हासिल गर्न जनसाङ्ख्यिक चरहरूमा सकारात्मक सङ्केतहरू देखा पर्नु आवश्यक रहेको परिप्रेक्ष्यमा माथिको जनसाङ्ख्यिक विश्लेषण सकारात्मक दिशातर्फ नै उन्मुख देखिन्छ। केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले सन् २०१४ मा प्रकाशन गरेको Population Monograph of Nepal (Vol. 1) मा समेत सन् १९९१-२००१ को औसत जनसङ्ख्या वृद्धिदर २.२५% प्रतिशतबाट घटेर सन् २००१-२०११ मा १.३५ प्रतिशतमा कायम हुनुका पछाडि जनसाङ्ख्यिक चरहरू जस्तैः ठूलो सङ्ख्यामा युवाहरू विदेशिनु, जनचेतनामा भएको सकारात्मक परिवर्तन, एकात्मक परिवारको सङ्ख्यामा वृद्धि आदिलाई ठानेको छ। अर्कोतर्फ आन्तरिक बसाइसराईको प्रवृत्तिलाई हेर्दा हिमाल र पहाडबाट तराईतर्फ र ग्रामीण भेगहरूबाट शहरी केन्द्रहरूतर्फ बसाइसराइ गर्ने र एकात्मक परिवारको सङ्ख्या बढ्दै गएको देखिन्छ। यस प्रकारको बसाइँसराईको प्रवृत्तिले गर्दा काठमाडौँ उपत्यका, तराई तथा देशका अन्य शहरी केन्द्रहरूमा जनसङ्ख्या वृद्धिको अत्यधिक चाप हुने र हिमाली तथा पहाडी जिल्लाहरू र विकट ग्रामीण क्षेत्रहरूमा जनसङ्ख्या वृद्धिदर ऋणात्मक समेत देखिन थालेको छ। यो प्रवृत्तिले निम्त्याएको अर्को पक्ष हो अनुपस्थित जनसङ्ख्या अर्थात् काम वा रोजगारीको सिलसिलामा ६ महिना वा सो भन्दा बढी समय आफ्नो मूल थलो छोडेर बाहिरिने जनसङ्ख्या सन् २००१ मा कुल ७,६२,१८१ हुँदा सन् २०११ को तथ्याङ्कमा १९,२१,४९४ देखिन्छ। यो क्रम पछिल्ला वर्षहरूमा थप वृद्धि भएको अनुमान गर्न सकिन्छ।

तालिका नं. ४: विदुर नगरपालिकाको ५ वर्षको जनसंख्याको प्रवृत्ति विश्लेषण

विवरण	जनगणना अनुसारको जनसंख्या		औषत वार्षिक वृद्धिदर	प्रक्षेपित जनसंख्या				
	२०६८	२०७८		२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६
जनसंख्या	५४३५१	५९२२७	०.९०	६१३८१	६१९३२	६२४८७	६३०४८	६३६१४

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०६८ तथा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन

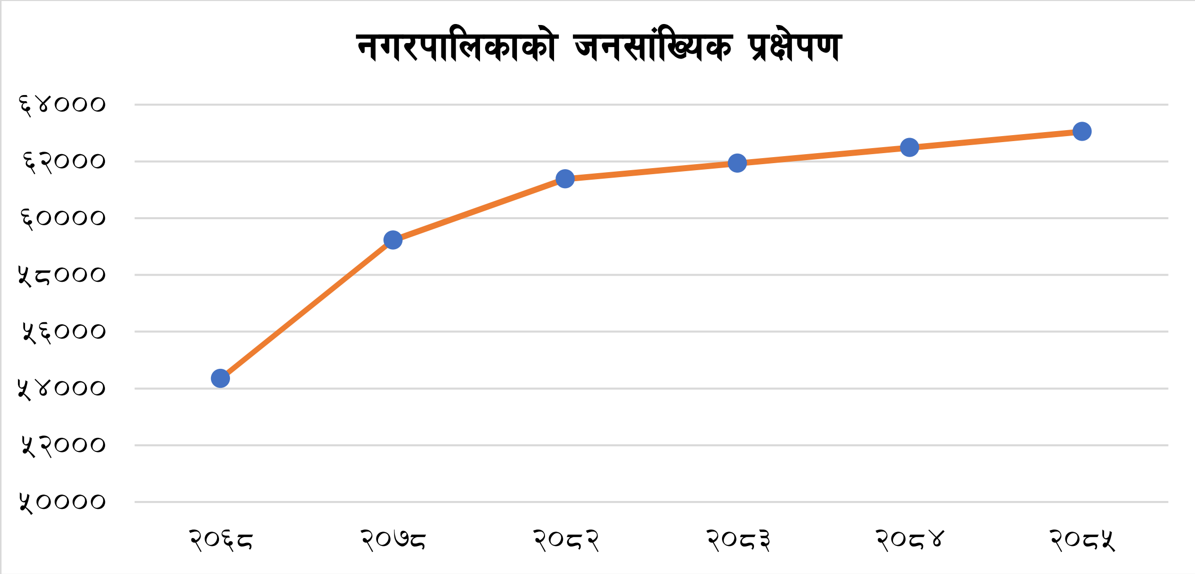

विगतको जनसंख्याको बृद्धिदर विश्लेषण गर्दा आगामी दिनहरूमा यस नगरपालिकाको जनसंख्यामा निरन्तर बृद्धि हुने अवस्था देखिन्छ। वि.सं. २०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस नगरपालिकामा कूल ५४३५१ जनसंख्या रहेकोमा २०७८ सालको राष्ट्रिय जनगणनाको नतिजा अनुसार कूल ५९२२७ जनसंख्या रहेको छ। यस हिसाबले जनसंख्या वृद्धिदर ०.९० प्रतिशत हुन आउँछ। यही बृद्धिदरको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा आगामी तिन वर्षमा अर्थात् वि.सं. २०८६ सालमा हालका जनसाङ्ख्यिक चरहरूमा ठूलो परिवर्तन नभएमा जनसंख्या बृद्धि भई कूल ६३६१४ जनसंख्या हुने अनुमान गरिएको छ।

२.२ आर्थिक विकासको अवस्था

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

नगरपालिकाको पछिल्लो तथ्याङक अनुसार यहाँ ३३४८.१ हेक्टर जमिन खेतियोग्य रहेको छ। यस मध्ये यहाँ १५००.५ हे. जमिनमा सिँचाइ सुविधा विस्तार भएको पाउन सकिन्छ। यहाँ कृषिमा आधारित पर्यापर्यटनको पनि उत्तिकै सम्भावना रहेको छ। यहाँका प्रमुख खाद्यान्न बालीहरू धान, मकै गहुँ, हुन् भने फलफूल बालीहरू मेवा, आँप, केरा, अम्बा, कागती, आदि हुन्। त्यसैगरी दलहन बालीहरू मसुरो, मुङ्ग, रहर, बोडी, मास, केराउ, सिमी आदि, तेलहन बालीहरू तोरी, रायो, सस्यूँ आदि रहेका छन् भने मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी बालीहरु उत्पादन हुने गर्दछ। नगरपालिकाको अधिकांश जनसंख्या कृषि पेशामा संलग्न रहेकाले नगरपालिकाको दीर्घकालीन विकास र समृद्धिका लागि कृषि क्षेत्रलाई बैज्ञानिकिकरण र व्यवसायिकीकरण गर्न सकिने प्रबल सम्भावना रहेको छ। यसका साथै प्राकृतिक स्रोत साधन, जैविक विविधता तथा पर्यटनको दृष्टीले सम्पन्न भएसँगै विविध ऐतिहासिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विशेषताहरु बोकेको क्षेत्र भएकोले पालिकालाई आर्थिक विकास र समृद्धिका लागि योगदान दिईरहेको छ।

२.२.२ पर्यटन तथा सँस्कृति

यो नगरपालिका ऐतिहासिक, धार्मिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक हिसाबले प्रसिद्ध रहेको छ। नगरपालिकाका सबै वडाहरुमा सानाठूला धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटकिय स्थलहरु रहेका छन्। ठूला साना गरि ५० वटा भन्दा बढी धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक तथा प्राकृतिक सम्पदाहरु रहेको यस नगरपालिका भित्र रहेका प्रसिद्ध पर्यटकीय स्थलहरुमा नुवाकोट दरबार,महाचैतन्य, जालपा क्षेत्र, डिसिलट्याङ्की, दुधेलामा कालिका भगवती, पञ्चकन्या मन्दिर आदि रहेका छन्।

विशेष गरी यस क्षेत्रलाई ऐतिहासिक, धार्मिक पर्यटन, पर्यापर्यटन, र कृषि पर्यटनका हिसाबले विकास गर्न सकिन्छ । यसका साथै नगरपालिका मौलिक तथा साँस्कृतिक विविधतामा धनी नगरपालिका हो । यहाँ हात्तीगौँडा राइसिँङ कागुने, फूलबारी गेटदेखि उपल्लो गेर्खु, सिँचाइ गौरीबेसी लगायतका ९ वटा पदमार्गहरु संचालनमा रहेका छन् ।

यहाँ विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र समुदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । यहाँ क्षेत्री, ब्राम्हण, तामाङ, नेवार, कुमाल, मगर, परियार, लगायतका जातजातिहरुको बसोबास रहेको छ । सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै किसिमका धर्म, सँस्कृति र चालचलनहरू छन् । नगरपालिकामा दशैं, तिहार, बौद्धपूर्णिमा, जनैपूर्णिमा, दशै, तिहार, तमुल्होसार, ग्याल्पो ल्होसार, सोनाम ल्होसार, क्रिश्मस, होली, जस्ता चाडपर्व मनाउने गरेका छन् ।

२.२.३ उद्योग, व्यापार व्यवसाय र आपूर्ति

यस नगरपालिकामा मुख्यतः कृषि पेशामा संलग्न घरपरिवारको संख्या बढी भएकाले विशेषगरी कृषिमा आधारित साना तथा मध्यम किसिमका उद्योग र अन्य घरेलु उद्योगहरू यहाँ सञ्चालनमा रहेका छन् । पालिकाको पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार २०८२ सालसम्ममा यहाँ ठूला तथा मझौला प्रकारको उद्योगहरु दर्ता भइ संचालनमा आएका छैनन भने यहाँ ७५३ वटा साना उद्यम व्यवसाय दर्ता भइ संचालनमा रहेको तथ्याङ्क भएता पनि हाल ५२ वटा भने बन्द भइसकेको अवस्था छ ।

तथापि यहाँ ठूलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको निकटता रहेकोले यहाँ व्यवसायिक रूपमा गाई, भैंसी, माछा, कुखुरा, बाखा आदि पालन भइरहेको छ । यहाँ उत्पादन हुने कृषि उपज निकटवर्ती ठूला बजार धादिङका विभिन्न बस स्टप केन्द्र तथा काठमाडौं उपत्यकाका विभिन्न स्थानहरूमा निर्यात हुने गरेको छ ।

हाल नगरपालिकाको वडा न ४ मा इलम प्रशिक्षण केन्द्र, तथा वडा न. ८ मा लाईन कृषि हाट बजार संचालनमा रहेका छन् । यसका अलावा यहाँका मुख्य व्यापारिक केन्द्रहरुमा विदुर, बट्टार, त्रिशुली, गंगटे, ढुगें, बेत्रावती, अक्करे, राईसिहं, नुवाकोट दरबार क्षेत्र, देविघाट, बगुवा, कोलोनी क्षेत्र लगायत पर्दछन् ।

२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा

यो नगरपालिका औद्योगिक उत्पादन, कृषि उत्पादन तथा पर्यटकिय गन्तब्य स्थलका दृष्टिकोणले धेरै सम्भावना बोकेको नगरपालिका हो । यहाँ विभिन्न क्षेत्रमा लगानी गर्न सक्ने, रोजगारि सिर्जना गर्न र आम्दानीका अवसरहरु सिर्जना गर्न सक्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ ।

भौगोलिक रुपमा मुलुकको केन्द्र काठमाडौ उपत्यका बाट नजिक भएका कारण आवश्यक भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारको अवस्था देशका अन्य स्थानीय तहको तुलनामा सन्तोषजनक रहेको छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, गरिबी निवारण लगायतका सूचकहरु पनि क्रमश सुधारोन्मुख हुँदै आएको पाउन सकिन्छ ।

यहाँ आर्थिक र वित्तीय कारोबारहरु बैङ्किङ प्रणाली मार्फत हुने गरेको छ । आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैङ्कबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ । यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामीण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच सहज रुपमा पुगेको छ । यहाँ ३१ वटा बैंकका शाखा, १६ वटा वित्तिय संस्था, २३ वटा बीमा कम्पनी लगायतका संस्थाहरुले वित्तिय सेवा प्रवाह गरिरहेका छन् ।

२.२.५ सहकारी

पूँजी संकलन र उचित सदुपयोग मार्फत आय आर्जन गर्न सहकारीको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यस नगरपालिकामा १२९ वटा सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । जसमध्ये बचत तथा ऋण सहकारी संस्थ ३० वटा, कृषि सहकारी ५० वटा बहुउद्देश्यीय सहकारी २० वटा, उपभोक्ता सहकारी संस्था १४ वटा, र प्रदेस स्तरीय सहकारी संस्था १५ वटा रहेका छन् । सहकारी संस्थाहरू मुख्य गरी घना बस्ती भएका बजार केन्द्रहरूमा अवस्थित छन् ।

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

नगरपालिकामा हाल सामान्यस्तरको स्वास्थ्य सेवाहरू यहाँ रहेका विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरु मार्फत प्रदान भइरहेको पाइन्छ। यहाँ स्वास्थ्य उपचारका लागि प्रादेशिक अस्पताल १, निजी अस्पताल ३, आयूर्वेद अस्पताल, १ संचालनमा रहेका छन्। यसका साथै ६ वटा स्वास्थ्य चौकी, ८ वटा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, ५ वटा प्रसुती सेवा केन्द्र, ४ वटा सामुदायिक स्वास्थ्य केन्द्र, ५ वटा निजी क्लिनिकका साथै २६ वटा औषधी पसलहरु संचालनमा रहेका छन्।

२.३.२ शैक्षिक विकास

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको कुल साक्षरता दर ७१.१ प्रतिशत रहेको छ भने पुरुष साक्षरता दर ८५.६ प्रतिशत र महिला साक्षरता दर ६८.४ प्रतिशत रहेको छ। नगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकामा बालविकास, आधारभूत, प्राथमिक र माध्यमिक गरी ५८ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् भने संस्थागत विद्यालयहरुको संख्या ८५ रहेको छ।

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाई

नगरपालिकाको अधिकांश भू-भाग समथर भएकाले भूमिगत जलस्रोत पर्याप्त मात्रामा रहेको छ। राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यस नगरपालिकामा धारा/पाईप (घरपरिवार भित्र) को पानी प्रयोग गर्नेहरु ४६.६ प्रतिशत रहेका छन्। यसैगरी धारा/पाईप (घरपरिवार बाहिर) को पानी प्रयोग गर्ने ४०.४ प्रतिशत रहेका छन्। मुलधाराको खानेपानी प्रयोगकर्ता ९.८ प्रतिशत, खुला ईनार/कुवाको खानेपानी प्रयोगकर्ता १.२ प्रतिशत रहेका छन्। तथापी यहाँ अझै पनि सुरक्षित तथा स्वच्छ खानेपानीको पहुँचबाट कतिपय घरधुरीहरु टाढा रहेको अवस्था छ।

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

सामाजिक जागरणको पर्याप्तता नभएको, राजनीतिक चेतनाको परिपक्वता भैनसकेको र पुरानो सामाजिक, जातिय, लैङ्गिक तथा वर्गीय स्वरुपको समाजमा व्यापक रुपान्तरण समेत भई नसकेकाले नेपालमा लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिकको सम्मान र सामाजिक सुरक्षा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार र कठिनाईहरूको सम्बोधन तथा समग्र सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरू सामाजिक विकासका दृष्टिले केन्द्रिय भागमै रहेका छन्। यसर्थ यस नगरपालिकामा समेत यी सवालहरूको व्यापक सान्र्दभिकता रहेको र विकास योजनाले यी विषयहरूलाई महत्व दिएर समेट्नु पर्ने देखिन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८, को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको जम्मा जनसंख्या ५९२२७ मध्ये ३०,७७८ अर्थात ५१.९६ प्रतिशत महिलाको जनसंख्या रहेको छ। यसैगरी नगरपालिकामा १४ बर्ष मुनिका बालबालिका २४.० प्रतिशत रहेका छन्। यहाँ ६५ बर्ष उमेर समुहभन्दा माथिका व्यक्तिहरु ८.७ प्रतिशत रहेका छन्।

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला

सामान्यत १६ देखि ४० वर्ष उमेर समुहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ जसलाई राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२ ले परिभाषित गरेको छ। राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२ अनुसार १६ देखि ४० वर्ष उमेर समुहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८, को तथ्याङ्क अनुसार विदुर नगरपालिकाभित्र १५ देखि ५९ वर्षसम्मका सक्रिय युवाको संख्या ६२.१२ प्रतिशत रहेको छ। देशको प्रमुख श्रमशक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधारस्तम्भ नै यी युवाहरू हुन्। युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठूलो फड्को मारेका छन्। कामगर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको जनसंख्यानै जनसांख्यिक लाभांश हो। हाल नगरपालिका वडागत रुपमा

रहेका खुल्ला चौरहरु, विद्यालयहाता भित्र रहेका खेलमैदानहरुका साथै १ सिनेमा हल, १ जिपलाईन र ३ वटा स्वीमिङ पुल संचालनमा रहेका छन् ।

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था

२.४.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

नगरपालिकामा मिश्रित जनघनत्व भएका बस्तीहरु छन् । यहाँ बस्ती बसाल्ने सन्दर्भमा बजारको सम्भाव्य क्षेत्र, पानीको सुविधा, खेतीयोग्य क्षेत्र, पशुपालनलाई पायक र अन्न उत्पादनका लागि उपयुक्त जमिन भएको स्थानमा यत्रतत्र छरिएर बस्ने प्रचलन भएकाले पायक पर्ने स्थान अनुसार सबै वडाहरूमा कतै बाक्लो तथा कतै पातलो बस्तीहरु रहेका छन् ।

नगरपालिकाका अधिकांश घरहरू अर्धपक्की तथा पक्की अवस्थाका छन् । यहाँका अधिकांश घरहरु अर्धपक्की तथा पक्की रहेकाले यस नगरपालिकाका घरहरु भूकम्पीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले जोखिमयुक्त अवस्थामा भने छैनन् । नगरपालिकाको पार्श्वचित्रमा प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार यहाँको भू भाग अर्ध-शहरी प्रकृतिको रहेको छ , जसमा वडा न. १,२, ३, ५, ६, ८ र ९ गरी कुल ७ वटा वडाहरु पर्दछन् । पूर्ण रुपमा शहरी अर्थात घना नगर वस्ती को रुपमा केवल दुई वटा वडाहरु वडा न ४ र वडा १२ लाई मात्र सूचिकृत गरिएको छ । बाँकी रहेका ४ वटा वडाहरु भने अझै पनि कम घनत्व भएको ग्रामिण क्षेत्रअन्तरगत पर्दछन् ।

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात

पहाडी भूभाग अन्तरगत पर्ने यस नगरपालिकामा सडक तथा यातायातको अवस्थालाई हेर्दा देशका अन्य स्थानीय तहको तुलनामा स्थिति सन्तोषजनक रहेको पाउन सकिन्छ । यहाँ रहेका मुख्य सडकहरुमा हात्तीगौडा-राइसिँग कागुने सडक,फुलबारी गेट देखि उपल्लो गेर्खु सडक, सिमुटार क्यौरेनी भञ्याङभुरुङ, संगमचोक हावाघर खड्गभञ्ज्याङ, सिँचाइ गौरीबेसी सडक, इन्टेक देखि कोलेनी एरिया सम्म, कपासखोरिया नुवाकोट सडक, इनारपाटी देविघाट सडक, पिपलटार भित्री सडक मुख्य रहेका छन् । यहाँ यातायातका साधनहरूको पर्याप्तता भएता पनि रुटहरू वैज्ञानिक नहुँदा सार्वजनिक यातायातको अवस्था भने कमजोर रहेको पाइन्छ । हाल नगरपालिकामा बसपार्कहरु पनि व्यवस्थित रहेका छैनन् । त्यसैगरी सडक मार्गबाट ओहोर दोहोर गर्ने यात्रुहरूलाई सुविधाको लागि विभिन्न स्थानहरूमा यात्रु प्रतिक्षालय तथा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्नु पनि आवश्यक छ ।

२.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

नगरपालिकामा विद्युतीकरणको अवस्था सन्तोषजनक रहेको भएतापनि ग्रामीण बस्तीहरुका सडकमा सौर्यबत्तीको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँ बत्ती बाल्नका लागि कुल घरपरिवार संख्या १५२३४ मध्ये ९९.५ प्रतिशतले मुख्य उर्जाको रुपमा विद्युतको प्रयोग गर्ने गर्दछन् । यसैगरी ०.३४ प्रतिशतले सोलारको प्रयोग गर्दै आएका छन् । यसैगरी यहाँ खाना पकाउनका लागि कुल घर परिवार संख्या मध्ये १५२३४ अर्थात ५८ प्रतिशतले मुख्य इन्धनको रुपमा एल.पी. ग्याँसको प्रयोग गर्ने गर्दछन् । त्यसैगरी ४०.०८ प्रतिशले काठ प्रयोग गर्ने गरेका छन् । काठ दाउराको श्रोत वनजंगलहरु रहेका छन् । काठ दाउराको प्रयोगका थुप्रै नकारात्मक पक्षहरुमध्ये स्वास्थ्यमा पर्ने असर र वनजंगलको विनाश प्रमुख हुन् ।

२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

नेपालको संविधानले पनि सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरेको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकामा ८२.८५ प्रतिशत परिवारले स्मार्ट फोन प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने ६३.११ प्रतिशत घरधुरीमा टेलिभिजनको प्रयोग हुने गरेको छ । यहाँ पछिल्लो समय ४ वटा एफ एम रेडियो संचालनमा रहेका छन भने ८ वटा स्थानीय पत्र पत्रिका प्रकाशन हुने गरेका छन् । त्यसैगरी नगरपालिकामा निजी

क्षेत्रबाट विभिन्न इन्टरनेट सेवा प्रदायक संस्थाहरूले इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्दै आएका भएतापनि वडाका सबै स्थानहरुमा इन्टरनेट सुविधाको अवस्था कमजोर रहेकाले थप सेवा विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ ।

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता

यो नगरपालिका भौगोलिक रुपमा समथर भूभाग देखि उच्च पहाडी भूभाग सम्म फैलिएको स्थानीय तह हो । यहाँ समशीतोष्ण प्रकारको हावापानी पाइन्छ। ४४० मि देखि ११५४ मि को उचाइमा अवस्थित यस नगरपालिकामा उर्वरायुक्त माटो, नदिजन्य उत्पादन, विविध प्रकारका वनस्पती, विभिन्न प्रकारका वन्यजन्तुहरु रहेका छन् । जैविक विविधतामा धनि यो नगरपालिकामा विशेष गरी साल, चिलाउने, खोटे सल्ला, उतिस , बाँझरफाँट, सिरिस, साज, खस्रु, गुराँस, काफल, जमुना, क्यामुना आदि पाइन्छन् भने स्याल, लोखर्के, जंगली विरालो, बाँदर, खरायो, चितुवा, चरीबाघ, मृग, सालक, बँदेल, रतुवा, लगायतका वन्यजन्तुहरु र बकुल्ला, मैना, ढुकुर, मलेवा, परेवा, चिल, उल्लु, लाटकोसेरो, माटीकोरे, सानो गोकुल लगायतका पशुपक्षिंहरु पाइन्छन् । यहा हाल भएका वनजंगल क्षेत्रलाई जंगल क्षेत्र नै कायम राखी हाल रहेको प्राकृतिक अवस्थाको जंगललाई दिगो वन व्यवस्थापन तथा सिमसार क्षेत्रको उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गरी पूर्ण रूपमा उत्पादन र प्रतिफलमुखी बनाई नगरपालिकाको दिगो विकास र समृद्धिमा सदुपयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

२.५.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

बाढी, पहिरो, भू-क्षय जस्ता प्राकृतिक प्रकोपबाट कुनै क्षेत्रलाई नष्ट हुनबाट रोक्ने वा बचाउने तथा पानीको आयतन र बहावलाई सामान्य स्थितिमा राख्ने वा पानीको बहावलाई धमिलो हुन नदिई स्वच्छता बनाई राख्ने कार्यलाई भू तथा जलाधार संरक्षण भनिन्छ । नेपाल जलस्रोतको धनी राष्ट्रका रुपमा संसारमा परिचित छ । यो नगरपालिका पनि जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रमा सम्पन्न छ । यहाँका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र नगरपालिकालाई आर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ । यहाँ रहेका मुख्य जलस्रोतहरुमा त्रिशुली नदि, तादी नदि, सामरी खोला, सलाखु खोला, फलाखु खोला, गेर्खुखोला, छत्रे खोला, अँधेरी खोला तथा खुर्साने खोला लगायत पर्दछन् ।

२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन

हाम्रो वरपर रहेका प्राकृतिक अवयवहरू जस्तै वायुमण्डल, भूमि, जल, वनजंगल, वनस्पति, जीवजन्तु र प्राकृतिक जीवनचक्र, जलवायु तथा मौसम आदिको अन्तरक्रिया र समग्रताले सिर्जना गरेका भौतिक अवस्थालाई वातावरण भनिन्छ । वातावरण संरक्षण भनेको सम्पूर्ण वातावरणीय अवयवहरूको एकीकृत संरक्षणको पाटो हो । यसमा समग्रमा जल, जमिन, जंगल, वायुमण्डल र हाम्रो वरपरको सेरोफेरोलाई स्वच्छ, सफा र सन्तुलित राख्ने विषय आउँछ । वातावरण प्रदुषणले मानिसमा विभिन्न किसिमका रोगहरू निम्त्याउँछ । नेपालको संविधानमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरिएको छ । मौलिक हकको प्रत्याभूति दिलाउनका लागि नगरपालिकाले फोहोरलाई स्रोतमै वर्गीकरण गरी सकेसम्म कम फोहोर उत्पादन गर्ने, वातावरणमैत्री सामाग्रीहरुको मात्र प्रयोग गर्ने, फोहोरमैलाको दिगो व्यवस्थापनका लागि डम्पिङ/ल्याण्डफिल्ड साईटको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

२.५.४ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन

भौगोलिक जटिलताका कारण नेपाल प्राकृतिक प्रकोपको उच्च जोखिम क्षेत्रमा रहेको छ । नेपालमा वर्षेनी प्राकृतिक प्रकोपका कारण ठूलो मात्रामा जनधनको क्षति हुने गरेको छ । नेपालमा वि.सं. २०७२ सालको महाभूकम्पको पीडा अझै ताजा नै छ । यस नगरपालिका पनि प्राकृतिक प्रकोपको दृष्टिकोणले संवेदनशील अवस्थामा रहेको छ । यस नगरपालिकामा विशेषगरी बाढी, पहिरो, नदी कटान, हावाहुरी, असिना, चट्याङ, जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरु देखापर्दै आइरहेका छन् । यस्ता प्रकोपहरु सामान्यतया पूर्ण नियन्त्रण गर्न नसकेपनि प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरु अवलम्बन

गरी जनधनको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । यसका लागि नगरपालिकाले विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार पारी लाग गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसका साथै सडकको दायाँबाँया नाला निर्माण कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर दिगो विकासको अवधारणा अनुरूप अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ । यसका लागि सडकको स्तरोन्नति सँगसँगै नाला निर्माण गर्ने र नजिकको खोलाहरूमा निकास गर्ने प्रणाली विकास गर्नुपर्दछ ।

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था

२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन

नगरपालिकाबासीलाई चुस्त, पारदर्शी तथा सुविधाजनक सेवा प्रवाह गर्नु नगरपालिकाको पहिलो दायित्व हो । सही सूचना तथा जानकारी प्राप्त नहुँदा सेवाग्राहीले पटक पटक दुःख पाउने अवस्था आउँछ भने पालिकाप्रति जनविश्वास पनि घट्न जान्छ । तसर्थ चुस्त दुरुस्त तरिकाले सेवा प्रदान गर्नका लागि यस नगरपालिकाले विभिन्न ऐन, निर्देशिका, कार्यविधि, नियमावली तथा मापदण्ड लगायतका कानूनी दस्तावेजहरु तयार गरी लागू गरेको छ ।

२.६.२ श्रोत परिचालन

स्थानीय तहको विकासमा सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको प्रमुख श्रोतमाथि उल्लेखित संघीय सरकारबाट प्राप्त अनुदान भएतापनि प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रुपमा निजी क्षेत्र, सहकारी, संघ संस्था तथा व्यक्तिगत रुपमा सेवाग्राहीबाट प्राप्त श्रमदानको योगदान र महत्वलाई समेत उच्च स्थानमा राख्नुपर्दछ । नेपाल सरकारको अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धी नीतिमा तीन खम्बे नीतिलाई विकासको प्रमुख आधार मानिएको सन्दर्भमा यस नगरपालिकाको विकासमा समेत उक्त क्षेत्रहरूबाट हुने योगदानलाई कदर गरिएको छ ।

२.६.३ योजना व्यवस्थापन

नगरपालिकाका आफ्नो क्षेत्राधिकारमा कृषि, पर्यटन विकास, घरेलु उद्योग, शिक्षा तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरु र भौतिक पूर्वाधारको विकास गरी रोजगारीको सिर्जना गर्न आफ्नो बजेट केन्द्रित गर्नुपर्ने देखिन्छ । आय र खर्चको समुचित व्यवस्थापन गरी उत्पादनशील रोजगारी सिर्जना गर्ने, आयआर्जन गर्ने, उपलब्ध साधन र स्रोतको समुचित उपयोग गरी आम नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु जरुरी देखिन्छ ।

२.६.४ प्रथम आवधिक योजनाको समीक्षा

नगरपालिका स्थापना भए पश्चात तर्जुमा गरिएको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना (२०७८/७९ देखि आ.ब २०८२/०८३ सम्म) ले समावेशी, सन्तुलित र दिगो आर्थिक, सामाजिक गन्तव्यहरुको पहिचान गरेको थियो जसको सान्दर्भिकता हालसम्म पनि उतिकै छ ।

नगरपालिकाका ४ वटा मुख्य संवाहक र ४ वटा सहयोगी क्षेत्रले नगर विकास आधारशिलाको वातावरण सिर्जना गरेका छन । पाँच वर्षका लागि तर्जुमा गरेको पहिलो आवधिक योजनाको चालु आर्थिक वर्षको समाप्ति संगै कार्यान्वयन समयावधी सम्पन्न हुदैछ । यसै क्रममा नयाँ कार्यदिशा तय गर्न पहिलो आवधिक योजनाको समीक्षा गर्नु आवश्यक भएको हुँदा यसमा लिइएका रणनीति तथा कार्यनीतिक कार्यान्वयनको अवस्था, लक्षित उपलब्धिमा भएको प्रगति र त्यसबाट योजनाको समग्र लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्तिमा पुगेको योगदान एवं भविष्यमा कसरी अगाडि बढ्न सकिन्छ भन्ने बारे पृष्ठपोषण लिने प्रयोजनका लागि यो समीक्षा गरिएको छ ।

पञ्चवर्षीय योजना कार्यान्वयनको चरण अर्थात लागू भएको बर्षनै कोभिड १९ को महामारीका कारण विश्वभर पर्न गएको सामाजिक, आर्थिक समस्याले यो नगरपालिका पनि अछुतो रहन सकेन, जसले गर्दा पहिलो बर्षमा सु-सम्पन्न गर्ने भनि निर्धारण गरिएका अधिकांश लक्ष्य तथा उद्देश्यहरु अपुरा नै रहे ।

यस नगरपालिकाको विगत ३ आ.ब. को आम्दानीको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा संघीय अनुदान (समानिकरण, सशर्त, पूँजीगत, विशेष, समपुरक) बाट प्राप्त कुल आम्दानीमा तीन वर्षको औसत प्रगति ८५-९० प्रतिशतको वरिपरि रहेको

छ । यहाँ २०८१/८२ मा कुल वित्तीय प्रगति ७२५ मात्र देखिएको छ, चालु अनुदान उपयोगदर सन्तोषजनक ९९ प्रतिशतभन्दा माथि रहेको छ । यसैगरी प्रदेश सरकारको अनुदान उपयोग दर २०७९/८० मा ८२ प्रतिशत, २०८०/८१ मा ७१.९५ प्रतिशत, र २०८१/८२ मा ७५.३३ प्रतिशत रहेको छ । यसले प्रदेशीय सहयोगमा स्थिरता भन्दा थोरै सुधार देखाउँछ ।

यहाँ समानिकरण अनुदान स्थिर रूपमा उच्च रहेको छ । तथापी सम्पूरक र विशेष अनुदानमा ४०-७० प्रतिशतमात्र प्रगति रहेको पाइन्छ । यसैगरी नगरपालिकाको ३ बर्षको औषत राजश्व बाँडफाँड ७७ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ भने अन्तशुल्कमा उत्कृष्ट सुधार रहेको पाउन सकिन्छ । यसै गरी नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोत प्राप्तीको अवस्था हेर्दा पछिल्लो आ. ब. अर्थात २०८०/८१ मा लक्ष्य भन्दा बढि उपलब्धी पाउन सकिन्छ । समग्रमा आम्दानीको दर घट्दो भएतापनि चालु खर्च व्यवस्थापन सन्तुलित रहेको छ । जसले सामाजिक विकास को क्षेत्रमा निरन्तर प्राथमिकता दिएको देखिन्छ ।

यसै बीच पालिकाको ५ बर्षे योजनाको विषय क्षेत्रगत समीक्षात्मक अध्ययन गर्दा आर्थिक विकासको सवालमा नगरक्षेत्रभित्रका कृषक तथा पशुपक्षिंहरुको लगत संकलन, पशु प्रर्वद्धन कार्यक्रम अन्तरगत अनुदान तथा सहुलियत प्रदान, पकेट क्षेत्रविकास कार्यक्रम संचालन, बालीनालीमा रोग तथा किटनाशक विषादी खरिद तथा वितरण कार्यक्रम, चिस्यान केन्द्र तथा संकलन केन्द्रहरुको स्थापना तथा संचालन, प्रमुख धार्मिक क्षेत्रहरूको जिर्णोद्धार तथा निर्माण, गोठ सुधार कार्यक्रम, विशेष पर्व तथा उत्सव तयारी अनुदान, विभिन्न पर्यटकिय स्थानहरुको प्रचार प्रसार गरी पर्यटन प्रवर्धन कार्यक्रम संचालन, साना तथा घरेलु उद्यम संचालन गर्न चाहने उद्यमीलाई प्रोत्साहन गर्ने लगायतका कार्यहरु निरन्तर गरिरहेको छ । तथापी योजनामा समावेश गरिएका कतिपय कार्यक्रमहरु जस्तै, प्रत्येक वडामा गोदाम घर निर्माण गर्ने, कृषक संजाल कार्यक्रम नियमित गर्ने, प्रत्येक बर्ष पशु बीमा निरन्तर गर्दै जाने, पकेट क्षेत्रस्तरीय स्रोतकेन्द्र निर्माण, खाद्य भण्डारण डिपो स्थापना, भूमिको वैज्ञानिक उपयोग गर्ने, औद्योगिक ग्राम निर्माण लगायतका कार्यहरु सुरुवात गर्न सकिएको छैन ।

यसै गरी सामाजिक विकास अन्तरगत योजनामा समावेश गरिएका कार्यक्रमहरुमा स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्नति, अति विपन्न तथा विपन्न परिवारका सुत्केरी महिलालाई पोषण प्याकेज वितरण, प्राविधिक धारको पठनपाठन संचालनका लागि पूर्वाधार विकास, स्थानीय पाठ्यक्रम तय गरी लागू गर्ने, विद्यालयमा इन्टरनेट व्यवस्थापन कार्यलाई निरन्तरता, एक विद्यालय एक कम्प्यूटर प्रयोगशाला निर्माण (भइरहेको),उत्कृष्ट विद्यार्थीहरुलाई प्रोत्साहन कार्यक्रम, खानेपानीका मुहान क्षेत्रको संरक्षण, लगायतका कार्यहरु भएको पाउन सकिन्छ ।

पूर्वाधार विकासको सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा प्राथमिकताका आधारमा सडक पूर्वाधारको विकास भइरहेको छ । लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमैत्री भवनहरु निर्माण कार्य सुरुवाती चरणमा रहेका छन् । सरकारी संरचनाहरु प्रायश अपाङ्गता मैत्री बनेका छन्, सबै वडाको मुख्य टोलहरुमा एम्बुलेन्स सेवा पुग्ने गरी सडक संरचनाहरु तय भइरहेका छन् । तथापी विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान तथा नक्शाङ्कन, डिजिटल नागरिक वडापत्रको सुरुवात गरी मोबाइल एप बाटै गुनासो र उजुरी लिने व्यवस्था, नगरपालिकाको Digital Profile अद्यावधिक गरी GIS प्रणालीमा Integrated लगायतका कार्यहरु सुरुवात भएका छैनन ।

वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनको सवालमा जनचेतनामुलक कार्यक्रम र भै परी आउने खण्डमा तत्काल गरिने कार्यहरु वाहेक योजनामा समावेश भएका न्युन कार्यक्रमहरु मात्र संचालन गर्न सकिएको छ भने शुसासन अन्तरगतका कार्यक्रमहरुमा जनप्रतिनिधी र कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि र तालिम, सार्वजनिक अभिलेख प्रणाली व्यवस्थापन, सेवा प्रवाहमा सहजता, सूचना पाटीको अनिवार्य व्यवस्था, सूचना अधिकारीको व्यवस्था, कार्यालय संचालनका लागि आवश्यक साधनहरुको प्रबन्ध लगायतका कायहरु भइरहेका छन् भने नियमित रुपमा नागरिक

सन्तुष्टि सर्वेक्षण, घुम्ती स्थानीय सरकार कार्यक्रम, प्रविधि मार्फत प्रगती प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने लगायतका कार्यहरु सुरुवाती चरणमा मात्र रहेका छन् ।

समग्रमा संघीयताको प्रावधान अनुरुप दिगो विकासका लक्ष्यहरुलाई नगरपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना, तथा बार्षिक विकास कार्यक्रमहरुमा आन्तरिकिरण गर्ने अभ्यास भइरहेको छ । नगरपालिकाले दिगो विकासका प्रायजसो सबै लक्ष्यहरुमा बजेट विनियोजन गर्ने गरेको छ । जसमध्ये उद्योग, नविनखोज र पूर्वाधार, गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य जीवन, लगायत लक्ष्य शिर्षक अन्तरगतका कार्यक्रमहरुमा तुलनात्मक रुपमा बढि बजेट विनियोजन र दिगो र आधुनिक उर्जामा पहुँच, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि, असमानता न्युनीकरण लगायतका शिर्षकमा न्युन मात्र बजेट विनियोजन भएकोले बजेट विनियोजनको प्रवृतिमा भने असन्तुलन रहेको पाउन सकिन्छ ।

५ वटा स्तम्भ अन्तरगत विभिन्न उपक्षेत्रहरुमा विभाजित यस आवधिक योजनामा रहेका कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन गरि नगरपालिकाका समृद्धिको लक्ष्य हासिल गर्न विकास साझेदार बीचको समन्वय, बजेटको व्यवस्था, सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया को सहजता तथा दिगो, बैज्ञानिक र बाताबरणमैत्री विकासको उचित ब्यबस्थापन गर्ने चुनौती योजना कार्यन्वयनमा सदैब प्रमुख चुनौतीको रुपमा रहेका छन् ।

यसर्थ प्रथम आवधिक योजना र दिगो विकास लक्ष्यको समीक्षा गर्दा माथि उल्लिखित तथ्य अनुसार दिर्घकालिन तथा अल्पकालिन महत्वका कार्यक्रमहरुको प्रगती मध्यम स्तरको रहेको छ यसलाई मध्यनजर गदै तय गरिएको दोस्रो आवधिक योजना कार्यान्वयनमा विगतमा रहेका क्षेत्रगत समस्या तथा जोखिमहरुको न्युनीकरणका लागि विशेष ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी रहेको छ ।

परिच्छेद - ३: सोच तथा विकासको अवधारणा

३.१ पृष्ठभूमि

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गर्न संविधान सभाबाट पारित गरी जारी भएको नेपालको संविधान २०७२ ले देशको शासन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारहरूले आपसी समन्वयबाट गर्ने संवैधानिक व्यवस्था गरेको छ। तिनवटै सरकारका आ-आफ्ना अधिकार क्षेत्रहरू तोकिएका छन्। कतिपय साझा अधिकार छन् भने कतिपय एकल अधिकार छन्। संविधानको अनुसूचि-८ अन्तर्गत स्थानीय सरकारका विकास योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने एकल अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएकाले सोही बमोजिम विदुर नगरपालिकाले आवधिक योजना तयार पारेको हो।

३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
➢ प्रशस्त खेतियोग्य जमिन र समथर भू-धरातल भएपनि भूमिको वैज्ञानिक सदुपयोग मार्फत कृषिमा व्यवसायिकताको पर्याप्त विकास हुन नसकेको।
➢ खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा राम्रो प्रबन्ध गर्न नसकिएको।
➢ नगरपालिकासँग निकट ठूला उपभोक्ता बजारहरु (धादिङका विभिन्न बजारहरु, काठमाडौ उपत्यका, चितवन) साथै छिमेकी मुलुक चिनसँगको Connectivity लाई थप प्रभावकारी र लाभयूक्त बनाउन नसकिएको
➢ पर्यटनको राम्रो सम्भावना भएपनि आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको दिगो विकास हुन नसकेको।
➢ पर्यटनलाई व्यवसायिक बनाउन चुनौती रहेको।
➢ कृषि तथा स्थानीय उपजमा आधारित ठूला उद्योगहरूको विकास हुन नसकेको।
➢ बाढी, पहिरोको समस्या रहेको।
➢ विकास र समृद्धि तर्फको यात्रामा व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने अवस्था रहेको।
➢ युवा जनशक्तिलाई नगरपालिकाकै विकासमा केन्द्रित गरी बस्ने वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने चुनौती रहेको।
➢ विकासका भौतिक पूर्वाधारहरूको थप विकास र विस्तार गर्नुपर्ने अवस्था रहेको।
➢ परम्परागत चिन्तन शैलीमा व्यापक परिवर्तन नभइसकेकाले लैङ्गिकता, सामाजिक विभेद लगायतका सामाजिक सन्तुलनका विषयहरूमा प्रशस्त जागरण गर्नुपर्ने अवस्था रहेको।
➢ नगरपालिकामा आवश्यक तथ्याङ्कहरु अद्यावधिक नभइसकेको हुनाले दिगो विकास लक्ष्यको सूचाङ्क अनुसार सूचनाहरु अद्यावधिक गर्नुपर्ने भएको।

३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
➢ ऐतिहासिक, धार्मिक पर्यटन, पर्यापर्यटन, र कृषि पर्यटनको प्रचुर सम्भावना रहेको।
➢ नगरपालिकाको काठमाडौ उपत्यका, चितवन, जस्ता मुख्य व्यापारीक क्षेत्रसँग भौगोलिक निकटता रहेकोले ठूला उपभोक्ता बजारसँगको सन्निकटता रहेको।
➢ कृषि क्षेत्रको विकास गरी कृषिमा आधारित ठूला तथा मझौला उद्योग स्थापना गर्न सकिने।
➢ स्थानीय उपजमा आधारित उद्योगको प्याकेजिङ र ब्रान्डिङ गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा निर्यात गर्न सकिने।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
➢ युवा जनशक्तिको जनसांख्यिक लाभांशको उच्चतम सदुपयोग गरी समृद्धिको यात्रा तय गर्न सकिने ।
➢ स्थानीय आवश्यकता र विशिष्टताको आधारमा आफ्ना योजना आफै निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने गराउने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।
➢ स्थानीय सरकारको नेतृत्व अनुभवी तथा परिपक्व हुँदै गएको तथा विकास निर्माणप्रति जनचासो बढ्दै गएको ।

३.४ निर्देशक सिद्धान्त

तीव्र आर्थिक र सामाजिक विकास मार्फत आम नागरिकको जीवनमा सकारात्मक रूपान्तरण गरी सुखी र समृद्ध समाजको निर्माण गर्न आवधिक योजनाका समग्र कार्यक्रमहरू लक्षित रहने छन् । यसर्थ यी कार्यक्रमहरुको सफल कार्यान्वयन गरी अपेक्षित उपलब्धिहरू हासिल गर्न तय गरिएका मूल निर्देशक सिद्धान्तहरू निम्न बमोजिम छन् :

१. विकासका आधारभूत पूर्वाधार निर्माणसँगै आम नागरिकका दैनिक आधारभूत आवश्यकता पूर्ति हुने गरी प्रत्यक्ष योगदान पुर्‍याउने कार्यक्रम कार्यान्वयन
२. शान्त, सौहार्द, समतामूलक, समावेशी, आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक विकास
३. समाजवाद उन्मुख आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र
४. दिगो, सन्तुलित र हरित अर्थतन्त्रमा आधारित विकास
५. शिक्षा, स्वास्थ्य र मानव संसाधन निर्माण
६. बालमैत्री, महिलामैत्री तथा लैङ्गिक सन्तुलनयुक्त, युवा उद्यमी तथा रोजगारी केन्द्रीत विकास
७. न्यायमा आधारित भेदभाव रहित समाज तथा सामाजिक सुरक्षा
८. रैथाने सँस्कृति, भुगोल, सम्भावना, पहिचान तथा परिवेशमा आधारित विकास
९. सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक सहभागितामा आधारित विकास
१०. असल शासन र उत्तरदायी स्थानीय सरकार
११. संघीय, प्रादेशिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरूलाई स्थानीयकरण गर्दै दिगो विकास लक्ष्य हासिल तर्फको विकास यात्रा
१२. सूचना प्रविधिमा आधारित विकास

३.५ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच
गतिशिल अर्थतन्त्र विदुरको स्वाभिमान
लक्ष्य
भूमिको बैज्ञानिक सदुपयोग र दिगो पूर्वाधार विकास मार्फत आधुनिक र व्यवसायिक कृषि र पर्यटन विकास गरि स्वच्छ, सुन्दर र समुन्नत नगरपालिका बनाउने ।
उद्देश्यहरू
➢ दिगो विकास लक्ष्य र निर्धारित सूचकहरु हासिल गर्नु । ➢ शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत आधारभूत सेवा तथा संरचनाहरुमा सबैको पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु । ➢ समावेशी विकास प्रवर्द्धन सहित असमानता न्यूनीकरण गरी विकासमा सबैको अपनत्व सुनिश्चित गर्नु । ➢ कृषि उत्पाकत्व वृद्धि तथा उद्यम विकास गरी द्रुत आय आर्जनका अवसरहरु सिर्जना गरेर उच्च आर्थिक वृद्धिदर प्राप्त गर्नु । ➢ सुशासन तथा नगरपालिकाबासीहरुलाई सामाजिक न्यायको प्रत्याभूति गर्नु । ➢ प्रविधि विकास तथा विस्तार गर्नु । ➢ मानव अधिकार संरक्षण, दण्डहिनताको अन्त्य सहितको सामाजिक सुरक्षालाई सुनिश्चित गर्नु ।

३.६ रणनीति तथा प्राथमिकता

प्रमुख रणनीतिहरू
➢ आर्थिक क्षेत्रका मूल स्तम्भहरू जस्तै कृषि, वन, व्यापार, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको समुचित विकास गर्न ती क्षेत्रहरूलाई वैज्ञानिक र व्यवसायिक बनाई यसमा संलग्न मानव स्रोतलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धी तुल्याउने ।
➢ हरेक क्षेत्रको विकासमा अपरिहार्य आधारको रुपमा रहेका आधारभूत भौतिक पूर्वाधार जस्तै-सडक, उर्जा, सिँचाई, खानेपानी आदिको विकासलाई उच्च प्राथमिकता दिने ।
➢ सम्पूर्ण क्षेत्रको दीर्घकालीन विकासलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको संस्थागत विकास गरी मानव स्रोत निर्माण, अध्ययन र अनुसन्धान तर्फ केन्द्रित नीति तथा कार्यक्रमलाई महत्वका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।
➢ सामाजिक न्याय स्थापित गरी समावेशीकरण र पछाडी परेका वर्गलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न सहभागितामूलक विकास पद्धति अवलम्बन गरी राज्यको नजरमा कोही पछि नपर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने ।
➢ विकास निर्माणका हरेक क्रियाकलापमा वातावरण संरक्षण र प्रवर्द्धन हुने क्रियाकलाप समेत गर्न सोको सुनिश्चितता गर्ने ।
➢ जनमुखी असल शासन स्थापित गर्न संघीय र लोकतान्त्रिक सफल राज्यहरूमा अवलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूलाई हाम्रो विशिष्टिकृत परिस्थिति अनुरुप अनुशरण गर्ने ।

३.७ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट

नेपालको संविधान २०७२ को धारा ५९ मा आर्थिक अधिकारको प्रयोग सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी धारा ६० मा राजश्व श्रोतको बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था छ । धारा ६० को उपधारा २ बमोजिम नेपाल सरकारले संकलन गरेको राजश्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई न्यायोचित वितरण गर्ने उल्लेख छ । यस व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ जारी गरिएको छ । त्यसैगरी संविधानको धारा २२९ मा स्थानीय संचित कोषको प्रबन्ध गरिएको छ । यस कोषमा स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारको राजश्व नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान तथा स्थानीय तहले लिएको ऋण र अन्य श्रोतबाट प्राप्त हुने रकम जम्मा हुनेछ ।

स्थानीय संचित कोषमा जम्मा हुने रकमका श्रोतहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

१) आन्तरिक राजश्व
२) राजश्व बाँडफाँडबाट प्राप्त रकम
३) संघीय सरकारबाट प्राप्त रकम तथा अनुदान
४) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान तथा अन्य रकम
५) कुनै व्यक्ति, संघ, संस्थाबाट प्राप्त रकम
६) संघीय सरकारको पहलमा प्राप्त वैदेशिक सहायता रकम
७) अन्य स्थानीय तहहरूबाट प्राप्त सहयोग तथा अनुदान
८) आन्तरिक ऋणबाट प्राप्त रकम
९) अन्य कुनै श्रोतबाट प्राप्त रकम

नेपालको संविधानको मर्म अनुरुप अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ बमोजिम तीन तहका सरकारहरूलाई प्राप्त व्यवस्था अनुरुपका आयका श्रोतहरू देहाय बमोजिम छन् ।

(क) राजश्वको बाँडफाँड

यस अन्तर्गत मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तशुल्कबाट उठेको रकम बाँडफाँड गर्ने व्यवस्था रहेको छ । यी कर तथा शुल्कहरू संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भई कूल रकमको ७० प्रतिशत संघीय सरकारलाई, १५ प्रतिशत प्रदेश सरकारलाई र १५ प्रतिशत स्थानीय सरकारलाई प्राप्त हुन्छ ।

(ख) प्राकृतिक श्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँड

प्राकृतिक श्रोत अन्तर्गत विशेष गरी पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज, पानी तथा अन्य प्राकृतिक श्रोतबाट प्राप्त हुने रकम मध्ये संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको कूल रकमको ५० प्रतिशत संघलाई, २५ प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेशलाई र २५ प्रतिशत सम्बन्धित स्थानीय तहलाई प्राप्त हुन्छ ।

(ग) अनुदानबाट प्राप्त रकम

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ बमोजिम संघीय सरकार र प्रदेश सरकारले स्थानीय सरकारलाई देहाय बमोजिमका अनुदानहरू प्रदान गर्दछन् ।

१) वित्तिय समानिकरण अनुदान
२) सशर्त अनुदान
३) समपुरक अनुदान
४) विशेष अनुदान

(घ) संघीय सरकारद्वारा लिइएको वैदेशिक सहायताबाट स्थानीय तहलाई प्राप्त रकम
(ङ) नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा स्थानीय तहले लिएको आन्तरिक ऋण
(च) नेपाल सरकारले स्थानीय सरकारलाई दिएको ऋण

संविधानले दिएको अधिकार साथै विभिन्न ऐन तथा कानूनले गरेको व्यवस्थाका आधारमा यस योजनामा बजेटको स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ । आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेको लक्ष्य प्राप्तिको लागि बजेट व्यवस्थापन र संचालनको विषयमा यस परिच्छेदमा चर्चा गरिएको छ ।

३.८.१ आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेटको श्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

विवरण	आ.व. २०८१/८२ को यथार्थ	चालुआ.व. २०८२/८३ को विनियोजित बजेट	मध्यमकालीन बजेट अनुमान र प्रक्षेपण			
			०८३/८४ को प्रक्षेपण	०८४/८५ को प्रक्षेपण	०८५/८६ को प्रक्षेपण	०८६/८७ को प्रक्षेपण
बजेट अनुमान	**१११५३५६०००**	११३८१४३४४७	१२५१९५७७९२	१३७७१५३५७१	१५१४८६८९२८	१६६६३५५८२१
चालु खर्च	६९६६३१०००					
पुंजीगत खर्च	४१८७२५०००					
आय अनुमान	**१११५३५६०००**	**११३८१४३४४७**	१२५१९५७७९२	१३७७१५३५७१	१५१४८६८९२८	१६६६३५५८२१
आन्तरिक आय	१००५०००००	१२३५०००००	१३५८५००००	१४९४३५०००	१६४३७८५००	१८०८१६३५०
राजस्व बाँडफाँट बाट प्राप्त रकम	३११८०००००	**३४००४४४४७**	३७४०४८८९१.७	४११४५३७८०.९	४५२५९९१५९	४९७८५९०७४.९
क. नेपाल सरकार						
ख. प्रदेश सरकार						
रोयल्टी बाँडफाँट						
क. वन रोयल्टी						
नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	**६२६४१२०००**	**५९२३००००००**	६५१५३००००	७१६६८३०००	७८८३५१३००	८६७१८६४३०
क. वित्तीय समानीकरण अनुदान	१४९१०००००	१४७६०००००	१६२३६००००	१७८५९६०००	१९६४५५६००	२१६१०११६०
ख. सशर्त अनुदान	४४७३१२०००	४३१९०००००	४७५०९००००	५२२५९९०००	५७४८५८९००	६३२३४४७९०
ग. विशेष अनुदान	३००००००००	६८०००००	७४८००००	८२२८०००	९०५०८००	९९५५८८०
घ. समपुरक अनुदान		६००००००	६६०००००	७२६००००	७९८६०००	८७८४६००
प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	**७६६४४०००**	८२२९९०००	९०५२८९००	९९५८१७९०	१०९५३९९६९	१२०४९३९६५.९
क. वित्तीय समानीकरण अनुदान	१५३६७०००	१५२१५०००	१६७३६५००	१८४१०१५०	२०२५११६५	२२२७६२८१.५
ख. सशर्त अनुदान (चालु, पुंजीगत)	२४२७७०००	४३०८४०००	४७३९२४००	५२१३१६४०	५७३४४८०४	६३०७९२८४.४
ग. विशेष अनुदान	७००००००	३००००००	३३०००००	३६३००००	३९९३०००	४३९२३००
घ. समपुरक अनुदान	३००००००००	२१०००००००	२३१०००००	२५४१००००	२७९५१०००	३०७४६१००
आन्तरिक ऋण			०	०	०	०
अन्य अनुदान			०	०	०	०

विवरण	आ.व. २०८१/८२ को यथार्थ	चालुआ.व. २०८२/८३ को विनियोजित बजेट	मध्यमकालीन बजेट अनुमान र प्रक्षेपण			
			०८३/८४ को प्रक्षेपण	०८४/८५ को प्रक्षेपण	०८५/८६ को प्रक्षेपण	०८६/८७ को प्रक्षेपण
जनसहभागिता			०	०	०	०
अन्तर स्थानीय तह साझेदारी रकम			०	०	०	०
मौज्दात रकम	२७००००००					
कुल			०	०	०	०
बचत (-) न्यून ()			०	०	०	०

३.८.२ सार्वजनिक खर्चको बाँडफाँड

क्र.सं.	शिर्षक	आ.व. २०८१/०८२ को यथार्थ	आ.व. २०८२/०८३ को विनियोजन	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८४/०८५ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८५/०८६ को प्रक्षेपण
१.	कूल बजेट					
२.	कूल खर्चको क्षेत्रगत बाँडफाँड					
२.१	आर्थिक क्षेत्र	२९४९९७७३.००	९१,८८०,०००.००	१०१,०६८,०००.००	१११,१७४,८००.००	१२२,२९२,२८०.००
२.२	सामाजिक क्षेत्र	४८४४४२७३१	५३८८१६४४७	५९२६९८०९१.७	६५१९६७९००.९	७१७१६४६९१
२.३	पूर्वाधार विकास	२१५०४३१६६	३४२१४५०००	३७६३५९५००	४१३९९५४५०	४५५३९४९९५
२.४	शुसासन तथा अन्तरसम्बन्धित	२०११६३७४	२७९५००००	३०७४५०००	३३८१९५००	३७२०१४५०
२.५	कार्यालय संचालन तथा व्यवस्थापन	१४४०८९२७९.८	१९३४४४०००	२१२७८८४००	२३४०६७२४०	२५७४७३९६४

३.८.३ विषय क्षेत्रगत बजेट बाँडफाँडको विस्तृत विवरण

क्र.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	रकम रु हजारमा				
		आ.व. २०८१/०८२ को यथार्थ	आ.व. को २०८२/०८३ विनियोजन	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८४/०८५ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८५/०८६ को प्रक्षेपण
१.	**आर्थिक क्षेत्र**	२९४९९७७३.००	९१,८८०,०००.००	१०१,०६८,०००.००	१११,१७४,८००.००	१२२,२९२,२८०.००
	कृषि	९२०५४१९.००	२९,१००,०००.००	३२,०१०,०००.००	३५,२११,०००.००	३८,७३२,१००.००
	उद्योग	३५००८१८.००	२,६००,०००.००	२,८६०,०००.००	३,१४६,०००.००	३,४६०,६००.००
	सहकारी	८८४८६५.००	७५०,०००.००	८२५,०००.००	९०७,५००.००	९९८,२५०.००
	जलश्रोत तथा सिंचाई	११११९१८९९.००	२२,१३०,०००.००	२४,३४३,०००.००	२६,७७७,३००.००	२९,४५५,०३०.००
	बन	६३७५०.००	५०,०००.००	५५,०००.००	६०,५००.००	६६,५५०.००
	पशुपन्छी विकास	४६५३०२२.००	८,१५०,०००.००	८,९६५,०००.००	९,८६१,५००.००	१०,८४७,६५०.००
	भूमि व्यवस्था	-	२९,१००,०००.००	३२,०१०,०००.००	३५,२११,०००.००	३८,७३२,१००.००
२.	**सामाजिक क्षेत्र**	४८४४४२७३१.०१	५३८८१६४४७.००	५९२६९८०९१.७	६५१९६७९००.९	७१७१६४६९१
	शिक्षा	३५६५७२७५६.००	४०३७१८५००.००	४४४०९०३५०	४८८४९९३८५	५३७३४९३२३.५
	स्वास्थ्य	५५००६७४४.०१	६१९६१५००.००	६८१५७६५०	७४९७३४१५	८२४७०७५६.५
	खानेपानी तथा सरसफाई	५२७०८७५९.००	३५५४४४४७.००	३९०९८८९१.७	४३००८७८०.८७	४७३०९६५८.९६
	भाषा तथा संस्कृति	४०६९०३४.००	१३१५००००.००	१४४६५०००	१५९११५००	१७५०२६५०
	लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	५३६२८५३.००	४१४००००.००	४५५४०००	५००९४००	५५१०३४०
	युवा तथा खेलकुद	७७८५०८९.००	१०६०००००.००	११६६००००	१२८२६०००	१४१०८६००
	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण	२९३७४९६.००	९७०२०००.००	१०६७२२००	११७३९४२०	१२९१३३६२
३.	**पूर्वाधार**	२१५०४३१६६.००	३४२१४५०००.००	३७६३५९५००	४१३९९५४५०	४५५३९४९९५

क.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	रकम रु हजारमा				
		आ.व. २०८१/०८२ को यथार्थ	आ.व. को २०८२/०८३ विनियोजन	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८४/०८५ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८५/०८६ को प्रक्षेपण
	यातयात पूर्वाधार	१६३३२१४८१.	२६८९३००००	२९५८२३०००	३२५४०५३००	३५७९४५८३०
	भवन, आवास तथा सहरी विकास	३०५०३७४३.	५५४१५०००	६०९५६५००	६७०५२१५०	७३७५७३६५
	उर्जा	६४४२७३४.	३०००००००	३३००००००	३६३०००००	३९९३०००
	संचार तथा सूचना प्रबिधि	५१२९८९.	१५००००००	१६५०००००	१८१५००००	१९९६५००
	सम्पदा पूर्वाधार	१४२६२२१९.	१११५००००	१२२६५०००	१३४९१५००	१४८४०६५०
	बिज्ञान तथा प्रबिधि	०	२१५००००	२३६५०००	२६०१५००	२८६१६५०
४.	**शुसासन तथा अन्तरसम्बन्धित**	२०११६३७४.००	२७९५००००.००	३०७४५०००.००	३३८१९५००.००	३७२०१४५०.००
	विपद व्यवस्थापन	६५१८३०१.००	८५००००.००	९३५०००.००	१०२८५००.००	११३१३५०.००
	मानब संशाधन विकास	४९१५५०.००	१३७३००००.००	१५१०३०००.००	१६६१३३००.००	१८२७४६३०.००
	शान्ति तथा सुव्यवस्था	०.००	११३५०००.००	१२४८५००.००	१३७३३५०.००	१५१०६८५.००
	कानुन तथा न्याय	११०६५१६.००	२०००००.००	२२००००.००	२४२०००.००	२६६२००.००
	शासन प्रणाली	९६२५०.००	२७७१४९०.००	३०४८६३९.००	३३५३५०२.९०	३६८८८५३.१९
	गरिबी निवारण	१०५९६५६.००	१६०००००.००	१७६००००.००	१९३६०००.००	२१२९६००.००
	श्रम तथा रोजगारी	१०४०६०५९.००	७०००००.००	७७००००.००	८४७०००.००	९३१७००.००
	अनुगमन तथा मूल्यांकन	१८४५००.००	११५००००.००	१२६५०००.००	१३९१५००.००	१५३०६५०.००
	प्रशासकीय सुशासन	२५३५४२.००	४४२००००.००	४८६२०००.००	५३४८२००.००	५८८३०२०.००
	वित्तीय सुशासन	०.००	१३९३५१०.००	१५३२८६१.००	१६८६१४७.१०	१८५४७६१.८१
५.	**संस्थागत विकास**	१४४०८९२७९.७९	१९३४४४०००.००	२१२७८८४००.००	२३४०६७२४०.००	२५७४७३९६४.००
	कार्यालय संचालन तथा प्रशासनिक	१४४०८९२७९.७९	१९३४४४०००.००	२१२७८८४००.००	२३४०६७२४०.००	२५७४७३९६४.००

३.८.४ बजेटका अन्य स्रोतहरूको परिचालन तथा व्यवस्थापन

स्थानीय तहको विकासमा सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको प्रमुख श्रोत माथि उल्लेखित संघीय सरकारबाट प्राप्त अनुदान भए तापनि प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रुपमा निजी क्षेत्र, सहकारी, संघ संस्था तथा व्यक्तिगत रुपमा सेवाग्राहीबाट प्राप्त श्रमदानको योगदान र महत्वलाई समेत उच्च स्थानमा राख्नुपर्दछ। नेपाल सरकारको अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धी नीतिमा तीन खम्बे नीतिलाई विकासको प्रमुख आधार मानिएको सन्दर्भमा यस नगरपालिकाको विकासमा समेत यो क्षेत्रहरूबाट हुने योगदानलाई कदर गर्दै निम्नानुसार प्रक्षेपण तथा विश्लेषण गरिएको छ।

क्र.सं.	शिर्षक	गत वर्षको यथार्थ	चालु वर्षको संशोधित अनुमान	आगामी वर्षको प्रक्षेपण	कूल जम्मा	प्रतिशत
(क)	सहकारी क्षेत्र					
(ख)	निजी क्षेत्र					
(ग)	व्यक्तिगत सहायता तथा संघ, संस्था					
(घ)	सार्वजनिक क्षेत्र					

३.९ नगरपालिकाका समृद्धिका मुख्य संवाहकहरू (Lead Sectors)

३.९.१ कृषिक्षेत्र (कृषि ग्राम)

नगरपालिका कृषि तथा पशुपालनको लागि उपर्युक्त क्षेत्र रहेको छ। नगरपालिकाको समृद्धिको पहिलो आधार नै कृषि तथा पशुपालन हो। यहाँ बाह्रै महिना सिँचाईको सुविधा पुग्ने क्षेत्रको विकास र विस्तार गरी वैज्ञानिक, व्यवसायिक र तीव्र उत्पादनमुखि कृषिको प्रवर्द्धन गरी समग्र कृषि भण्डारको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ।

३.९.२ पर्यटन

विशेष गरी यस नगरपालिकालाई ऐतिहासिक, धार्मिक पर्यटन, पर्या-पर्यटन र कृषि पर्यटनका हिसाबले विकास गर्न सकिन्छ। त्यसैगरी नगरपालिकामा जातिगत विविधता रहेका कारण होमस्टे र साँस्कृतिक पर्यटनको उत्तिकै सम्भावना छ। तसर्थ पर्यटन क्षेत्र यो नगरपालिकाको समृद्धिको अर्को मुख्य संवाहक हो।

३.९.३ स्थानीय कच्चा पर्दाथमा आधारित उद्योगहरू

यस नगरपालिकाको प्रमुख विकास संवाहकको रुपमा रहेको कृषि क्षेत्रको समुचित विकास पश्चात कृषि उपजमा आधारित प्याकेजिङ, प्रशोधन र गुणस्तर कायम गरी त्यस्ता बस्तुहरूको ब्रान्डिङ गर्न, उद्योगहरू खोल्न सकिने ठूलो सम्भावना रहेको छ।

३.९.४ वनजंगल

यस नगरपालिकाको कुल जमिनको ८.७७ प्रतिशत जमिन वनजंगल र २६.६१ प्रतिशत भू-भाग झाडी बुट्यान(घाँसे) क्षेत्रले ढाकेको छ। प्राकृतिक अवस्थामा नै रहेको वनको स्याहार सम्भार गर्नुको साटो वर्षेनी अतिक्रमण, डढेलो, चरिचरण र लुकिछिपी फडाँनीको चपेटामा परेको यर्थाथ छ। झाडी बुट्यान क्षेत्रलाई पुर्नउत्थान गरी प्रतिफलमुखी जडीबुटी र फलफूल लगाउन सके तथा कृषिकर्म जस्तै-वनजंगलको स्याहार, संरक्षण र वैज्ञानिक सदुपयोग गर्न सके यसबाट प्रत्यक्ष आर्थिक तथा पर्यावरणीय लाभ लिन सकिन्छ। विशेष गरी यस नगरपालिकाको वनजंगललाई (Agro Forest) को अवधारणा अनुरुप दिगो वन व्यवस्थापन गर्न सके यो समृद्धिको बलियो स्तम्भ हुन सक्छ।

३.१० विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू

३.१०.१ ठूला शहर र राजमार्ग प्रणालीसँगको सन्निकटता

नगरपालिकामा ३० वटा भन्दा बढी स-साना सडक मार्गहरु संचालनमा रहेका छन् । यो पालिका राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली सँग सहज पहुँच विस्तार भएको तथा संघीय राजधानी सन्निकट रहेको छ। यस प्रकारको Connectivity लाई प्रभावकारी बनाई ठूला उपभोक्ता बजारहरुसम्म बृहत संजाल निर्माण गर्न सकिन्छ।

३.१०.२ प्राकृतिक सम्पदाहरू

मलिलो उब्जाउयुक्त जमिन, वनजंगल क्षेत्र, स-साना खोला, ताल तलैया जस्ता जलसम्पदा यहाँका मुख्य प्राकृतिक सम्पदाहरू हुन् । यी सम्पदा नै विकासलाई गति दिने आधारहरू हुन् ।

३.१०.३ धार्मिक र सामाजिक सहिष्णुता

सबै जातजातिका बिच आपसी सहयोग र सहकार्य गरी सौहाद्रतापूर्वक रहनु यहाँको विकासको अर्को महत्वपूर्ण सहयोगी तत्व हो। यसका साथै यहाँ रहेका आदिवासीहरु जस्तै राई, तामाङ, मगर, नेवार, कुमाल लगायतका जातजातिहरुको साँस्कृतिक र मानवशास्त्रीय विशेषताको अध्ययन, अनुसन्धान र संरक्षण मार्फत विकासमा टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ।

३.१०.४ जनसांख्यिक लाभांश

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यस नगरपालिकाभित्र १५ देखि ५९ वर्ष सम्मका सक्रिय यूवा ६२.१२ प्रतिशत रहेका छन । जनसांख्यिक चक्रमा यसप्रकारको जनसांख्यिक लाभ प्राप्त हुने अवसर इतिहासमा दुर्लभ हुन्छ तसर्थ युवा र सक्रिय जनसंख्याको बाहुल्यता भएको हालको अवस्था नगरपालिकाको विकासको लागि अति महत्वपूर्ण कालखण्ड हो । यो नै विकासको महत्वपूर्ण सहयोगी तत्व हो ।

३.११ नगरपालिकाका गौरबका आयोजना (Signature Projects)

यस नगरपालिकालाई आर्थिक सामाजिक तथा वातावरणीय हिसाबले सम्बृद्ध सौहार्द र स्वच्छ तुल्याउन प्रत्यक्ष र परोक्ष रुपमा योगदान गर्ने साथै नगरपालिकाको उच्च प्राथमिकतामा परेका आयोजनाहरुलाई नगरका गौरबका आयोजनाको रुपमा पहिचान गरिएको छ। यसरी आयोजना तय गर्दा नगरपालिकाको सबल पक्षहरु उपलब्ध प्राकृतिक तथा मानवस्रोत, साधन र स्थानीय आवश्यकतालाई समेत मध्यनजर गरिएको छ। नगरपालिकाका गौरवका आयोजनाहरुको संक्षिप्त विवरण देहायबमोजिम रहेको छ।

परिच्छेद - ४: आर्थिक क्षेत्र

४.१ कृषि तथा पशुपंक्षी

(अ) कृषि

पृष्ठभूमि

समथर भू-भाग देखि पहाडी क्षेत्र सम्म फैलिएको यो नगरपालिकामा मलिलो जमिनको प्रधानता रहेकाले यहाँको समृद्धिको प्रमुख संवाहक नै कृषि क्षेत्र हो । यहाँको कुल क्षेत्रफल मध्ये ७९.५७ वर्ग कि.मि अर्थात ६१.२० प्रतिशत जमिनमा खेतीपाती भइरहेको छ । मलिलो जमिनको प्रधानता र बहुसंख्यक नागरिक कृषिमा आश्रित रहेकाले यहाँको प्रमुख आर्थिक उपार्जनको आधार कृषि हो । यहाँका प्रमुख खाद्यान्न बालीहरू धान, मकै गहुँ, हुन् भने फलफूल बालीहरू मेवा, केरा, अम्बा, नासपाती, कागती, आदि हुन् । त्यसैगरी दलहन बालीहरू मसुरो, मुङ्ग, रहर, बोडी, मास, केराउ, सिमी आदि, तेलहन बालीहरू तोरी, तील, रायो, सस्यूँ आदि रहेका छन् भने मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी बालीहरु उत्पादन हुने गर्दछ । नगरपालिकाको अधिकांश जनसंख्या कृषि पेशामा संलग्न रहेकाले नगरपालिकाको दीर्घकालीन विकास र समृद्धिका लागि कृषि क्षेत्रलाई वैज्ञानिकिकरण र व्यवसायिकीकरण गर्न सकिने प्रबल सम्भावना रहेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षहरू
✓ ठुलो संख्यामा नगरपालिकाबासीहरू कृषि पेशामा संलग्न भएर खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुने अवस्था हुँदा पनि खाद्यान्न आयात गरिनु ।
✓ कृषकलाई दक्ष प्राविधिकबाट प्रर्याप्त प्रभावकारी तालिमको व्यवस्था नभएको ।
✓ कृषि सडकहरुको अभाव रहेको ।
✓ किटनाशक औषधी, कृषि औजार, आधुनिक प्रविधि, पशु औषधालय, उन्नत पशु नश्ल, समूचित बजार व्यवस्था, प्राविधिक जनशक्तिको कमी तथा कृषि तथा पशु बिमाको पर्याप्त व्यवस्था नभएको ।
✓ कृषिजन्य पशु उत्पादन लागत मुल्यमा वृद्धि भई उत्पादन अपेक्षाकृत वृद्धि हुन नसकेको ।
✓ आवश्यकता अनुसार पशु तथा कृषिको घुम्ती शिविर संचालन गर्न नसकिएको ।
✓ कृषकहरु परम्परागत कृषि प्रणालीमा आधारित रहेको ।
✓ कृषि बजारीकरणको उचित व्यवस्था नभएकाले कृषि उपज बिक्री वितरणमा कठिनाई ।
✓ बीउविजन, मलखाद र शीत भण्डारणको उचित प्रबन्ध नभएको ।
✓ व्यवस्थित रुपमा कृषि उपज मूल्य श्रृंखलाको विकास नभएको ।
✓ जलवायु परिवर्तनको असरले कृषि बालीहरुमा रोग किराहरुको प्रकोप ।

चुनौती तथा जोखिमहरू
✓ कृषि पेशाबाट युवा तथा अन्य श्रमशक्तिको व्यापक पलाईन भएकाले कृषि व्यवसायतर्फ आर्कषण गरी कृषकको लगानीबाट उचित प्रतिफल प्राप्त गर्न सक्ने स्थितिको निर्माण गर्न ।
✓ परम्परागत कृषि प्रणालीलाई न्युनिकरण गर्दै पूर्ण रूपमा वैज्ञानिकीकरण गरी व्यवसायिक बनाउने चुनौती ।
✓ वास्तविक किसानसँग खेतीयोग्य जमिनको अभाव हुनु ।

चुनौती तथा जोखिमहरू
✓ रैथाने जातका बालीनालीहरू लोप हुने जोखिम रहेको ।
✓ आयातित तरकारीहरुको न्युनिकरण गरी उत्पादित तरकारीहरुलाई बढावा दिन ।
✓ माटोको उर्वराशक्ति कायम गर्नको लागि ठोस कदम चाल्न ।
✓ पालिकामा रहेको कृषि भूमीलाई उत्पादन मुलक बनाउनको लागि सिँचाईको प्रबन्ध गर्न ।
✓ तरकारी तथा फलफूल चिस्यान केन्द्र पर्याप्त मात्रामा स्थापना गर्न ।
✓ कृषि बालीको समय अनुसार मल, बिउ विजन र औषधीको उपलब्धता गराउन ।
✓ कृषि बजारीकरण र मूल्य सन्तुलनमा ठोस काम गर्न ।
✓ कृषि उपज वस्तुहरुको भण्डारणको उचित प्रबन्ध गर्न ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षहरू
✓ नगरपालिकाले एक वडा- एक पशुपक्षी तथा बाली उत्पादन पकेट कार्यक्रम संचालन गरी उत्पादनलाई विशिष्टिकरण गर्न आवश्यक अध्ययन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
✓ नगरपालिकाले वडा न ७ मा प्याज पकेट क्षेत्र, वडा न.८ मा पिँडालु र केरा, वडा न ५ मा कान्छी बदाम, वडा न. ९ मा केरा, वडा न २ मा बाखापालन, वडा न १० मा मास, वडा न १३ मा पशुपक्षीपालनका लागि साझेदारी क्षेत्र, वडा न. १ मा बेसार उत्पादन तथा वडा न ११ लाई भैसीपालन गर्ने क्षेत्रको रुपमा विस्तार गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
✓ नगरपालिकाले बालीनालीको बीमा गर्ने व्यवस्था मिलाउने नीति अगाडी सारेको ।
✓ नगरपालिकामा जलवायु अनुकुल बालीनाली, फलफूल तथा जडिबुटी प्रशस्त मात्रामा उत्पादन गर्न सकिने ।
✓ नगरपालिकामा कृषि प्राविधिकहरूको उपलब्धता रहेको ।
✓ नगरपालिकाको भू-भाग मा भौगोलिक विविधता (बेँसी क्षेत्र/पहाडी क्षेत्र) हुनु ।
✓ नगरपालिकाले फलफूल रोप्न छैन टेन्सन,कृषकका लागि राम्रो पेन्सन भन्ने नारालाई आत्मसाथ गर्दै सम्भावनायुक्त फलफुल खेतीको प्रर्वद्धन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

सम्भावना र अवसरहरू
✓ कृषक समूह, सहकारी, सरकारी तथा गैर सरकारी संस्था र स्थानीय संघ संस्थाको साझेदारीमा कृषि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
✓ नगरपालिकामा दर्ता भएका कृषि समुह तथा सहकारीबाट व्यावसायिक कृषि कर्जा प्रदान गरी कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सकिने ।
✓ कृषक समूह निर्माण गरी उनीहरूको जग्गालाई व्यावसायिक खेतीमा जान चक्लाबन्दी गर्न सकिने ।
✓ व्यावसायिक रुपमा बाखापालन, कुखुरापालन, बङ्गुरपालन, हाँसपालन तथा माछापालन गर्न सकिने ।
✓ सम्भाव्य खेतीयोग्य क्षेत्रको पहिचान गरी कृषि पकेट क्षेत्र, सुपरजोन तथा जोनको रुपमा घोषणा गरी कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने ।
✓ कृषि सडकहरूको विकास गरी कृषकको उत्पादनलाई सहज रूपले बजारीकरण गर्न सकिने ।
✓ आयातित तरकारीहरुलाई न्यूनीकरण गरी स्थानियस्तरमा उत्पादित तरकारीहरुलाई बढावा दिन सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच

आत्मानिर्भर, व्ययवसायिक कृषि आर्थिक विकास र समृद्धि

लक्ष्य

नगरपालिकाको आर्थिक समृद्धिको मूल संवाहकको रुपमा कृषिको विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ व्यवसायिक र उच्च प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।
- ✓ नमूना प्राङ्गारिक नगर क्षेत्रको रुपमा विकास गर्नु ।
- ✓ वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु ।
- ✓ व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु ।

उद्देश्य १: व्यावसायिक र उच्च प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ व्यावसायिक सोचको अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने ।	१.१.१ नगरपालिकाभर कृषक परिचय पत्र वितरण गर्न कृषकहरूको वर्गीकरण गर्ने नीति निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२ अगुवा कृषकहरूको पहिचान तथा कृषि सम्बन्धी विवरण संकलन लागि आधारभूत सर्वेक्षण गरिनेछ ।
	१.१.३ वर्षमा कम्तीमा एकपटक कृषिको व्यवसायीकरण सन्दर्भमा अगुवा कृषकहरूलाई अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	१.१.४ वडास्तरीय कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.५ नगरपालिकास्तरीय कृषक सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.६ कृषि उपज विशेष कृषक समूह गठन गरी कृषि सहकारीसँग आवद्ध गरिनेछ ।
	१.१.७ सहकारी तथा कृषक समुहसँगको सहकार्यमा कृषि उपजहरुको समर्थन मूल्य तोकी कृषकहरुलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.१.८ कृषिमा आत्मनिर्भर भन्ने अभियानलाई अगाडी बढाइनेछ ।
	१.१.९ कृषि उद्यम विशेष प्रोत्साहन कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.१.१० कृषि क्षेत्रमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न चाहने युवाहरुलाई मापदण्डको आधारमा प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१.२ उच्च, प्रतिफलमुखी सघन खेती प्रणालीको अबलम्बन गर्ने ।	१.२.१ असिंचित क्षेत्रलाई क्रमश सिंचित तुल्याउन सिँचाई योजनाहरूको प्राथमिकिकरण गरिनेछ ।
	१.२.२ प्रत्येक वडामा उर्वर र कृषियोग्य क्षेत्रको पहिचान गरी सघन खेतीका लागि मिश्रित बाली पहिचान गरिनेछ ।
	१.२.३ प्रत्येक वडामा उच्च मूल्यका कृषि उपज (जस्तैः ड्रागन फ्रुट, भुइकटहर, कागती) को पहिचान गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.४ प्रत्येक वडामा रहेका बगर तथा बाँझो क्षेत्रको पुर्नउत्थानका लागि सर्वेक्षण गरिनेछ ।

उद्देश्य १: व्यावसायिक र उच्च प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.५ जग्गाको वर्गीकरण गरि कृषि योग्य जग्गाको चक्लाबन्दी तथा कन्ट्र्याक्ट फार्मीङ्गका (करार खेती) लागि समन्वय गरिनेछ ।
१.३ कृषि पकेट क्षेत्रको विकास गर्ने ।	१.३.१ प्रत्येक वडामा बाली विशेष पकेट क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.२ फलफुल तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.३ बाली विशेष पकेट क्षेत्रलाई केन्द्रित गरी गुणस्तरीय र उन्नत बीउ विजनका लागि स्रोत केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.४ व्यावसायिक फलफूल तथा नगदेबालीले ओगटेको क्षेत्रफल क्रमश: विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.५ व्यावसायिक तथा दिगो च्याउ खेतीका लागि च्याउको बीज केन्द्र स्थापना साथै प्रविधि हस्तान्तरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.३.६ प्रत्येक वडामा उच्च मूल्यका कृषि उपज (जस्तै: कागती, क्याप्सिकम, भुइकटहर, केरा) खेतीमा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.७ समुह, सहकारीको लागत साझेदारीमा कृषकहरुलाई उन्नत बीउ बिजन उत्पादन गरी खाद्यान्न बाली तथा तरकारी बालीमा आत्मनिर्भर बनाउने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.८ जंगली जनावरबाट हुने क्षती न्युनीकरण गर्दै न्युन जोखिमयुक्त बालीनाली प्रर्वद्धनमा प्राथमिकता दिइनेछ ।
१.४ अत्यावश्यकीय कृषि सामाग्रीको पहुँच र उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।	१.४.१ आवश्यक रासायनिक मलको आयतन आँकलन गरी समयमै आपूर्ति गर्न नगरपालिकास्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.४.२ प्रत्येक वडामा प्राङ्गारिक तथा हरित मल उत्पादन सम्बन्धी तालिमको आयोजना गरिनेछ ।
	१.४.३ व्यावसायिक प्राङ्गारिक तथा जैविक मल उत्पादन गर्ने कृषकलाई विशेष अनुदानको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.४.४ व्यावसायिक कृषकहरुलाई फलफुलका विरुवाहरु अनुदानमा वितरण गरिनेछ ।
	१.४.५ कृषि यान्त्रिकीकरण अन्तर्गत किसानले खरिद गर्ने औजार (जस्तै: च्यापकटर, ब्रसकटर, मिनी टेलर, पावर टेलर, मिल्कएनलाईजर, स्प्रे आदि) मा मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइनेछ ।
	१.४.६ साना किसान तथा समग्र कृषि क्षेत्रलाई क्रमश यान्त्रिकीकरण गर्न एक नगरपालिकास्तरीय Custom Hiring Center को निर्माण गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।
	१.४.७ बजारको पहुँच नभएको क्षेत्रहरुको कृषि उपजलाई बजारसम्म पुऱ्याउन मापदण्डका आधारमा ढुवानीको व्यवस्था गरिनेछ।
	१.४.८ कृषि विज्ञ सहितको कृषि एम्बुलेन्स संचालन गरिनेछ।
	१.४.९ एक वडा एक कृषि बजार स्थापनाका लागि पूर्वाधारमा आवश्यक लगानी गरिनेछ।

उद्देश्य १: व्यावसायिक र उच्च प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.५ खाद्यान्न तथा मल भण्डारण तथा विषादिको प्रयोगसम्बन्धी कृषक ज्ञान अभिवृद्धि गर्ने ।	१.५.१ मलको प्रयोग र अनुपात समय आदिका विषयमा प्रत्येक कृषकलाई सु-सूचित गर्न स्थानीय सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरिनेछ ।
	१.५.२ वडास्तरीय कृषक पाठशालामा मल, बिउबिजन र विषादी प्रयोग सम्बन्धी सामाग्रीको विकास र सम्प्रेषण गरिनेछ ।
	१.५.३ नगरपालिकास्तरीय कृषि प्रयोगशाला स्थापना गरिनेछ । (माटो परिक्षण तथा बाली संरक्षण प्रयोगशाला)
	१.५.४ जैविक विषादीको उत्पादन र प्रयोग सम्बन्धी वडास्तरीय तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.५.५ बेमौसमी तरकारी खेती विशेष तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.६ कृषकहरुलाई प्राविधिक ज्ञान सम्प्रेषण गर्न कृषि घुम्ती सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.७ बाली भित्र्याइसकेपछि हुने क्षती न्यूनीकरण गर्न कृषि उपज भण्डारण सम्बन्धी विशेष तालिम तथा परम्परागत सीप हस्तान्तरण गरिनेछ ।
	१.५.८ खाद्य भण्डारण डिपोहरुको स्थापना गरिनेछ ।
	१.५.९ विषादी प्रयोग न्यूनिकरणका लागि विषादी परीक्षण प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ ।
	१.५.१० प्राङ्गारिक तथा जैविक खेती गर्ने किसानलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.५.११ अर्गानिक मल उत्पादनलाई व्यवस्थित ढंगले सञ्चालन गरिनेछ ।
१.६ सहुलियतपूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गर्ने ।	१.६.१ संघीय र प्रदेश सरकार तथा नगरपालिकाको सहजीकरण तथा समन्वयमा व्यावसायिक योजना अनुरुप खेती गर्न चाहने कृषकलाई सहुलियतपूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.६.२ सहकारी क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्रमा लगानी गर्न कृषि सहकारी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.६.३ वैदेशिक रोजगारीमा कृषि पेशामा संलग्न भई स्वदेश फर्केका युवाहरूलाई कृषिमा लगानी गर्न इच्छुक भए मापदण्डका आधारमा कृषि कर्जाको व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाईनेछ ।
१.७ कृषि बिमालाई प्रभावकारी बनाउने ।	१.७.१ नगरपालिकाको समन्वय र सहजिकरणमा कृषि बिमालाई अनिवार्य बनाई बिमा प्रदायक कम्पनीहरूसँगको सहकार्यमा कृषकमैत्री बनाइनेछ ।
	१.७.२ कृषकहरूलाई कृषि बिमाको आवश्यकता र महत्वका विषयमा सु-सूचित गर्न बिमा कम्पनीहरूको सहयोगमा नियमित अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.७.३ न्यून आय भएका साना किसानहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा कृषि बिमामा सहुलियत तथा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य २: नमूना कृषि क्षेत्रको रुपमा विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ असल अभ्यासहरूको अध्ययन र अवलोकन गर्ने ।	२.१.१ कृषि शाखाको समन्वयमा नगरपालिकाका अगुवा र आकांक्षी कृषकहरूलाई देश तथा विदेशमा सघन कृषि क्षेत्र वा कृषि ग्रामको रुपमा विकास भैरहेका क्षेत्रको स्थलगत अवलोकन भ्रमण गराइनेछ ।
	२.१.२ अवलोकनबाट प्राप्त अनुभवहरूलाई नगरपालिकाका अन्य कृषकहरूलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा कम्तीमा १ पटक नगरपालिकास्तरीय कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.१.३ नियमित रुपमा वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना गरी बजारको प्रर्वद्धन गरिनेछ ।
२.२ सघन कृषि उत्पादन क्षेत्रको वर्गीकरण र घोषणा गर्ने ।	२.२.१ उर्वर र खेतीयोग्य क्षेत्रलाई वर्गीकरण गरी क्रमश सघन खेतीक्षेत्र घोषणा गरिनेछ ।
	२.२.२ सघन खेती क्षेत्रहरूलाई निश्चित मापदण्ड तथा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय भू-उपयोग नीति अनुरुप खेतीपाती बाहेक अन्य क्रियाकलापमा प्रयोग गर्न निरुत्साहन गर्ने नीति कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२.३ कृषिको विकासका लागि आवश्यक भौतिक कृषि पूर्वाधारको क्रमश विकास गर्दै नमूना कृषि क्षेत्र बनाउने ।	२.३.१ नगरपालिकाभित्रका प्रमुख कृषि सडकहरूको पहिचान गरिनेछ ।
	२.३.२ प्राथमिकताका आधारमा सघन क्षेत्रका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	२.३.३ प्रत्येक वडामा सघन खेती क्षेत्रलाई उपयुक्त हुने स्थानमा कृषि उपज संकलन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	२.३.४ नगरपालिकाभित्र आवश्यकताका आधारमा चिस्यान केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	२.३.५ नगरपालिकामा उच्च उत्पादन सम्भावना रहेका बाली जस्तै धान, मकै, गहुँ तथा तरकारी बाली बीज बैङ्क स्थापना गरिनेछ ।
	२.३.६ नगरपालिकास्तरीय सामुदायिक कृषि सेवा श्रोत तथा सूचना केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ वातावरणमैत्री दिगो कृषि अभिमूखीकरण गर्ने ।	३.१.१ दिगो कृषिको सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षका विषयमा विज्ञहरूद्वारा सम्प्रेषित ज्ञान अगुवा कृषकको अगुवाईमा अन्य कृषकलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा १ पटक अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.२ रैथाने प्रजातिका बाली संरक्षणमा विशेष अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	३.१.३ जलवायू अनुकूलन विशेष बालीनालीको पहिचान र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
	३.१.४ सामुदायिक बीज बैङ्क स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
३.२ नगरपालिकामा निरन्तर उत्पादन हुनसक्ने	३.२.१ वडास्तरमा जलवायू र माटो अनुकूल उत्पादन हुने प्रमुख बालीका आधारमा पकेट क्षेत्रहरुको पहिचान र घोषणा गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
कृषिजन्य कच्चा पदार्थको पहिचान गर्ने ।	३.२.२ कृषि पकेट क्षेत्रस्तरीय उत्पादित प्रमुख उत्पादनको वार्षिक तथ्याङ्क प्राप्त गर्न स्वचालित तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
	३.२.३ कृषि उपज बजारीकरण तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्न अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
	३.२.४ कृषि उपजहरुलाई सन्तुलित मूल्य श्रृंखलामा समेटिनेछ ।
३.३ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा "एक वडा एक कृषि" मा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने ।	३.३.१ बाली विशेष पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थमा आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	३.३.२ पहिलो चरणमा "एक वडा एक कृषि" उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिनेछ ।
	३.३.३ उद्यमी कृषकहरूलाई लक्षित अध्ययन तथा अभिमुखीकरण तालिमका लागि नगरपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
३.४ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने ।	३.४.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	३.४.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा नगरपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिनेछ ।
	३.४.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुनसक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।
	३.४.४ स्थानीय उपज उपभोग हुने उपभोक्ता बजारको मागको अध्ययन गरी वस्तुगत सूचना संकलन गरिनेछ ।
	३.४.५ उत्पादनमा स्थानीय पहिचान राख्न सक्ने बाली तथा उत्पादनको पहिचान गरिनेछ ।
	३.४.६ गुणस्तर र ब्रान्ड कायम गर्न सक्ने बाली तथा उत्पादनको गुणस्तर प्रर्वद्धन गर्न जैविक प्रविधिको अवलम्बन गरिनेछ ।
	३.४.७ जैविक प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्न गुणस्तरीय उत्पादन गर्न र कृषकहरूलाई नियमित तालिम तथा अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.४.८ मेड इन विदुर ब्राण्डीङका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
३.५ कृषि र पर्यावरणमैत्री मौरीपालन व्यवसाय प्रर्वद्धन गर्ने ।	३.५.१ मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन गरिनेछ ।
	३.५.२ मौरीपालक कृषकलाई प्राविधिक तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	३.५.३ व्यावसायिक मौरीपालक कृषकलाई घारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	३.५.४ उत्पादित महलाई प्रशोधन र लेबलिङ तथा प्याकेजिङ्ग गरिनेछ ।
	३.५.५ मह उपभोक्ता बजार तथा मागको अध्ययन गरिनेछ ।

(आ) जडीबुटी

पृष्ठभूमि

नेपालमा भौगोलिक तथा जैविक विविधताका कारण वनजंगल क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । यस नगरपालिकामा वनजंगल क्षेत्रले कूल भू-भागको ८.७७ प्रतिशत वन क्षेत्र र झाँडी बुट्यान क्षेत्रले २६.६१ प्रतिशत भू-भाग ओगटेको हुदाँ यहाँ विभिन्न प्रकारका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । नगरपालिकामा विशेषगरी औषधीय गुण भएका जडिबुटीहरु हर्रो, बर्रो, अमला, रिठ्ठा, निम, कल्की लगायतका जडीबुटीहरु पाइन्छन् । तथापी यस्ता जडीबुटीहरुको व्यावसायिक उत्पादन हुन सकेको छैन् । यस्ता जडीबुटीहरूको पहिचान गरी व्यावसायिक उत्पादन, प्रशोधन र बजार प्रवर्द्धन गर्न सकेमा स्थानीयबासीको आयआर्जनमा समेत टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

उद्देश्य ४ : व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
४.१ नगरपालिकामा पाइने बहुमूल्य जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गर्ने	४.१.१ विज्ञको सहयोगमा नगरपालिकाभर पाइने जडीबुटीहरूको पहिचान गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।
	४.१.२ पहिचान भएका जडीबुटीको नमूना तथा तीनको गुण विशेषता र उपयोग समेटेर नगरपालिकामा एक Herbarium तयार पारिनेछ ।
	४.१.३ आफ्नो वरपर रहेका बहुमुल्य जडीबुटीको पहिचान र संरक्षण गर्न जनस्तरमा जनचेतना फैलाउन स्थानीय संचार माध्यमहरूको सहयोग लिइनेछ ।
	४.१.४ पूर्ण विवरण तयार पारी जडीबुटीको फाईदा र विशेषता सहित ब्रोसर तथा पुस्तक तयार पारिनेछ ।
	४.१.५ स्थानीयस्तरमा प्राप्त हुने बहुमूल्य र स्वास्थ्य हितकारी जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गरी सदुपयोग गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम निर्माण गरी प्रसारण गरिनेछ ।
४.२ कृषकलाई व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।	४.२.१ नगरपालिकामा जडीबुटी उत्पादनलाई पेशागत र व्यवसायिक बनाउन चाहने कृषकको विवरण संकलन गरिनेछ ।
	४.२.२ इच्छुक कृषकहरूलाई नगरपालिकाको तर्फबाट व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको सम्भाव्यता, बजार र प्राविधिक ज्ञानबारे तालिम प्रदान गर्न सहयोग गरिनेछ ।
	४.२.३ नगरपालिकाभर प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान तथा योग साधनामा लागेका विज्ञहरूको सहयोगमा व्यवसायिक किसानको मनोबल बढाउन वर्षमा एक पटक जडीबुटीको व्यवसायिक उत्पादन सम्बन्धी अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
४.३ कृषि र जडीबुटी उत्पादनलाई एकीकृत गरी व्यावसायिकता प्रर्वद्धन गरिनेछ ।	४.३.१ कृषिसँगै जडीबुटी समेत उत्पादन गर्ने कृषकलाई जडीबुटी उत्पादन सम्बन्धी ज्ञान, सिप र प्रविधि हस्तान्तरण गर्न सहयोग पुऱ्याइनेछ ।
	४.३.२ अन्तरबाली अन्तर्गत कृषि बाली संगसंगै जडीबुटी उत्पादन गर्ने कृषकलाई तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
	४.३.३ नगरपालिकामा खेर गैरहेको जमिन र वन क्षेत्रलाई व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन गर्न निजी क्षेत्रलाई लिजमा दिन व्यवस्था मिलाईनेछ ।

उद्देश्य ४ : व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
	४.३.४ कृषि उपज संकलन केन्द्रलाई जडीबुटी समेत संकलन केन्द्रका रुपमा विकास गरिनेछ ।
	४.३.५ अति विपन्न वर्ग र न्यून आय भएका कृषकहरूलाई जडीबुटी उत्पादनमा आर्कषण गर्न व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाईनेछ ।
	४.३.६ व्यावसायिक जडिबुटी उत्पादन विस्तार कार्यक्रम अन्तर्गत समूहमा व्यावसायिक जडिबुटी खेती गर्न चाहने कृषक समूहलाई मापदण्डका आधारमा प्राविधिक सहयोग तथा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

(इ) पशुपंक्षी विकास तथा मत्स्यपालन

पृष्ठभूमि

नेपालका अन्य स्थानहरुमा जस्तै यस नगरपालिकाका अधिकांश घरपरिवारहरुले पशुपंक्षी पाल्ने गरेका छन् । यहाँ गाई, भैँसी, बाखा, कुखुरा, हाँस, लगायतका पशुपंक्षी पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन् । उष्ण क्षेत्रमा उपयुक्त हुने जातका पशुपंक्षीहरूको यहाँ व्यावसायिक उत्पादनको राम्रो सम्भावना रहेको हुनाले कृषि तथा पशु फर्महरू मार्फत पशुपंक्षीहरूको व्यावसायिक उत्पादन समेत हुँदै आएको छ । पशुपंक्षीपालनमा आधुनिकिकरण र व्यवसायीकरण हुन नसकेकाले यिनीहरुको बिक्री वितरणबाट प्राप्त हुने आम्दानी भने न्यून रहेको छ । व्यावसायिक हिसाबले हेर्दा कृषकहरूले सबैभन्दा बढी गाई, भैंसी, बाखा, कुखुरा, हाँस, कुखुरा पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन् । अर्कोतर्फ, यस नगरपालिकामा माछापालनबाट आर्थिक आम्दानीको राम्रो सम्भावना भएतापनि केही फाट्टफुट्ट बाहेक ठूलोस्तरको व्यवसायिक व्यवस्थित माछापालन भने हुन सकेको छैन् । नगरपालिकामा भूमिगत जलस्रोतको पर्याप्त उपलब्धता भएकोले स्थानीय जलवायू अनुकूल माछा पालन गर्न उपयूक्त देखिन्छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन व्यवसायको आधुनिकीकरण हुन नसकेको ।
▪ पशुपंक्षी, मत्स्य पालन सेवा केन्द्र तथा दक्ष प्राविधिकहरूको अभाव ।
▪ पशुपंक्षी उपचार पर्याप्तता नभएको ।
▪ कृषि उपज भण्डारण तथा उचित बजारको सुनिश्चितता हुन नसकेको ।
▪ पानीको मुहान सुख्खा हुदै गइरहेकोले पशुपंक्षीपालनमा समस्या भएको ।
▪ दिन प्रति दिन वनजंगल विनाश भइरहेको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा विभिन्न कृषि तथा पशु फर्महरू मार्फत गाई, भैंसी, कुखुरा, बाखा, माछा, लगायतका पशुपंक्षीहरूको व्यावसायिक उत्पादन हुँदै आएको ।
▪ दुध, माछा, मासु र अण्डाको खपत बढिरहेकोले राम्रो आम्दानी गर्न सकिने ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ व्यावसायिक उत्पादन बढाउन सके माछाको बजारको समेत राम्रो सम्भावना रहेको ।
▪ नगरपालिकाले नियमित रुपमा दैनिक न्युनतम ५ लि दुध संकलन गरी विक्री गर्ने किसानलाई उनिहरुले विक्री गरेको विवरण अनुसार आवश्यक उपकरणहरु प्रोत्साहन स्वरुप वितरण गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले सामाजिक सघं संस्था, सहकारी तथा निजि क्षेत्रसँगको साझेदारीमा नगर क्षेत्रभित्र कृषि मेला, हाटबजार, कृषि उपज संकलन केन्द्र, प्रयोगशाला तथा कषि तथा पशुपालन उपजको प्रदशनीको आयोजना गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
व्यावसायिक पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन मार्फत आर्थिक समृद्धि
लक्ष्य
आधुनिक, वैज्ञानिक र व्यावसायिक पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन मार्फत निर्यातमूखी उत्पादनलाई बढावा दिने
उद्देश्यहरू
✓ पशुपंक्षीपालनलाई व्यावसायिक बनाउनु । ✓ पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु । ✓ माछाको व्यावसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु ।

उद्देश्य १: पशुपंक्षीपालनलाई व्यावसायिक बनाउनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१ पशुपंक्षी पालनमा व्यावसायिकता अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण गर्ने ।	१.१.१ वडास्तरमा उद्यमशील सोच भएका इच्छुक युवा तथा अग्रणी पशुपंक्षीपालक कृषकहरूको पहिचान गरिनेछ ।
	१.१.२ कृषि उद्यमीहरूको उत्प्रेरणाका लागि वडास्तरमा उनीहरूको सोच र योजनाबारे सूचना संकलन गरी शुरुआत (Start-up) का लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ इच्छुक युवा तथा अन्य अगुवा कृषकहरूको लगत संकलन पश्चात पशुपंक्षी तथा मत्स्य पालनसम्बन्धी असल अभ्यास तथा प्राविधिक पक्षहरूबारे वर्षमा एक पटक अभिमुखीकरण तथा तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.४ अतिविपन्न घरपरिवार निर्वाहमुखी पशुपंक्षीपालन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.५ हरियो घाँसमा आधारित पशुपालन कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
१.२ युवा उद्यमीहरूलाई यसतर्फ आर्कषण गर्न विशेष सहुलियत प्रदान गर्ने ।	१.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा एकल तथा सामुहिक रुपमा पशुपंक्षीपालनमा व्यावसायिक रुपमा जान खोज्ने कृषक, कृषक समूह तथा वैदेशिक रोजगारीवाट फर्किएका युवाहरूलाई व्याजमा अनुदान दिइनेछ ।
	१.२.२ उच्च मूल्य पर्ने पशुपंक्षीजन्य उत्पादनका लागि आवश्यक उन्नत जातका नश्लको प्रर्वद्धन गर्न बोका तथा माउ आदिमा निश्चित मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.३ स्थानीय सहकारी तथा समूहमा पशुपालन व्यवसाय गर्न चाहनेहरूलाई निश्चित प्रतिशत ब्याज तथा सहुलियत तथा लगानीमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य १ः पशुपंक्षीपालनलाई व्यावसायिक बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.४ स्थानिय जातका लोकल कुखुरा, कालिज, बट्टाइ, बङ्गुर लगायत पशुपंक्षी पाल्न चाहने वेरोजगार युवाहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा प्रोत्साहनको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.५ नगरपालिकाभित्रका दुध उत्पादक किसानलाई दुधजन्य पदार्थको उत्पादन र बिक्री वितरणमा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३ पशुपंक्षी उत्पादनलाई आवश्यक कृषि सामाग्री तथा प्रविधिको उपलब्धता वृद्धि गर्ने ।	१.३.१ पशुपालनलाई आवश्यक घाँसको उत्पादन, बीउ तथा बेर्ना वितरण गरिनेछ ।
	१.३.२ घाँसेबाली उत्पादन क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ खेर गैरहेको जमिनमा घाँस रोप्न कृषकलाई प्रोत्साहन गर्न घाँसको व्यावसायिक उत्पादनसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.४ प्रत्येक वडामा पशुसेवा केन्द्रद्वारा प्रदान गरिने सेवालाई घुम्ती सेवामार्फत विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.५ पशु बिमा कार्यक्रमलाई कृषक मैत्री र प्रभावकारी बनाउन बिमा कम्पनीको समन्वयमा अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.३.६ पशु रोग नियन्त्रणका लागि भ्याक्सिनेसन तथा Call Center को व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.७ छाडा कुकुर बन्ध्याकरण तथा रेविज विरुद्धको खोप अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.८ विद्यालय तथा समुदायमा रेबिज, बर्डफ्लु, ब्रुसेलोसिस, एन्थ्राक्स र अन्य छाला सम्बन्धि जेनेटिक रोगबारे व्यापक सचेतना कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.३.९ पशु बधशाला तथा मासु विक्री केन्द्रहरुलाई नियमन गरी व्यस्थापन गरिनेछ ।
	१.३.१० कुखुराको चल्ला, दाना, अण्डा, मासु तथा भेटिरिनरी औषधी एकै स्थलबाट विक्री वितरण गर्न रोक लगाइनेछ ।
	१.३.११ एक वडा एक पशु प्राविधिकको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.३.१२ नगरपालिकालाई क्रमश माछा,मासु दुध र अण्डामा आत्मनिर्भर तुल्याइनेछ ।
	१.३.१३ सघन पशुपंक्षी पालन क्षेत्र लक्षित भेटिरिनरीको स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.१४ उन्नत र उच्च प्रतिफल दिने पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवालाई विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.१५ उन्नत पशुनश्ल श्रोत केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.१६ स्थानीय उपजमा आधारित दाना उद्योग खोल्ने उद्यमीलाई मापदण्डका आधारमा सहुलियत प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.१७ पशुशिक्षा प्रवर्द्धन गर्न वडास्तरमा कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१८ व्यावसायिक पशुपालक कृषकलाई लागत सहभागिता Cow Mat वितरण गरिनेछ ।
	१.३.१९ पशुपालन पकेट क्षेत्रस्तरिय घाँस बीज बैङ्क तथा डालेघाँस नर्सरी स्थापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.२० नगरपालिकामा सम्भाव्यता हेरी दुग्ध चिस्यान केन्द्र तथा दुग्ध प्रशोधन केन्द्र स्थापना तथा विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.२१ चल्ला उत्पादन गर्ने ह्याचरी उद्योग संचालनका लागी निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी विशेष प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य १: पशुपंक्षीपालनलाई व्यावसायिक बनाउनु	
रणनीति	कार्यनीति
	१.३.२२ नगरपालिकाका दुध उपभोक्ता सहकारी संस्था लिमिटेडहरुलाई मापदण्डका आधारमा प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.२३ व्यावसायिक पशुपालक कृषकलाई अनुदानमा मिल्किङ मेशिन तथा आवश्यक उपकरण वितरण गरिनेछ ।

उद्देश्य २: पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
२.१ कृषि तथा पशुपंक्षी तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्ने ।	२.१.१ नगरपालिकाभरी पालिने पशुपंक्षीको विवरण अद्यावधिक गर्ने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.२ नगरपालिकामा हरेक वर्ष पशुपंक्षीजन्य उत्पादनको माग आपूर्तिको वस्तुपरक सूचना प्राप्त गरी उत्पादनलाई निर्यातमुखी बनाइनेछ ।
	२.१.३ हरेक वर्ष नगरपालिकाबाट निर्यात हुने पशुजन्य उत्पादनको वस्तुपरक सूचना अद्यावधिक गरिनेछ ।
२.२ पशुपंक्षीजन्य उत्पादनको निर्यात गर्ने	२.२.१ नगरपालिकामा रहेका पशुपंक्षी संकलन केन्द्रको सुधार गरिनेछ ।
	२.२.२ पशुपंक्षीजन्य उत्पादन निर्यात हुनसक्ने सम्भाव्य निकटवर्ती बजार तथा हाटबजारको मागको अध्ययन गनिरेछ ।
	२.२.३ उत्पादित वस्तुहरुको ब्रान्डिङ, लेबलिङ, प्याकेजिङ तथा गुणस्तर जाँच गर्ने व्यवस्था मिलाईनेछ ।
	२.२.४ उत्पादन र मागको सन्तुलन कायम गर्न ठूला बजारका कृषि उपज संकलन तथा व्यापारीहरूसँग सम्पर्क तथा माग संकलन गर्ने संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: माछाको व्यावसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रबर्द्धन गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
३.१ माछापालनमा इच्छुक कृषक पहिचान गर्ने ।	३.१.१ प्रत्येक वडामा सम्भाव्यताका आधारमा माछापालन गर्न चाहने र गरिरहेका कृषक पहिचान गरिनेछ ।
	३.१.२ माछापालन गर्न चाहने कृषकलाई प्राविधिक ज्ञान र सिपका लागि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
३.२ माछाका भूरामा अनुदान दिने ।	३.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा माछापालक कृषकलाई पहिलो पटक भूरामा अनुदान दिइनेछ ।
	३.२.२ स्थानीय जलवायू अनुकूल उत्पादन हुन सक्ने माछाका बारेमा कृषकलाई जानकारी प्रदान गरिनेछ ।
	३.२.३ माछाका लागि दाना उत्पादन गर्ने प्रविधि सहित मेशिनहरु उपलब्ध गरिनेछ ।
	३.२.४ माछा उत्पादनसम्बन्धी सल्लाह दिन प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
३.३ माछाको स्थानीय माग पूरा गरी निर्यात गर्ने ।	३.३.१ स्थानीयस्तरमा उत्पादित माछाको खपत हुन सक्ने प्रमुख बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।
	३.३.२ माछाको निर्यातका लागि संकलन भण्डारण तथा प्याकेजिङ केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: माछाको व्यावसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रबर्द्धन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.४ पोखरी निर्माणमा अनुदान तथा सहुलियत दिने ।	३.४.१ स्थानीय जल पर्यावरणीय प्रणालीको विकास गर्न वडा स्तरमा नमूना माछापोखरी निर्माण गर्ने कृषकहरलाई लागत सहभागिता तथा ब्याजमा अनुदान दिइनेछ ।
	३.४.२ त्यस्ता पोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
	३.४.३ नगरपालिकामा पानीको उपलब्धता हुने सार्वजनिक जग्गाहरूमा पोखरीहरू निर्माण गरी ठेक्कामा लगाइनेछ । साथै प्रयोगमा आएका पोखरीहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।

कृषि तथा पशुपंक्षीको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
कृषि तथा जडिबुटि									
१.	१.१	१.१.१	कृषक वर्गीकरण तथा परिचय पत्र वितरण		५००				
		१.१.२	अगुवा कृषकको विवरण संकलन		१००		१००		
		१.१.३	व्यवसायीकरण सम्बन्धी अगुवा कृषक अभिमुखीकरण		५०	६०	७०	८०	
		१.१.४	कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक व्यवस्था	३००	३५०	४००	५००	६००	
		१.१.५	किसान क्लब गठन		१००	३०	२०	२०	
		१.१.६	कृषक समूह गठन सहजिकरण	२०	२५	३०	४०	५०	
		१.१.७	उत्पादित कृषि उपजको मूल्य श्रृंखला निर्धारण		१००	१००	१००	१००	
		१.१.८	कृषिमा आत्मनिर्भर विशेष कार्यक्रम	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	
		१.१.९	कृषि उद्यम विशेष प्रोत्साहन कार्यक्रम	५००	६००	७००	८००	९००	
		१.१.१०	युवाहरुलाई मापदण्डका आधारमा प्रोत्साहन	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	
	१.२	१.२.१	नगरपालिकाका प्रमुख सिँचाई योजनाहरूको प्राथमिकिकरण	२००					
		१.२.२	वडास्तरीय सघन कृषि क्षेत्र तथा खेती मिश्रित बाली/अन्तरबाली वर्गीकरण तथा पहिचान			२००			
		१.२.३	वडास्तरीय उच्च मूल्यका बाली तथा उत्पादन सम्भाव्यता अध्ययन		२००		१००		
		१.२.४	बाँझो क्षेत्र तथा बगर खेती क्षेत्र पहिचान र विवरण संकलन		२००				
		१.२.४	बगर खेती विस्तार कार्यक्रम अनुदान	१००	१५०	२००	२५०	३००	
		१.२.५	चक्लाबन्दी तथा कन्ट्रयाक्ट फार्मिङका लागि समन्वय	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	
	१.३	१.३.१	प्रत्येक वडामा बाली विशेष पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	२५०			२५०		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.२	फलफुल तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना		२५०	३००	३५०		
		१.३.३	पकेट क्षेत्रस्तरीय स्रोत केन्द्र निर्माण			५००			
		१.३.४	व्यावसायिक फलफूल तथा नगदेबाली विस्तार कार्यक्रम	५००	५००	५००	५००	५००	
		१.३.५	च्याउ खेतीमा अनुदान तथा प्राविधिक सहयोग कार्यक्रम	५००	५००	५००	५००	५००	
		१.३.६	क्याप्सिकम, कागती जस्ता उच्च मूल्यका कृषि उपज उत्पादनका लागि अनुदान		४००	४२०	४४०	४६०	
		१.३.७	उन्नत बीउ बिजन मार्फत कृषकलाई आत्मनिर्भर	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	
		१.३.८	न्युन जोखिमयुक्त बालीनाली (जस्तै कागती, बाँस आदि) प्रर्वद्धनमा प्रोत्साहन	५०	६०	७०	८०	९०	
	१.४.	१.४.१	रासायनिक मल माग तथा आपूर्ति तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण	२५०			५०		
		१.४.२	वडास्तरीय प्राङ्गारिक तथा हरित मल उत्पादन तालिम	१००	१५०	२००	२५०	३००	
		१.४.३	व्यावसायिक प्राङ्गारिक तथा जैविक मल उत्पादन अनुदान	१००	१५०	२००	२५०	३००	
		१.४.४	फलफुलका विउ/विरुवा खरिदमा ५० प्रतिशत अनुदान	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.४.५	कृषि यन्त्र खरिदमा अनुदान	३००	३००	३००	३००	३००	
		१.४.६	नगरपालिकास्तरीय Custom Hiring Center निर्माण	२०००	२०००	१०००	१०००	१०००	
		१.४.७	कृषि उपजलाई बजारसम्म पुऱ्याउन ढुवानी अनुदान	३००	५००	५००	५००	५००	
		१.४.८	कृषि विज्ञ सहितको कृषि एम्बुलेन्स संचालन	७००	७००	७००	७००	७००	
		१.४.९	एक वडा एक कृषि बजार स्थापना	५००	५००	५००	५००	५००	
	१.५	१.५.१	मल, बीउ, विषादी आदिको जानकारीका लागि संचार माध्यमसँग समन्वय	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.५.२	मल, बीउ, विषादी आदिको प्रयोग सम्बन्धी कृषि शिक्षा प्रसारण	१०	१२	१३	१४	१५	
		१.५.३	नगरपालिकास्तरीय कृषि प्रयोगशालाको स्थापना				५००	५००	
		१.५.४	जैविक विषादी उत्पादन तालिम		१००				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.५.५	बेमौसमी तरकारी खेती विशेष तालिम	६०	६०	६०	७०	८०	
		१.५.६	कृषि घुम्ती सेवा सञ्चालन	५०	५०	६०	७०	८०	
		१.५.७	कृषि उपज भण्डारण तालिम	५०	५०	६०	६५	८०	
		१.५.८	खाद्य भण्डारण डिपो स्थापना		१०००				
		१.५.९	विषादी परीक्षण प्रयोगशाला निर्माण		१५००				
		१.५.१०	प्राङ्गारिक तथा जैविक खेती गर्ने किसानलाई प्रोत्साहन अनुदान	२००	२००	२००	२००	२००	
		१.५.११	अर्गानिक मल उत्पादनलाई व्यवस्थित ढंगले सञ्चालन	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	
	१.६	१.६.१	व्यावसायिक कृषि योजना अनुदान तथा सहुलियत	१५०	२००	२५०			
		१.६.२	कृषक तथा सहकारी विशेष अन्तरक्रिया	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.६.३	वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवालाई विशेष कृषक अभिमुखीकरण	४०	५०	५०	५०	५०	
	१.७	१.७.१	कृषक तथा बिमा कम्पनीबिच अन्तरक्रिया कार्यक्रम	५०	६०	७०	८०	९०	
		१.७.२	नियमित अभिमुखिकरण कार्यक्रम	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	
		१.७.३	विपन्न कृषक बिमा अनुदान	५०	६०	७०	८०	९०	
२.	२.१	२.१.१	अगुवा कृषक अध्ययन तथा अवलोकन भ्रमण	१००	१५०	२००	२५०	३००	
		२.१.२	अगुवा तथा साना किसानबिच अन्तरक्रिया कार्यक्रम	३०	४०	५०	६०	७०	
		२.१.३	वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना	४००	५००	६००	६५०	७००	
	२.२	२.२.१	सघन कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड निर्माण	३५०					
		२.२.२	सघन कृषि क्षेत्र विस्तार अनुदान	१००	१५०	२००	३००	३५०	
	२.३	२.३.१	कृषि सडक (घोषणाका लागि) पहिचान		१५०				
		२.३.२.	प्राथमिकताका आधारमा कृषि सडकहरुको स्तरोन्नति						
		२.३.३.	वडास्तरीय कृषि उपज तथा जडीबुटी संकलन केन्द्र निर्माण		३००				
		२.३.४	नगरपालिकास्तरीय एक शीत भण्डार निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन		३०००				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.३.५	धान, मकै, गहुँको बीज बैङ्क स्थापना		१००	१००	१००	१५०	
		२.३.६	नगरपालिकास्तरीय सामुदायिक कृषि सेवा श्रोत तथा सूचना केन्द्र स्थापना				१००००		
३.	३.१	३.१.१	वातावरण र दिगो कृषि विषयक अगुवा कृषक अभिमुखीकरण	३०	३०	३५	४०	५०	
		३.१.२	रैथाने प्रजातिका बाली संरक्षण अनुदान	४०	४५	४५	४५	५०	
		३.१.३	जलवायू अनुकूलन विशेष बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम	४५	५०	६०	६०	७०	
		३.१.४	सामुदायिक बीज बैङ्क सम्भाव्यता अध्ययन	१००					
	३.२	३.२.१	कृषि पकेट क्षेत्रहरुको पहिचान	१३५०	१८००	१८००	१८००	१८००	
		३.२.२	कृषि पकेट क्षेत्रस्तरीय स्वचालित कृषि तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण			२००			
		३.२.३	कृषि उपज बजारीकरण तथा निर्यात प्रवर्द्धन अनुदान	५००	५००	६००	६००	८००	
		३.२.४	कृषि उपज सन्तुलित मूल्य श्रृंखला विकास कार्यक्रम	५०	६०	७०	८०	९०	
	३.३	३.३.१	पकेट क्षेत्र वा जोन/सूपर जोन स्तरीय कृषि उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन			३००			
		३.३.२	कृषि उद्यमी पहिचान कार्यक्रम	५०			५०		
		३.३.३	अगुवा कृषि उद्यमी विशेष अभिमुखीकरण तथा अन्तरक्रिया	३०	३०	३५	४०	४५	
	३.४	३.४.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया	१००	१००	१००	१००	१००	
		३.४.२	खाद्य तथा कृषि उपज गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना			५००			
		३.४.३	कृषि उपभोक्ता बजारको सम्भाव्यता अध्ययन	२००					
		३.४.४	कृषि सम्बन्धी उपभोग्य वस्तुको बस्तुगत माग सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन		८०			१००	
		३.४.५	रैथाने प्रजातिका बालीहरूको पहिचान तथा बीज बैङ्क स्थापना			५००			
		३.४.६	जैविक प्रविधि र खेती सम्बन्धी नियमित तालिम	६०	६०	६०	६०	६०	
		३.४.७	जैविक प्रविधि र खेती सम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम	५०	५५	६०	६०	६०	
		३.४.८	मेड इन विदुर ब्रान्डिङका लागि प्रोत्साहन	१००	१००	१००	१००	१००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
	३.५	३.५.१	मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन	५०				५०	
		३.५.२	मौरीपालन तालिम सञ्चालन	३००	३००	३००	३००	३००	
		३.५.३	लागत सहभागितामा मौरीको घारमा अनुदान		१५०	१५०	१५०	१५०	
		३.५.४	मह ब्रान्डिङ सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	८०	८०	८०	८०	८०	
		३.५.५	मह उपभोक्ता बजारको अध्ययन	१००					
४.	४.१	४.१.१	नगरपालिकामा पाइने सबै प्रकारका जडीबुटीको पार्श्वचित्र (Profile) तयार	३००					
		४.१.२	नगरपालिकास्तरीय Herbarium निर्माण					५००	
		४.१.३	जडीबुटी सम्बन्धी जनचेतना सञ्चार	१००	१००	१००	१००	१००	
		४.१.४	जडीबुटी सम्बन्धी ब्रोसर तथा पार्श्वचित्र (Profile) प्रकाशन			१ ००			
		४.१.५	स्थानीय जडीबुटी पहिचान तथा उपयोगिता र संरक्षणबारे जनचेतना अभियान	५०	५०	५०	५०	५०	
	४.२	४.२.१	जडीबुटी उत्पादक कृषकको विवरण संकलन		१५०				
		४.२.२	जडीबुटी उत्पादन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	५०	६०	६०	६०	७०	
		४.२.३	प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान, योग साधनामा लागेका विज्ञहरू तथा कृषक अन्तरक्रिया			१००	१००	१००	
	४.३	४.३.१	जडीबुटी उत्पादन प्राविधिक सहयोग कक्ष निर्माण					१५०	
		४.३.२	अन्तरबाली अन्तर्गत जडीबुटी उत्पादन तालिम सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	
		४.३.३	खेर गैरहेको जमिन र वन क्षेत्रलाई लिजमा दिन अभिलेखिकरण						
		४.३.४	कृषि उपज संकलन केन्द्रमा जडीबुटी संकलन कक्ष निर्माण						
		४.३.५	अति विपन्न कृषकलाई जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादनमा अनुदान		३००	३००	३००	३००	
		४.३.६	व्यावसायिक जडिबुटी उत्पादन विस्तार कार्यक्रम अनुदान		३००	३००	३००	३००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन									
१.	१.१	१.१.१	अगुवा तथा युवा पशुपंक्षी पालक कृषक पहिचान	६०					
		१.१.२	व्यावसायिक पशुपंक्षी पालनलाई Venture Capital को प्रबन्ध			१०००			
		१.१.३	अगुवा तथा युवा कृषक विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम		५०	५०	५०	५०	
		१.१.४	निर्वाहमुखी पशुपंक्षीपालन कार्यक्रमको निरन्तरता		६०	८०	८०	१००	
		१.१.५	हरियो घाँसमा आधारित पशुपालन कार्यक्रम		५०	५०	५०	५०	
	१.२	१.२.१	व्यावसायिक पशुपंक्षी पालक कृषकलाई व्याज अनुदान		२००	२५०	३००	३५०	
		१.२.२	उन्नत जातका बोका, राँगा, बहर तथा माउमा अनुदान		२००	२५०	३००	३५०	
		१.२.३	सामुहिक व्यवसाय गर्ने समूहलाई व्याजमा सहुलियत		१००	१००	१००	१००	
		१.२.४	बेरोजगार युवाहरूलाई रैथाने जातका पशुपंक्षीपालन विशेष Venture Capital		५००	८००	८००	१०००	
		१.२.५	दुधमा अनुदान कार्यक्रम						
	१.३	१.३.१	घाँसको बीउ तथा बेर्ना वितरण	२५०	१५०	२००	२५०	३००	
		१.३.२	घाँसेबाली उत्पादन क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम		८०	८०	८०	८०	
		१.३.३	घाँसको व्यावसायिक उत्पादन सम्बन्धी कृषक तालिम		५०	५०	५०	५०	
		१.३.४	पशुपंक्षी स्वास्थ्य घुम्ती सेवा सञ्चालन	८००	५०	५०	५०	५०	
		१.३.५	पशुबिमा अनुदान तथा अन्तरक्रिया		१५०	२००	२००	२००	
		१.३.६	पशुखोप तथा Call Center को विस्तार	७००	५०	५०	५०	५०	
		१.३.७	छाडा कुकुर बन्ध्याकरण तथा रेविज विरुद्ध खोप अभियान सञ्चालन	५००	२०	२५	३०	४०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.८	पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरुबारे सचेतना कार्यक्रम	५०	२०	३०	४०	५०	
		१.३.९	पशुबधशाला तथा मासु बिक्री केन्द्र संचालन मापदण्ड निर्माण		१५०				
		१.३.१०	भेटिरिनरी औषधी, पशुपंक्षी, पशुआहारा बिक्रि वितरण मापदण्ड निर्माण	२०					
		१.३.११	'एक वडा एक पशु' प्राविधिकको प्रबन्ध						
		१.३.१२	"विदुर नगर माछा, मासु, दुध, तरकारी र अण्डामा आत्मनिर्भर" कार्यक्रम		४००		५००		
		१.३.१३	भेटेरिनरी स्थापनार्थ निजी क्षेत्र समन्वय		१०		१०		
		१.३.१४	कृत्रिम गर्भाधान सेवा सञ्चालन	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.३.१५	उन्नत पशुनश्ल श्रोत केन्द्र स्थापना		३५०				
		१.३.१६	कृषिदाना उद्योग सहुलियत अनुदान		१०००				
		१.३.१७	पशु कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक प्रबन्ध			५००			
		१.३.१८	लागत सहभागितामा Cow Mat वितरण						
		१.३.१९	पशुपालन पकेट क्षेत्रस्तरीय घाँस बीज बैङ्क स्थापना तथा डालेघाँस नर्सरी स्थापना सम्भाव्यता अध्ययन				१०००		
		१.३.२०	दुध पकेट क्षेत्रस्तरीय चिस्यान केन्द्र स्थापना		३००				
		१.३.२१	ह्याचरी उद्योग स्थापना सम्भाव्यता अध्ययन तथा निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया			१०००			
		१.३.२२	दुग्ध सहकारी प्राविधिक सहयोग अनुदान		५०००				
		१.३.२३	मिल्किङ मेसिनमा अनुदान			१०००			
२.	२.१	२.१.१	पशुपंक्षी पालिने तथ्याङ्क अद्यावधिक प्रणाली निर्माण	६०		३००			
		२.१.२	वार्षिक पशुजन्य उत्पादन माग तथा आपूर्ति तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण		३५०				
		२.१.३	निर्यात हुने पशुजन्य उत्पादनको वस्तुपरक सूचना अद्यावधिक प्रणाली निर्माण		५००	५००	५००	५००	
	२.२	२.२.१	पशुपंक्षी संकलन केन्द्र सुधार कार्यक्रम		२००				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.२	पशु निर्यातका लागि हाटबजारको सम्भाव्यता अध्ययन		५०	५०	५०	५०	
		२.२.३	उत्पादित वस्तुहरुको ब्रान्डिङ, लेबलिङ, प्याकेजिङ तथा गुणस्तर जाँच गर्ने व्यवस्था				५००		
		२.२.४	मुख्य उपभोक्ता बजारस्थित व्यापारीहरूसँग माग संकलन		८०				
३.	३.१	३.१.१	माछापालक कृषक विवरण संकलन						
		३.१.२	माछापालन तालिम सञ्चालन		५०	५०	५०	५०	
	३.२	३.२.१	भुरा वितरण अनुदान						
		३.२.२	माछापालक कृषक प्राविधिक ज्ञान सम्प्रेषण		४०	४०	४०	४०	
		३.२.३	माछापालनका लागि प्रविधि हस्तान्तरण/प्राविधिक सहयोग		१५०		३५०		
		३.२.४	माछापालन प्राविधिक सहयोग कक्ष स्थापना			२००			
	३.३	३.३.१	स्थानीय तथा ठूला उपभोक्ता बजारमा मागको अध्ययन						
		३.३.२	माछा संकलन, भण्डारण तथा प्याकेजिङ केन्द्रको स्थापना				५००		
	३.४	३.४.१	माछा पोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई लागत सहभागितामा अनुदान		१००	१००	२००	२००	
		३.४.२	पोखरी निर्माणमा प्राविधिक सहयोग			२५०			
		३.४.३	ठेक्कामा लगाउन पोखरीहरू निर्माण				५००		

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्ण सदुपयोग भएको हुनेछ ।
- कृषि क्षेत्र व्यावसायिक र वैज्ञानिक भएको हुनेछ ।

- खाद्यान्न, मासु, अण्डा, दुधमा निर्यात प्रवर्द्धन हुनेछ ।
- कृषिमा युवा कृषकहरूको आर्कषण बढेको हुनेछ ।
- कृषि ग्रामका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास भएको हुनेछ ।
- व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनका सुरुवात भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**कृषि**				
	प्रभाव	कृषिमा छुट्याइएको कूल बजेटको प्रतिशत (२.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	०.१७	३
	प्रभाव	कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि दर	प्रतिशत		
	प्रभाव	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ उत्पादनका योगदान	प्रतिशत		
	प्रभाव	पूर्ण खाद्य सुरक्षा भएका घरधुरी	प्रतिशतमा		
	असर	खेतीयोग्य जमिन मध्ये पूर्णरुपमा खेती भैरहेको जमिनको	हेक्टर		
	प्रभाव	माटोमा औसत जैविक पदार्थको मात्रा	प्रतिशत		
	असर	झाँडी बुट्यान र बाँझो जमिनको	प्रतिशतमा		
	प्रतिफल	कृषि सूचना तथा स्रोत केन्द्र	संख्या	०	१
	प्रतिफल	एग्रोभेट	संख्या	१३	२०
	प्रतिफल	पशु उपचार केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि औजार बिक्री केन्द्र	संख्या	७	१५
	प्रतिफल	Custom Hiring Center	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि तथा पशु उपज बिक्री केन्द्र/संकलन केन्द्र	संख्या	३	६
	प्रतिफल	व्यावसायिक कृषि फर्म	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	कृषि घुम्ती सेवा	वार्षिक संख्या	२	४
	प्रतिफल	कृषक पाठशाला	संख्या	०	१
	प्रतिफल	व्यावसायिक कृषि नर्सरी	संख्या	४	६
	प्रतिफल	ब्रान्डेड कृषि उपज	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक फलफुल खेती गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर	२०	३०
	प्रतिफल	आधुनिक कृषि औजार तथा यन्त्र प्रयोगकर्ता	संख्या	६००	१५००
	प्रतिफल	कृषि सहकारी संस्था	संख्या	४९	६०
	प्रतिफल	कृषि समूह	संख्या	२०	३०
	प्रतिफल	चक्लाबन्दी गरी खेती गरिएको जमिन क्षेत्रफल	हेक्टर		
	प्रतिफल	सामुहिक खेतीमा संलग्न समूह	संख्या	२	७
	प्रतिफल	रैथाने तर नासिने अवस्थामा पुगेका स्थानीय बाली नश्ल	संख्या	२	०
	प्रतिफल	जलवायू अनुकूलन विशेष बालीनाली	संख्या		
	प्रतिफल	सामुदायिक बीज बैङ्कको संख्या (२.५.२.४) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	स्थानीयस्तरमा उत्पादन भई निकासी हुने बीज	संख्या		
	प्रतिफल	जैविक किटनासक प्रयोगकर्ता	कृषक संख्या	८०	१००
	प्रतिफल	नगरपालिकाबाट कृषि उपज निर्यात तथा बजारीकरणका लागि दिइएको अनुदान सहायता रकम (२.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	रू लाखमा	१२	५०
	असर	कृषि क्षेत्रलाई छुट्याइएको बजेटको प्रतिशत (कूल बजेटको) (२.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	०.१७	३
	असर	बाली भित्र्याइसकेपछि हुने क्षती	प्रतिशतमा	२५	१२
	प्रतिफल	सन्तुलित मूल्य शृङ्खलामा समेटिएका कृषि उपज	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि तथा पशु प्राविधिक जनशक्ति	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	वैकल्पिक सिँचाई प्रविधि प्रयोगकर्ता कृषक	प्रतिशत	३.६	५
	प्रतिफल	कृषिमा आधारित उद्योग	संख्या		
	प्रतिफल	पशुधन निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
	प्रतिफल	पंक्षीजन्य निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
	प्रतिफल	माछा निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
	प्रतिफल	मह निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
	प्रतिफल	कृषक समूह	संख्या		
	प्रतिफल	दुध चिस्यान तथा डेरी	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि पकेट जोन/सुपर जोन	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक जडिबुटी खेती गरिएको क्षेत्रफल जडीबुटी नर्सरी	संख्या		
	प्रतिफल	औषधिय गुण भएका तथा सुगन्धित जडिबुटी संख्या (१५.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक तरकारी उत्पादन गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर		
	प्रतिफल	कृषि सडकको पहुँचले जोडिएको कृषि क्षेत्रको	प्रतिशत		
	प्रतिफल	रासायनिक मल समयमा प्राप्त हुन नसकि प्रभावित कृषक	प्रतिशत		
	प्रतिफल	व्यावसायिक रुपमा प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने कृषक	संख्या		
	प्रतिफल	सघन खेतीपातीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर		
	प्रतिफल	खाद्य सञ्चय तथा भण्डार गोदाम (२.ग.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि क्षेत्रले ओगटेको पूर्ण रोजगारी	प्रतिशत		
	प्रतिफल	कृत्रिम गर्भादान सेवा संख्या	वार्षिक		
	प्रतिफल	उन्नत नश्लका पशुपंक्षी स्रोत केन्द्र	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	रैथाने पंक्षी तथा पशुपालक फार्म	संख्या		
	प्रतिफल	घाँसेबालीले ओगटेको कृषि क्षेत्र	हेक्टरमा		
	प्रतिफल	भेटिरिनरी प्रयोगशाला	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि प्रर्दशनी तथा मेला	संख्या वार्षिक		
	प्रतिफल	माछा पोखरीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर		
	प्रतिफल	मौरी घार	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि प्राविधिक तालिम तथा अभिमुखीकरणबाट पूर्ण लाभान्वित छु भन्ने कृषक	संख्या		
	प्रतिफल	माछाका भूरा वितरण संख्या	प्रतिवर्ष		

स्रोत– नगर कार्यपालिकाको कार्यालय*

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

४.२ सिँचाई

पृष्ठभूमि

यस नगरपालिकामा ६१.१० प्रतिशत कृषियोग्य जमिन रहेको छ। यहाँ धान, मकै, गहुँ जस्ता खाद्यान्न बालीका साथै तरकारी र फलफुल बालीहरूको पनि राम्रो उत्पादनको सम्भावना रहेको छ। यस क्षेत्रमा सिँचाई सुविधाका लागि त्रिशुली नदि, तादी नदि, सलाखु खोला, सामरी खोला, फलाखु खोला, गेर्खु खोला, छत्रे खोला आदि रहेका छन्। मनग्य खाद्यान्नबाली उत्पादनका लागि सिँचाईको सुविधा नपुगेका कृषि भूमीलाई सिँचाईको पर्याप्त सुविधा पुऱ्याउनका लागि उच्च प्राथमिकताका साथ नहर तथा सिँचाई आयोजनाहरू निर्माण गरी सिँचाई कार्य गर्नु नितान्त जरुरी छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उपलब्ध जलस्रोतको पूर्णरूपमा सही सदुपयोग हुन नसकेको हुँदा खेतीयोग्य जमिन बाँझो हुने गरेको।
▪ परम्परागत प्रविधिमा आधारित कुलो तथा नहरहरूको मर्मत सम्भार नियमित हुन नसकेको ।
▪ खोलानाला नजिक भएका तथा सिँचाईका आयोजनाहरूमा प्रत्येक वर्ष क्षति पुग्ने गरेको।
▪ आधुनिक सिँचाई परियोजनाहरू खर्चिलो भएका कारण ठुलो आकारको बजेट आवश्यकता पर्ने।
▪ कम गहिराइमा पानी ननिस्कने समस्या दिनानुदिन बढ्दै जानु ।
▪ कृषि विद्युतीकरण मार्फत सिँचाईका मेशिन चलाउन खर्चिलो रहेको र सिँचाईका लागि उपयोग हुने मोटरहरूबाट उत्पन्न हुने धुवाले प्रदूषण बढाउने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा रहेका खोला नालाहरू तथा भूमिगत जलस्रोतबाट बोरिङ, डिप बोरिङ तथा कुलो मार्फत नगरपालिकाका सबै वडाहरूलाई सिंचित गर्न सकिने।
▪ नगरपालिकामा रहेका पानीका मुहानहरूलाई संरक्षण गरी उक्त क्षेत्रहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी सिँचाई योजना निर्माण गरी कृषि उत्पादनमा व्यापक वृद्धि गर्न सकिने।
▪ प्रत्येक वडामा रहेका परम्परागत सिँचाई कुला र नहरहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाउन सकिने।
▪ कृषि विद्युतीकरण मार्फत सिँचाई सहजीकरण गर्न सकिने।
▪ भौगोलिक अवस्थालाई हेर्दा कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरेर समेत खेतीयोग्य भूमिमा सिँचाई सुविधा पुऱ्याउन सकिने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
बाह्रै महिना पूर्ण सिँचाईयुक्त नगरपालिका
लक्ष्य
सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा दिगो सिँचाईको व्यवस्थापन गरी उच्च प्रतिफलयुक्त कृषि उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउने।

उद्देश्यहरू

- ✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिँचाई सुविधा पुऱ्याउनु ।
- ✓ सिँचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

उद्देश्य १. सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिँचाई सुविधा पुऱ्याउनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१. परम्परागत तथा वैकल्पिक प्रविधिको प्रयोग गरी खेतीयोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुऱ्याउने ।	१.१.१. नगरपालिका भएर बग्ने नदी, खोला नाला, ताल पोखरीहरू, सिमसार क्षेत्रहरू लगायत पानीका मुख्य स्रोतहरू र तिनका जलाधार क्षेत्रको नक्सांकन गरी विस्तृत विवरण (inventory profile) तयार गरिनेछ ।
	१.१.२. परम्परागत सिँचाई कुला र नहरहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाइनेछ ।
	१.१.३. सम्भाव्यता अध्ययन गरी भूमिगत तथा सतह सिँचाई संरचनाहरू क्रमशः निर्माण गर्दै सिँचाई सुविधा बढाउँदै लगिनेछ ।
	१.१.४. सतह सिँचाईको सम्भावना नभएका स्थानमा वैकल्पिक तथा नयाँ प्रविधिमा आधारित सिँचाई जस्तै थोपा सिँचाई, फोहरा सिँचाई, वर्षातको पानी संकलन, प्लाष्टिक पोखरीको सम्भाव्यता अध्ययन गरी उपयुक्त स्थान र वडाहरूमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
	१.१.५ जलपर्यावरण र जलश्रोत संरक्षणका हिसाबले अत्यन्त उपयुक्त पोखरीहरूको निर्माण र व्यवस्थापन अभियानका रुपमा सञ्चालन गरी प्रत्येक वडामा बहुउद्देश्यीय नमूना पोखरी निर्माण गरिनेछ । यस अभियान अर्न्तगत पोखरीहरूको पुर्नउत्थानलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

उद्देश्य २. सिँचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने

रणनीति	कार्यनीति
२.१. उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनको सम्भावना बोकेका क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखेर सिँचाई प्रणालीको विकास गर्ने ।	२.१.१. चक्लाबन्दी भएका क्षेत्र, कृषि पकेट क्षेत्र तथा निजी ठूला कृषि फर्ममा आवश्यकताको आधारमा सिँचाईको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.२. कृषि विद्युतीकरणमार्फत भूमिगत तथा सतहगत सिँचाई प्रणाली सुदृढिकरण गरिनेछ ।
२.२. कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरी वैकल्पिक सिँचाई प्रवर्द्धन गर्ने ।	२.२.१. प्रत्येक वडामा कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरी माछापालन, सिँचाई तथा पर्यटकलाई आकर्षित गर्नका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
२.३.संस्थागत संरचना सुदृढीकरण गर्ने ।	२.३.१. मर्मत सम्भार कोष स्थापना गरी नियमित मर्मत सम्भार गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.३.२. पोखरी, खोला तथा मुहान संरक्षणका लागि स्थानीयवासीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ साथै सिँचाई उपभोक्ता समितिको क्षमता विकास गरिनेछ ।
	२.३.३. मुहानहरू संरक्षण कार्य योजना जस्तै बायो इन्जिनियरिङ्ग, पोखरी तथा हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम प्रत्येक वडामा सम्भाव्य क्षेत्रमा संचालन गरिनेछ ।
	२.३.४. मानवीय हस्तक्षेप तथा जलवायु परिवर्तनका कारण जलस्रोत क्षेत्रमा परेको असर न्यूनीकरण गर्ने कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।

उद्देश्य २. सिँचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.३.५. सिँचाई आयोजना सञ्चालन र व्यवस्थापन प्रणालीलाई स्वचालित र आत्मनिर्भर बनाउनका लागि न्यूनतम उपभोगको मात्रा अनुसार सेवा शुल्क निर्धारण गरी संकलन गरिनेछ।
	२.३.६. मुहान तथा जलाधार संरक्षणका लागि प्रत्येक घरपरिवारको सहभागिता सुनिश्चित गर्न **"हामी जोगाउँछौ हाम्रो मुहान"** कार्यक्रमलाई अभियानका रुपमा वडास्तरमा व्यापक जागरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ।

सिँचाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	जलाधार क्षेत्रको विवरण संकलन तथा नक्सांकन	६५					
		१.१.२.	प्राथमिकता प्राप्त कुलो तथा नहरहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.१.३.	भूमिगत तथा सतह सिँचाई सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण				४००		
		१.१.४.	वैकल्पिक सिँचाईको व्यवस्था			३००			
		१.१.५	प्रत्येक वडामा बहुउद्देश्यीय नमूना पोखरी निर्माण	२००	३००	३००	३००	३००	
२	२.१.	२.१.१.	ठूला कृषि उत्पादन क्षेत्रमा सिँचाईको विशेष व्यवस्था				४००		
		२.१.२.	विद्युतका पोल तथा लाईनको व्यवस्था			५००			
	२.२.	२.२.१.	कृत्रिम जलाशय निर्माणको सम्भाव्यता अध्ययन			६००			
	२.३.	२.३.१.	मर्मत सम्भार कोष स्थापना	१००	१००	१००	१००	१००	
		२.३.२.	सिँचाई उपभोक्ता समितिलाई मूहान संरक्षण तथा दिगो सिँचाई सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था	५०	५०	५०	५०	५०	
		२.३.३.	हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम संचालन	४५	४५	४५	४५	४५	
		२.३.४.	Climate adaptation and mitigation कार्यक्रम संचालन	४५	४५	४५	४५	४५	
		२.३.५.	सिँचाई सेवा शुल्क निर्धारण तथा संकलन	१००	१००	१००	१००	१००	
		२.३.६.	मुहान तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम संचालन	५०	५०	५०	५०	५०	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिँचाई सुविधा पुगेको हुनेछ र
- उच्च प्रतिफलयुक्त कृषि उत्पादन भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सिँचाई**				
	असर	वर्षैभरी सिँचाई सुविधा पुगेको जमिन (प.दि.वि.ल.(२.४.३)	हेक्टर	११८७.२*	२०००
	असर	वैकल्पिक सिँचाई प्रयोगकर्ता कृषक	संख्या		

*नोटः * – नगर कार्यपालिकाको कार्यालय*

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको दैवी विपत्ती आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

४.३ पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा

(अ) पर्यटन

पृष्ठभूमि

विदुर नगरपालिका धार्मिक, ऐतिहासिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक हिसाबले प्रसिद्ध रहेको छ। नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा सानाठूला धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन् । यहाँका प्रसिद्ध धार्मिक, साँस्कृतिक तथा ऐतिहासिकस्थलहरुमा जालपा देवि मन्दिर, भैरबी मन्दिर, वनदेवि मन्दिर, पञ्चकन्या मन्दिर, पान्चायण मन्दिर आदि हुन । यसका साथै यहाँ नुवाकोट दरवार क्षेत्र, जालपा क्षेत्र, डि सिलट्याङ्की, दुधेमाला कालिका भगवती, पन्चकन्या मन्दिर आदि प्रसिद्ध पर्यटकीय स्थलहरु रहेका छन् । यहाँका स्थानीयहरुले पर्यटन प्रर्वद्धनका लागि नुवाकोट भ्यू सामुदायिक होमस्टे समेत संचालनमा ल्याएका छन् । यसका साथै यहाँ गंगटे पार्क, विजुरा पार्क, पोष्ट बहादुर स्मृति पार्क, पृथ्वी पार्क तथा मालेभञ्ज्याङ पार्क लगायतका पर्यटकीय दृष्टिकोणले महत्व बोकेका स्थलहरु रहेका छन् ।

यहाँ विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र समुदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । क्षेत्री, ब्राम्हण, तामाङ, नेवार, कुमाल, मगर, परियार, लगायतका जातजातिहरुको बसोबास रहेको हुदाँ यी सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै

किसिमका धर्म, सँस्कृति र चालचलनहरू छन् जसले गर्दा यहाँ थप होमस्टे संचालन गर्न र साँस्कृतिक पर्यटन प्रर्वद्धनको पनि व्यापक सम्भावना रहेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सडक सञ्जाल हुँदा हुँदै पनि पर्यटकीय हिसाबले सडक यातायात पर्याप्त र भरपर्दो नभएका ।
▪ पर्यटक बस्न उपयुक्त पर्याप्त होटल तथा रेष्टुरेन्ट आदिको सुविधा नभएको ।
▪ पर्यटन सूचना केन्द्र लगायतका सञ्चारका साधनहरूको पर्याप्त विकास नभएको ।
▪ पर्यटकको सुरक्षाको उचित प्रबन्ध नभएको ।
▪ एकीकृत पर्यटन विकासको योजना नबनेको ।
▪ पर्यटक पथप्रर्दशक तथा व्यावसायिक ट्राभल ऐजेन्सीहरू पर्याप्त नभएको ।
▪ नगरपालिकाका प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरूका बारेमा पर्याप्त प्रचारप्रसार नभएको ।
▪ नगरपालिकाको सीमित आयस्रोतका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास गर्न चुनौतीपूर्ण भएको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाका उपयुक्त स्थलमा निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गरी सुविधा सम्पन्न थप होमस्टे, होटेल तथा लजहरू खोल्न सकिने ।
▪ स्थानीय मौलिक कला र सँस्कृति तथा लोपोन्मुख जातजातिको सँस्कृति विकास र संरक्षण गरी अध्ययन केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकामा रहेका, आदिबासी, जनजाति तथा अन्य लोपोन्मुख जातजातिहरुको सँस्कृति र धर्मको संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ पर्यटनका विभिन्न आयामहरू जस्तै धार्मिक पर्यटन, साँस्कृतिक पर्यटन, पर्यापर्यटन, कृषि पर्यटनको विकास र विस्तार गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले आन्तरिक पर्यटन प्रर्वद्धन गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले नगरको पर्यटन क्षेत्रको दिर्घकालिन विकासका लागि भैरमकोट, नुवाकोट लगायतका नौकोट सर्किट निर्माण र पदयात्रा कार्यक्रम संचालन गर्न पर्यटन व्यवसायीहरुलाई सहकार्यका लागि समन्वय गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले होमस्टे संचालनको लागि नीतिगत व्यवस्था तय गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्र भित्र संचालन गरिने धार्मिक मेला तथा जात्राहरुको व्यवस्थित अभिलेख राख्नका लागि धार्मिक पात्रो तय गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
पर्यटन पूर्वाधार विकासः आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक सम्बृद्धिको आधार

लक्ष्य
आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक सम्पन्नताका लागि आगामी ५ वर्षमा पर्यटन क्षेत्रलाई एक आधार शिलाको रूपमा विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू
✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु । ✓ कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्नु । ✓ ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्नु । ✓ पर्या-पर्यटन तथा शैक्षिक पर्यटनको विकास गर्नु ।

उद्देश्य १: आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु

रणनीति	कार्यनीति
१.१ प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडकहरूको स्तरोन्नति गर्ने ।	१.१.१ प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रको विस्तृत विवरण र त्यहाँ पुग्ने प्रमुख मार्गहरूको वस्तुगत विवरण संकलन गरी प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.१.२ संघीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा ती प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.१.३ पर्यटकीय सम्भावना बोकेका क्षेत्रहरुलाई सडक सञ्जाल मार्फत एक अर्कामा जोडी **विदुर नगरक्षेत्र पर्यटन हबको** रुपमा निर्माण गरिनेछ ।
१.२ पर्यटन सूचना व्यवस्थापन तथा सूचना केन्द्रलाई पूर्वाधार सम्पन्न बनाउने ।	१.२.१ नगरपालिकास्तरीय एक पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.२ पर्यटकीय क्षेत्र वरपर इन्टरनेट हटस्पटको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.३ पर्यटन वेवसाइट निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.४ पर्यटन क्यालेन्डरको विकास गरिनेछ ।
	१.२.५ पर्यटन सम्बद्ध पत्रकारहरूसँग पत्रकार सम्मेलन गरिनेछ ।
	१.२.६ पर्यटन सम्बद्ध Vloggers जस्तै "घुमन्ते" हरूसँग अन्तरक्रिया गरी प्रवर्द्धन सहयोग लिइनेछ ।
	१.२.७ पर्यटन सूचना नक्सा तयार गरिनेछ ।
	१.२.८ आवश्यकताको आधारमा पथप्रर्दशकहरुको परिचालनको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३ बसोवासको र सुरक्षाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने ।	१.३.१ नगरपालिकामा आउने पर्यटकलाई बसोबासको बन्दोवस्ती गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी होटल, रिसोर्ट खोल्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.३.२ ठूला होटल तथा रिसोर्टको तत्काल व्यवस्था गर्न नसक्ने स्थितिमा घरबास (होमस्टे) पर्यटन प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
	१.३.३ नगरपालिकास्तरीय आकस्मिक उद्धार संयन्त्रको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.४ पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.३.५ अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटक आर्कषण गर्न विशेष सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
१.४ पर्यटन क्षेत्र स्तरीय योजना र पर्यटन विकास समिति निर्माण गर्ने ।	१.४.१ पर्यटन क्षेत्रस्तरीय समितिका सदस्यहरूलाई पर्यटक व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.२ समिति मार्फत स्थानीय उत्पादन जस्तै रैथाने परिकार, चिनो कोशेली, साँस्कृतिक गतिविधि, मेला सञ्चालन गर्न तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिनेछ ।

उद्देश्य १: आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.४.३ पर्यटन व्यवसायमा लाग्न इच्छुक युवा तथा लगानीकर्ताको पहिचान गरी अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.४.४ घरबास पर्यटन तथा अन्य पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न पर्यटन व्यवसायीलाई लागत सहभागितामा आतिथ्य सत्कार (Hospitality) तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.५ समग्र क्षेत्रलाई समेटेर एक पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.४.६ दिगो पर्यटन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.७ पर्यटनलाई रोजगार कार्यक्रमहरुसँग समाहित गरी रोजगारी अभिवृद्धि गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ सघन कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने ।	२.१.१ फलफूल, जडिबुटी, पशुपंक्षीपालन तथा नगदेबाली नमुना सघन क्षेत्रहरूको राष्ट्रिय र क्षेत्रियस्तरमा प्रचारप्रसार गर्न पत्रकार सम्मेलन गरिनेछ ।
	२.१.२ कृषि विषय अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई परियोजना कार्य तथा अध्ययनका लागि कृषि क्याम्पसहरुसँग समन्वय गरी नगरपालिकामा आर्कषण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ धार्मिक स्थलको निर्माण र जिर्णोद्वार गर्ने ।	३.१.१ सम्पूर्ण धार्मिक स्थलहरूको विस्तृत विवरण सहित ब्रोसर तयार पारिनेछ ।
	३.१.२ सम्पूर्ण मुख्य धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थलहरूको डि.पि.आर तथा गुरुयोजना तयार पारिनेछ ।
	३.१.३ प्राथमिकता प्राप्त धार्मिकस्थलको जिर्णोदार तथा निर्माण कार्य थालनी गरिनेछ ।
	३.१.४ प्रत्येक वडामा रहेका प्रमुख धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरूको व्यवस्थापन योजना निर्माण गरिनेछ ।
३.२ नगरपालिकाका पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचार प्रसार गर्ने ।	३.२.१ पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि धार्मिक, साँस्कृतिक मेला, महोत्सव आयोजना गरिनेछ ।
	३.२.२ सबै धार्मिक र पर्यटकीय क्षेत्र समेटेर वृत्तचित्र निर्माण गरी सामाजिक सञ्जाल मार्फत प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
	३.२.३ नविन पर्यटकीय गन्तव्य र गतिविधिको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	३.२.४ सम्पुर्ण जात तथा धर्मको परम्परा तथा सस्कृति, संरक्षण गर्ने नीतिलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	३.२.५ पालिकाका मुख्य पर्यटकीय सम्पदाहरुलाई समेटेर विदुर पर्यटन सर्किटको विकास गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: पर्यापर्यटन तथा शैक्षिक पर्यटनको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ नगरपालिका भर सञ्चालन गर्न सकिने सम्पूर्ण पदमार्गहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	४.१.१ नगरपालिकाभरी सञ्चालन हुनसक्ने पदमार्गहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी विवरण प्रकाशन गरिनेछ ।
	४.१.२ नगरपालिकाको वन सम्पदामा आधारित पदमार्ग पहिचान गरी वन्य जन्तु तथा चरा साथै वनस्पति अवलोकन गर्न पर्यटक आकर्षण गरिनेछ ।
४.२ यो क्षेत्रबारे प्रचार गर्न शैक्षिक संघ संस्था, शिक्षण संस्थासंग सहकार्य गर्ने ।	४.२.१ यस नगरपालिकाबाट अध्ययन गरी उच्च शिक्षा हासिल गरी बाहिरिएकाहरूसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	४.२.२ सिमसार क्षेत्रको संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	४.२.३ नगरपालिकाबाट निकट रहेका कृषि क्याम्पस, इन्जिनियरिङ्ग कलेज र अन्य कलेजसंग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	४.२.४ मानवशास्त्री, सँस्कृति जस्ता विषयमा सोध अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई मापदण्डका आधारमा प्रोत्साहन छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
	४.२.५ नगरपालिकाबाट उच्च शिक्षाका लागि बाहिरिने विद्यार्थीहरूलाई पर्यटन स्वयंसेवा अन्तर्गत पर्यटन Ambassador घोषणा गर्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.२.६ शैक्षिक भ्रमणमा आउने विद्यार्थी तथा अनुसन्धानकर्ताको बसोबासको व्यवस्था मिलाउन पर्यटन क्षेत्रस्तरीय समितिलाई व्यवस्थापन तालिम दिइनेछ ।
	४.२.७ शैक्षिक पर्यटन अन्तर्गत गर्न सकिने गतिविधिहरूको अध्ययन गरी विस्तृत विवरण तयार पारिनेछ ।

पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	पर्यटकीय मार्गको वस्तुगत विवरण संकलन तथा प्रकाशन		५०				
		१.१.२	मुख्य पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति	१०००	१२००	१५००	१८००	२०००	
		१.१.३	विदुर नगर पर्यटन (HUB)	१०००	१२००	१५००			
	१.२	१.२.१	पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना			३००			
		१.२.२	प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रमा Hotspot सेवाको प्रबन्ध	१००	१००	१५०	१६०		
		१.२.३	पर्यटन (Portal) वेबसाइट निर्माण		४००				
		१.२.४	वार्षिक पर्यटन पात्रोको निर्माण	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.२.५	पर्यटन सम्बन्धी पत्रकार सम्मेलन	८०	८०	८०	८०	८०	
		१.२.६	पर्यटन सम्बन्धी Vloggers सँग अन्तरक्रिया	४०	५०	६०	७०	८०	
		१.२.७	पर्यटन सूचना नक्सा तयारी			१५०			
		१.२.८	पथप्रर्दशकहरु परिचालन				३५०	४५०	
	१.३	१.३.१	सम्भाव्य स्थानमा होटल तथा रिसोर्ट खोल्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया	५०		५०		५०	
		१.३.२	सघन क्षेत्रमा होमस्टे सञ्चालन तालिम प्रदान	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.३.२	पालिकामा वडास्तरीय गेष्ट हाउस निर्माण		५००	१०००	१५००		
		१.३.२	होमस्टे संचालन			१५००	१५००	१५००	
		१.३.३	आकस्मिक उद्धार संयन्त्रको निर्माण		५००		५००		
		१.३.४	पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध		५०	५०	५०	५०	
		१.३.५	अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटकहरुको संख्या वृद्धि गर्न सम्भाव्यता अध्ययन			३००			
	१.४	१.४.१	व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरुलाई तालिम तथा अभिमुखीकरण	५०	५०	५०	५०	५०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.४.२	स्थानीय मौलिक उत्पादन, चिनो, परिकार आदि निर्माण तालिम	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.४.३	पर्यटन व्यवसायमा व्यावसायिक रूपमा लाग्न चाहने उद्यमीहरूसँग अन्तरक्रिया	६०	६५	७०	७५	८०	
		१.४.४	घरबास तथा अन्य पर्यटन सम्बन्धी आतिथ्य सत्कार तालिम	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.४.५	पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण		१०००				
		१.४.६	दिगो पर्यटन विकास कार्यक्रम निर्माण	६०	६०	६०	६०	६०	
		१.४.७	पर्यटन रोजगार प्रबर्द्धन कार्यक्रम निर्माण	५०	५०	५०	५०	५०	
२.	२.१	२.१.१	जीव तथा वनस्पती नमुना सघन क्षेत्र सम्बन्धी प्रचारप्रसार				१५००	२०००	
		२.१.२	कृषि क्याम्पस तथा विद्यार्थीहरूसँग अन्तरक्रिया			५०	५०	५०	
३.	३.१	३.१.१	धार्मिक र अन्य पर्यटकीय क्षेत्र विशेष ब्रोसर निर्माण		२००				
		३.१.२	मुख्य धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रको डि.पि.आर. साथै विकास गुरुयोजना निर्माण			१०००			
		३.१.३	प्रमुख धार्मिक क्षेत्रहरूको जिर्णोद्धार तथा निर्माण		५००		५००		
		३.१.४	वडास्तरीय धार्मिक स्थलहरू व्यवस्थापन योजना			४००			
	३.२	३.२.१	पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि धार्मिक, साँस्कृतिक मेला, महोत्सव आयोजना	३५०	३५०	३५०	३५०	३५०	
		३.२.२	धार्मिक तथा अन्य पर्यटकीय क्षेत्र समेटेर एक वृत्तचित्र निर्माण		२००				
		३.२.३	नविन पर्यटकीय गन्तव्य र गतिविधिहरुको सम्भाव्यता अध्ययन	५००					
		३.२.४	सम्पुर्ण जात तथा धर्मको परम्परा तथा सस्कृती, संरक्षण गर्ने नीतिलाई निरन्तरता	१००	१००	१००	१००	१००	
		३.२.५	विदुर पर्यटन सर्किट घोषणा					३६०	
४	४.१	४.१.१	नगरपालिकाभरी सञ्चालन हुन सक्ने पदमार्गहरूको सम्भाव्यता अध्ययन			३००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		४.१.२	वन सम्पदामा आधारित पदमार्ग पहिचान				५००		
	४.२	४.२.१	नगरपालिकाबाट उच्च शिक्षा हासिल गरी बाहिरिएकाहरूसँग अन्तरक्रिया			५००			
		४.२.२	सिमसार संरक्षण कार्यक्रम			१५००			
		४.२.३	नगरपालिकाको निकट रहेका शैक्षिक संस्थाहरूसँग अन्तरक्रिया		५०		६०		
		४.२.४	जात जातीको संस्कृतीबारे सोध अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थीलाई प्रोत्साहन छात्रवृत्तिको व्यवस्था		५००		५००		
		४.२.५	पर्यटन स्वयंसेवक तथा Ambassador घोषणा तथा अभिमुखीकरण			१००			
		४.२.६	विद्यार्थी पर्यटक बसोबास व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया	५०	५०	५०	५०	५०	
		४.२.७	शैक्षिक पर्यटन गतिविधि अन्तर्गत गर्न सकिने गतिविधिको अध्ययन	५०	५०	५०	५०	५०	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास हुनेछ ।
- ✓ कृषक पर्यटकहरूको आवागमन हुनेछ ।
- ✓ ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**पर्यटन**				
	प्रतिफल	पर्यटक आगमन (८.९.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	पर्यटनबाट श्रृजित रोजगारी (८.९.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	कुलग्राहस्थ उत्पादनमा योगदान (८.९.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	दिगो पर्यटन निती तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन (१२.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	पर्यटक बसाइ अवधि	दिन		
	असर	प्रति पर्यटक प्रतिदिन खर्च	अमेरिकी डलर		
	प्रतिफल	आधारभूत पूर्वाधार पूर्ण भएका पर्यटकीय गन्तव्य	संख्या		
	प्रतिफल	तालिम प्राप्त पर्यटन सम्बद्ध जनशक्ति	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन सम्बद्ध ब्रोसर तथा प्रोफाइल	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटकीय क्षेत्र Hotspot	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन पत्रकार तथा Vlogger अन्तरक्रिया	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटक उद्धार तथा सहायता वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन प्याकेज तथा गतिविधि	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन सम्बन्धी तालिम	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटकीय क्षेत्र संरक्षण निर्माण	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन मेला तथा महोत्सव	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन वृत्तचित्र	संख्या		
	प्रतिफल	अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटक	संख्या		
	प्रतिफल	आधारभूत सुविधायुक्त होटल, रिसोर्ट, लज	संख्या	१३१	२००
	प्रतिफल	होमस्टे	संख्या	३	५
	प्रतिफल	पर्यटन सूचना केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	वार्षिक पर्यटन पात्रो अन्तर्गत समेटिएका पर्यटन गतिविधि	संख्या		
	प्रतिफल	चिनो, कोशेली तथा पर्यटन सामग्री बिक्री केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	नविनतम पर्यटन गन्तव्य	संख्या		
	प्रतिफल	पक्की सडकको पहुँच पुगेका पर्यटन गन्तव्य	संख्या		
	प्रतिफल	पूर्णरुपमा पर्यटनमा संलग्न रोजगारको	संख्या		

स्रोत- नगरकार्यपालिकाको कार्यालय

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) सँस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य

पृष्ठभूमि

कुनै पनि समुदायको आफ्नै विशिष्ट पहिचान, जीवनशैली, भेषभूषा र रहनसहन हुन्छ । सदियौं देखि अभ्यास गर्दै आइरहेका रीतिरिवाजले मानिसको दैनिक जीवनलाई नियमित र व्यवस्थित गर्न सहयोग पुऱ्याइरहेको हुन्छ । अर्कोतर्फ समुदायपिच्छे आ-आफ्ना धर्म, सँस्कृति, रीतिरिवाज र परम्पराहरू हुन्छन् । ती फरक रीतिरिवाज, रहनसहन र परम्पराहरू समुदाय र समाजका विशिष्ट पहिचान साथै बौद्धिक सम्पदा (Intellectual Property) भएकोले तिनीहरूको संरक्षण गर्नु जरुरी छ । यस नगरपालिका यस्ता मौलिक तथा साँस्कृतिक विविधतामा धनी नगरपालिका हो । नगरपालिकामा विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र समुदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । यहाँ क्षेत्री, ब्राम्हण, तामाङ, नेवार, कुमाल, मगर, परियार, लगायतका जातजातिहरुको बसोबास रहेको छ । सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै किसिमका धर्म, सँस्कृति र चालचलनहरू छन् । नगरपालिकामा दशैं, तिहार, बौद्धपूर्णिमा, जनैपूर्णिमा, दशै, तिहार, तमुल्होसार, ग्याल्वो ल्होसार, सोनाम ल्होसार, क्रिश्मस, होली, जस्ता चाडपर्व मनाउने गरेका छन् ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको जम्मा जनसंख्या ५९२२७ रहेकोमा ७९.१५ प्रतिशत हिन्दु धर्मावलम्बीहरुको बसोबास रहेको छ । यसैगरी यहाँ १६.१६ प्रतिशत बौद्ध धर्मावलम्बी, ३.४१ प्रतिशत क्रिस्चियन धर्मावलम्बी रहेका छन् ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पश्चिममा सँस्कृति तथा विदेशी सञ्चार माध्यमको प्रभावका कारण मौलिक सँस्कृति लोप हुने जोखिम रहेको ।
▪ विभिन्न धार्मिक स्थलहरू मर्मत सम्भार नहुँदा जीर्ण अवस्थामा पुगेका ।
▪ कतिपय आदिवासी जनजातिहरू विपन्न अवस्थामा रहेकोले उनीहरूको सबलीकरणका लागि ठोस कार्यक्रमहरू नभएको ।
▪ कतिपय प्राचीन धरोहरहरू उचित प्रसारप्रसार, संरक्षण तथा जिर्णोद्धारको पर्खाइमा रहेका ।
▪ समुदाय र राज्य दुवैका उदासिनताका कारण स्थानीय र मौलिक सँस्कृतिहरू लोप भई पहिचान नै संकटमा पर्न सक्ने ।
▪ विभिन्न जातिको भेषभुषा तथा भाषाको संरक्षण गर्नुपर्ने ।

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सम्बन्धित समुदाय र राज्यले मिलेर साँस्कृतिक संरक्षण प्रर्वद्धनमा ठोस र दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू तत्काल सञ्चालन गर्नुपर्ने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ विविध जात, धर्म, सम्प्रदाय र सँस्कृतिका समुदायहरू सौहार्दपुर्ण वातावरणमा बसेका ।
▪ विविध समुदायहरूको मानवशास्त्रीय अध्ययनका लागि शैक्षिक पर्यटनको गन्तव्यस्थल बनाउन सकिने ।
▪ कला, सँस्कृतिलाई अर्थोपार्जनमा जोड्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाभित्र धार्मिक स्थल लगायत विभिन्न जाति तथा समुदायका आ-आफ्ना मठ, मन्दिर तथा धार्मिक स्थलहरू रहेका ।
▪ नगरपालिका क्षेत्रका सर्जक तथा कलाकारको उत्थान र वृत्ति विकास गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न धार्मिक तथा साँस्कृतिक स्थलहरूको विकास गर्न सकिने ।
▪ लोपोन्मुख लोकभाका तथा परम्परागत बाजागाजाको संरक्षण गरी लोक सँस्कृतिको उत्थान गर्न सकिने ।
▪ पालिकाले आफ्नो क्षेत्रको विषिष्ट पहिचान दिलाउन सिन्दुरे जात्रा, गाइ जात्रा, लदी पर्व, रोपाँइ महोत्सव, गोरुजुधाइ, घाटु जात्रा, टाकटुके जात्रा, पुलिकिसी जात्रा लाखे नाँच लगायतका परम्परागत संस्कृति र रैथाने उत्पादनलाई पर्यटन सँग जोड्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
सभ्य र सु-सँस्कृति समाजको निर्माण
लक्ष्य
सँस्कृति, भाषा, कला र साहित्यको जर्गेना र विकासमार्फत सभ्य र सौहार्द समाजको स्थापना गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा, कला, सँस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु । ✓ सँस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको सिर्जनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।

उद्देश्य - १: स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा कला, सँस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सँस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको वस्तुगत अभिलेखिकरण गर्ने ।	१.१.१ नगरपालिकामा प्रचलनमा रहेका सबैप्रकारका अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदा (Intangible Cultural Heritage) को वस्तुगत तथा विस्तृत पार्श्वचित्र तयार पारिनेछ ।
	१.१.२ सबै बौद्धिक सम्पदा (Intellectural Property) को विवरण प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.१.३ यस प्रकारका साँस्कृतिक तथा बौद्धिक सम्पदाहरूलाई स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ ।
	१.१.४ नगरपालिकाको मौलिकता दर्शाउने सम्पदा समेटेर वृत्तचित्रहरु निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य - १: स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा कला, सँस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.५ नगरपालिकाबाट प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय कला, सँस्कृति र साहित्यमा योगदान पुऱ्याउने लेखक, गायक, अभिनेता, संगीतकार, रंगकर्मी, नृत्याङ्गना, साहित्यकार सँस्कृतिविद लगायतका कलाकारको विस्तृत विवरण तयार पारिनेछ ।
	१.१.६ लोपोन्मुख अर्मुत साँस्कृतिक सम्पदाहरूलाई संस्थागत स्मरणमा (Institutional Memory) राख्न कला सँस्कृति तथा साहित्यप्रेमी कलाकारहरूको सहयोगमा रेर्कड गरिनेछ । जस्तै लोक गीत, लोक कथा, लोक गाथा आदि ।
१.२ भाषा, सँस्कृति, कला साहित्यलाई जीवन्त तुल्याउने ।	१.२.१ वर्षभरी निरन्तर साँस्कृतिक र साहित्यिक गतिविधि सञ्चालन र त्यसको निरन्तरताका लागि एक वार्षिक भाषा, कला, साहित्य तथा साँस्कृतिक पात्रो निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.२ विद्यालयस्तरमा कला, साहित्य र सँस्कृतिमा विशेष झुकाव भएका विद्यार्थीहरूको पहिचान गरी अभिलेख तयार पारिनेछ ।
	१.२.३ त्यस्ता प्रतिभाहरूको प्रतिभा उजागर गर्न हरेक महिना विद्यालयस्तरीय र निश्चित समयको अन्तरालमा अन्तरविद्यालय साँस्कृतिक, साहित्यिक प्रतियोगिता आयोजना गरिनेछ ।
	१.२.४ राष्ट्रिय र प्रादेशिक तहका प्रतियोगीतामा भाग लिने कलाकार साहित्यकार आदिको प्रशिक्षण तथा तयारीका लागि एक प्रोत्साहन कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.५ वडा स्तरीय साँस्कृतिक समितिहरू गठन गरी वार्षिक साँस्कृतिक पात्रो कार्यान्वयनमा ल्याउन साँस्कृतिक अभ्यासहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.६ हरेक विशेष चाडपर्व मेला र साँस्कृतिक उत्सवलाई भव्य बनाउन साँस्कृतिक समितिहरूलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी सो सञ्चालनका लागि रकमहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.७ साँस्कृतिक गतिविधिहरू पर्यटनसँग आबद्ध गर्न व्यापक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
	१.२.८ मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा दिन सकिने समुदायका बारेमा सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.९ लोपोन्मुख साँस्कृतिक गाथाहरू संरक्षण गर्न विशेष समारोह आयोजना गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सँस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ कला, साहित्य, भाषा सँस्कृतिका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन गर्ने ।	२.१.१ कला, साहित्य, भाषा तथा सँस्कृतिका सर्जकहरूलाई यी क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक मागहरूको सम्बोधन गर्न विशेष अन्तरक्रिया आयोजना गरिनेछ ।
	२.१.२ यसप्रकारका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन तथा पुरस्कृत गर्न एक नगरपालिकास्तरीय साँस्कृतिक कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.३ विभिन्न राष्ट्रिय तथा नगरपालिकास्तरीय विशेष अवसरमा यस्ता सर्जक तथा कलाकारहरूलाई सम्मान र पुरस्कृत गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सँस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.४ हरेक विद्यालयमा अतिरिक्त क्रियाकलापहरूमा यी विषय समावेश गरी नियमित अभ्यास र पठनपाठन गर्न आंशिक शिक्षकको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	२.१.५ वडास्तरीय झाँकीहरू प्रस्तुत गर्न साँस्कृतिक समितिमार्फत अभ्यास सञ्चालन गरिनेछ ।
२.२ साँस्कृतिक, साहित्यिक, भाषिक तथा कला सम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण ।	२.२.१ नगरपालिकास्तरीय एक साँस्कृतिक केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	२.२.२ साँस्कृतिक केन्द्रलाई चलाईमान बनाउन नाटक, नृत्य, पञ्चेबाजा प्रवर्द्धन, सांगितिक कार्यक्रम, साहित्यिक कार्यक्रम, चित्रकला प्रर्दशनीहरूको साँस्कृतिक पात्रो बमोजिम आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.३ हरेक वर्षमा एक पटक साँस्कृतिक पर्व (Cultural Festival) को आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.४ नगरपालिकास्तरीय एक कला संग्रहालयको निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.५ भाषा, कला तथा साहित्यमा अभिरुची हुनेहरूको संलग्नतामा एक नगरपालिकास्तरीय बौद्धिक समाज निर्माण गर्न अन्तरक्रिया संचालन गरिनेछ ।
	२.२.६ नगरपालिकास्तरीय बौद्धिक समाजको मुखपत्रमार्फत बौद्धिक तथा साहित्यिक लेखरचनाहरू नियमित प्रकाशन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.६ मौलिक साहित्यिक कृतिहरु प्रकाशनका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।

सँस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदाको Inventory तयारी	५०					
		१.१.२	अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदा (Intangible Cultural Heritage - ICH) तथा वौद्धिक सम्पदाको विवरण प्रकाशन	३०			३०		
		१.१.३	साँस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्माण		१००				
		१.१.४	साँस्कृतिक वृत्तचित्र निर्माण		१००				
		१.१.५	लेखक, कलाकार, साहित्यकारहरूको विवरण संकलन	२०			२०		
		१.१.६	लोपोन्मुख अर्मुत साँस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण		४६०		५००		
	१.२	१.२.१	साँस्कृतिक पात्रो निर्माण	४०	४०	४०	४०	४०	
		१.२.२	विशेष कला भएका विद्यार्थी पहिचान	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.२.३	विद्यालय तथा अन्तर विद्यालय साँस्कृतिक प्रतियोगिता	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.२.४	राष्ट्रिय तथा प्रादेशिकस्तरको साँस्कृतिक प्रतियोगिता तयारी कोष	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.२.५	वडास्तरीय साँस्कृतिक समितिहरू मार्फत अभ्यासका लागि प्रोत्साहन अनुदान	६०	६०	६०	६०	६०	
		१.२.६	विशेष पर्व तथा उत्सव तयारी अनुदान	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.२.७	साँस्कृतिक गतिविधि प्रचारप्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन	४०	४०	४०	४०	४०	
		१.२.८	मातृभाषामा आधारभूत शिक्षाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन		२००				
		१.२.९	लोपोन्मुख साँस्कृतिक गाथा संरक्षण कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	
२.	२.१	२.१.१	कला, साहित्य र सँस्कृतिका सर्जक तथा कलाकारहरूसँग अन्तरक्रिया	४०	४०	४०	४०	४०	
		२.१.२	नगरपालिकास्तरीय साँस्कृतिक कोषको निर्माण	२००					
		२.१.३	कलाकार, सर्जक तथा कला-पत्रकार सम्मान	८०	८०	८०	८०	८०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.४	साँस्कृतिक गतिविधि तथा पठनपाठनका लागि आंशिक शिक्षक व्यवस्थापन	७०	७०	७०	७०	७०	
		२.१.५	साँस्कृतिक झाँकी तयारी	१००					
	२.२	२.२.१	साँस्कृतिक केन्द्र निर्माण			३००	३५०	४००	
		२.२.२	साँस्कृतिक पात्रो बमोजिम साँस्कृतिक क्रियाकलापको आयोजना	१००	१५०	२००	२५०	३००	
		२.२.३	नियमित साँस्कृतिक गतिविधि, उत्सव (Cultural Festival) आयोजना	२००	२५०	३००	३५०	४००	
		२.२.४	साँस्कृतिक केन्द्रमा रहने एक कला संग्रहालयको निर्माण			७००			
		२.२.५	नगरपालिकास्तरीय बौद्धिक समाज निर्माण गर्न अन्तरक्रिया संचालन	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	
		२.२.६	नगरपालिकास्तरीय बौद्धिक समाज मुखपत्र सम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन		६००				
		२.२.६	मौलिक साहित्यिक कृतिहरु प्रकाशनका लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम		२००	२००	२००	२००	

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सँस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य**				
	प्रतिफल	साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणको निम्ती विनियोजन गरेको बजेट (१४.४.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	अमूर्त साँस्कृतिक सम्पदामा सूचिकृत सम्पदा	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक सम्पदा मध्ये स्थानीय पाठ्यक्रमका समावेश (सम्पदा)	संख्या	६	७
	प्रतिफल	साँस्कृतिक बृत्त चित्र	संख्या	०	१
	प्रतिफल	कलाकार विवरणमा समावेश कलाकार	संख्या	०	७

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	साँस्कृतिक पात्रोमा समावेश गतिविधि (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक प्रतियोगिता तथा कार्यक्रम (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	स्थानीय मातृभाषा पाठ्यक्रम	संख्या	०	२
	प्रतिफल	साहित्यिक गतिविधि (कार्यक्रम) (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	कला तथा झाँकी प्रर्दशनी (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	कला तथा संगीत प्रशिक्षण केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	स्थानीय साहित्यकार तथा लेखक	संख्या		
	प्रतिफल	संरक्षित लोपोन्मुख स्थानीय कला, गाथा सँस्कृति बौद्धिक समाज तथा क्लब	संख्या		
	प्रतिफल	बौद्धिक सम्पदाको रुपमा सूचिकृत सम्पदा	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक समिति तथा क्लब संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक उत्सव (Art and Literature Festival)	संख्या		
	प्रतिफल	कला संग्रहालय	संख्या	०	१

४.४ उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति

(अ) उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय

पृष्ठभूमि

यो नगरपालिकामा मुख्यतया कृषि पेशामा संलग्न घरपरिवारको संख्या बढी भएकाले विशेषगरी कृषिमा आधारित साना तथा मध्यम किसिमका उद्योग र अन्य घरेलु उद्योगहरू यहाँ सञ्चालनमा रहेका छन् । ठूलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको निकटता रहेकाले यहाँ व्यावसायिक रूपमा गाई, भैंसी, भेडा, माछा, कुखुरा, हाँस, बाखा आदि पालन भइरहेको छ । नगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क २०८२ साल सम्ममा यहाँ ठूला तथा मझौला प्रकारको उद्योगहरु दर्ता भइ संचालनमा आएका छैनन भने यहाँ ७५३ वटा साना उद्यम व्यवसाय दर्ता भइ संचालनमा रहेको तथ्याङ्क भएता पनि हाल ५२ वटा भने वन्द भइसकेको अवस्था छ । यहाँ उत्पादन हुने कृषि उपज निकटबर्ती ठूला बजार धादिङका विभिन्न बस स्टप केन्द्र तथा काठमाडौ उपत्यकाका विभिन्न स्थानहरूमा निर्यात हुने गरेको छ । हाल नगरपालिकाको वडा न ४ मा इलम प्रशिक्षण केन्द्र, तथा वडा न. ८ मा लाईन कृषि हाट बजार संचालनमा रहेका छन् । यसका अलावा यहाँका मुख्य व्यापारिक केन्द्रहरुमा विदुर, बट्टार, त्रिशुली, गंगटे, ढुगें, बेत्रावती, अक्करे, राईसिहं, नुवाकोट दरबार क्षेत्र, देविघाट, बगुवा, कोलोनी क्षेत्र लगायत पर्दछन् । विशेषत: यहाँ प्रसस्त कृषि उत्पादन हुने हुँदा यहाँ कृषिमा आधारित उद्योगहरूको राम्रो सम्भावना रहेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उद्योगको प्रचुर सम्भावना भए तापनि औद्योगिक पूर्वाधारहरू जस्तै सडक, उर्जा, पूँजी, दक्ष जनशक्ति, प्रविधि आदिको अवस्था अत्यन्त कमजोर रहेको ।
▪ युवा जनशक्ति विदेश पलाईन भइरहेको ।
▪ औद्योगिक उत्पादनको सिप सिकाउने शिक्षा प्रणाली नभएको ।
▪ नगरपालिकाका बजार केन्द्रहरूमा ठूलो स्तरको आर्थिक गतिविधि नभएका ।
▪ निजी क्षेत्रको लगानी आर्कषण गर्न नसकिएको ।
▪ वित्तीय सुरक्षाको पर्याप्त प्रत्याभूति नभएको ।
▪ स्थानीय पूँजी बजारको विकास आशातित रूपमा नभएको ।
▪ उद्योग विकासको लागि सडक, यातायात, विद्युत् तथा अन्य भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने ।
▪ ठूलो आकारको लगानीको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ कृषिमा आधारित औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता रहेको ।
▪ व्यावसायिक रूपमा माछा, कुखुरा, हाँस, गाई, भैसी, बाखा आदि पालन भइरहेको ।
▪ स्थानीय जनशक्तिको सदुपयोग हुने कम खर्चिलो श्रमशक्ति प्राप्त गर्न सकिने ।
▪ पशुजन्य उत्पादनमा आधारित डेरी तथा मासु, हाड, छाला प्रशोधन उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।
▪ कपडा उद्योग, हस्तकला, काष्ठकला तथा ललितकलामा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकामा रहेका प्राकृतिक पोखरीहरू तथा कृत्रिम पोखरीमा व्यवसायिक माछापालन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले उद्यमशिलता प्रर्वद्धनका लागि "उद्यमी पुरस्कार" को व्यवस्था गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाका लागि आवश्यक सामानहरु खरिद गर्दा स्थानीय स्तरमा उत्पादित वस्तुलाई प्राथमिकता दिने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले परम्परागत रुपमा संचालनमा रहेका आरनहरुलाई सुधार गर्दै आधुनिक प्रविधिको प्रयोगमार्फत व्यवसायीकरण गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
नगरपालिकाको आर्थिक वृद्धिदर, कृषिमा आधारित उद्योगको भर
लक्ष्य
आगामी पाँच वर्षमा नगरपालिकाको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान कम्तीमा २० प्रतिशत पुऱ्याई रोजगारी सिर्जना गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ उद्योगका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधारको क्रमिक विकास गर्नु । ✓ नगरपालिकामा उत्पादन हुने स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापना मार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु । ✓ खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण गर्नु । ✓ स्थानीय बजार प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन मार्फत वाणिज्य बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य १ : उद्योगका लागि आधारभूत पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ नीतिगत सुधार गरी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्ने ।	१.१.१ उद्योगमा लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न उद्योगका लागि जग्गा, रजिष्ट्रेशन, करारमा लिन विशेष सहुलियत र छुट दिने नीति तथा मापदण्ड निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२ उद्योगमा लगानी गर्न असहज र प्रतिकूल रहेका विद्यमान स्थानीय कानूनहरूमा उद्योग लगानीमैत्री हुनेगरी संशोधन गरिनेछ र श्रमिकहरूको सुरक्षा हक र हितका लागि कानूनको अधिनमा रही स्थानीय नीति र मापदण्ड श्रमिक उद्योग र उद्यमीमैत्री बनाइनेछ ।
	१.१.३ महिला र युवा उद्यमीहरूलाई प्रोत्साहन गर्न विशेष अनुदान र सहुलियतको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.१.४ ठूलोस्तरको बाह्य लगानी भित्र्याउन सरकारी जमिनको सम्भाव्यता अध्ययन गरी निजी क्षेत्रका उद्यमीहरूसँग विशेष छुट र सहुलियत बारे अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.१.५ कम्तीमा ३ जनालाई रोजगारी दिनसक्ने उद्योगका लागि दशलाख पूँजी लगानीको प्रस्ताव सहित आउने स्थानीय उद्यमीलाई ५० प्रतिशत लगानीको व्याजमा अनुदान दिइनेछ ।
	१.१.६ गैरकृषि क्षेत्रको रोजगारी बृद्धि गर्न गैरकृषि क्षेत्रका उद्योगहरुको व्यापक अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.७ ७० प्रतिशत भन्दा बढी स्थानीय बासिन्दालाई रोजगार प्रदान गर्ने उद्योगलाई राजश्वमा छुट दिइनेछ ।
	१.१.८ उद्योग संचालन कार्यविधि तयार गरिनेछ ।
	१.१.९ नियमित कर तिर्ने र ५० भन्दा धेरैलाई रोजगारी दिने उत्कृष्ट उद्योगलाई सम्मान गरिनेछ ।

उद्देश्य १ : उद्योगका लागि आधारभूत पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.१० व्यावसायिक कृषक र कृषक समुहलाई हाट बजारमा स्टल राख्दा सहुलियत हुने नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ ।
१.२ प्रमुख औद्योगिक पूर्वाधारको सुनिश्चितता गर्ने ।	१.२.१ मुख्य औद्योगिक क्षेत्रसम्मका पहुँच सडकलाई कृषि र पर्यटन सडकसँग एकीकृत गरी स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.२.२ स्थानीय कृषि उपजमा आधारित उद्योगलाई प्राथमिकता दिई कच्चा पदार्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न सम्भाव्य उद्योगी र कृषकबिच अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.३ उद्योग क्षेत्रहरूमा आवश्यक विद्युतिकरण विस्तार गरिनेछ ।
	१.२.४ औद्योगिक सुरक्षाका लागि सुरक्षा निकायसँगको सहकार्यमा शान्ति सुरक्षाको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.५ औद्योगिक श्रमिकहरूको उपलब्धताका लागि स्थानीय रोजगार केन्द्रमा श्रम सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.६ दश वटा उद्योग केन्द्रिकृत गरि निजी क्षेत्रबाट उद्योग ग्राम स्थापना गर्न चाहेमा पूर्वाधार निर्माण कार्यमा प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.२.७ औद्योगिक पाठशालामा सिप विकास एवं क्षमतावृद्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने ।	२.१.१ बाली विशेष पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थमा आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.२ पहिलो चरणमा एक वडा एक कृषि उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिनेछ ।
	२.१.३ उद्यमी कृषकहरू लक्षित अध्ययन तथा अभिमुखीकरण तालिमका लागि नगरपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
२.२ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने ।	२.२.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन, प्याकेजिङ ,लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	२.२.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा नगरपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.२.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुन सक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण, उत्खनन् तथा व्यवस्थापन गर्ने ।	३.१.१ संघ र प्रदेशसँगको समन्वयमा स्थानीय खानी तथा खनिज अन्वेषण र उत्खननका लागि आवश्यक नीति, ऐन, नियम र मापदण्डको निर्माण गरिनेछ ।
	३.१.२ नगरपालिकाभरी रहेका वा हुन सक्ने खानी तथा खनिजको अन्वेषण गर्न खानी तथा भू-गर्भ विभागसँग समन्वय गरी विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।

उद्देश्य ४: स्थानीय बजार प्रर्वद्धन र व्यवस्थापन मार्फत वाणिज्य, बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ बजार, व्यापार तथा वाणिज्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली निर्माण गर्ने ।	४.१.१ स्थानीय व्यापार, व्यवसाय, आपूर्ति, उपभोक्ता हित सम्बन्धमा नीति, कानून र मापदण्ड निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.२ नगरपालिकाभर सञ्चालन भएका व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखिकरण प्रणाली निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.३ समग्र व्यापार र वाणिज्यलाई समेटेर वार्षिक रुपमा हुने कारोबारका आधारमा माग तथा आपूर्ति र कारोबारको आकार साथै व्यापार नाफा/घाटाको तथ्याङ्क प्राप्त हुने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.४ रोजगार बैंक पोर्टल संचालन गरिनेछ ।
४.२ स्थानीय बजार प्रबर्द्धन कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	४.२.१ स्थानीय व्यापारिक फर्म तथा व्यवसायको दर्ता अनुमति नवीकरण, खारेजी, बजार तथा गुणस्तर अनुगमन र नियमन गर्न संयन्त्र र नियमित कार्यतालिका बनाइनेछ ।
	४.२.२ मूख्य बजार केन्द्रलाई लक्षित गरी निजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा व्यापारिक स्टल निर्माण गरी बहालमा दिइनेछ ।
	४.२.३ वार्षिक रुपमा मूख्य चाडपर्व तथा अवसर हेरी व्यापारिक मेला/ औद्योगिक प्रदर्शनी आयोजना गर्न वार्षिक पात्रो निर्माण गरिनेछ ।
	४.२.४ परम्परागत रुपमा चलि आएका स्थानीय हाटबजारलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाउन अध्ययन गरी पूर्वाधार विकास गरिनेछ ।
	४.२.५ प्रत्येक वर्ष नियमित आम उपभोक्ता हित र अधिकारका साथै खाद्य गुणस्तर सम्बन्धी जनचेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.२.६ नमुना उद्योग स्थापनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	४.२.७ स्थानीय हाट बजार लगायत उपयुक्त स्थानमा यस नगरपालिकाका स्थानीय उत्पादनहरुलाई बजारीकरण गर्न त्यस्ता उत्पादन केन्द्रित सुपथ मूल्य विक्री केन्द्रहरुको निर्माण गरिनेछ ।

उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्तिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	उद्योगका लागि करारमा दिन सकिने जग्गा पहिचान गर्न अध्ययन		५००				
		१.१.२	श्रमिक, उद्योग र उद्यमी मैत्री सम्बन्धी नीति, कानून संशोधन गर्न विज्ञसँग परामर्श	५०					
		१.१.३	महिला तथा युवा उद्यमी पहिचान, सहुलियत तथा अनुदान	१००	१५०	२००	२५०	३००	
		१.१.४	ठूला लगानी भित्र्याउन बाह्य लगानीकर्ताहरूसँग लगानी सम्मेलन		५००				
		१.१.५	दश लाखसम्मको उद्योग लगानी प्रस्तावका लागि व्याज अनुदान	२००	२००	२००	२००	२००	
		१.१.६	गैर कृषि क्षेत्रका उद्योगहरुको सम्भाव्यता अध्ययन		२००				
		१.१.७	स्थानीय बासिन्दालाई रोजगार प्रदान गर्ने उद्योगलाई राजश्वमा छुटको व्यवस्था						
		१.१.८	उद्योग संचालन कार्यविधि तयार			१५०			
		१.१.९	नियमित कर तिर्ने र ५० भन्दा धेरैलाई रोजगारी दिने उत्कृष्ट उद्योगलाई सम्मान	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.१.१०	व्यवसायिक कृषक र कृषक समुहलाई हाट बजारमा स्टल राख्दा सहुलियत हुने नीतिगत व्यवस्था			१५०			
	१.२	१.२.१	औद्योगिक सडक पहिचान तथा स्तरोन्नति	७००	७००	७००	७००	७००	
		१.२.२	कच्चा पदार्थ उत्पादन केन्द्रित उद्योगी कृषक अन्तरक्रिया	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.२.३	औद्योगिक क्षेत्र विद्युतिकरण		१००	१५०	१५०	१५०	
		१.२.४	औद्योगिक क्षेत्र केन्द्रित प्रहरी बिट स्थापना तथा निर्माण		२००	३००			
		१.२.५	औद्योगिक श्रमिक तथा श्रम सूचना तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण	१००					

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.६	दश वटा उद्योग केन्द्रिकृत गरि निजी क्षेत्रबाट उद्योग ग्राम स्थापना गर्न चाहेमा पूर्वाधार निर्माण कार्यमा प्रोत्साहन		५००	८००	१०००	१०००	
		१.२.७	औद्योगिक पाठशालामा सिप विकास एवं क्षमता वृद्धि तालिम संचालन	३००	३००	३००	३००	३००	
२	२.१	२.१.१	बाली विशेष पकेट क्षेत्रस्तरीय उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन			५००			
		२.१.२	एक वडा एक कृषि उद्योग अर्न्तगत उद्योगी पहिचान		३००				
		२.१.३	कृषि उद्योगी विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम	५०	५०	५०	५०	५०	
	२.२	२.२.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया	५०	५०	५०	५०	५०	
		२.२.२	खाद्य तथा कृषि उपज गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना			५००			
		२.२.३	कृषि उपभोक्ता बजारको सम्भाव्यता अध्ययन		४००				
३	३.१	३.१.१	खानी, खनिज, अन्वेषण, उत्खनन् र व्यवस्थापन मापदण्ड निर्माण			५००			
		३.१.२	खानी तथा खनिज सम्भाव्यता अध्ययन			६००			
४.	४.१	४.१.१	मापदण्ड निर्माण		१००				
		४.१.२	व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखिकरण प्रणाली निर्माण		१००				
		४.१.३	माग तथा आपूर्ति र कारोबारको तथ्याङ्क प्राप्त हुने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण		१००				
		४.१.४	रोजगार बैंक पोर्टल संचालन			३००			
	४.२	४.२.१	बजार अनुगमन तथा निरीक्षण आन्तरिक पात्रो निर्माण	५०	५०	५०	५०	५०	
		४.२.२	बहाल बिटौरी कर लागू गर्ने गरी व्यापारिक स्टल निर्माण			१००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		४.२.३	वार्षिक पात्रो अनुसार व्यापारिक मेला/औधोगिक प्रदर्शनी आयोजना	३००	३००	३००	३००	३००	
		४.२.४	हाटबजार पूर्वाधार निर्माण				१०००		
		४.२.५	उपभोक्ता हितसम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	
		४.२.६	नमुना उद्योग स्थापनाको सम्भाव्यता अध्ययन			१५०			
		४.२.७	सुपथ मूल्य विक्री केन्द्रहरुको निर्माण		४००	५००	५५०	६००	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- उद्योगका लागि न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार जस्तै सडक, उर्जा, जमिन, श्रमशक्ति, सुरक्षा तथा लगानी आदिको प्रबन्ध भएको हुनेछ ।
- स्थानीय कच्चा पदार्थ विशेषगरी कृषिमा आधारित उद्योगहरूको संख्या वृद्धि भएको हुनेछ ।
- उद्योग क्षेत्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा २० प्रतिशत भन्दा माथि योगदान हुनेछ ।
- स्थानीय बजार तथा आपूर्ति प्रणाली सुदृढ भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**खानी, खनिज, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति**				
	असर	गैर कृषि क्षेत्रमा (उद्योगमा) संलग्न रोजगारहरू	प्रतिशत		
	असर	कूल रोजगारीमा ठूला उद्योगको योगदान (९.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल गार्हस्थ उत्पानमा उद्योग क्षेत्रको योगदान (८.३.१) (**प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	थोक व्यापार क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत	४५	५५
	प्रतिफल	खुद्रा व्यापारमा संलग्न जनसंख्या	संख्या	२९१	५५०
	प्रतिफल	आयात मूल्य	रकममा		
	प्रतिफल	निर्यात मूल्य	रकममा		
	प्रतिफल	थोक तथा खुद्रा व्यापारमा कुल लगानी	रकममा		
	प्रतिफल	खानीमा आधारित उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	साना उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	कूल रोजगारीमा साना उद्योगहरुको हिस्सा	प्रतिशत		
	प्रतिफल	मझौला उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	ठूला उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक अभिमुखीकरण तालिम (वार्षिक)	संख्या	२	५
	प्रतिफल	महिला उद्यमीहरूको संख्या	संख्या	२७५	५००
	प्रतिफल	युवा उद्यमीहरूको संख्या	संख्या	६९	३००
	प्रतिफल	समग्र उद्यमीहरूको संख्या (व्यक्तिगत नाममा दर्ता)	संख्या	३३६	७००
	प्रतिफल	उद्योगका लागि करारमा दिन सकिने जग्गा	हेक्टर		
	प्रतिफल	औद्योगिक लगानी सम्मेलन	संख्या		
	प्रतिफल	औद्योगिक लगानी तथा अनुदान	रकम		
	प्रतिफल	गैह्र कृषि उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	औद्योगिक कच्चा पदार्थ उत्पादनमा संलग्न कृषक संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	औद्योगिक सुरक्षाकर्मी संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	खानीमा आधारित अन्वेषण संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	वार्षिक बजार अनुगमन	संख्या		
	प्रतिफल	बहाल विटौरी कर लागू गरिएका सार्वजनिक सम्पत्ति	संख्या		
	प्रतिफल	वार्षिक औद्योगिक तथा व्यापार मेला संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित हाट बजार संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	उपभोक्ता हित सम्बन्धी कार्यान्वयन भएका कार्यक्रम संख्या	संख्या		

स्रोत – नगरकार्यपालिकाको कार्यालय

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।
- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।

(आ) सहकारी

पृष्ठभूमि

ग्रामीण पूँजीको संकलन र उचित सदुपयोग मार्फत आय आर्जन गर्न सहकारीको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको ३ प्रमुख खम्बा मध्ये एक महत्वपूर्ण खम्बाको रुपमा रहेको सहकारी क्षेत्रको ग्रामीण अर्थतन्त्र सुदृढिकरणमा मुख्य सहयोगी भूमिका हुन्छ । नगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार यहाँ हाल विधिवत रुपमा दर्ता भई १२९ वटा सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । यी संस्थाहरूमा अधिकांश बचत तथा ऋणसहकारीहरु रहेका छन् । सहकारी संस्थाहरू मुख्य गरी घना बस्ती भएका बजार केन्द्रहरूमा अवस्थित छन् ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सहकारीको संख्यात्मक वृद्धि भएतापनि गुणात्मक विकास हुन नसकेको ।
▪ सहकारी क्रियाकलाप उत्पादनमुखी तथा रोजगारी सिर्जनाभन्दा पनि बचत तथा ऋण कारोबारमा बढी लगाव रहेको ।
▪ सहकारीमा आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा आम नागरिकको बचत जोखिममा पर्ने गरेको ।
▪ सहकारीहरूको अपेक्षित मूल्य, मान्यता तथा आदर्शको मर्म अनुसार विकास हुन नसकेको ।
▪ नियामक निकायको प्रभावकारीतामा कमी रहेको ।
▪ आवश्यकता अनुसार कृषकलाई ऋण उपलब्ध गर्न नसकेको ।
▪ एक सहकारी एक व्यक्तिको विकास गर्न जरुरी रहेको ।
▪ कृषि सहकारीलाई समयमा मल, खाद, बिउ, विजन उपलब्ध हुन नसकेको ।
▪ सहकारी सम्बन्धी जनचेतनाको विकास हुन नसकेको ।
▪ कृषि, उद्योग तथा व्यावसायिकता विकासमा सहकारीको योगदान वृद्धि हुन नसकेको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ सहकारी क्षेत्रतर्फ क्रमश: जनताको आर्कषण बढ्दै गइरहेका कारण पालिकाभित्र विभिन्न बचत समुहहरु सञ्चालनमा रहेका ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ सानो रकम भए पनि बचत गर्नुपर्छ भन्ने चेतनाको क्रमश विकास भएको ।
▪ कृषि उत्पादन र उपभोक्ताका बिचमा पुलको काम गर्ने संस्थाको रुपमा सहकारीको विकास गर्न सकिने ।
▪ सामुहिकता र सहकार्यमार्फत आर्थिक विकासको सम्भावना रहेको ।
▪ सहकारीको परिचालन, नियमन, अनुगमन र खारेजी सम्बन्धी अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।
▪ नगरपालिकाले नगरक्षेत्रमा रहेका उद्देश्य अनुरुप दर्ता भएका सहकारीले सोही बमोजिम कार्य सम्पादन गरे नगरेको नियमानुसार सञ्चालन भए नभएको कार्यलाई सघन र नियमित रुपमा निरीक्षण र अनुगमन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन र संस्थाको तथ्याङ्क अध्यावधिक गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले सहकारी क्षेत्रको संस्थागत विकासको लागि आवश्यक तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले कर्जा सूचना केन्द्र स्थापनाको लागि आवश्यक अध्ययन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
सामुहिकता र सहकार्यमार्फत सबल अर्थतन्त्रको निर्माण
लक्ष्य
सहकारीको संस्थागत विकासमार्फत आम बचतकर्ताको जीवनस्तर उकास्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि, कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु । ✓ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लाग्न उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।

उद्देश्य १: सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि, कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सहकारी शिक्षाको माध्यमबाट जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।	१.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यमको सहयोगमा सहकारीको महत्व सम्बन्धमा नियमित जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ र सहकारी सञ्चालकहरूलाई संस्थागत क्षमता विकास गर्न संघीय तथा प्रदेश सरकारहरूको सहयोगमा क्षमता विकास अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२ सहकारी संस्थालाई सक्षम बनाउन संस्थाका लेखा सुपरिवेक्षण समिति लगायतका अन्य समिति, उपसमितिलाई क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ सहकारीले स्थानीय अर्थतन्त्रमा पार्ने र पारेको प्रभावहरूको वस्तुगत अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.४ सहकारी क्षेत्रमा आम सर्वसाधारणको बचत सुरक्षित भए नभएको अध्ययन गरी यस क्षेत्रका समग्र समस्याको समाधान गर्न एक नगरपालिकास्तरीय संयन्त्र, निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५ समग्र सहकारी क्षेत्रलाई सुव्यवस्थित गर्न स्थानीय सहकारी नियमन प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.६ सहकारी संस्थाका सञ्चालक समितिका पदाधिकारी र कर्मचारी लक्षित क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य १: सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि, कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.७ समग्र सहकारी संस्थाको विवरण निश्चित समयसिमा भित्र अद्यावधिक गरी डिजिटलाईजेसन गरिनेछ ।
	१.१.८ सहकारीहरू बिच Meger का लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.९ नगरपालिका भित्रका सहकारी संस्थाको एकरूपता कायम गर्न एकै प्रकारका साइन बोर्ड राख्ने प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.१० नगरभित्रका सहकारीहरुले नगरपालिकाको लेखापरीक्षण निर्देशिकामा तोकिएको समयमा लेखापरिक्षकको विवरण नगरपालिकामा बुझाउनु पर्ने प्रावधानलाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रका लाग्न उपयूक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ सहकारी नीति परिमार्जन तथा निर्माण गरी नगरलाई अर्थतन्त्रमैत्री बनाउने ।	२.१.१ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्र जस्तै कृषि, उद्योग तथा पर्यटनमा लगानी अभिवृद्धि गर्न स्थानीय सहकारी नीति र ऐनमा आवश्यक सुधार, संशोधन र परिमार्जन गरिनेछ ।
	२.१.२ निश्चित मापदण्डका आधारमा बचत, लगानी तथा ऋण परिचालनमा अब्बल एक सहकारीलाई वार्षिक उचित पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.३ सहकारीलाई उत्पादन तथा रोजगारीसँग जोडी नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार ल्याइनेछ ।
	२.१.४ एक सहकारी एक उत्पादनको अभियान सघन रुपमा अघि बढाइनेछ ।
२.२ सहकारीलाई व्यावसायिकरणका अभ्याससँग एकीकृत गर्ने ।	२.२.१ सहकारी खेतीलाई प्रोत्साहन गर्न कृषि सहकारी संस्थाको सहयोगमा व्यावसायिकता प्रबर्द्धन तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.२ सहकारीसँग उद्योग र सेवा क्षेत्र विस्तार गर्ने नीति अनुरुप सहकारीमा आधारित स्थानीय उद्योग र सेवा क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.३ सम्भाव्यता र लागत लाभका आधारमा सहकारी खेती वा उद्योग वा सेवा क्षेत्रमा लाग्न चाहने सहकारीका सरोकारवाला सदस्यहरूलाई व्यवसाय विशेष क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.२.४ सहकारी शिक्षा र तालिम मार्फत संस्थाका शेयर सदस्यहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
	२.२.५ सहकारीको एकीकरण र डिजिटल कारोबारलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	२.२.६ सहकारी मार्फत उद्यमशीलता अभिवृद्धि कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

सहकारीको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	स्थानीय सञ्चार माध्यम मार्फत सहकारी शिक्षा सञ्चार कार्यक्रम					८०	
		१.१.२	सहकारी विकास तथा विस्तार उत्प्रेरणा तालिम		५०	५०	५०	५०	
		१.१.३	सहकारीको स्थानीय अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव अध्ययन		५००				
		१.१.४	नगरपालिकास्तरीय संयन्त्र निर्माण						
		१.१.५	स्थानीय सहकारी नियमन प्रणाली निर्माण	५०					
		१.१.६.	क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	२४०					
		१.१.७	सहकारी संस्थाको विवरण तथ्याङ्क अध्यावधिक	१०					
		१.१.८	सहकारी बिच Meger का लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम						
		१.१.९	सहकारी संस्थामा एकरूपता कायम						
		१.१.१०	लेखापरीक्षक सूचिकृत गर्ने नीतिगत व्यवस्था						
२.	२.१	२.१.१	उत्पादनशील क्षेत्रमा सहकारी लगानी अभिवृद्धिका लागि सम्भाव्यता अध्ययन		३००				
		२.१.२	उत्कृष्ट सहकारी पुरस्कार प्रदान		१००	१००	१००	१००	
		२.१.३	सहकारीमार्फत सुपथ मूल्यको पसल स्थापना गर्न प्रोत्साहन		५०	५०	५०	५०	
		२.१.४	एक सहकारी एक उत्पादनको अभियान		२००				
	२.२	२.२.१	सहकारी खेती प्रवर्द्धन तालिम		७५	७५	७५	७५	
		२.२.२	सहकारीमा आधारित उद्योग तथा सेवा क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.३	सहकारी उद्योग तथा सेवा क्षेत्रमा जान चाहने उद्यमीलाई विशेष तालिम		८०	८०	८०	८०	
		२.२.४	सहकारी शिक्षा र तालिम मार्फत संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि	१००	१००	१००	१००	१००	
		२.२.५	सहकारीको एकीकरण र डिजिटल कारोबारलाई प्रोत्साहन		१००				
		२.२.६	सहकारी संस्थाको लेखा/ऋण उपसमितिलाई क्षमता अभिवृद्धि तालिम		५०	५०	५०	५०	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत र गुणात्मक विकास हुनेछ ।
- ✓ सहकारी संस्थाहरूको क्षमता विकास र सेवा विस्तार हुनेछ ।
- ✓ कृषि, उद्योग, पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रको विकासमा सहकारीको भूमिका वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ महिला वर्गको सहकारी क्षेत्रमा सदस्यता संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ ।
- ✓ विपन्न वर्गलाई सहकारीमा आबद्ध गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

(इ) बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र

पृष्ठभूमि

स्थानीय स्तरमा व्यापक रुपमा पूँजीप्रवाह भैरहने वातावरणका लागि बैङ्किङ तथा वित्तीय संस्थाहरुको महत्वपूर्ण भुमिका रहन्छ । कुनैपनि स्थानको अर्थतन्त्र सबल हुन कृषि, पर्यटन र उद्योग क्षेत्र चलाईमान हुनुपर्ने भएकाले ती क्षेत्रको क्रमिक विकाससँगै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विकास स्वत: हुन जान्छ । यस नगरपालिकामा ३१ वटा बैंकका शाखा, १६ वटा वित्तिय संस्था, २३ वटा बीमा कम्पनी र १२९ वटा सहकारी संस्थाहरु मार्फत वित्तिय कारोबार सञ्चालन हुने गर्दछ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वित्तीय संस्थाहरूमा सहज पहुँच नहुँदा तथा अर्थतन्त्र चलाईमान नहुँदा स्थानीय पूँजीको विकास कमजोर रहेको ।
▪ सहकारीको सङ्गठनात्मक विकास नभएका कारण लगानीको क्षेत्र र दायरा ठूलो हुन नसकेको ।
▪ औद्योगिक पूर्वाधार, उद्योग, व्यापारिक केन्द्र र स्थानीय पूँजीको विकास गर्नुपर्ने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा पर्याप्त रुपमा बैङ्क तथा वित्तिय संस्थाहरू संचालनमा रहेका ।
▪ अति विपन्न वर्गमा नियमित बचत गर्ने बानीको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकामा ऋण तथा कर्जा सेवा प्रदान गर्न विभिन्न कृषि तथा महिला समुहहरू सक्रिय रहेका ।
▪ उद्योग, कलकारखाना, बजार केन्द्र, व्यापारिक कारोबारको विस्तार गर्दै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको विकास गर्न सकिने ।
▪ अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई आर्कषण गर्न सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
वित्तीय पहुँच वृद्धिमार्फत आर्थिक क्षेत्रको गतिशिलता
लक्ष्य
प्रत्येक घरधुरीमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सहज पहुँच स्थापित गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थातर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु । ✓ सहजकर्जा प्रवाह र बचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु ।

उद्देश्य १: बैङ्क तथा वित्तीय संस्था तर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ वित्तीय पहुँच नपुगेका घरपरिवारमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच पुऱ्याउने ।	१.१.१ आफ्नो नाममा बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको पूर्ण विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.१.२ निजी क्षेत्रमा बैङ्कहरूसँग सहकार्य गरी इच्छुक घरधनीको घरमा घुम्ती बैङ्क खाता खोल्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ बैङ्क खाता खोल्दा हुने फाइदाका विषयमा तथा महिलालाई बैङ्क खाता खोल्न प्रोत्साहन गर्न बैङ्कसँगको सहकार्यमा स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण गरिनेछ ।
	१.१.४ नगरका सबै वडामा बैंकिङ्ग सुविधा (बैंकबाट भौगोलिक दुरी टाढा भएका नगरबासीहरुको लागि Virtual Banking सुविधा) पुऱ्याइनेछ ।
	१.१.५ नगरपालिकामा एक कर्जा सूचना तथा सेवा केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : सहजकर्जा प्रवाह र वचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ व्यावसायिक, उत्पादनमूलक साना तथा मझौला उद्योगमा ऋण प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने ।	२.१.१ स्थानीय उद्यमी तथा बैङ्कहरू बिच ऋण प्रवाहमा सहजीकरण गर्न नगरपालिकाद्वारा अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	२.१.२ स्थानीय रोजगारी सिर्जना गर्न युवा उद्यमी र महिलाले तयार गरेको व्यावसायिक योजना, मझौला उद्योग क्षेत्र, पर्यटन वा कृषिमा लगानीका लागि ऋण प्रवाह गर्न नगरपालिका जमानत बसी ब्याजमा निश्चित प्रतिशत अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको लगत संकलन	५०					
		१.१.२	घुम्ती बैङ्किङ सेवा अभियान सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.१.३	महिलाको बैङ्किङ जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण		८०	८५	९०	९५	
		१.१.४	बैङ्कबाट भौगोलिक दुरी टाढा भएकाहरुका लागि Virtual Banking सुविधा	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.१.५	कर्जा सूचना तथा सेवा केन्द्र स्थापना			५००			
	२.१	२.१.१	उद्यमी तथा बैङ्कहरू बिच अन्तरक्रिया सहजीकरण	४५	५०	५०	५०	५०	
		२.१.२	युवा र महिला उद्यमीलाई मझौला उद्योगतर्फ विशेष व्याज अनुदान	१००	१२०	१५०	१७०	१९०	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- आगामी ५ वर्षमा नगरपालिकाका ९० प्रतिशत भन्दा बढी घरपरिवारका सदस्यहरूको आफ्नो नाममा बैङ्क खाता हुनेछ ।
- व्यक्तिगत ऋण लिने प्रवृत्तिमा उल्लेख्य कमी आएको हुनेछ ।
- उत्पादनशील क्षेत्रमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको ऋण प्रवाह वृद्धि भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**बैङ्क, वित्तीय क्षेत्र तथा सहकारी**				
	प्रतिफल	आफ्नै नाममा बैङ्क खाता भएका घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	नगरपालिकामा विस्तार भएका वाणिज्य बैङ्क	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	नगरपालिकामा विस्तार भएका विकास बैङ्क	संख्या	३१	३५
	प्रतिफल	नगरपालिकामा विस्तार भएका लघुवित्त	संख्या	१६	२०
	प्रतिफल	नगरपालिकामा रहेका सहकारी	संख्या	१२९	१४०
	प्रतिफल	महिला सहकारी सदस्य	संख्या		
	प्रतिफल	सहकारीबाट उत्पादनशील क्षेत्रमा भएको लगानी	संख्या		
	प्रतिफल	सहकारी सम्बन्धी तालिम	संख्या		
	प्रतिफल	सहकारी सदस्यताका लागि विपन्न बीउ पूँजीबाट लाभान्वित सदस्य	संख्या		
	असर	औपचारिक वित्तीय सेवाको पहुँचमा रहेका घर परिवार (१.४.१.२) र (८.३.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सहकारी सेवामा पहुँच भएका घरपरिवार (८.३.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा वाणिज्य बैङ्कहरूमा शाखा (८.१०.१ क) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा ए.टि.एम (८.१०.१ ख) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	बैङ्कबाट ऋण लिएर व्यवसायका उद्योग सञ्चालन गर्ने व्यवसायीको (९.३.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	ऋण वा लाईन अफ क्रेडिट भएका साना स्तरका उद्योग (९.३.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	लघुवित्तद्वारा समेटिएको खेती गर्ने परिवार प्रतिशत (१०.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	३० मिनेटको पैदल दुरीमा बैङ्किङ सेवामा पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत		

*नोटः * – नगर कार्यपालिकाको कार्यालय,*

४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

(अ) श्रम तथा रोजगारी

पृष्ठभूमि

श्रम तथा रोजगारीको हकलाई नेपालको संविधानले मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको छ भने यसको केन्द्र विन्दुमा युवा रहेका छन् । देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ नै युवाहरू हुन् । युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठूलो फड्को मारेका छन् । काम गर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको जनसंख्या नै जनसांख्यिक लाभांश हो । नगरपालिकाको पार्श्वचित्रमा प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार यहाँको रोजगार सेवा केन्द्रमा पछिल्लो ५ आर्थिक बर्ष भित्रमा १७९ वटा आयोजना संचालन हुँदा ७१२३ जना सूचिकृत बेरोजगार हरु मध्ये बाट ९९३ जना रोजगारीमा सम्लग्न हुन पाएका छन् ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८, को तथ्याङ्क अनुसार विदुर नगरपालिकाभित्र १५ देखि ५९ वर्षसम्मका सक्रिय युवाको संख्या ६२.१२ प्रतिशत रहेको छ । यसरी जनसंख्याको उपस्थिति तथा मानव संसाधन विकास तथा श्रम शक्तिका हिसाबले ठूलो जनसांख्यिक लाभ बोकेको यस नगरपालिकाले युवा शक्तिलाई देशमै उपयुक्त रोजगारी दिनसके छोटो अवधि मै आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा युवा लक्षित कार्यक्रमले युवा वर्गलाई यथोचित सम्बोधन गर्न नसकेको ।
▪ नगरपालिकाबाट स्वभाविक रूपमा ठूलो हिस्सा यूवा जनशक्ति शिक्षा तथा रोजगारका लागि शहरी क्षेत्र तथा विदेश पलाईन भइरहेको ।
▪ प्रधानमन्त्री युवा रोजगार कार्यक्रम आशातित रूपमा युवा आकर्षण र युवामैत्री हुन नसकेको ।
▪ युवा जनशक्तिलाई यथोचित अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था हुन नसकेको ।
▪ नगरपालिकामा रहेका युवाहरू पनि निरास, निश्क्रिय भई मोबाइल लगायतका सूचना प्रविधिमा व्यस्त रहने लत बढ्दै गएको ।
▪ कतिपय युवाहरू गलत संगत, लागूपदार्थ सेवन, झै-झगडा लगायतका कुलतमा फस्ने अवस्था रहेको ।
▪ नगरपालिकामा अध्ययन तथा रोजगारका लागि शहर तथा विदेश गएकाहरूलाई स्वदेशमै रोजगार सिर्जना गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ नगरपालिकामा सम्पूर्ण बेरोजगार युवाहरूलाई थेग्न सक्ने गरी रोजगारीको सिर्जना गर्न चुनौती रहेको ।
▪ पूर्वाधारको समुचित विकास गर्न नसकिएका कारण तोकिएका खेलकुद मैदानहरू, क्लव तथा मनोरञ्जनात्मक स्थलहरू स्तरोन्नति गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ कुलतमा फसेका वा फस्ने खतरामा रहेका युवाहरूलाई रोक्ने कार्यक्रम तत्काल संचालन गर्नुपर्ने चुनौती रहेको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ युवा शक्ति नगरपालिकाको मानव संसाधनको महत्वपूर्ण स्रोत भएको ।
▪ नगरपालिकाको भावी समृद्धि युवाको काँधमा रहेको ।
▪ नगरपालिकामा युवासँग सम्बन्धित क्लब, खेलकुद मैदान तथा साँस्कृतिक टोलीहरू रहेको ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा विभिन्न विकास कार्यहरुलाई निरन्तरता दिन सके, उद्योग, व्यापार, कृषि क्षेत्रमा अनुदान उत्प्रेरणा दिन सकिने ।
▪ युवा शक्तिमा रहेको जागरुकतालाई यथोचित सम्बोधन गर्न सके नगरपालिकाको विकासमा कायापलट हुन सक्ने ।
▪ नगरपालिकाको युवा लक्षित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
▪ गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी युवामैत्री तालिम, गोष्ठी तथा सेमिनार आयोजना गरी आय आर्जनका गतिविधिमा आबद्ध गराउन सकिने ।
▪ नगरपालिकामा विभिन्न प्रयोगात्मक कार्यक्रमहरू आयोजना गरी युवाहरूलाई प्रतिस्पर्धात्मक तथा जागरुक बनाउन सकिने ।
▪ उच्च तथा प्राविधिक शिक्षाका अवसरहरू नगरपालिकामै सिर्जना गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले रोजगारी सिर्जनाका लागि दक्ष जनशक्ती उत्पादन गर्ने उद्देश्यले CTEVT मार्फत प्राविधिक तथा व्यवसायीक तालिम तथा कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने नीति अगाडि सारेको ।
▪ नगरपालिकाले सिप सिकेका प्रमाणपत्र प्राप्त नभएका नगरवासीहरुलाई सीप परिक्षणमा सहभागी गराई जीविकोपार्जनमा सहयोग पुऱ्याउने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
श्रमशिल, कर्मठ र दक्ष युवा मानव संसाधन निर्माण
लक्ष्य
नगरपालिकाको युवा जनसंख्यालाई पूर्ण रोजगार र उच्च उत्पादनमुखि बनाउने ।
उद्देश्यहरू
✓ श्रमशिल र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरुको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु

उद्देश्य १: श्रमशिल र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ युवा श्रमशक्तिको उच्चतम सदुपयोग गर्ने ।	१.१.१ पालिका भित्र रहेका बेरोजगार व्यक्तिहरूको तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ ।
	१.१.२ बेरोजगार व्यक्तिको अध्यावधिक सूचीलाई रोजगार व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा प्रविष्ट गराइनेछ ।
	१.१.३ युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनिहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशिल विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.४ विदेशबाट फर्किएका युवाहरूलाई प्राथमिकतामा राखी रोजगारमूलक प्राविधिक तालिम, प्रशिक्षण प्रदान गरि प्राविधिक उपकरण खरिदमा ऋण तथा अनुदान प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.१.५ जेहेन्दार युवा उच्च शिक्षा विशेष छात्रवृत्तिको प्रबन्ध गरिनेछ ।

उद्देश्य १: श्रमशिल र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.६ मापदण्डका आधारमा यूवा Start up तथा उद्यमशिलता विकासका लागि ब्याजमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.७ **"यूवा उद्यमीलाई राहत, नगरपालिकाको साथ"** कार्यक्रममा बजेट छुट्याइनेछ ।
	१.१.८ **"हामी गर्छौ हाम्रो काम युवा स्वरोजगार कार्यक्रम"** अगाडि बढाइनेछ ।
	१.१.९ रोजगार सेवा केन्द्रलाई रोजगार बैंकको रुपमा विकास गरिनेछ ।
	१.१.१० पालिकाको रोजगार रणनीति तयार पारी लाग गरिनेछ ।
	१.१.११ पालिकाका बेरोजगारहरूलाई रोजगारदातासँग सम्झौता गरी कार्यस्थलमा आधारित रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.१२ नगरपालिका तथा वडागत आयोजनाहरु प्रधामन्त्री रोजगार कार्यक्रमसँग साझेदारी गरि आवश्यक श्रमिकहरु रोजगार सेवा केन्द्रबाट व्यवस्थापन हुने गरि सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.१३ रोजगार Bank Portal निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१४ राष्ट्रिय परीचयपत्रसँग प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमलाई link गरी एकद्वार प्रणालीबाट कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ युवा रोजगारका अवसरहरूको सिर्जना गरी बेराजगारी न्यूनीकरण गर्ने ।	१.२.१ यसरी प्रविष्ट गरिएका बेरोजगार व्यक्तिहरूलाई पारिश्रमिकमा आधारित सामुदायिक आयोजना तथा युवा रोजगारीमा जान चाहने युवा लक्षित सहायता कक्षको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.२ वैदेशिक रोजगारीमा जान चहाने युवा लक्षित सहायता कक्षको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.३ रोजगार सेवा केन्द्रलाई Job Hub का रूपमा विकास गरिनेछ ।
	१.२.४ पालिकाको रोजगार रणनीति तर्जुमा गरिनेछ ।
	१.२.५ पालिका भित्र आन्तरिक रोजगारीको अवसरहरूको पहिचान गर्न एक विशेष अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.६ इच्छुक यूवाहरूलाई सूचना प्रविधिमा आधारित रोजगारमूलक तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.७ स्थानीय स्रोत उपयोग गरी रोजगार सिर्जना गरिनेछ ।

श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	बेरोजगार व्यक्तिहरूको तथ्याङ्क संकलन		१००	-	-	-	
		१.१.२	अध्यावधिक सूचीलाई रोजगार व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा प्रविष्ट			३००	५०	५०	
		१.१.३	युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनीहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशिल विकास तालिम सञ्चालन		१५०	१५०	१५०	१६०	
		१.१.४	प्राविधिक उपकरण खरिदमा ऋण तथा अनुदान	६००					
		१.१.५	जेहेन्दार युवा उच्च शिक्षा विशेष छात्रवृत्तिको प्रबन्ध	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	
		१.१.६	युवा Start up तथा उद्यमशिलता विकासका लागि ब्याजमा अनुदान	८००	८००	८००	८९०	८९०	
		१.१.७	रोजगारमूलक र उत्पादनमूलक कार्यक्रममा बजेट विनियोजन	५००	५००	५००	५६०	५६०	
		१.१.८	"हामी गर्छौ हाम्रो काम युवा स्वरोजगार कार्यक्रम"	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	
		१.१.९	रोजगार बैंकको स्थापना			१५००	५०	५०	
		१.१.१०	रोजगार रणनीति तयार	१५०					
		१.१.११	कार्यस्थलमा आधारित रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन	३००	३००	३००	३००	३००	
		१.१.१२	वस्तुगत युवा उत्थान तथा सवलिकरण कार्यक्रम संचालन	३००	३००	३००	३००	३००	
		१.१.१३	रोजगार Bank Portal निर्माण			१५००			
		१.१.१४	राष्ट्रिय परीचयपत्रसँग प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमलाई link गरी एकद्वार प्रणालीबाट कार्यक्रम सञ्चालन	६००	६००	६००	६००	६००	
१.२		१.२.१	युवा लक्षित सहायता कक्षको प्रबन्ध	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.२.२	वैदेशिक रोजगारीमा जान चहाने युवा लक्षित सहायता कक्षको प्रबन्ध						
		१.२.३	रोजगार सेवा केन्द्रलाई Job Hub का रूपमा विकास					५००	
		१.२.४	रोजगार रणनीति तर्जुमा					१५०	
		१.२.५	आन्तरीक रोजगारीको अवसरहरूको पहिचान गर्न एक विशेष अध्ययन		२५०				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.६	रोजगारमूलक तालिम सञ्चालन	३००	३००	३००	३००	३००	
		१.२.७	रोजगारी सिर्जना	५००	५००	५००	५००	५००	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ सिपयुक्त अर्धदक्ष र दक्ष मानव संसाधनको विकास हुनेछ ।
- ✓ बेरोजगार युवाको जनसंख्यामा उल्लेख्य कमी आएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**युवा श्रम तथा रोजगार**				
	असर	बेरोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत	१०	६
	असर	पुरुष बेरोजगार युवा (८.५.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	१६	१०
	असर	महिला बेरोजगार युवा	प्रतिशत	२१	१५
	असर	महिला कामदारको प्रतिघण्टा औषत आम्दानी (८.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	रोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत	८०	९०
	असर	पुरुष रोजगार युवा	प्रतिशत	८४	९०
	असर	महिला रोजगार युवा	प्रतिशत	७८	८५
	असर	न्यूनतम रोजगारीका लागि विदेशिने युवाहरू	प्रतिशत	२५	२०
	प्रतिफल	आफ्नै स्वामित्वमा उद्योग भएका युवा उद्यमीहरूको	संख्या	३०१०	४०००
	प्रतिफल	महिला युवा उद्यमीहरूको	संख्या	३५	८५
	प्रतिफल	स्नातक तह उत्तीर्ण गर्न नसकि अध्ययन छाडेका युवाको	प्रतिशत	६०	५०
	असर	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट बञ्चित युवाको प्रतिशत	प्रतिशत	५०	३५
	असर	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट सन्तुष्ट युवाको प्रतिशत	प्रतिशत	३०	४५
	असर	दुर्व्यसनमा फसेका युवाको प्रतिशत	प्रतिशत	५	२
	प्रतिफल	दुर्व्यसन सुधार गृह	संख्या		
	प्रतिफल	जटिल प्रकारका रोगबाट ग्रसित युवाको संख्या	संख्या	३	१
	प्रतिफल	अपराधिक कार्यमा संलग्न युवाको संख्या	संख्या	०.२	०

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	राष्ट्रिय रूपमा ख्याती प्राप्त युवाको संख्या (कलाकारिता, नेतृत्व, उद्यमी, खेलकुद, अध्ययन अनुसन्धान, आदि)	संख्या		

स्रोत – *नगरकार्यपालिकाको कार्यालय*

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) सामाजिक सुरक्षा

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ४३ मा मौलिक हक अन्तर्गत सामाजिक सुरक्षाको हकको व्यवस्था गरिएको छ । जसअनुसार आर्थिक रुपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी स्पष्ट पारिएको छ । अर्कोतर्फ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले संघ र प्रदेश कानूनको अधिनमा रही सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वयन, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू लक्षित समुदायमा केन्द्रित भई पूर्ण प्रभावकारी र संस्थागत हुन नसक्नु ।
▪ सामाजिक सुरक्षाले समेट्नुपर्ने वर्गलाई समेट्न एकीकृत सूचना प्रणालीको व्यवस्था नहुनु साथै त्यस्ता वर्ग छुट्न जानु ।
▪ हाल प्राप्त भैरहेको सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रकम जीवन निर्वाहका लागि आवश्यक न्यूनतम सहयोग समेत नपुग्ने रकम भएकाले नाम मात्रको सामाजिक सुरक्षा हुनु ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय तहलाई सामाजिक सुरक्षाको अधिकार प्राप्त हुनु ।
▪ नेपाल सरकारले सामाजिक सुरक्षाको विषयलाई प्राथमिकता प्रदान गर्नु ।
▪ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको सुरुवात हुनु ।

▪ सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी जनचेतनामा समेत वृद्धि हुनु ।
▪ सामाजिक सुरक्षा मौलिक हकको रुपमा स्थापित हुनु ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
असक्त अवस्थामा, निश्चिन्तता सामाजिक सुरक्षा
लक्ष्य
असक्षम र असक्त भई जीवन निर्वाह गर्न नसक्ने अवस्थाका सबैलाई राज्यद्वारा अभिभावकत्व प्रदान गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु ।

उद्देश्य १. सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१ सामाजिक सुरक्षाको आवश्यकता पर्ने सम्पूर्ण नागरिकको पहिचान गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्ने ।	१.१.१ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा समेटिने वर्गको परिभाषा र मापदण्ड सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको नीति र कानूनको अधिनमा रही निर्माण गर्ने र सो को आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत विवरण तयार पारी सूचना प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।
	१.१.२ सामाजिक सुरक्षाका प्रकारहरू निश्चित गरी आवश्यकता र संवेदनशीलताका आधारमा तहहरू छुट्याइनेछ । यसरी संवेदनशीलताको तह बमोजिम सुरक्षाको प्रकार, निश्चय गरिनुका साथै मापदण्ड र विद्यमान ऐन कानूनको परिधिमा रही सामाजिक सुरक्षाको दायरा वृद्धि गर्न स्रोतका आधारमा अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.३ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा व्यवस्था लागू गर्न आवश्यक तयारी अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.४ निजी र अनौपचारिक क्षेत्रमा काम गर्ने श्रमिक तथा अन्य जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.१.५ सामाजिक सुरक्षाका विषयमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

सामाजिक सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	सामाजिक सुरक्षा तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण		१००				
		१.१.२	सामाजिक सुरक्षाका प्रकृति र तहहरूको निर्क्यौल र दायरा वृद्धि गर्न अध्ययन	८०			९०		
		१.१.३	योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा व्यवस्थित गर्न तयारी		५०				
		१.१.४	अनौपचारिक तथा निजी क्षेत्रमा जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा संलग्न गराउन तयारी तथा अन्तरक्रिया	३०	४०	५०	६०	७०	
		१.१.५	जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन	४०	५०	६०	७०	८०	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ नागरिकहरूको सामाजिक सुरक्षा पाउनु मौलिक हक हो र यसमा सक्रिय जीवनमा सहयोग गर्नुपर्छ भन्ने जनचेतनाको विकास हुनेछ ।
- ✓ असक्षम, असक्त र असहाय अवस्थाका सबै नागरिकलाई राज्यले सामाजिक सुरक्षाको सहारा सुनिश्चित गरेको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सामाजिक सुरक्षा**				
	असर	सामाजिक सुरक्षा प्राप्त व्यक्ति	संख्या		
	असर	योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा समेटिएको जनसंख्या	संख्या		

परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र

५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ३५ मा स्वास्थ्य सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरिएको छ। उपधारा १ मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट बञ्चित गरिने छैन् भनि उल्लेख गरिएको छ। स्वास्थ्य सम्बन्धी आधारभूत सुविधा प्रदान गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको भएकाले स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार र सेवाहरुको प्रबन्ध हुन अपरिहार्य छ। नगरपालिकामा हाल सामान्यस्तरको स्वास्थ्य उपचार सेवाहरु यहाँ रहेका विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरु मार्फत प्रदान भइरहेको पाइन्छ।

हाल यहाँ स्वास्थ्य उपचारका लागि प्रादेशिक अस्पताल १, निजी अस्पताल ३, आयुर्वेद अस्पताल, १ संचालनमा रहेका छन्। यसका साथै ६ वटा स्वास्थ्य चौकी, ८ वटा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, ५ वटा प्रसुती सेवा केन्द्र, ४ वटा सामुदायिक स्वास्थ्य केन्द्र, ५ वटा निजी क्लिनिकका साथै २६ वटा औषधी पसलहरु संचालनमा रहेका छन्।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ स्वास्थ्य चेतना अभावका कारण बालबालिका, महिला तथा प्रजनन् स्वास्थ्य, जेष्ठ नागरिकहरूको स्वास्थ्य र समग्र सामुदायिक स्वास्थ्य जोखिममा पर्न सक्ने।
▪ समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रको सुधारका लागि ठूलो आकारको बजेट तथा कर्मचारी र विशेषज्ञहरूको प्रबन्ध गर्न सकिने।
▪ अस्पताल, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रहरुको स्तरोन्नति गरी सुविधा सम्पन्न बनाउनुपर्ने।
▪ आधारभूत तहबाट नै पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो बजेटको व्यवस्थापन गर्ने चुनौती रहेको।
▪ खेतबारीमा प्रयोग गरिने किट्नाशक विषादी, झारनाशक विषादी लगायतले मानविय स्वास्थ्यमा समेत असर पार्ने भएकाले न्यूनीकरण चुनौतीपूर्ण रहेको।
▪ नसर्ने रोगहरु जस्तै क्यान्सर, मधुमेह, मुटुरोग जस्ता रोगहरुको न्युनीकरणमा चुनौती रहेको।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट खोप सेवा, परिवार नियोजन सेवा, लगायत स्वास्थ्यका विभिन्न आधारभूत सेवा उपलब्ध हुँदै आएको।
▪ एम्बुलेन्स सेवा विस्तार गरी जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती महिलालाई सुत्केरी हुने बेलामा नगरपालिकाबाट निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा प्रदान गर्न सकिने।
▪ निःशुल्क वितरण गरिने औषधीको आपूर्तिलाई सहज गराउन सकिने।
▪ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धति जस्तै जडीबुटी, होमियोप्याथी, प्राकृतिक चिकित्सा तथा योग तथा ध्यान केन्द्रको व्यवस्था गर्न सकिने।
▪ विद्यमान स्वास्थ्य पूर्वाधारहरूलाई स्तरोन्नति गरी तिनीहरूको सेवा प्रभावकारी बनाउन सकिने।
▪ प्रत्येक वडामा बर्थिङ सेन्टरहरू निर्माण गरी सेवा प्रदान गर्न सकिने।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले ६० बर्ष माथिका ज्येष्ठ नागरिकको प्राथमिक स्वास्थ्य परीक्षण मासिक रुपमा समुदायस्तरमानै गर्ने विषेशज्ञ डाक्टर सहितको घुम्ती स्वास्थ्य शिविर संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले विभिन्न संघ संस्थाहरु सँगको समन्वयमा महिलाहरुमा हुने स्तर क्यान्सर तथा पाठेघर सम्बन्धी समस्याहरुको समयमानै पहिचान र उपचार शुनिश्चित गर्न स्किृनिङ क्याम्प वडागत रुपमा संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ प्रत्येक वडामा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र निर्माण गरी नगरपालिकाबासीमा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच विकास गर्न सकिने ।
▪ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीलाई थप सबलीकरण गरी स्वास्थ्य सेवामा परिचालन गर्न सकिने ।
▪ विपन्न नागरिकलाई नि: शुल्क बीमा उपलब्ध गराई स्वास्थ्य सेवाको पहुँच र उपभोगलाई सर्वसुलभ बनाउन सकिने ।
▪ ८० वर्ष भन्दा कम उमेरका ज्येष्ठ नागरिकहरुको स्वास्थ्य परीक्षण गर्न ज्येष्ठ नागरिकसँग नगरबासी कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिन सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
घरदैलो मै आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता
लक्ष्य
आगामी पाँच वर्ष भित्र आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण गरी गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुँच विस्तार गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा नगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु । ✓ स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य १: आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा नगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।	१.१.१ प्रत्येक वडामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको क्रमश स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.१.२ नगरपालिकास्तरीय १५ शैयाको सुविधा सम्पन्न अस्पताल निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.३ नगरपालिकास्तरीय एक प्रयोगशाला डाइनोष्टिक (Diagnostic) ल्यावको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.४ अस्पतालमा एक सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्षको निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५ १५ शैयाको हस्पिटल अन्तर्गत एक २४ सै घण्टा सेवा सञ्चालन हुने प्रसुती सेवा केन्द्रलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.६ नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट बाल उपचार सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.७ नगरपालिका भर समेट्ने गरी आवश्यक संख्यामा २४ सै घण्टा सेवा उपलब्ध हुने एम्बुलेन्स सेवालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.८ नगरपालिकामा रहेका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.९ नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट मनोपरामर्श सेवालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.१० नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट दन्त उपचार सेवा प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य १: आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा नगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.११ कोल्ड चेन तथा भ्याक्सिन भण्डारको व्यवस्थापन गरी गुणस्तरीय खोप सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.१२ नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट नाक, कान, घाँटी उपचार सेवालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.१३ नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट आँखा उपचार सेवालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.१४ नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट छाला तथा यौन रोग सेवालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.१५ नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट सामान्य शल्यचिकित्सा सेवालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.१६ नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट रेडियोलोजी सेवालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.१७ नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट अल्ट्रासोनोग्राफी सेवालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.१८ नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट इ.सि.जी. सेवालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.१९ नगरपालिकामा एक ट्रमा सेवा इकाई निर्माणको पहल गरिनेछ ।
	१.१.२० नगरपालिकास्तरीय अस्पतालको व्यवस्थापनलाई सुदृढ पारिनेछ ।
	१.१.२१ नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट क्यान्सर रोग पहिचानको लागि आवश्यक उपकरण तथा जनशक्ति व्यवस्थापनलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.२२ एक फिजियोथेरापी एकाईको स्थापना गरिनेछ ।
१.२ स्वास्थ्यकर्मीको दरवन्दी व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास गर्ने ।	१.२.१ नगरपालिकामा स्वीकृत संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण प्रतिवेदन बमोजिम आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.२.२ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.३ ६० वर्ष उमेर पुरा भएका महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकालाई सम्मान तथा बिदाई कार्यक्रमलाई निरनतरता दिइनेछ ।
	१.२.४ सम्पूर्ण स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई क्षमता विकास सम्बन्धी नियमित तालिमको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.५ नगरपालिकामा संचालित सरकारी एवं निजी स्वास्थ्य संस्थाहरुको अनुगमन तथा नियमन गरि गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको अधिकार सुनिश्चित गरिनेछ ।
१.३ आधारभूत स्वास्थ्य सेवाबाट अति विपन्न र आम नागरिकलाई बञ्चित हुन नदिने ।	१.३.१ अति विपन्न तथा आम नागरिकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य बिमामा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.२ वडास्तरमा नियमित नि:शुल्क स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ नि:शुल्क वितरण गरिने औषधीको आपूर्ति र भण्डारण प्रणाली चुस्त र दुरुस्त पारिनेछ ।
	१.३.४ खोप क्लिनिकको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.३.५ अति विपन्न तथा विपन्न परिवारमा सुनौलो हजार दिनमा शिशु र आमाको पोषण पूरा गर्न पोषण प्याकेजको निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य १: आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा नगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.६ बालबालिकाको नियमित तौल र उचाई समेत जाँच्ने प्रबन्ध गरिनेछ।
	१.३.७ बालबालिका तथा महिलाहरुलाई खोप तालिका अनुसार खोप प्रदान गरी पूर्ण खोप सुनिश्चित नगरपालिका घोषणा गरिनेछ।
	१.३.८ जेष्ठ नागरिक विशेष नि:शुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ।
	१.३.९ वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ।
	१.३.१० दक्ष प्रसुतीकर्मीद्वारा स्वास्थ्य संस्थामा नै सुत्केरी गराउन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
	१.३.११ प्रोटोकल अनुसार आठ पटक गर्भ जाँचका लागि गर्भवती महिला लक्षित विशेष प्याकेज निर्माण गरिनेछ।
	१.३.१२ प्रोटोकल अनुसार शिशुको जन्म पश्चात कम्तीमा ४ पटक स्वास्थ्य जाँच गराउन विशेष सुत्केरी प्याकेज निर्माण गरिनेछ।
	१.३.१३ बालबालिका विशेष पुड्कोपना, कमतौल, रक्तअल्पता र कुपोषण जाँच निशुल्क शिविर सञ्चालन।
	१.३.१४ महिलाको आङ खस्ने र पाठेघरको क्यान्सर सम्बन्धी स्वास्थ्य जाँच शिविर नियमित रुपमा सञ्चालन गरिनेछ।
	१.३.१५ अपाङ्गता रोकथाम कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ।
	१.३.१६ विपन्न, उत्पीडित, सुकुम्बासी, विपन्न समुदायका महिलाहरुलाई सुत्केरी हुन अस्पताल जाँदा एम्बुलेन्स खर्चमा शत प्रतिशत छुट दिइनेछ।
	१.३.१७ दलित, असहाय र अपाङ्गका लागि नगरपालिकाले स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम अगाडि बनाउनेछ।
	१.३.१८ स्वास्थ्यमा पालिकाबासीको पहुँच सुनिश्चित गर्न जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धन कार्यक्रममा विशेष जोड दिनुका साथै यसमा संलग्न जनशक्तिलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ।

उद्देश्य २: स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ स्वास्थ्य प्रति सचेत नागरिक निर्माण गर्न व्यापक जनचेतना जागरण अभियान सञ्चालन गर्ने।	२.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यम तथा सामाजिक सञ्जालमार्फत नगरपालिका सक्रियतामा व्यक्तिगत स्वास्थ्य तथा स्वस्थ व्यवहार सम्बन्धी सामाग्रीहरू नियमित प्रसारण गरिनेछ।
	२.१.२ प्रत्येक सघन बस्ती भएका टोलहरूमा योग साधना तथा प्रवचन केन्द्र स्थापना गरिनेछ।
	२.१.३ शारीरिक व्यायाम वा श्रमको स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक असरबारे नियमित जनचेतना फैलाउन सञ्चार माध्यमसँग सहकार्य गरिनेछ।
	२.१.४ धुम्रपान र मद्यपानलाई नियन्त्रण र कम गर्न निश्चित अवधि वा स्थानबाट बिक्री वितरण हुने व्यवस्था मिलाई जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ।
	२.१.५ लागऔषध तथा दुर्व्यसन नियन्त्रण सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

उद्देश्य २: स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.६ आफ्नै घरआँगन र करेसाबारीमा उपलब्ध हुने सागसब्जी, फलफुल र खाद्यान्नहरूको पोषणको स्तर तथा सन्तुलित भोजनका बारेमा विद्यालयस्तरमा नियमित रुपमा स्वास्थ्य प्रवर्द्धन कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	२.१.७ बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.८ आम नागरिकलाई नियमित सम्पूर्ण स्वास्थ्य जाँचका फाइदाबारे व्यापक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
	२.१.९ कुष्ठरोग, कालाजार, हात्तीपाइले, डेङ्गु लगायतका रोगहरुबाट बच्न विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.१० मनोसामाजिक परामर्श सेवाका कार्यक्रमहरुलाई अभियानका रुपमा वडास्तरमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.११ सडक दुर्घटना न्यूनिकरण गर्न ट्राफिक तथा स्थानीय संघ संस्थासँग अर्न्तक्रिया गरी व्यापक जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.१२ प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा बालबालिका पोषणयुक्त आहाराको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
	२.१.१३ सुर्तीजन्य पदार्थ निषेधित नगरपालिका घोषणा गर्न आवश्यक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.१.१४ सरुवा तथा भेक्टरजन्य रोग रोकथामका लागि आवश्यक तयारी एवं समुदाय परिचालन लगायतका एकीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.१५ नगरपालिकालाई क्षयरोग मुक्त पालिका घोषणाका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.१६ स्वास्थ्य प्रवर्द्धन कार्यक्रम खोप शेषन, विद्यालय, आमासमूह तथा समुदाय सम्म पुर्‍याइनेछ ।
२.२ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिको विकास र त्यसको अवलम्बन गरी जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्ने ।	२.२.१ स्थानीयस्तरमा रहेका धामी, लामा झाँक्री तथा बैद्यहरूलाई विज्ञान सिद्ध स्वास्थ्य चेतना फैलाउन विशेष तालिम प्याकेज निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	२.२.२ नगरपालिकास्तरीय नागरिक आरोग्य सेवा केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	२.२.३ दिर्घरोगीहरुलाई मापदण्डका आधारमा उपचार सहायता रकम वितरण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ विद्यार्थीको स्वास्थ्यलाई प्राथमिकतामा राख्ने ।	३.१.१ विद्यार्थीहरूको समग्र स्वास्थ्य स्थितिको लेखाजोखा हुने गरी स्वास्थ्य कार्ड वितरण गरिनेछ साथै पूर्ण खोपकार्ड, विद्यालय भर्नाको लागि अनिवार्य गरिनेछ ।
	३.१.२ एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी कार्यक्रमलाई सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.३ विद्यालयमा जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसँग नियमित अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	३.१.४ हरेक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्ष व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	३.१.५ महिनावारी विश्राम कक्ष निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	३.१.६ प्रत्येक वर्ष विद्यालयमा आँखा तथा कान सम्बन्धी स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.७ प्रत्येक वर्ष विद्यालयमा बालविवाह तथा लाग औषध दुर्व्यसन न्युनीकरणका लागि स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।

स्वास्थ्य तथा पोषणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्नति/आवश्यक स्थानमा शहरी स्वास्थ्य इकाई स्थापना	१०००	१५००	१५००	१५००	१५००	
		१.१.२	सुविधा सम्पन्न अस्पताल निर्माण						
		१.१.३	नगरपालिकास्तरीय ल्याबको व्यवस्था	५००	५००	५००	५००	५००	
		१.१.४	सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्ष निर्माण	५००	५००	५००	५००	५००	
		१.१.५	२४ सै घण्टा सेवा सञ्चालन हुने प्रसुती सेवा केन्द्र निर्माण	५००	५००	५००	६००	६५०	
		१.१.६	पालिकास्तरीय अस्पतालमा बाल उपचार सेवा सञ्चालन			७००			
		१.१.७	२४ सै घण्टा सञ्चालन हुने एम्बुलेन्स सेवाको व्यवस्था	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.१.८	स्वास्थ्य संस्थाहरुमा प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा इकाई स्थापना	५००	५००	१५००	५००	५००	
		१.१.९	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालमा मनोपरामर्श सेवा केन्द्र स्थापना	३००	३००	३००	३००	३००	
		१.१.१०	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालमा दन्त उपचार सेवा केन्द्र स्थापना	५००	६००	७००	८००	९००	
		१.१.११	कोल्ड चेन तथा भ्याक्सिन भण्डारको व्यवस्थापन	१००	११०	१२०	१३०	१४०	
		१.१.१२	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालमा नाक, कान, घाँटी उपचार इकाई निर्माण		२००	५००			
		१.१.१३	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालमा आँखा उपचार इकाई निर्माण						
		१.१.१४	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालमा छाला तथा यौन रोग ईकाई निर्माण						
		१.१.१५	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालमा सामान्य शल्यचिकित्सा इकाई निर्माण						न.पा.
		१.१.१६	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालमा रेडियोलोजी सेवा इकाई निर्माण						न.पा.
		१.१.१७	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट अल्ट्रासोनोग्राफी इकाई निर्माण						
		१.१.१८	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालमा इ.सि.जी. सेवा इकाई निर्माण						
		१.१.१९	नगरपालिकास्तरीय एक प्राथमिक ट्रमा सेवा इकाई निर्माणको पहल						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.२०	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालको थप व्यवस्थापन		१००००				
		१.१.२१	नगरपालिकास्तरीय अस्पतालबाट क्यान्सर रोग पहिचानको व्यवस्था						
		१.१.२२	फिजियोथेरापी एकाई स्थापना		२०००	२०००	२०००		
		१.१.२३	गर्भवती महिला तथा किशोरकिशोरीमैत्री स्वास्थ्यलाई प्राथमिकता		१५००				
	१.२	१.२.१	स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी व्यवस्था	३००००	३००००	३५०००	३५०००	४००००	
		१.२.२	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका क्षमता अभिवृद्धि तालिम	५००	५२०	५४०	५६०	५८०	
		१.२.३	६० वर्ष उमेर पुरा भएका महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकालाई सम्मान	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.२.४	अन्य स्वास्थ्यकर्मीलाई क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था	५००	५२०	५४०	५६०	५८०	
		१.२.५	नगरपालिकामा संचालित सरकारी एवं नीजी स्वास्थ्य संस्थाहरुको अनुगमन तथा नियमन	५०	६०	७०	८०	९०	
	१.३	१.३.१	स्वास्थ्य बीमामा अनुदान	४०००	४२००	४४००	४६००	४८००	
		१.३.२	वडास्तरीय निशुल्क स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	५००	५५०	६००	६५०	७००	
		१.३.३	निःशुल्क वितरण हुने औषधीको नियमित आपूर्ति तथा भण्डारण	५००	६००	८००	९००	१०००	
		१.३.४	खोप तथा गाउँघर क्लिनिक व्यवस्थापन	१५०	१७०	१९०	२००	२००	
		१.३.५	अति विपन्न तथा विपन्न परिवारका सुत्केरी महिलालाई पोषण प्याकेज निर्माण	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	
		१.३.६	बालबालिकाको नियमित तौल र उचाइ जाँच्ने व्यवस्था	२०	३०	४०	५०	६०	
		१.३.७	पूर्ण खोप सुनिश्चित नगरपालिका घोषणा			२००			
		१.३.८	जेष्ठ नागरिक विशेष निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन		१००	१२०	१४०	१६०	
		१.३.९	वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन		१००	१२०	१४०	१६०	
		१.३.१०	दक्ष प्रसुतीकर्मीद्वारा सुत्केरी विशेष कार्यक्रम	१००	१२०	१४०	१६०	१८०	
		१.३.११	गर्भवती महिला लक्षित विशेष प्याकेज निर्माण	१००	१२०	१४०	१६०	१८०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.१२	विशेष सुत्केरी प्याकेज निर्माण		१००	१२०	१४०	१६०	
		१.३.१३	बालबालिका विशेष पुड्कोपना, कमतौल, रक्तअल्पता र कुपोषण जाँच निशुल्क शिविर सञ्चालन		१००	१२०	१४०	१६०	
		१.३.१४	महिलाको आङ खस्ने र पाठेघरको क्यान्सर सम्बन्धी स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन		१५०	२००	२५०	३००	
		१.३.१५	अपाङ्गता रोकथाम कार्यक्रम		५०	६०	७०	८०	
		१.३.१६	विपन्न, उत्पीडित, सुकुम्बासी, विपन्न समुदायका महिलालाई एम्बुलेन्स खर्चमा छुटको व्यवस्था						
		१.३.१७	दलित, असहाय र अपाङ्गका लागि स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम		१००	१२०	१४०	१६०	
		१.३.१८	जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धन कार्यक्रम		५०	६०	७०	८०	
२.	२.१	२.१.१	स्थानीय सञ्चार माध्यममार्फत स्वास्थ्य सामग्री प्रसारण	१००	१००	१००	१००	१००	
		२.१.२	योग साधना प्रवचन केन्द्र स्थापना	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	
		२.१.३	शारीरिक व्यायामले स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक असरबारे जनचेतना फैलाउन सञ्चार माध्यमसँग सहकार्य	५०	८०	१००	१२०	१४०	
		२.१.४	धुम्रपान र मध्यपान नियन्त्रण सचेतना अभियान	५५	६०	६५	७०	७५	
		२.१.५	कुलत तथा दुर्व्यसन नियन्त्रण कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	
		२.१.६	स्वास्थ्य प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२००	३००	३५०	४००	४५०	
		२.१.७	बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम	८००	१०००	१२००	१४००	१६००	
		२.१.८	नियमित स्वास्थ्य जाँचको महत्वबारे जनचेतनामूलक कार्यक्रम	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	
		२.१.९	सर्ने तथा नसर्ने रोगबाट बच्न विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम	५०	६०	७०	८०	९०	
		२.१.१०	मनोसामाजिक परामर्श सेवा कार्यक्रम	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	
		२.१.११	सडक दुर्घटना सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	
		२.१.१२	वडास्तरीय पोषण केन्द्रको स्थापना	५००	५००	५००	५००	५००	
		२.१.१३	सुर्तीजन्य पदार्थ निषेधित पालिका घोषणा				५००		

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.१४	सरुवा तथा भेक्टरजन्य रोग रोकथामका लागि आवश्यक एकीकृत कार्यक्रम	६०	६५	७०	८०	८५	
		२.१.१५	क्षयरोगमुक्त पालिका घोषणा कार्यक्रम सञ्चालन						
		२.१.१६	स्वास्थ्य प्रवर्द्धन						
	२.२	२.२.१	धामी, लामा झाँक्री तथा बैद्यहरूलाई विज्ञान सिद्ध स्वास्थ्य चेतना फैलाउन विशेष तालिम प्याकेज निर्माण	५०	५५	६०	६५	७०	
		२.२.२	पालिकास्तरीय आयुर्वेद औषधालय विस्तार	८००	८००	८००	८००	८००	
		२.२.३	दिर्घरोगीहरुलाई उपचार सहायता रकम वितरण	१२००	१५००	१७००	२०००	२५००	
३	३.१	३.१.१	विद्यार्थीहरुको स्वास्थ्य स्थितिका आधारमा स्वास्थ्य कार्ड वितरण	५००	१००	१००	१००	१००	
		३.१.२	एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी कार्यक्रम सञ्चालन	१४००	१५००	१६००	१७००	१८००	
		३.१.३	जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसँग अन्तरक्रिया	२५०	३००	३५०	४००	४५०	
		३.१.४	विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्षको व्यवस्थापन	३००	३००	३००	३००	३००	न.पा.
		३.१.५	महिनावारी विश्राम कक्ष निर्माण	७००	७००	७००	७००	७००	न.पा.
		३.१.६	विद्यालय स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	५००	७००	८००	९००	१०००	न.पा.
		३.१.७	बालविवाह तथा दुर्व्यसन न्युनीकरण स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन						

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधारको विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ आवश्यक मात्रामा दक्ष स्वास्थ्य जनशक्तिको प्रबन्ध हुनेछ ।
- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा अति विपन्न नागरिकको पहुँच स्थापित हुनेछ ।
- ✓ स्वास्थ्य चेतनामा व्यापक सुधार आउनेछ ।
- ✓ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतितर्फ आम सर्वसाधारणको आर्कषण बढेको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
स्वास्थ्य					
	असर	दक्ष प्रसुतीकर्मीहरूको सहयोगमा भएको जन्मको (३.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	५०.७८	६०
	असर	पाँच वर्षमूनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा) (३.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	०	०
	असर	नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा) (३.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	०	०
	प्रतिफल	कुष्ठरोगी बिरामी वार्षिक (३.३.५.क) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	०	०
	प्रतिफल	कालाजार बिरामी वार्षिक (३.३.५.ख) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	०	०
	प्रतिफल	हात्तिपाइले बिरामी वार्षिक (३.३.५.ग) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	०	०
	प्रतिफल	डेङ्गु बिरामी वार्षिक (३.३.५.घ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	१४२	१००
	प्रतिफल	सक्रिय ट्र्कोमा बिरामी वार्षिक (३.३.५.ङ)**(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	०	०
	प्रतिफल	मुटुसम्बन्धी बिरामी वार्षिक (३.४.१.क) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	५०	३०
	प्रतिफल	क्यान्सर बिरामी वार्षिक (३.४.१.ख) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	४६	३५
	प्रतिफल	मधुमेह बिरामी वार्षिक (३.४.१.ग) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	२१४४	१५००
	प्रतिफल	स्वास प्रणाली सम्बन्धी दीर्घ रोग दम आदिका बिरामी (३.४.१.घ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	२०८१	१५००
	प्रतिफल	आत्महत्याबाट हुने मृत्युदुर प्रति लाख जनसंख्यामा (३.४.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	०	०
	प्रतिफल	सडक दुर्घटनाबाट मृत्युदुर प्रति लाख जनसंख्यामा (३.६.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	०	०
	प्रतिफल	परिवार नियोजनका आधुनिक साधन प्रयोगकर्ता दर (३.७.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	९२.२४	९५
	असर	प्रोटोकल अनुसार चार पटक पूर्व प्रसुति सेवा प्राप्त गर्ने महिलाको प्रतिशत जीवित जन्ममा (३.८.१ क) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	८१.६८	८५
	असर	अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउने महिला (३.८.१ ख) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	८९.५५	९१
	असर	प्रोटोकल अनुसार बच्चाको जन्मपछि तीनपटक सेवा प्राप्त गर्ने महिला (३.८.१ ग) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	हेपाटाइटिस बी भ्याक्सिन पुरा (३ डोज) गर्ने शिशु (३.८.१ ग) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	७५.८९	७८

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	राष्ट्रिय खोप कार्यक्रममा समावेश भएका सबै खोपद्वारा समेटिएको लक्षित जनसंख्या (३.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	८६.९६	९०
	असर	रगतमा ग्लुकोजको मात्रा वृद्धि भई औषधी प्रयोग गरिरहेका १५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या (३.८.१ ज) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	घरबाट स्वास्थ्य संस्थामा ३० मिनेट वा सो भन्दा कम समय लाग्ने परिवार (३.८.१ झ) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	स्वास्थ्य बिमामा आवद्ध विपन्न परिवार (३.८.१ ञ) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	पाँच वर्ष मूनीका रक्त अल्पता भएका बालबालिका (२.२.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	स्वास्थ्यकर्मीको घनत्व र वितरण	प्रतिलाख जनसंख्यामा)		
	असर	पाँच वर्ष मूनीका पुड्कोपना भएका बालबालिका (२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	स्वास्थ्य क्षेत्रमा कुल खर्च कुल (बजेटको) दिगो विकास लक्ष्य ३ (३.ग.१.क) र (१.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सम्पूर्ण आधारभूत सुविधायुक्त स्वास्थ्य चौकी	संख्या	६	१०
	असर	पाँच वर्ष मूनिका कुपोषण भएका बालबालिका दर (२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	०.५	०.२
	असर	पाँच वर्ष मूनिका कम तौल भएका बालबालिका (२.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या	०	१
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक प्रसुति सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या	४	६
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा एम्बुलेन्स सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या	०	३
	प्रतिफल	बैकल्पिक स्वास्थ्य उपचार केन्द्र	संख्या	०	१
	प्रतिफल	योग केन्द्र	संख्या	०	१
	असर	पूर्ण सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आधारभूत स्वास्थ्य चेतना प्राप्त गर्ने वैद्य धामी झाँक्री	संख्या		
	प्रतिफल	परिवार नियोजन सेवा केन्द्र	संख्या	१८	२१
	प्रतिफल	रक्तसञ्चार सेवा	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	अपेक्षित आयू (जन्मदाको बखत)	वर्ष	०	०
	असर	प्रजनन उमेरमा रक्त अल्पता भएका महिला प्रतिशत (२.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	मातृ मृत्युदर (प्रति लाखमा)	प्रतिलाखमा		
	असर	पाठेघरको क्यान्सरका निम्ति स्क्रिनीङ गरिएका ३० देखि ४९ वर्षका महिला	प्रतिशत	१३	४०
	प्रतिफल	HIV AIDS Antiviral औषधि प्राप्त गर्ने	संख्या		
	प्रतिफल	उच्च रक्तचापको औषधि सेवन गरिरहेका १५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सुविधा सम्पन्न अस्पताल	संख्या	१	२
	प्रतिफल	घुम्ती स्वास्थ्य शिविर वार्षिक	संख्या	१	३
	प्रतिफल	स्वास्थ्य प्रयोगशाला	संख्या	३	५

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन

पृष्ठभूमि

सभ्य र सु-सँस्कृत समाजको निर्माणमा शिक्षाको सर्वोपरी भूमिका रहेको हुन्छ। विज्ञान तथा प्रविधिमैत्री शिक्षा प्रदान गर्न सकेमात्र सक्षम मानव संसाधन तयार हुन्छ। आधुनिक समाज निर्माण गर्न शिक्षामा बृहतर लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ। विश्वभर विकसित मुलुकहरूको समग्र विकासको कारण भनेकै ती मुलुकहरूको शिक्षामा गरेको विशाल लगानीको प्रतिफल हो। नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको छ। विशेषगरी आधारभूत तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य साथै माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क गरेको छ। उक्त परिप्रेक्ष्यमा राज्य विशेषगरी स्थानीय सरकारको भूमिका र जिम्मेवारी महत्वपूर्ण हुन गएको छ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको कुल साक्षरता दर ७१.१ प्रतिशत रहेको छ भने पुरुष साक्षरता दर ८५.६ प्रतिशत र महिला साक्षरता दर ६८.४ प्रतिशत रहेको छ। नगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकामा बालविकास, आधारभूत, प्राथमिक र माध्यमिक गरी ५८ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् भने संस्थागत विद्यालयहरुको संख्या ८५ रहेको छ। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा आधारभूत तहको साक्षरताको स्थिति सहित उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा पर्याप्त लगानी गर्नुपर्ने देखिन्छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बालविकास, आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको सुविधाका साथै स्नातक सम्म अध्ययन अध्यापनको व्यवस्था भएता पनि सो भन्दा माथिको उच्च शिक्षालय र प्राविधिक शिक्षालयहरुको अभाव रहेको।
▪ विद्यालयहरूमा विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी कम रहेको।
▪ सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको सिकाई उपलब्धी न्यून रहनु।
▪ प्रविधिमैत्री शिक्षण सामग्रीको अभाव रहेको।
▪ विपन्न समुदायका बालबालिकाको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधिमा पहुँच नभएको।
▪ समग्र शैक्षिक समस्याहरू सम्बोधन गरी शैक्षिक संस्थाहरूलाई सुविधा सम्पन्न बनाउन बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
▪ चुस्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
▪ शैक्षिक क्यालेण्डरलाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने।
▪ शिक्षकहरूलाई नियमित तालिम प्रदान गर्नुपर्ने।
▪ बालमैत्री तथा विद्यार्थीमैत्री शिक्षण सिकाई तथा अन्य नवीनतम शिक्षण पद्धतिको विकास गर्नुपर्ने।
▪ अन्तराष्ट्रियस्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने शैक्षिक गुणस्तर तथा जनशक्तिको उत्पादन गर्नुपर्ने।
▪ हरेक विद्यालयलाई सूचना प्रविधियुक्त तथा गुणस्तरीय बनाउनुपर्ने।
▪ प्राविधिक तथा सिपमूलक शिक्षाको बढोत्तरी गरिनुपर्ने।
▪ शैक्षिक ऋण तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनुपर्ने।
▪ विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
▪ अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
▪ सुविधा तथा पूर्वाधारयुक्त अपाङ्गतामैत्री विद्यालय भवनको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले एस इ इ परीक्षा दिएका विद्यार्थीहरुलाई मागका आधारमा आधारभूत कम्प्युटर तालिम उपलब्ध गराउने नीति अगाडी सारेको ।
▪ विद्यालयको समग्र विकास, योजना र रणनीति निर्माणका लागि प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले शैक्षिक प्रदर्शनी गरी तोकिएका सूचकका आधारमा उत्कृष्ट विद्यालय, शिक्षक तथा विद्यार्थी प्रोत्साहन तथा सम्मान कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा आवश्यक मात्रामा शैक्षिक सामग्रीहरूको थप व्यवस्था, पुस्तकालय तथा विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशालाको व्यवस्था गरी व्यवहारिक शिक्षा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ शिक्षकहरूलाई तालिम दिई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ दक्ष शिक्षक, गुणस्तरीय शिक्षा दिन सक्ने, कृषि, विज्ञान तथा अन्य प्राविधिक कलेजहरू सञ्चालनमा ल्याउन सकिने ।
▪ नगरपालिकाले श्री शहिद जगत जंग शाह संस्कृत माध्यमिक विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि तथा संस्थागत सुदृढीकरणका लागि दिइदै आएको सहयोगलाई निरन्तरता दिने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले विद्यार्थी बीमा कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने नीति अगाडी सारेको साथै बौद्धिक अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरको लागि आवश्यक सहयोग प्रदान गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले जनप्रतिनिधीहरुलाई विद्यार्थीसँग जोड्दै विद्यार्थीका भावना विचार अपेक्षा र आवश्यकता बुझ्न र उनीहरुलाई प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्न माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरुसँग नगरप्रमुख तथा उपप्रमुखको प्रत्यक्ष उपस्थितिमा अन्तरक्रिया गर्ने गरी “विद्यार्थीसँग जनप्रतिनिधी” कार्यक्रम संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
शिक्षा भित्र ज्ञान पनि सीप पनि
लक्ष्य
विद्यालय तहको शिक्षामा समावेशीता सहितको पहुँच, समता र प्रविधिमा आधारित गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी शिक्षा सुनिश्चित गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गरी आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु । ✓ साक्षरता अभिवृद्धि गरी निरक्षरता शुन्यमा झार्नु । ✓ व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु । ✓ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु । ✓ विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु । ✓ तालिम प्राप्त दक्ष, प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नु ।

उद्देश्य १: न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास मार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारहरूलाई प्राथमिकताका आधारमा निर्माण गर्दै लैजाने ।	१.१.१ नगरपालिकाभरी सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक विद्यालयहरूको निरीक्षण गरी त्यहाँ रहेका भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै भवन, कक्षा कोठा, शौचालय, पुस्तकालय, पिउने पानी, डेस्क, बेन्च, शिक्षक दरबन्दी, विज्ञान प्रयोगशाला लगायतको अवस्थाबारे वस्तुगत विवरण संकलन गरी स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.१.२ विद्यालय भवन, कक्षाकोठा र शौचालयको भौतिक निर्माण तथा जीर्णोद्धार गर्न रकम विनियोजन गरिनेछ ।
	१.१.३ पूर्वाधार तथा विद्यार्थी संख्या भएका विद्यालयलाई तहगत रुपमा स्तरोन्नति गरिनेछ साथै न्यून विद्यार्थी संख्या भएका विद्यालयहरुको तह समायोजन र विद्यालय समायोजन गरिनेछ ।
	१.१.४ एक विद्यालय एक खेलमैदानको आवश्यक पूर्वाधारको उचित प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.५ बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुलाई विद्यालयको पहुँचसम्म पुऱ्याउन छात्राबासको निर्माण तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.१.६ सामुदायिक विद्यालयका कक्षाहरुलाई क्रमश डिजिटल पूर्वाधारयुक्त बनाइनेछ ।
	१.१.७ STEM (Science, Technology, Engineering And Mathematics) Education लागि स्टेम प्रयोगशाला विस्तार गर्नुका साथै सामाजिक र भाषा विषयका लागि ल्याब स्थापना कार्य अगाडी बढाइनेछ ।
	१.१.८ प्रारम्भिक बाल शिक्षा केन्द्रमा बालमैत्री वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक श्रोत साधन र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ ।
१.२ अत्यावश्यक शैक्षिक जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.१ विद्यार्थी संख्या तथा शिक्षक संख्याको आधारमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हेरी सोको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारिनेछ ।
	१.२.२ विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी कम भएका विद्यालयमा दरबन्दी व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.३ विद्यार्थी संख्या अति न्यून भएका विद्यालयहरू गाभ्ने प्रक्रियाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.४ कक्षाको आवश्यकता र पाठ्यक्रमको माग अनुरुप शिक्षकहरूलाई आफ्नो विषयमा दक्ष तुल्याउन आवश्यकता अनुसार विषयगत तालिमको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.५ शिक्षकहरुको विषयगत समितिलाई सिकाई थलोका रुपमा विकास गरिनेछ ।
	१.२.६ युवा स्वयंसेवक, नगर शिक्षक तथा शिक्षण सहायक उपलब्ध गराउन आवश्यक श्रोत साधनको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.७ विभिन्न संघ संस्थाहरुको साझेदारीमा सार्वजनकि पुस्तकालय तथा वाचनालयको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३ सबैका लागि आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्न स्थानीय नीति तथा कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	१.३.१ पूर्व प्राथमिक अथवा बालविकास, आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षाका साथै विशेष शिक्षा सम्बन्धी कानून र मापदण्ड निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.३.२ गुणस्तरीय शिक्षा विकासका लागि नगर शिक्षा योजना निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
	१.३.३ अति विपन्न समुदायका विद्यालय जाने बालबालिकाको तथ्याङ्क तयार पारिनेछ ।

उद्देश्य १: न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास मार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.४ विद्यालय जाने उमेरका बञ्चित बालबालिकालाई विद्यालय पुऱ्याउन नसक्नुका कारणहरूको अध्ययन गरी तिनको निराकरण गरिनेछ ।
	१.३.५ विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय अनिवार्य पठाउन अभिप्रेरित गर्ने विशेष अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.६ विद्यालय जाने उमेर छँदै बाल विवाहमा परेका या शिक्षाबाट बञ्चितलाई प्रोत्साहन कार्यक्रम अन्तर्गत विद्यालयमा आउने वातावरण निर्माण गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.७ विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरुलाई विद्यालयको पहुँचमा ल्याउन पहल गरिनेछ ।
१.४ पोषण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी व्यवस्था ।	१.४.१ विद्यार्थी भर्ना दर बढाउन दिवा खाजाको प्रबन्ध गरिनेछ । बालबालिकालाई आवश्यक सन्तुलित भोजनका बारेमा अभिभावक र स्वयं बालबालिकाहरूलाई सु-सूचित गर्न विद्यालय स्तरीय पोषण शिक्षा अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.२ स्यानिटरी प्याड तथा किशोरी लक्षित स्वास्थ्य सामाग्रीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.४.३ एक विद्यालय एक नर्सको प्रबन्धका लागि संघमा प्रस्ताव पेश गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : साक्षरता अभिवृद्धि गरी निरक्षरता शुन्यमा झार्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ अति विपन्न, आदिवासी सिमान्तकृत, मुस्लिम,अल्पसंख्यक, दलित तथा अपाङ्ग र विद्यालय जानबाट बञ्चित विद्यार्थी तथा बयस्क केन्द्रित शैक्षिक अभियान सञ्चालन गर्ने ।	२.१.१ अतिविपन्न र विद्यालय जानबाट बञ्चित सम्पूर्ण बालबालिकालाई अनिवार्य रुपमा विद्यालय पुऱ्याउन पहल गरिनेछ ।
	२.१.२ हरेक वडामा निरक्षरहरूको विवरण तयार पारिनेछ ।
	२.१.३ प्रत्येक वडामा निरक्षर केन्द्रित अनौपचारिक प्रौढ शिक्षा कक्षालाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गर्न सामुदायिक सिकाई केन्द्र, विद्यालय क्षेत्र, विद्यार्थी तथा वडा समाजसेवी परिचालन गरिनेछ ।
	२.१.४ अनौपचारिक प्रौढ शिक्षाको उपलब्धी मापन गर्न कक्षा समापन पश्चात वार्षिक सर्वेक्षण गरिनेछ ।
	२.१.५ स्थानीय सञ्चार माध्यममार्फत तथा वडास्तरमा शिक्षाको महत्वका विषयमा निरक्षर केन्द्रित जनचेतनामूलक कार्यक्रम अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : व्यावहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ आवश्यकता अनुसार सिपमूलक, प्राविधिक र व्यावहारिक शिक्षा केन्द्रित शिक्षालय तथा पाठ्यक्रमको निर्माण गरी लागू गर्ने ।	३.१.१ मा.वि. सञ्चालनमा रहेका विद्यालयमा एक वडा एक प्राविधिक विषय सञ्चालन गर्न आवश्यक शैक्षिक पूर्वाधारका लागि सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा रकम विनियोजन गरिनेछ ।
	३.१.२ CTEVT को सम्बन्धनमा नगरपालिकास्तरीय एक बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	३.१.३ हरेक विद्यालयमा ICT ल्यावको व्यवस्था गरी विद्यार्थीलाई प्राविधिक शिक्षाको पहुँचसम्म पुऱ्याइनेछ ।

उद्देश्य ३ : व्यावहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.२ आवश्यकता अनुसार नैतिक मूल्यमा आधारित जीवनोपयोगी शिक्षाका लागि हरेक तहमा पाठ्यक्रम अनिवार्य गरी लागू गर्ने ।	३.२.१ हरेक तहका औपचारिक तथा अनौपचारिक क्षेत्रको शिक्षामा नैतिकता, अनुशासन र जीवन सीप (Life Skills) विकास गर्न पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।
	३.२.२ हरेक तहको शिक्षामा, आध्यात्मिक तथा आत्मिक विकास, सेवाभाव, मानवता, ध्यान, योग र स्वयंसेवा प्रर्वद्धन गर्ने पाठ्यक्रम तयार गरी अनिवार्य लागू गर्न त्यस्ता विषय शिक्षकहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिहरूको व्यवहारिक प्रयोग गर्ने ।	४.१.१ हरेक विद्यालयमा नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिको प्रयोगका बारेमा नियमित शिक्षक अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	४.१.२ निर्धारित पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरुप सिकाई उपलब्धी मापन गर्न प्रत्येक विद्यार्थीको PIS (व्यक्तिगत सूचना प्रणाली) निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.३ शिक्षण सिकाई मापन गर्न प्रमाणिक तथा वैज्ञानिक ग्रेडिङ प्रणालीको प्रयोग गरिनेछ ।
४.२ स्थानीय आवश्यकता अनुरुप पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गर्ने ।	४.२.१ विज्ञान प्रविधि, गणित, अंग्रेजी जस्ता विषयमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने विद्यार्थी तयार पार्न सूचना प्रविधिको प्रयोगमार्फत विद्यार्थीहरूलाई तहगत हिसाबले सु-सूचित बनाउन विद्यालयमा इन्टरनेट व्यवस्थापनलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	४.२.२ हरेक विद्यालयमा अध्यापनरत शिक्षकहरूका लागि आफूले पढाउने विषयमा अधिकतम ज्ञान हासिल गरी व्यक्तिगत क्षमता विकास गर्नका लागि विषय सम्वन्धित पुस्तक तथा सामग्रीहरू भएको Teachers Reference Library स्थापना गरिनेछ ।
	४.२.३ विद्यार्थीको व्यक्तिगत रुचि र झुकावको पहिचान गरी हरेक विद्यालयमा नियमित अतिरिक्त क्रियाकलाप अन्तर्गत गायन, वाद्यवादन, नृत्य, अभिनय, खेलकुद, चित्रकला, वतृत्वकला जस्ता क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न दक्ष शिक्षकको प्रबन्ध गरिनेछ ।
४.३ विद्यार्थीहरूको ज्ञानको क्षितिज वृद्धिहुने कृयाकलाप नियमित गर्ने ।	४.३.१ विद्यार्थीहरूलाई सामाजिक, जीवनोपयोगी र व्यवहारिक ज्ञान दिलाउन नियमित स्थलगत अध्ययन र परियोजना कार्यमा संलग्न गराइनेछ ।
	४.३.२ विद्यालय शैक्षिक पात्रोमा प्रबन्ध गरी नियमित रुपमा विज्ञान, प्रविधि, कला, खेलकुद, पेशा व्यवसाय आदिमा सफल व्यक्तित्वहरूसँग विद्यार्थीहरूलाई साक्षात्कार गराइनेछ साथै विद्यार्थीको प्रतिभा पहिचान कार्यक्रम निरन्तर सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.३.३ विद्यार्थीहरुद्वारा ज्ञान, विज्ञान, सफलता, साहस र जितका कथाहरू समेट्ने वृतचित्र तथा चलचित्रहरूको नियमित प्रर्दशन गराउने व्यवस्था मिलाईनेछ ।
	४.३.४ विद्यार्थीहरूलाई ज्ञान सिप सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा भाग लिन पूर्व तयारी गरिनेछ ।
४.४ पाठ्य सामाग्रीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।	४.४.१ नियमित पठनपाठनका लागि आवश्यक पुस्तकालय र पाठ्य पुस्तकहरूको समयमै प्रबन्ध गर्न नगरपालिकास्तरीय एक संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।
	४.४.२ हरेक विद्यालयमा पुस्तकालय निर्माण गरिनेछ ।
	४.४.३ हरेक विद्यालयमा एक कम्प्युटर प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ ।
	४.४.४ हरेक मा.वि.मा एक विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य ४: राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.५ नियमित अनुगमन तथा निरिक्षण गरी शैक्षिक कृयाकलापहरूलाई समय सापेक्ष सुधार गर्ने ।	४.५.१ विद्यालयमा शिक्षकहरू नियमित उपस्थित भएको हाजिरी साथै सुनिश्चित गर्न वडा अध्यक्ष र प्रधानाध्यापकहरूसँग हरेक महिनामा अन्तरक्रिया गरी सूचना लिइनेछ ।
	४.५.२ विद्यार्थीको नियमित उपस्थितिका लागि कक्षा शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाई हरेक चौमासिक परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशन पश्चात अभिभावक अन्तरक्रियालाई अनिवार्य गरिनेछ ।
	४.५.३ शिक्षण सिकाईमा उत्कृष्ट विद्यालयलाई हरेक वर्ष पुरस्कृत गर्न एक कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	४.५.४ उत्कृष्ट निजी विद्यालय व्यवस्थापनका अनुभव साट्न वर्षमा एक पटक सामाजिक दायित्व अन्तर्गत निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरू बिच अन्तरक्रिया आयोजना गरिनेछ ।
	४.५.५ हरेक कक्षामा कक्षा ५, ८ र १० का उत्कृष्ट नतिजा ल्याउने विद्यार्थीलाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
	४.५.६ हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कार कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
	४.५.७ हरेक विद्यालयमा शिक्षकहरूलाई क्रमश : हाजिरीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	४.५.८ Early Childhood Development तथा शिशु कक्षामा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई आवश्यक विषेश तालिम प्याकेज सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.५.९ प्रधानाध्यापक तथा व्यवस्थापन समिती अध्यक्ष लक्षित शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास विशेष तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.५.१० नगरपालिकास्तरीय एक वैज्ञानिक तथा व्यवहारिक शैक्षिक क्यालेन्डर निर्माण गरी लाग गरिनेछ ।
	४.५.११ अनुसन्धानात्मक क्रियाकलापमा विद्यार्थीहरुलाई संलग्न गराउन परियोजना कार्यलाई पाठ्यक्रम बमोजिम पूरक क्रियाकलापका रुपमा अनिवार्य गरिनेछ ।

उद्देश्य ५ : विज्ञान, प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
५.१ विज्ञान र प्रविधिमा रुचि भएका विद्यार्थी बालबालिका तथा युवाहरूको पहिचान गरी प्रोत्साहन गर्ने ।	५.१.१ हरेक मा.वि.मा अध्यापनरत विज्ञान शिक्षकको सहयोग र समन्वयमा विज्ञानमा विशेष रुची भएका विद्यार्थीहरू पहिचान गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।
	५.१.२ कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिमा नगरपालिकामा भित्रिएको कुनैपनि नविन प्रविधिबारे विद्यार्थीहरूलाई जानकारी गराउन स्थलगत भ्रमण गराइनेछ ।
	५.१.३ यस नगरपालिकाबाट राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा विज्ञान र प्रविधिका क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्तित्वहरूसँग विभिन्न उपयूक्त अवसर पारेर साक्षात्कार गराइने छ ।
	५.१.४ औपचारिक शिक्षाको परिधि भन्दा बाहिर रहेका तर विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरू पहिचान गर्न विद्यालयलाई सहयोग गरिनेछ ।
	५.१.५ विज्ञान र प्रविधि सम्बन्धी विषयहरुमा विद्यार्थी भर्नादर बृद्धि गर्न विशेष अभिमुखिकरण तथा तयारी कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूको वस्तुगत विवरण तयार	१००					
		१.१.२	विद्यालय भवन निर्माण तथा स्तरोन्नति	७०००	७००	५००			
		१.१.३	विद्यालयहरुको तहगत स्तरोन्नति		५००	५००	५००	५००	
		१.१.४	एक विद्यालय एक खेलमैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन	१००	२००	३००	४००	५००	
		१.१.५	भौगोलिक दुरीमा रहेका बालबालिकाका लागि छात्राबासको व्यवस्था	६००००	५००००				
		१.१.६	सामुदायिक विद्यालयका कक्षाहरुलाई डिजिटल पूर्वाधार	३००	५००				
		१.१.७	STEM (Science, Technology, Engineering And Mathematics) Education का लागि स्टेम प्रयोगशाला विस्तारका साथै सामाजिक र भाषा विषयका लागि ल्याबको स्थापना		५००	९००			
		१.१.८	प्रारम्भिक बाल शिक्षा केन्द्रमा बालमैत्री वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक श्रोत साधन र प्राविधिक सहयोग	१०००					
	१.२	१.२.१	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात अध्ययन	१००					
		१.२.२	नपुग शिक्षक दरबन्दी पूर्ति		५०		८०		
		१.२.३	विद्यालय गाभ्न सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
		१.२.४	विषय शिक्षक तालिम	५०	६०	७०	८०	९०	
		१.२.५	शिक्षकहरुको विषयगत समितिलाई सिकाई थलोका रुपमा विकास	५००	८००				
		१.२.६	युवा स्वयंसेवक शिक्षक, नगर शिक्षक तथा शिक्षण सहायक उपलब्ध गराउन आवश्यक श्रोत साधनको व्यवस्था		८००				
		१.२.७	सार्वजनिक पुस्तकालय तथा वाचनालयको व्यवस्था						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
	१.३	१.३.१	आवश्यक शिक्षा निति, मापदण्ड तथा कानून निर्माण र भैरहेकाको परिमार्जन		५००				
		१.३.२	नगर शिक्षा योजना निर्माण	५००					
		१.३.३	अति विपन्न, सीमान्तकृत, तथा विद्यालय जानबाट बञ्चित बालबालिकाको विवरण संकलन		८०				
		१.३.४	विद्यालय जाने बालबालिका नजानुका बस्तुगत कारणको अध्ययन		९०				
		१.३.५	अभिभावक अभिमुखीकरण तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	५०	६५	७०	७५	८०	
		१.३.६	बालविवाहमा परेकाहरुका लागि प्रोत्साहन शिक्षा अभियान सञ्चालन		५०	५०	५०	५०	
		१.३.७	विद्यालय शिक्षाको पहुँच विस्तार						
	१.४	१.४.१	पोषणयुक्त दिवा खाजा सञ्चालन	५००	५००	५००	५००	५००	
		१.४.२	किशोरी लक्षित स्वास्थ्य सामाग्रीको व्यवस्था		८००				
		१.४.३	“एक विद्यालय एक नर्स” कार्यक्रमलाई विस्तार	१००	१००	१००	१००	१००	
२.	२.१	२.१.१	अति विपन्न र सीमान्तकृत (मुस्लिम, अल्पसंख्यक तथा दलित) बालबालिका छात्रवृत्ति कोष स्थापना		३००				
		२.१.२	निरक्षरको विस्तृत विवरण संकलन		५०				
		२.१.३	सामुदायिक सिकाई केन्द्र मार्फत अनौपचारिक कक्षा सञ्चालन (प्रत्येक वडामा)		१००	१००	१००	१००	
		२.१.४	अनौपचारीक प्रौढ शिक्षा उपलब्धी मापन सर्वेक्षण		५०	५०	५०	५०	
		२.१.५	निरक्षर केन्द्रित शिक्षा सञ्चार तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रम (स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट)		५०	५०	५०	५०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
३.	३.१	३.१.१	विद्यालयमा एक वडा एक प्राविधिक विषय सञ्चालन गर्न आवश्यक शैक्षिक पूर्वाधारको व्यवस्थापनका लागि पहल		३५०				
		३.१.२	बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
		३.१.३	हरेक विद्यालयमा ICT ल्याबको व्यवस्था	१२००	१२००	१२००			
	३.२	३.२.१	हरेक तहको पाठ्यक्रममा नैतिक, जीवनोपयोगी सामाग्री तय गर्न परामर्श सेवा	५०	५०	५०	५०	५०	
		३.२.२	नैतिकता, जीवनोपयोगी शीप, आत्मिक विकास, योग साधना अध्यापन गर्ने शिक्षकको व्यवस्था		२००	२००	२००	२००	
४.	४.१	४.१.१	नविनतम शिक्षण सिकाई तालिम सञ्चालन		५०	६०	७०	७०	
		४.१.२	विद्यार्थी व्यक्तिगत सूचना प्रणाली निर्माण		१००				
		४.१.३	शिक्षण सिकाई उपलब्धी मापन ग्रेडिङ्ग प्रणाली निर्माण		१००				
	४.२	४.२.१	विद्यालयमा इन्टरनेट व्यवस्थापन कार्यलाई निरन्तरता	१००	१००	१००	१००	१००	१००
		४.२.२	Teachers Reference Library स्थापना			५००			
		४.२.३	अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षक दरबन्दी		१००				
	४.३	४.३.१	स्थलगत अवलोकन तथा परियोजना कार्य सञ्चालन		५५०	६००	६५०	७००	
		४.३.२	सफल व्यक्तित्व साक्षात्कार कार्यक्रम	५०	६०	७०	८०	९०	
		४.३.३	वृत्तचित्र तथा चलचित्र प्रर्दशनी व्यवस्थापन		४५	४५	४५	४५	
		४.३.४	विभिन्न राष्ट्रिय, क्षेत्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगिता पूर्व तयारी			१००	१००	१००	
	४.४	४.४.१	पाठ्यपुस्तक तथा शैक्षिक सामग्री आपूर्ति संयन्त्र निर्माण			२००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		४.४.२	हरेक विद्यालयमा पुस्तकालय निर्माण	१००	१००	१००	१००	१००	
		४.४.३	एक विद्यालय एक कम्प्यूटर प्रयोगशाला निर्माण		५००	५००	५००	५००	
		४.४.४	माध्यमिक स्तरको विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण	६५०	६५०	७००	७००	७००	
	४.५	४.५.१	ई-हाजिरी व्यवस्थापन तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष र प्रधानाध्यापक अन्तरक्रिया	३०	५०	५०	५०	५०	
		४.५.२	शिक्षा अभिभावक अन्तरक्रिया कार्यक्रम	५०	५०	५०	५०	५०	
		४.५.३	उत्कृष्ट विद्यालय, शिक्षक, कर्मचारी, वि.व्य.स. पुरस्कृत	१००	१००	१००	१००	१००	
		४.५.४	निजी सामुदायिक विद्यालय अन्तरक्रिया कार्यक्रम		८०	८०	८०	८०	
		४.५.५	जेहेन्दार छात्र/छात्रालाई पुरस्कारको व्यवस्था	३००	३००	३००	३००	३००	
		४.५.६	हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार कोष स्थापना			५००			
		४.५.७	शिक्षकहरूलाई विद्युतीय हाजिरीको व्यवस्था	५०	५०	५०	५०	५०	
		४.५.८	ECD विशेष शिक्षक तालिम	५०	५०	५०	५०	५०	
		४.५.९	प्रधानाध्यापक शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास तालिम		१००				
		४.५.१०	नगरपालिकास्तरिय शैक्षिक पात्रो निर्माण	५०	५०	५०	५०	५०	
		४.५.११	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण	१८००	५००				
५.	५.१	५.१.१	हरेक विद्यालयबाट विज्ञानमा विशेष रुची र क्षमता भएका विद्यार्थी पहिचान	४०	४५	५०	५५	६०	
		५.१.२	नगरपालिकामा भित्रिएका नविनतम प्रविधिहरूको स्थलगत अवलोकन		६५	७०	७५	८०	
		५.१.३	विज्ञान र प्रविधि सम्बन्ध वैज्ञानिकहरूसँग साक्षात्कार कार्यक्रम		३५	४०	४५	५०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		५.१.४	औपचारिक शिक्षा भन्दा बाहिर रहि विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरूको पहिचान		२५	२५	२५	२५	
		५.१.५	विज्ञान तथा प्रविधिका विषयहरुमा विद्यार्थी भर्ना बृद्धि गर्न विशेष अभिमूखिकरण तथा तयारी कक्षा सञ्चालन	१००	१००	१००	१००	१००	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ निरक्षरता शुन्यमा झर्नेछ ।
- ✓ आधारभूत शैक्षिक पूर्वाधारको प्रबन्ध हुनेछ ।
- ✓ आधारभूत शिक्षा सबैका लागि अनिवार्य हुनेछ ।
- ✓ माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुनेछ ।
- ✓ राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध हुनेछ ।
- ✓ नैतिकता, राष्ट्रप्रेम र मानव मूल्यमा आधारित शिक्षाको विकास हुनेछ ।
- ✓ विज्ञान र प्रविधिमा युवाहरूको आर्कषण बढ्नेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि**				
	असर	प्राथमिक तहमा खुद भर्नादर (४.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	९५.३	९७
	असर	प्राथमिक तह पुरा गर्ने दर (४.१.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने विद्यार्थी (४.१.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	८६.६	८७
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा ८ सम्म पुग्ने अनुपात (४.१.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा १२ सम्म पुग्ने अनुपात (४.१.१.५) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	माध्यमिक शिक्षाको कुल भर्नादर (९ देखि १२) (४.१.१.७) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	८९.५	९०
	प्रतिफल	पूर्व प्राथमिक शिक्षाको लागि बाल अनुदान पाएको (संख्या) (४.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	८२	८४
	असर	पूर्व वाल्यकाल शिक्षामा उपस्थिति (प्रतिशत) हाजिरी (४.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत (कुल विद्यार्थीमा) (४.३.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (प्राथमिक) (४.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (माध्यामिक) (४.५.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर (४.६.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको महिला साक्षरता दर (४.६.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	प्रति विद्यार्थी हुने सार्वजनिक खर्च (हजारमा) (४.६.१.५) **(प.दि.वि.ल.)**	हजारमा	३४५६८	४००००
	असर	विद्युतमा पहुँच भएका विद्यालयहरू (४.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	१००	१००
	प्रतिफल	I.C.T. ल्याब तथा इन्टरनेटमा पहुँच भएका विद्यालयहरू (४.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	WASH सुविधा भएका आधारभूत विद्यालयहरू (४.क.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	१००	१००
	असर	अपाङ्गमैत्री विद्यालयहरू (४.क.४) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	१००	१००
	असर	न्यूनतम रुपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका आधारभूत शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू (४.ग.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	१००	१००
	असर	न्यूनतम रुपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका माध्यामिक शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू (४.ग.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	१००	१००
	असर	कूल भर्नामा विज्ञान र प्रविधि विषय भर्ना (९.५.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	पूर्ण कालिन अनुसन्धानकर्ता (९.५.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	कूल बजेटमा अनुसन्धानात्मक क्रियाकलाप खर्च भएको रकम (९.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	समग्र साक्षरता प्रतिशत	प्रतिशत	७७.१२	७९
	असर	साक्षरता प्रतिशत (पुरुष)	प्रतिशत	८५.५६	८७
	असर	साक्षरता प्रतिशत (महिला)	प्रतिशत	६९.४४	७१
	असर	स्थानीय पाठ्यक्रम लागू भएका विद्यालय	संख्या		
	असर	फरक शारिरीक क्षमता भएका विद्यार्थी शैक्षिक सहायता	संख्या		
	असर	दिवा खाजा कार्याक्रमबाट लाभान्वित बालबालिका	प्रतिशत		
	असर	न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार सम्पन्न विद्यालय (संख्या)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	उच्च शिक्षा अध्यापन हुने कलेज	संख्या	२	२
	प्रतिफल	प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन हुने विद्यालय	संख्या	२	५
	असर	आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	स्नातक तह उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	स्नातकोत्तर उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	विद्या वारिधि उत्तीर्ण जनसंख्या	संख्या		
	असर	प्राविधिक वा व्यावसायिक तालिम प्राप्त युवा संख्या	प्रतिशत		
	असर	विज्ञान प्रयोगशाला सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत	२१	२५
	असर	सुविधा सम्पन्न पुस्तकालय भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	बुक कर्नर सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत	५६	१००
	असर	सुविधायुक्त खेलमैदान भएका विद्यालय	प्रतिशत	५६	

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	छात्राको लागि व्यवस्थित शौचालय भएका विद्यालय	प्रतिशत	१००	१००
	असर	स्वास्थ्यकर्मीको सुविधा भएका विद्यालय	संख्या	१२	२०
	प्रतिफल	अनौपचारिक प्रौढ कक्षा संख्या	संख्या	०	२
	प्रतिफल	प्रौढ कक्षाबाट लाभान्वित विद्यार्थी	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित रुपमा संचालन भएका बालक्लव	संख्या		
	प्रतिफल	सामुदायिक सिकाई केन्द्र तथा पुस्तकालय	संख्या		

नगरकार्यपालिकाको कार्यालय

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ।

५.३ खानेपानी तथा सरसफाई

पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यस नगरपालिकामा धारा/पाईप (घरपरिवार भित्र) को पानी प्रयोग गर्नेहरु ४६.६ प्रतिशत रहेका छन् । यसैगरी धारा/पाईप (घरपरिवार बाहिर) को पानी प्रयोग गर्ने ४०.४ प्रतिशत रहेका छन् । मुलधाराको खानेपानी प्रयोगकर्ता ९.८ प्रतिशत, खुला ईनार/कुवाको खानेपानी प्रयोगकर्ता १.२ प्रतिशत रहेका छन् । यहाँ अझै पनि सुरक्षित तथा स्वच्छ खानेपानीको पहुँचबाट केही घरधुरीहरु टाढा रहेको अवस्था छ । सफा सुन्दर र स्वच्छ नगर सभ्यताको प्रमुख परिचायक हो । त्यसैगरी स्वस्थ जीवन जिउन हाम्रो वरपरको जनजीवन र सेरोफेरो सफा हुनु जरुरी छ ।

स्वच्छ पानी तथा सरसफाई मानवीय स्वास्थ्यलाई प्रभाव पार्ने प्रमुख तत्वहरू भएको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं ६ ले खानेपानी तथा सरसफाईलाई सुनिश्चितता गर्नुका साथै नेपालको संविधानले पनि खानेपानी तथा सरसफाई सुविधालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा व्याख्या गरेको हुनाले स्वस्थ नागरिक उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउन गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाईको क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी थप खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण गर्नुका साथै वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सम्पूर्ण घरपरिवारलाई सुरक्षित र स्वच्छ पिउने पानी वितरण प्रणालीमा जोड्न नसकिएको ।
▪ पानीका उपलब्ध प्रमुख स्रोतहरूको वैज्ञानिक हिसाबले संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न नसकिएको ।
▪ फोहर व्यवस्थापनको लागि डम्पीङ/ल्याण्डफिल साइटको व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेको ।
▪ विशेषगरी सघन बस्तीमा रहेका बजार केन्द्रका सडकहरूमा नाला व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ वैज्ञानिक रुपमा फोहोरमैला व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नबन्दा विशेषगरी बजार क्षेत्रमा दीर्घकालीन हिसाबले जटिलता सिर्जना हुन सक्ने ।
▪ पिउने पानी तथा सरसफाईको उचित व्यवस्थापन नहुँदा विभिन्न सरुवा रोगको संक्रमण हुन सक्ने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा पानी संरक्षण गरी दिगो रुपमा पानीको सदुपयोग गर्ने योजना कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाबासीलाई सर्भसुलभ रुपमा खानेपानी उपलब्ध गराउन खानेपानी आयोजनाहरुको निर्माण गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिका क्षेत्रमा सरसफाई सम्बन्धी कार्यक्रमहरु संचालन गर्न सकिने ।
▪ बजार क्षेत्रमा फोहोर व्यवस्थापन गर्न केही स्थानमा डस्टबिनहरूको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाको चेतनामूलक कार्यक्रम र तालिम सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले फोहोरको स्रोतमै फोहोरको वर्गिकरण, पुन उपयोग र प्रशोधन लगायतका कार्यहरु मार्फत फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले पालिकाको वडा न १,७,८ र ९ मा विद्यमान खानेपानी अभावको समाधान गर्न लक्षित निर्माणाधिन गदियाखोला खानेपानी आयोजनाको निर्माणकार्यलाई तिब्रता दिने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच

स्वच्छ, स्वस्थ र सुन्दर नगरपालिका निर्माणका लागि गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाई

लक्ष्य

नगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरुमा/बस्तीहरुमा स्वच्छ खानेपानी पुऱ्याउने तथा सरसफाईको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ नगरपालिका बासीहरुलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ।
- ✓ नगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरुमा सरसफाईको सुविधा पुऱ्याउनु ।

उद्देश्य १: नगरपालिकाबासीहरूलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१. आधारभूत खानेपानी सुविधा नपुगेका घरपरिवारमा खानेपानी सुविधा विस्तारका लागि प्राथमिकता दिने ।	१.१.१. "एक घर एक धारा" को अवधारणा अनुसार खानेपानी सुविधा नपुगेका घरहरूमा समुदायको सहभागितामा आधारभूत खानेपानी व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.२ खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.३. खानेपानी आयोजनाहरू समयमै निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समितिमार्फत सेवा सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।
१.२. मूहान संरक्षण तथा खानेपानी सेवाको स्तरवृद्धि गर्ने ।	१.२.१. खानेपानीका मुहान, स्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरिनेछ ।
	१.२.२. खानेपानीका संरचनाहरूको स्तरोन्नति तथा मुहान सुधार गरी पानी प्रशोधन गरेर मात्र वितरण गरिनेछ ।
	१.२.३. हरेक घरपरिवारमा पाइपमार्फत खानेपानी आपुर्ति प्रणाली निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.४. खानेपानीको उपभोगको मात्रा अनुसार महशुल उठाई निर्माण, मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३. खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।	१.३.१ समग्र पालिकाको बृहत खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना तयार गरिनेछ ।
	१.३.२ नगरपालिकाभित्रका सार्वजनिक सेवा प्रदायक संस्थाहरुमा फोहोरमैला व्यवस्थापनको कार्ययोजना पेश गर्न लगाई प्रभावकारी नियमन र सहजीकरण गरिनेछ ।
	१.३.३ वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय बनाई सरसफाईका क्रियाकलापहरुको प्रभावकारी अनुगमन तथा मुल्यांकन प्रणालीको विकास गरिनेछ ।

उद्देश्य २: नगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु

रणनीति	कार्यनीति
२.१. हरेक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाई सुविधाको व्यवस्था गर्ने ।	२.१.१. प्रत्येक घरमा अनिवार्य शौचालयको प्रावधान लागू गरी शौचालय नभएका अति विपन्न घरपरिवारमा शौचालय निर्माणका लागि प्रोत्साहन गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइनेछ ।

उद्देश्य २: नगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.२. घर घरबाट निस्कने फोहरलाई वर्गीकरण गरी कुहिने फोहोरलाई कम्पोष्ट मलमा परिणत गर्न समुदायलाई विषेश तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
	२.१.३. एक घर एक कम्पोष्ट प्लान्ट अवधारणालाई लाग गरिनेछ।
२.२. सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाई सेवाको व्यवस्थापन गर्ने।	२.२.१. प्रत्येक सार्वजनिक स्थल, विद्यालय, सामुदायिक भवन, अस्पताल, बजार केन्द्र, बसपार्क जस्ता क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गरी समुदायलाई सञ्चालनको जिम्मेवारी दिइनेछ।
	२.२.२. उल्लेखित स्थानहरूमा फोहोरलाई वर्गीकरण गरी फ्याक्नका लागि बास्केट तथा कन्टेनरको व्यवस्था गरिनेछ।
	२.२.३. फोहोर व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी ल्याण्डफिल साईटको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ।
	२.२.४. फोहोर पानीको उत्सर्जन कम गर्ने र उत्पादित फोहोर पानीको व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छ राखिनेछ।
	२.२.५. मुख्य बजार क्षेत्रका चोक र सडक वरपर नियमित सरसफाई गरिनेछ।
	२.२.६. बजार केन्द्रहरूमा घरबाट निस्कने फोहोर व्यवस्थापनका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी व्यवस्था मिलाईनेछ। सो वापत बजार क्षेत्रका घरधुरीहरूबाट सरसफाई शुल्क उठाइनेछ।
	२.२.७. पानीको मुहान वरपर फोहोर गर्नेलाई जरिवाना गरिनेछ साथै नदीनाला, जलाशय तथा तालतलैयाको पर्यावरणीय स्वच्छता कायम गरिनेछ।
	२.२.८. कुहिने र नकुहिने फोहर व्यवस्थापनका लागि PPP मोडलमा सेग्रिगेसन सेन्टर स्थापना गरिनेछ।
२.३. सरसफाई सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	२.३.१. घरघरमा निस्कने फोहोरलाई कम गर्न, फोहोरलाई वर्गिकरण गर्न, कम्पोष्ट मल बनाउन र पुर्नप्रयोग गर्न प्रेरित गर्नका लागि टोल स्तरमा नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
	२.३.२. घर, आँगन र टोल सफा राख्न प्रत्येक वडामा सरकारी, निजी गैसस तथा सामुदायिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी स्थानीयबासीको संलग्नतामा नियमित रुपमा सरसफाई अभियान सञ्चालन गरी जनचेतना फैलाईनेछ।
	२.३.३. स्थानीय सञ्चार माध्यमको सहयोगमा सरसफाई सम्बन्धी नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
	२.३.४. ४० माइक्रोन भन्दा पातलो प्लास्टिकको प्रयोगलाई बर्जित गरि वैकल्पिक झोलाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
	२.३.५ प्लाष्टिकमुक्त नगरपालिका घोषणाको अवधारणा लाग गरिनेछ।

खानेपानी तथा सरसफाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	एक घर एक धारा कार्यक्रम	६५	७०	८०	८०	८०	
		१.१.२	खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
		१.१.३	खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समितिमार्फत सेवा सञ्चालन	२००	३००	३००	३००	३००	
	१.२	१.२.१	खानेपानीका मुहान क्षेत्रको संरक्षण		२००				
		१.२.२	खानेपानी प्रशोधन तथा वितरण प्रणाली निर्माण			४००			
		१.२.३	खानेपानी आपूर्ति पाइप लाईन विस्तार	३००	३००	३००	३००	३००	
		१.२.४	खानेपानी आपूर्ति व्यवस्थापन कोष निर्माण		२००				
	१.३	१.३.१	खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना निर्माण			५००			
		१.३.२	फोहरमैला व्यवस्थापनको प्रभावकारी नियमन र सहजीकरण						
		१.३.३	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापनको प्रभावकारी अनुगमन तथा मुल्यांकन		५००				
२	२.१.	२.१.१.	शौचालय निर्माणमा अनुदान	१००	१००	१००	१००	१००	
		२.१.२.	वडास्तरीय कम्पोस्ट मल उत्पादन तालिम	१००	१५०	२००	२५०	३००	
		२.१.३.	एक घर एक कम्पोष्ट प्लान्ट निर्माण	२००	२००	२००	२००	२००	
	२.२.	२.२.१.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी शौचालय निर्माण			२००	२००	२००	
		२.२.२.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी फोहर फ्याक्ने कन्टेनरको व्यवस्था	१००	१००	१००	१००	१००	
		२.२.३.	वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी ल्याण्डफिल साईटमा फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन	२००	२००	२००	२००	२००	
		२.२.४.	सघन बस्ती क्षेत्रमा ढल निर्माण	१२००		१२००		१२००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.५.	सरसफाई गर्ने कर्मचारीको व्यवस्था		५०				
		२.२.६.	फोहोर संकलन र व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न अन्तरक्रिया	८०	८०	८०	८०	८०	
		२.२.७.	पानीको मुहान संरक्षण तथा संरचना मर्मत	८०	८०	८०	८०	८०	
		२.२.८.	कुहिने र नकुहिने फोहर व्यवस्थापनका लागि PPP मोडलमा सेग्रिगेसन सेन्टर स्थापना			१०००			
	२.३.	२.३.१.	फोहोर पुर्नप्रयोग गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम	६०	६०	६०	६०	६०	
		२.३.२.	विभिन्न संघ संस्थासंग समन्वय गरी टोल स्तरमा नियमित सरसफाई कार्यक्रम सञ्चालन	४५	४५	४५	४५	४५	
		२.३.३.	स्थानीय सञ्चारमाध्यम मार्फत सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	
		२.३.४.	४० माइक्रोन भन्दा पातलो प्लास्टिकको प्रयोगमा रोक तथा वैकल्पिक झोलाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन						
		२.३.५	प्लाष्टिकमुक्त नगरपालिका घोषणा			१५०			

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- नगरपालिकाका सम्पूर्ण घरधुरीमा आधारभूत खानेपानी सुविधा भएको हुने,
- सम्पूर्ण घरधुरीमा शौचालयको व्यवस्था भएको हुने,
- सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था भएको हुने र
- सरसफाईको अवस्थामा उल्लेख्य सुधार भएको हुनेछ ।

नतिजा खाका

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**खानेपानी तथा सरसफाई**				
	असर	पाइपबाट वितरण गरिएको पानीमा पहुँच भएका परिवार (प्रतिशत) (६.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच पुगेका जनसंख्या (६.१.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्रशोधित/सुरक्षित खानेपानीमा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	उन्नत सुधारिएका सरसफाइसम्बन्धी सुविधाहरू प्रयोग गर्ने परिवार जसले यस्ता सुविधाहरू अरुसँग साझेदारी गर्नुपर्दैन (६.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	ढल प्रणालीहरू/उपयुक्त (Faecal Sludge Management) मा चर्पी जोडिएका परिवार (६.२.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	स्थानीयको प्रत्यक्ष संलग्नता तथा व्यवस्थापन वा उपभोक्ता समितिमार्फत सञ्चालन गरिएका खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना (६.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	संरक्षणमा समेटिएका खानेपानी मुहान	संख्या		
	असर	आधुनिक र सुविधासम्पन्न शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
	असर	प्रतिदिन प्रतिव्यक्ति फोहर उत्पादन (१२.४.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रति केजी		
	प्रतिफल	डस्टबिन प्रयोग गर्ने र फोहरलाई वर्गीकरण गर्ने घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	सामुदायिक हिसाबले संगठित रुपमा नियमित गाउँघर तथा टोल सरसफाई कार्यक्रम संख्या (वार्षिक)	संख्या		

– राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

(अ) लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण

पृष्ठभूमि

सामाजिक जागरणको पर्याप्तता नभएको, राजनीतिक चेतनाको परिपक्वता भइनसकेको र पुरानो सामाजिक, जातिय, लैङ्गिक तथा वर्गीय स्वरुपको समाजमा व्यापक रुपान्तरण समेत भई नसकेकाले नेपालमा लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिकको सम्मान र सामाजिक सुरक्षा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार र कठिनाईहरूको सम्बोधन तथा समग्र सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरू सामाजिक विकासका दृष्टिले केन्द्रिय भागमै रहेका छन्। यसर्थ यस नगरपालिकामा समेत यी सवालहरूको व्यापक सान्दर्भिकता रहेको र विकास योजनाले यी विषयहरूलाई महत्व दिएर समेट्नुपर्ने देखिन्छ। नेपालको संविधानमा नै वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछुतको अन्त्य गर्ने तथा आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरिएको छ। समाजमा सिमान्तकृत जनसंख्यालाई मूलधारमा ल्याई उनीहरूको सम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने नैसर्गिक अधिकार सुनिश्चित नगरुन्जेलसम्म सभ्य र सौर्हादपूर्ण समाजको परिकल्पना गर्न सकिदैन । त्यसैले लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणका क्षेत्रमा प्राथमिकता दिन सके असमानताको जालो तोड्न सहज हुन जान्छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समाजमा महिलाको सामाजिक तथा आर्थिक स्तर कमजोर रहेको ।
▪ जातीय भेदभाव पूर्ण रूपले अन्त्य हुन नसकेको ।
▪ अल्पसंख्यक समुदाय, मुस्लिम, दलित, आदिवासी जनजातिहरूको आर्थिक र सामाजिक सबलीकरण हुन नसकेको ।
▪ जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू अपेक्षाकृत रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेका ।
▪ लुकिछिपी बाल विवाह गर्ने प्रचलन हालसम्म कायम रहेको ।
▪ लैङ्गिक विभेद तथा हिंसाले समाजमा सामाजिक विग्रह ल्याउनुका साथै विकासको गतिमा नकारात्मक असर पर्न सक्ने ।
▪ महिला पछाडि पर्दा समग्र पारिवारिक संगठन र समाज नै विकृत बन्न सक्ने ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ व्यापक रूपमा महिला शिक्षा तथा अन्य जातजाति, अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृतहरूलाई विशेष रूपमा लक्षित गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
▪ घरेलु हिंसा र महिला हिंसा निर्मूल गर्नुपर्ने ।
▪ बालविवाह तथा बहुविवाहलाई दण्डित गर्नुपर्ने ।
▪ बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा महिलामैत्री संरचनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने ।
▪ बैठक/गोष्ठीहरुमा महिलाको सहभागिता न्युन हुनु ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा साँस्कृतिक तथा धार्मिक सहिष्णुता कायम रहेको ।
▪ सञ्चार माध्यम र शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव परेको ।
▪ कतिपय महिलाहरू राजनीति, सामाजिक कार्यलगायत विभिन्न विकासका गतिविधिहरूमा सरिक हुन थालेका ।
▪ प्रत्येक वडामा १ महिला सदस्य र १ दलित महिला सदस्य अनिवार्य रूपमा निर्वाचित हुने व्यवस्था गरेको हुँदा उनीहरूले सम्पूर्ण महिला, दलित, जनजातिहरूको हक हित तथा अधिकारको पक्षमा आवाज उठाएका कारण सामाजिक न्याय, समानता लगायत समाज सुधारका पक्षमा केही प्रगति भएको ।
▪ महिलाहरूले घरको मात्र काम नभई घर बाहिरको काम पनि गर्न सक्छन् भन्ने सन्देश दिएका ।
▪ अपाङ्ग पुनर्स्थापना केन्द्र, विपन्न सहायता केन्द्र, अनाथालय तथा जेष्ठ नागरिक स्याहार केन्द्र स्थापना गरी न्यायपूर्ण समाजको स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउन सकिने ।
▪ शिक्षा र जनचेतनामा आएको क्रमिक सकारात्मक सुधारका कारण महिला तथा सीमान्तकृत वर्गको उत्थानमा उपयुक्त वातावरण बन्दै जाने ।
▪ सबै तह र तप्काका समुदायलाई सामाजिक मूल प्रवाहिकरणमा ल्याउँदा नगरपालिकाको समग्र विकास प्रक्रियाले गति लिन सक्ने ।
▪ महिलाहरू राजनीतिक गतिविधिमा संलग्न हुन थालेकाले उनीहरूका आवाजहरू सम्बन्धित निकायमा पुऱ्याउन सहज भएको ।
▪ एकल महिला, बेरोजगार महिला, अति पिछडिएका तथा विपन्नहरूका लागि रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले लक्षित वर्गका महिला (दलित, आर्थिक रुपमा विपन्न, विद्यालयको शिक्षा नपाएका, हिंसा पिडित महिलाहरुलाई आत्मनिर्भर बनाउन आर्थिक सशक्तिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले मानसिक सन्तुलन गुमाएका नगरबासीको उपचार तथा पुनस्थापनाका लागि सुधारगृहमा राखी औषधोपचार गर्न प्रति व्यक्ती रु ५००० का दरले खर्च व्यवस्थापन लाई निरन्तरता दिने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले महिला तथा बालवालिकाको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै उनिहरुको भविश्य निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ लक्षित बर्गका लागि क्यारियर काउन्सिलिङ कार्यक्रम संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
विदुरको सभ्यता, सामाजिक न्याय र सामाजिक सौहार्दता
लक्ष्य
सामाजिक न्यायमा आधारित सभ्य समाजको निर्माण गर्ने ।
उद्देश्यहरू
लैङ्गिकता, उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु ।

उद्देश्य १ : लैङ्गिकता, उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य गर्नु

रणनीति	कार्यनीति
१.१ महिला जागरण केन्द्रित नीति निर्माण तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.१.१ अनिवार्य महिला शिक्षा सम्बन्धी विशेष नीति तथा कार्य योजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२ छात्रामैत्री वातावरण निर्माण गर्न हरेक विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा व्यवस्थापन समितीसंग नियमित अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ महिला अधिकार, महिला हिंसा, यौन शोषण, यौन हिंसा जस्ता विषयहरूको समुचित सम्बोधन हुनेगरी महिलालाई सचेत बनाउन हरेक वडामा रहेका महिला अधिकारकर्मी, महिला नेतृ, शिक्षिका लगायत सचेत र सक्षम महिलाको संयोजकत्वमा महिला सेल गठन गरिनेछ ।
	१.१.४ प्रत्येक वडामा रहेका महिला सेलहरू मार्फत हरेक महिना पुरुषहरूको समेत संलग्नतामा महिला जागरण सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.५ विद्यालय पाठ्यक्रम निर्धारण गर्दा छात्र तथा छात्रा दुवैलाई प्रजनन्, स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य लगायतका लैङ्गिक सवालहरू समेट्ने गरी निर्धारण गरिनेछ र सो माध्यमिक शिक्षामा अनिवार्य लागू गरिनेछ ।
	१.१.६ स्थानीय सञ्चार माध्यमहरूबाट लैङ्गिकता तथा महिला जागरण सम्बन्धी सामाग्री नियमित प्रसारण गरिनेछ ।
	१.१.७ दाइजो प्रथा तथा लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध हरेक वर्ष विशेष जागरण सप्ताह मनाइनेछ ।
	१.१.८ विद्यालयमा सामाजिक शिक्षा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकालाई समेटेर लैङ्गिक हिंसा र महिला जागरणसम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.९ विपन्न समुदायलाई दुई छोरीको जन्मपश्चात स्थायी बन्ध्याकरण गर्ने दम्पतिका छोरीहरूलाई १२ कक्षासम्म नि:शुल्क शिक्षा अनुदान दिइनेछ ।
	१.१.१० अति विपन्न परिवारको छोरीका लागि जीवन बिमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.११ उपमेयरसँग समन्यायिक विकास कार्यक्रम मार्फत समुदायमा कानूनी सचेतना कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य १ : लैङ्गिकता, उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.२ महिला सुरक्षा र लैङ्गिक न्यायका निम्ति महिला शसक्तिकरणका कार्यक्रमहरू अभियानको रुपमा सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ नगरपालिकामा स्थापना भई कार्य गरिरहेका सबै प्रकारका महिला समूह, आमा समूह, किशोरी समूह, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायका व्यक्ति लगायतका समूहलाई लक्षित गरी वार्षिक पात्रोका आधारमा नियमित आयआर्जन, तालिम, सिप तथा उद्यमशीलता विकास तथा नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२ नगरपालिकाभर रहेका महिला उद्यमीहरूको अभिलेख तयार गरिनेछ ।
	१.२.३ महिला उद्यमीहरूलाई नगरपालिका बाहिरका सफल महिला उद्यमीहरूसँग वर्षमा एक पटक साक्षात्कार गराइनेछ ।
	१.२.४ स्थानीय न्यायिक समितिलाई नियमित तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.५ महिलाका नाममा रहेको अचल सम्पत्ति सम्बन्धी वस्तुगत विवरण संकलन गरिनेछ र त्यसमा वृद्धि गर्न ऐन कानूनमा सहुलियतको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.६ महिला तथा यौन हिंसा पहरेदारी तथा कानूनी सेवाका लागि वडास्तरीय महिला सेल गठन गरी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.७ नगरपालिकास्तरीय एक महिला सूरक्षा गृहको निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.८ नगरपालिकास्तरीय एक महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.९ सम्बन्ध विच्छेदका मूल कारणहरुको अध्ययन गरी न्यायिक समितिको पहलमा न्यूनिकरण गर्न परामर्श सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.१० महिला बेचविखन तथा ओसारपसार विरुद्ध वडास्तरीय महिला सेलहरुलाई विशेष अभिमुखिकरण सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.११ जेष्ठ नागरिक, हिंसापिडित महिलालाई उद्धार र संरक्षण गर्न लैङ्गिक हिंसा राहत कोष स्थापना गरिनेछ ।
१.३ जेष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षा र आत्मसम्मान कायम हुने कार्यक्रमलाई प्राथमिकतापूर्वक सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ संविधान र नेपाल सरकारले घोषणा गरेका जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गतका सबै कार्यक्रम चुस्त दुरुस्त रुपमा प्रभावकारी बनाउन नगरपालिकाभित्र जेष्ठ नागरिक प्रतिकार्य इकाई सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.२ वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक नि:शुल्क स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ एक वडा एक जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.४ प्रत्येक वडामा जेष्ठ नागरिक लक्षित योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.५ स्थानीय सञ्चार माध्यमसँगको सहकार्यमा जेष्ठ नागरिकहरूका जीवन अनुभव साट्न र सुन्न "जेष्ठ नागरिक आवाज" कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.६ वडास्तरमा आफ्ना रितीस्थिति, संस्कार, धर्म, सम्प्रदाय अनुरुपका भजन किर्तन, गायन, बाद्यवाधन कार्यक्रम संचालन गर्न जेष्ठ नागरिक किर्तन

उद्देश्य १ : लैङ्गिकता, उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	मण्डली गठन गरी बाद्यवाधन यन्त्रमा मापदण्ड बनाई अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.७ ८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकहरूलाई पोषिलो आहारा वितरण गर्ने प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.३.८ जेष्ठ नागरिकको सम्पूर्ण स्वास्थ्य उपचार सुनिश्चित गर्न अति विपन्न परिवारको स्वास्थ्य बिमामा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.९ १०० वर्ष पूरा गरेका बुवाआमालाई अभिनन्दन तथा भेटघाट कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।।
	१.३.१० असहाय बुबाआमा र अभिभावक विहिन बालबालिका संरक्षणका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.४ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको कठिनाइ न्यूनिकरण गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गरी उनीहरूको आत्मबल बढाउने र आत्मसम्मान जगाउने ।	१.४.१ नगरपालिकाभरी रहेका सम्पूर्ण अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.४.२ अपाङ्गता परिचय पत्र लिन बाँकी भएमा अपाङ्गताको प्रकार अनुसार परिचय पत्र वितरण गरिनेछ ।
	१.४.३ अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाको विवरण तयार पारी उनीहरूको शिक्षा आर्जनमा भएका कठिनाई सम्बोधन गर्न विशेष अध्ययन पश्चात कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.४.४ अपाङ्गहरूको लगत संकलन गरी आवश्यक सहायक सामाग्री वितरण गरिनेछ ।
	१.४.५ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको वृत्ति विकास कार्यक्रम अन्तर्गत कलाकारिता सिप विकास तथा आय आर्जन तालिम नियमित सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.४.६ पूर्ण अपाङ्गता भई जीवन निर्वाह गर्न पूर्ण असक्तहरूको विवरण संकलन गरी सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.४.७ जटिल प्रकारको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले जीवन निर्वाह व्यवसाय गर्न चाहेमा व्यवसायमा सत् प्रतिशत व्याजमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.८ नगरपालिकामा अब निर्माण हुने सबैखाले सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री बनाउन निर्माण मापदण्ड र कार्यविधि परिमार्जन गरिनेछ ।
	१.४.९ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको समस्या कठिनाई र आवाजहरू उजागर गर्न अपाङ्गता भएका नागरिकको नेतृत्वमा भएको नगरपालिकास्तरीय अपाङ्गता संजाललाई थप व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.४.१० जटिल प्रकृतिका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई निजले पढ्न चाहेसम्मको शिक्षाको लागि विशेष छात्रवृत्ति प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.११ अपाङ्गता भएका तर विशेष कलाको क्षमता भएकालाई लक्षित गरी प्रोत्साहन अनुदान दिइनेछ ।

उद्देश्य १ : लैङ्गिकता, उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.४.१२ पूर्ण अपाङ्ग परिवारका लागि प्रोत्साहन तथा भेटघाट कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
१.५ जातिय विभेद, अल्पसंख्यक दलित, आदिवासी, मधेसी, मुस्लिम, तथा राज्यको मूल प्रवाहमा आउन नसकेको नागरिकहरूका मूल सरोकारका विषयमा अध्ययन गरी मूल प्रवाहिकरण कार्यनीति निर्माण गर्ने ।	१.५.१ लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत तथा राज्यको मूल प्रवाहिकरण भन्दा बाहिर रहेका वर्ग, व्यक्ति वा समुदायको यर्थाथ स्थितिका बारेमा अध्ययन गरी स्थितिपत्र प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.५.२ अल्पसंख्यक, दलित, आदिवासी, तथा जनजातीका मौलिकता र पहिचान, रहनसहन, रितिथिति, परम्परा, भेषभूषा खानपान, कला, चार्डवाड आदिका बारेमा विस्तृत विवरण सहितको अभिलेख तयार पारिनेछ ।
	१.५.३ आदिवासी लोक सँस्कृति संग्रहालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.५.४ अल्पसंख्यक वर्गका परिवारमा जन्मने शिशुहरूको नाममा बैङ्क खाता खोल्न प्रोत्साहन अनुदान दिइनेछ ।
	१.५.५ सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अनुरुप राज्यको आरक्षण कोटामा सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने यो वर्गका आकांक्षीहरूलाई लक्षित गरी विशेष तयारी कक्षाहरू नि:शुल्क सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.६ यी वर्गका विद्यालय जाने बालबालिकाको शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न अभिभावक शिक्षा र शैक्षिक सामाग्रीमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.५.७ छुवाछुत र सबै प्रकारका सामाजिक भेदभाव अन्त्य गर्न राज्यको मूल कानूनको अधिनमा रही त्यस्ता कार्यलाई दण्डित गर्न स्थानीय कानून निर्माण गर्दै न्यायिक समितिलाई सक्रिय तुल्याइनेछ ।
	१.५.८ यी लक्षित वर्गलाई समेट्ने सिप विकास र व्यावसायिक आयआर्जनका लागि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.९ लोपोन्मुख भाषा तथा लिपिको संरक्षण गर्न परामर्श अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिनेछ ।
	१.५.१० सामाजिक अन्तरघुलन कार्यक्रम अन्तर्गत वर्षमा एक पटक विशेष राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा नगरपालिकाको आयोजनामा सबै जात वर्ग सम्प्रदाय दलित उत्पिडितहरू सम्मिलित चियापान तथा अनुभूति आदान प्रदान कार्यक्रम आयोजना गरिनेछ ।
	१.५.११ विपन्न र सीमान्तकृत समुदायले सञ्चालन गर्ने लघु उद्यम तथा व्यवसायमा मापदण्डका आधारमा शुन्य प्रतिशत ब्याजका लागि अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.५.१२ दलित महिला सहकारी स्थापना गरिनेछ ।
	१.५.१३ दलित विशेष परम्परागत सीपलाई व्यावसायिकता प्रदान गर्न विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.१४ दलित विद्यार्थी विशेष छात्रवृत्ति कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	१.५.१५ लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायका व्यक्तिहरुको सञ्जाल गठन गरी संस्थागत विकास, आयआर्जन र पुन: स्थापनामा जोड दिइनेछ ।
	१.५.१६ ग र घ श्रेणीका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई प्रोत्साहन स्वरुप सामाजिक सुरक्षा भत्ता उपलब्ध गराइनेछ ।

लैङ्गिक समानता, श्रेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	अनिवार्य महिला शिक्षा विशेष नीति तथा कार्ययोजना निर्माण	३५०					
		१.१.२	छात्रामैत्री वातावरण निर्माण			२००	३००	४००	
		१.१.३	वडास्तरीय महिला हिंसा तथा लैङ्गिक भेदभाव निगरानी सेल गठन	३००	३००	३००	३००	३००	
		१.१.४	महिला सेलमार्फत हरेक महिना जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन		४००				
		१.१.५	माध्यमिक शिक्षामा यौन, लैङ्गिकता तथा प्रजनन् शिक्षा सम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्धारण	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.१.६	सञ्चार माध्यममार्फत लैङ्गिकता र महिला जागरण कार्यक्रम सञ्चालन	८०	८०	८०	८०	८०	
		१.१.७	दाइजो प्रथा तथा लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध सप्ताह व्यापी कार्यक्रम	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.१.८	सामाजिक शिक्षा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकालाई समेटेर लैङ्गिक हिंसा र महिला जागरणसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम	७०	७०	७०	७०	७०	
		१.१.९	दुई छोरीको जन्मपश्चात स्थायी बन्ध्याकरण गर्ने दम्पतिका छोरीहरूलाई १२ कक्षासम्म निःशुल्क शिक्षामा अनुदान	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.१.१०	छोरी जीवन बिमा कार्यक्रम	५००	५००	५००	५००	५००	
		१.१.११	कानूनी सचेतना कार्यक्रम						
	१.२	१.२.१	सिप विकास तथा आय आर्जनका साथै नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.२.२	महिला उद्यमीको अभिलेख तयार		८०				
		१.२.३	सफल महिला उद्यमी साक्षात्कार कार्यक्रम	४०	४०	४०	४०	४०	
		१.२.४	न्यायिक समिति लैङ्गिक भेदभाव विरुद्ध न्याय सम्पादन तालिम	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.२.५	महिलाको स्वामित्वमा अचल सम्पत्ति वृद्धि गर्न ऐन कानूनमा सहुलियत						
		१.२.६	महिला तथा यौन हिंसा पहरेदारी वडास्तरीय महिला सेल गठन	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.२.७	महिला सुरक्षा गृहको निर्माण			५००	५००	५००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.८	महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र स्थापना			८००			
		१.२.९	सम्वन्ध विच्छेदका मूल कारणहरुको अध्ययन तथा परामर्श सेवा						
		१.२.१०	महिला बेचविखन तथा ओसार पसार विरुद्ध अभिमुखिकरण सञ्चालन	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.२.११	लैङ्गिक हिंसा राहत कोषको स्थापना						
	१.३	१.३.१	जेष्ठ नागरिक प्रतिकार्य इकाई सञ्चालन				२००		
		१.३.२	जेष्ठ नागरिक वडास्तरीय नि:शुल्क स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	१००	१५०	२००	२५०	३००	
		१.३.३	वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र निर्माण		२००	२००	२००	२००	
		१.३.४	जेष्ठ नागरिक योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन		१००	१००	१००	१००	
		१.३.५	"जेष्ठ नागरिक आवाज" कार्यक्रम सञ्चालन	८०	८०	८०	८०	८०	
		१.३.६	जेष्ठ नागरिक किर्तन तथा मनोरञ्जन मण्डली गठन तथा वाद्ययन्त्र अनुदान	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.३.७	८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकलाई सु-आहारा कार्यक्रम	८५	८५	८५	८५	८५	
		१.३.८	जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रममा अति विपन्न अनुदान	७०	७०	७०	७०	७०	
		१.३.९	१०० वर्ष पूरा गरेका बुवाआमालाई अभिनन्दन तथा भेटघाट कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.३.१०	असहाय बुबाआमा र अभिभावक विहिन बालबालिका संरक्षणका लागि कार्यक्रम	५०	६०	७०	८०	९०	
	१.४	१.४.१	सम्पूर्ण अपाङ्गता भएकाहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.४.२	अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.४.३	अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाका समस्या अध्ययन	५०					
		१.४.४	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लगत संकलन गरी आवश्यक सामाग्री वितरण	२००	२००	२००	२००	२००	
		१.४.५	अपाङ्गता भएका व्यक्ति लक्षित कलाकारिता, आय आर्जन तथा सिप विकास तालिम	८०	८०	८०	८०	८०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.४.६	पूर्ण अपाङ्गता भएकाहरूलाई जीवन निर्वाह भत्ता	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.४.७	अपाङ्गता व्यवसायमा सत प्रतिशत व्याजमा अनुदान		४००	४००	५००	६००	
		१.४.८	सार्वजनिक भौतिक संरचना अपाङ्गमैत्री बनाउन मापदण्ड परिमार्जन		५०				
		१.४.९	अपाङ्गता संजाल व्यवस्थापन		८०				
		१.४.१०	जटिल प्रकृतिका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई विशेष छात्रवृत्ति अनुदान	२००	३००	३००	४००	४५०	
		१.४.११	विशेष क्षमता भएका अपाङ्गता लक्षित प्रोत्साहन अनुदान	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.४.१२	पूर्ण अपाङ्ग परिवार प्रोत्साहन तथा भेटघाट कार्यक्रम	३०	३०	३०	३०	३०	
	१.५	१.५.१	सीमान्तकृत तथा मूल प्रवाहिकरणमा छुटेका वर्गको स्थितिपत्र प्रकाशन		५००				
		१.५.२	आदिवासी, जनजाती लगायतका वर्गको साँस्कृतिक पहिचान सम्बन्धी विस्तृत विवरण तयार			४००			
		१.५.३	लोक सँस्कृति संग्रहालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन			५००			
		१.५.४	अल्पसंख्यक वर्गका परिवारमा जन्मने शिशुहरूको नाममा बैङ्क खाता खोल्न अनुदान		५००				
		१.५.५	सरकारी सेवामा मूल प्रवाहिकरण लक्षित विशेष तयारी कक्षा सञ्चालन	८०	८०	८०	८०	८०	
		१.५.६	लक्षित वर्ग अभिभावक शिक्षा तथा शैक्षिक सामाग्री वितरण	८०	८०	८०	८०	८०	
		१.५.७	छुवाछुत र सामाजिक भेदभाव न्यूनिकरण गर्न कानून निर्माण	१००			१००		
		१.५.८	लक्षित वर्ग विशेष आय आर्जन तालिम	६०	६०	६०	६०	६०	
		१.५.९	लोपोन्मुख जाती, भाषा तथा लिपि संरक्षण गर्न परामर्श अध्ययन	४०	४०	४०	४०	४०	
		१.५.१०	सामाजिक अन्तरघुलन चियापान कार्यक्रम	४०	४०	४०	४०	४०	
		१.५.११	लक्षित वर्ग अति विपन्न उद्यमी व्याज अनुदान	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.५.१२	दलित महिला सहकारी स्थापना	४०	४०	४०	४०	४०	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.५.१३	दलित विशेष परम्परागत सीपलाई व्यावसायिकता प्रदान गर्न विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम	४०	४०	४०	४०	४०	
		१.५.१४	दलित विद्यार्थी विशेष छात्रवृत्ति कोष निर्माण	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.५.१५	लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायका व्यक्तिहरुको सञ्जाल गठन						
		१.५.१६	ग र घ श्रेणीका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था						

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ महिला सचेतनामा वृद्धि हुनेछ।
- ✓ सरकारी सेवा तथा उद्यम व्यवसायमा महिला विपन्न र सीमान्तकृतको उपस्थिति बढ्नेछ।
- ✓ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका कठिनाईहरू न्यूनिकरण हुनेछ।
- ✓ सामाजिक, भेदभाव तथा थिचोमिचोमा कमी आउनेछ।
- ✓ जेष्ठ नागरिकको उचित सुरक्षा र सम्मानको प्रबन्ध हुनेछ।

नतिजा सूचक

नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
प्रतिफल	नगरपालिकामा महिला उद्यमीहरू	संख्या	५३६	७००
प्रतिफल	पूर्णरूपमा आत्मनिर्भर एकल महिलाको संख्या (प्रतिशतमा बढाउँदै लैजाने)	प्रतिशत	३०	४०
प्रतिफल	अन्तरजातीय विवाह (बढाउँदै लैजाने)	संख्या	६	१५
प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र	संख्या	१	२
असर	लैङ्गिक समानतालाई प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने बजेटको (१.ख.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
प्रतिफल	सामाजिक सुरक्षामा योजनामा समावेश भएका नागरिक	संख्या		
असर	सामाजिक सुरक्षा खर्चमा छुट्याइएको कूल बजेटको प्रतिशत (१.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
असर	आधार वर्षको तुलनामा न्यायिक समितिमा उजुरीको (प्रतिशतले घटाउँदै लैजाने)	प्रतिशत		
असर	विगत १२ महिनामा शारीरिक, मनोवैज्ञानिक लैङ्गिक तथा यौनजन्य हिंसामा परेका जनसंख्या (संख्यामा) घटनाको आधारमा (१६.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	४६	३०
असर	दर्ता गरिएका सम्बन्ध विच्छेद संख्या (१६.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
असर	उमेरअनुसार १८ वर्षको उमेरसम्म यौनहिंसाको अनुभव गरेका १८ देखि २९ वर्ष उमेरका युवती र युवकहरूको अनुपात (१६.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	२५	३०
असर	निर्णय-निर्माण समावेशी र जवाफदेही भएको विश्वास गर्ने जनसंख्याको अनुपात (लिङ्ग, उमेर, अपाङ्गता र जनसाङ्ख्यिक समूहअनुसार) (१६.७.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	८०	८२
असर	सार्वजनिक निकायहरूको नीतिनिर्माण पदहरूमा रहेका महिलाहरूको अनुपात (१६.७.२.१)**(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	३३	३५
असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका जनजातिको प्रतिशत	प्रतिशत	२५	३०
असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका आदिवासीको प्रतिशत	प्रतिशत	५	१०
असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका पिछडा वर्गको प्रतिशत	प्रतिशत	२०	३०
असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका अल्पसंख्यकको प्रतिशत	प्रतिशत	५	१०

नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
असर	आफ्नो जीवनकालमा शारीरिक/यौनहिंसा अनुभव गरेका र दर्ता गरिएका घटना १५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिलाहरूको (प्रतिशत) (५.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
प्रतिफल	महिला, किशोरी तथा बालबालिकाहरूको बेचबिखन (सङ्ख्या) (५.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	३०	५
असर	विवाहित वा वैवाहिक मिलनमा रहेका १५ देखि १९ वर्ष उमेरका महिलाहरू (प्रतिशत) (५.३.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
असर	श्रमशक्तिमा महिला र पुरुषको सहभागिताको अनुपात (५.४.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
असर	महिलाले घरायसी काममा खर्चेको औत समय/घण्टामा (५.४.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	घण्टामा	८०	७०
असर	महिला सीप विकास तालिम संख्या	संख्या		
असर	छात्रामैत्री शौचालय प्रयोगकर्ता छात्रा	प्रतिशत		
असर	महिला सेल संख्या	संख्या		
असर	महिला जागरण र अभिमुखिकरण कार्यक्रम	संख्या		
असर	अनिवार्य बुहारी शिक्षा अन्तर्गत समेटिएका छात्रा	संख्या		
असर	महिला उद्यमी साक्षात्कार कार्यक्रम	संख्या		
असर	लघु उद्यम ब्याज अनुदानबाट लाभान्वित महिला संख्या	संख्या		
असर	सरकारी सेवा प्रवेश निशुल्क तयारी कक्षाबाट लाभान्वित महिला	संख्या		
असर	महिला भेदभाव विरुद्धमा उजुरी फछ्र्यौट संख्या (न्यायिक समिति)	संख्या		
असर	महिला सुरक्षा गृह	संख्या		
असर	महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र	संख्या		
असर	उच्च शिक्षा बालिका बीमा कार्यक्रम	संख्या		
असर	बेचविखन र ओसारपसार विरुद्ध अभिमुखकिरण कार्यक्रम संख्या	संख्या		
असर	जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य शिविर	संख्या		
असर	जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र	संख्या		
असर	जेष्ठ नागरिक आवाज कार्यक्रम	संख्या		
असर	जेष्ठ नागरिक तिर्थाटन	संख्या		
असर	जेष्ठ नागरिक मनोरञ्जन तथा किर्तन मण्डली	संख्या		
असर	जेष्ठ नागरिक (८० वर्ष माथि) सूआहारा कार्यक्रम	संख्या		

नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
असर	अपाङ्गता परिचयपत्र प्राप्त अपाङ्ग	संख्या		
असर	जटिल अपाङ्गता भएका आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गरिएका विद्यार्थी संख्या	संख्या		
असर	व्हिल चेयर प्राप्त अपाङ्ग	प्रतिशत		
असर	अपाङ्ग लक्षित आय आर्जन कार्यक्रम			
असर	जीवन निर्वाह भत्ता प्राप्त गर्ने पूर्ण अपाङ्ग	(प्रतिशत)		
असर	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक संरचना संख्या			
असर	अपाङ्ग नागरिक सरोकार मञ्च	संख्या		
असर	आदिवासी जनजाती विशेष पार्श्वचित्र अध्ययन तथा अनुसन्धान	संख्या		
असर	अल्पसंख्यक अनुदान	संख्या		

नगरकार्यपालिकाको कार्यालय, २०८२

(आ) बालबालिका तथा किशोरकिशोरी

पृष्ठभूमि

बालबालिका तथा किशोरकिशोरीलाई भविष्यका कर्णधारको रुपमा लिईन्छ। किनकि हालको बालबालिकाको समग्र अवस्थाले भोलि राष्ट्र निर्माण तथा समाज निर्माणमा जिम्मेवार हुने मानव संसाधन कस्तो हुनेछ भन्ने निर्धारण गर्दछ। त्यसकारण नेपालको संविधानले बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरी बालअधिकार संरक्षण राज्यको अनिवार्य दायित्व भित्र राखेको छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ तथा दिगो विकास लक्ष्य समेत बालबालिका तथा किशोरकिशोरीमाथि हुने सबै प्रकारका विभेद अन्त्य गर्नेतर्फ लक्षित रहेको छ। बालबालिकाको उचित हेरचाह, शिक्षा, पोषण, स्वास्थ्य जस्ता विषयहरू बाल अधिकार अर्थात् नागरिक दायित्व र जिम्मेवारीका मात्र विषय होइनन्, यी विषय भोलिको समाज र राष्ट्र निर्माणमा गरिने बृहत लगानीसँग गाँसिएका विषयहरू हुन्।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकामा जन्मे देखि १४ बर्ष उमेर समुहका बालबालिकाको संख्या २४ प्रतिशत रहेको छ। यसरी बालबालिकाको संख्या धेरै हुनुले ठूलो रकम यी बालबालिकाको हेरचाह, स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ। बालबालिकाहरूलाई स्वास्थ्य तथा पोषणका हिसाबले समेत पूर्ण सुरक्षित राख्नु नगरपालिकाको दायित्वभित्र पर्दछ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा बालमैत्री कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन हुन नसकेको।
▪ सरकारले बालबालिकाको क्षेत्रमा गरेको लगानी पर्याप्त र प्रभावकारी नभएको।
▪ विपन्नताका कारण धेरै बालबालिकाहरू आधारभूत आवश्यकता र अधिकारबाट बञ्चित हुनु परेको।
▪ बालबालिकालाई उचित शिक्षा, पोषण र स्वास्थ्यको पूर्ण ग्यारेन्टी गर्न नसकिएको।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बालबालिकाको उचित स्याहार र अधिकारको प्रत्याभूति गर्नु चुनौती र जिम्मेवारीको रुपमा रहेको ।
▪ समयमै बालबालिका सवालहरूको सम्बोधन गर्न नसके भोलिको भविष्य अनिश्चित र अन्धकार हुने जोखिम रहेको ।
▪ बेरोजगारीका कारण विदेश पलाईन हुने प्रवृति रहेको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ संविधान प्रदत्त बालबालिकाको मौलिक हक तथा अधिकार संरक्षणको दायित्व स्थानीय सरकार सामु आएको ।
▪ राष्ट्रिय, प्रादेशिक र दिगो विकास लक्ष्यका नीति, कानून, संस्थागत संयन्त्र, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा बालबालिकालाई प्राथमिकतामा राखिएको ।
▪ बालअधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका लागि बाल अधिकार तथा बालमैत्री स्थानीय शासनको अवधारणा आएको ।
▪ नगरपालिकाको जनसंख्याको ठूलो हिस्सा बालबालिका भएकाले उनीहरूको राम्रो हेरचाह गर्दै भविष्यका लागि असल समाज र नागरिक तय गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय सरकारले बाल सरोकारका विषयलाई आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा महत्व दिने गरेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
नैसर्गिक अधिकार पूर्ण बालमैत्री नगरपालिका
लक्ष्य
बालबालिकाको अधिकार अन्तर्गत स्वास्थ्य, पोषण, उचित स्याहार र शिक्षाका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने ।
उद्देश्यहरू
बालबालिकाको मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु ।

उद्देश्य १. बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ बाल अधिकार सम्बन्धी जनचेतना जागरण गर्ने ।	१.१.१ बाल अधिकार र बालबालिकामा गरिने लगानीका सम्बन्धमा अभिभावकहरूलाई सचेत बनाउने कार्यक्रम अभियानका रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२ बालबालिकाहरू स्वयम्लाई बालबालिकाका आवश्यकता र अधिकारका विषयमा सचेत तुल्याउन विद्यालय पाठ्यक्रम बाहेक स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ बालमैत्री स्थानीय शासन (CFLG) कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने हेतुले नगरपालिकाका समग्र बालबालिकाको वस्तुगत अवस्थाबारे अध्ययन गरी बालबालिका स्थितिपत्र तयार पारिनेछ ।

उद्देश्य १. बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.४ बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ अतिविपन्न तथा विशेष संरक्षण आवश्यक असहाय बालबालिका केन्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ नगरपालिकामा वर्षभरी खान लगाउन नपुग्ने अतिविपन्न परिवारका तथा असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयार पारिनेछ ।
	१.२.२ जोखिमयुक्त काम, बालश्रम, बेचविखन तथा ओसारपसारमा परेका बालबालिकाको स्थितिपत्र प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.२.३ जोखिमयुक्त काम, बालश्रम, बालबालिका बेचविखन तथा ओसार पसार विरुद्ध वडास्तरीय नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.४ बाल संरक्षण समितिको क्षमता अभिवृद्धि गरि परिचालन गरिनेछ ।
	१.२.५ जोखिमपूर्ण काम, बालश्रम, बेचविखन र ओसारपसार विरुद्ध सुरक्षा निकाय, नागरिक समाज, बाल अधिकारकर्मी र स्थानीय जनप्रतिनिधी सम्मिलित निगरानी सेल गठन गरिनेछ ।
१.३ बालअधिकार सम्बन्धी नीतिगत सुधार तथा व्यवस्था ।	१.३.१ नगरपालिकालाई सडक बालबालिका र बालश्रममूक्त घोषणा गर्न गृहकार्य गरिनेछ ।
	१.३.२ सबै प्रकारका बाल हिंसा विरुद्ध आवाज उठाउन सञ्चार माध्यम, सामाजिक सचेतना सञ्चालन तथा सरकारी र गैर सरकारी संस्थाको सहयोग लिइनेछ ।
	१.३.३ बालक्लब स्थापना र तीनको प्रभावकारीता वृद्धि गर्न बालबालिकालाई Motivational तथा नेतृत्व विकास तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.४ बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा तथा शोषणका क्रियाकलाप नियन्त्रण गर्न एक बाल हेल्पलाईन सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.५ वडास्तरीय एक बाल उद्यान निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.६ बाल प्रतिभा पहिचान विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.७ उपप्रमुखको सिफारिस वा नगरपालिकाले तोके बमोजिम कार्यपालिकाको सदस्यको अध्यक्षतामा नगरस्तरीय बालअधिकार सञ्जाल समिति गठन गरिनेछ ।
	१.३.८ बाल अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न एक जना बालकल्याण अधिकारी नियुक्त गरिनेछ ।
	१.३.९ स्थानीयस्तरमा बाल मनोविज्ञानको रुपमा काम गर्न चाहने व्यक्तिले तोकिए बमोजिमको योग्यता पुरा गरी स्थानीय बाल अधिकार समितिमा सूचीकृत हुने प्रावधान लागू गरिनेछ ।
	१.३.१० बालवालिका सम्बन्धि ऐन २०७५, को दफा ६३ बमोजिम बालबालिकालाई तत्काल संरक्षण, उद्धार, राहत र पुनस्थापनार्थ एक बालकोष निर्माण गरिनेछ ।

बालबालिकाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	बाल अधिकारसम्बन्धी अभिभावक सचेतना कार्यक्रम	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.१.२	स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम	६०	६०	६०	६०	६०	
		१.१.३	बालबालिकाको वस्तुगत स्थितिपत्र तयारी	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.१.४	बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन	७०	७०	७०	७०	७०	
	१.२	१.२.१	अतिविपन्न, असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयार	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.२.२	बेचविखन र ओसारपसारमा परेका बालबालिकाको स्थितिपत्र प्रकाशन	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.२.३	बेचविखन र ओसारपसार विरुद्ध जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	१००					
		१.२.४	बाल संरक्षण समिति क्षमता विकास कार्यक्रम	५०	६०	७०	८०	९०	
		१.२.५	बेचविखन र ओसारपसार विरुद्ध निगरानी सेल गठन		२००				
	१.३	१.३.१	सडक बालबालिका र बालश्रम मूक्त नगरपालिका घोषणा						
		१.३.२	बालशोषण र बाल हिंसा विरुद्ध जनचेतना अभियान	४०	४०	४०	४०	४०	
		१.३.३	बाल क्लबमा आबद्ध बालबालिकाको नेतृत्व विकास तालिम	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.३.४	बाल हेल्पलाईन सेवा सञ्चालन		८०				
		१.३.५	बाल उद्यान सम्भाव्यता अध्ययन	३००					
		१.३.६	बाल प्रतिभा पहिचान विशेष कार्यक्रम सञ्चालन	१००	२००	३००	४००	५००	
		१.३.७	बालअधिकार समिति गठन	२००					
		१.३.८	बाल कल्याण अधिकारी नियुक्ति						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.९	स्थानीय बालअधिकार समितिमा सूचिकृत हुने प्रावधान						
		१.३.१०	बालकोष निर्माण		५००				

अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ बालमैत्री समाजको निर्माण हुनेछ ।
- ✓ आधारभूत बाल अधिकारको सुनिश्चितता हुनेछ ।
- ✓ अति विपन्न र असहाय बालबालिकाहरू सुरक्षित हुनेछन् ।
- ✓ बालमैत्री स्थानीय शासनको अभ्यास सफल हुनेछ ।

नतिजा सूचक

नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
प्रतिफल	(५ देखि १७ वर्ष) बाल श्रमिकको (संख्या) (८.७.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	४१	१५
प्रतिफल	असहाय बालबालिका (संख्या)	संख्या	५५	३५
प्रतिफल	पुर्नस्थापित बालबालिका संख्या	संख्या		
प्रतिफल	विद्यालय जान नपाएका बालबालिकाको संख्या	संख्या	१०	२
प्रतिफल	बालगृह संख्या	संख्या	१	२
प्रतिफल	बाल सुरक्षा/संरक्षण गृह	संख्या		
प्रतिफल	बाल विवाह संख्या	संख्या	५०	१५
प्रतिफल	बाल उद्यान संख्या	संख्या	५	७
प्रतिफल	पोषण सुनिश्चित गरिएका असहाय अति विपन्न बालबालिका	संख्या	१००	
असर	जोखिमपूर्ण काममा संलग्न बालबालिका (८.७.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
प्रतिफल	बालबालिका केन्द्रित वार्षिक बाल कार्यक्रम	संख्या		

*नोट: *– नगर कार्यपालिकाको कार्यालय*

५.५ युवा तथा खेलकुद

पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२ अनुसार १६ देखि ४० वर्ष उमेर समुहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८, को तथ्याङ्क अनुसार विदुर नगरपालिकाभित्र १५ देखि ५९ वर्षसम्मका सक्रिय युवाको संख्या ६२.१२ प्रतिशत रहेको छ। देशको प्रमुख श्रमशक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ नै यी युवाहरू हुन्। युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठूलो फड्को मारेका छन्। काम गर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको जनसंख्या नै जनसांख्यिक लाभांश हो। हाल नगरपालिका वडागत रुपमा रहेका खुल्ला चौरहरु, विद्यालयहाता भित्र रहेका खेलमैदानहरु का साथै १ सिनेमा हल, १ जिपलाईन र ३ वटा स्वीमिङ पुल संचालनमा रहेका छन्।

विश्वका विकसित देशहरूले खेल पर्यटन मार्फत समृद्धि हासिल गरेको र विश्वस्तरमा पहिचान स्थापित गरेको पाइन्छ। उदाहरणका लागि स्पेन, इटली, इङ्गल्याण्ड, ब्राजिल, फ्रान्स जस्ता राष्ट्रहरू हाल खेल प्रवर्द्धनमार्फत विश्व परिचित मात्र नभई खर्बौं डलरको कारोबार गर्दछन्। छिमेकी राष्ट्र भारत समेत क्रिकेटका लागि प्रसिद्ध मानिन्छ। पूर्वाधार अभाव तथा व्यवसायिकताको अवसर नहुँदा नहुँदै पनि नेपाली खेलाडीहरू खेलकुदमा आवद्ध छन् किनकि खेलकुद विकास आर्थिक समृद्धिसँग पनि जोडिएको छ। यस नगरपालिकाले पनि आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा खेलकुद विकासलाई महत्व दिएको छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा भएका खेल मैदान, पार्क तथा पिकनिक स्थल व्यवस्थित एवं पूर्वाधारयुक्त हुन नसक्नु।
▪ नगरपालिकामा खेलकुदको विकास गर्न स्थानीय स्तरमा खेलकुद प्रशिक्षकको अभाव हुनु।
▪ सीमित बजेटका कारण नगरपालिकाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनमा यथोचित लगानी गर्न नसक्नु।
▪ व्यवस्थित खेलकुद पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो आकारको बजेट व्यवस्थापनको चुनौती रहेको।
▪ भौगौलिक अवस्थिति सहज हुँदाहुँदै पनि एकीकृत खेलकुद जागरण अभावका कारण खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्न चाहेजति सहज र चुस्त रूपमा विकास गर्न कठिन रहेको।
▪ खेलकुदलाई व्यवसायीकरण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा खेलाडीहरू समावेश गराउन कठिन रहेको।
▪ ऐतिहासिक, पर्यटकीय तथा धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरूमा पार्क, वनभोज स्थल आदिको विकास गर्न कठिन।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाको प्राय वडाहरूमा सार्वजनिक खेल मैदानहरू, सामुदायिक भवन तथा भेटघाट केन्द्रहरू रहेका।
▪ नगरपालिकाका सबै विद्यालय तथा वडाहरूमा आवश्यक खुलाचौर तथा खेलमैदान रहेका।
▪ विभिन्न स्थानीय तथा राष्ट्रिय खेलहरू मार्फत स्थानीय प्रतिभाहरू जगेर्ना गर्न सकिने।
▪ खेल पूर्वाधारको विकास मार्फत विभिन्न खेल प्रतियोगिताहरू आयोजना गरी खेलकुद पर्यटनको विकास गर्न सकिने।
▪ खेलाडीहरुलाई प्रशिक्षण तथा प्रतियोगितात्मक कार्यक्रमहरु थप गर्न सकिने।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले पालिका भित्रका खेलमैदानहरुको स्तरोन्नति गर्दै जाने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले वडा न. ५ माझिटारमा रहेको नगरस्तरीय क्रिकेट रंगशाला निर्माण गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले त्रिशुली नदिमा राफ्टिङ संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
शारीरिक र मानसिक रुपमा स्वस्थ नागरिक निर्माण
लक्ष्य
शारीरिक स्वास्थ्य र मानसिक सन्तुलनका लागि आधारभुत खेलकुद र मनोरञ्जनका पूर्वाधार विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुसी र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य १ : खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुसि र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ खेलकुद पूर्वाधारको प्रबन्ध गर्ने ।	१.१.१ विद्यालयहरूको स्तर अनुसार खेल मैदानको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.२ विद्यालयहरूमा न्यूनतम खेल सामाग्रीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.३ Swimming Pool सहितको खेल मैदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.४ वडास्तरीय खेलकुद विकास समितिलाई सक्रियताका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.१.५ समृद्धिका लागि स्वास्थ्य, स्वास्थ्यका लागि खेलकुद भन्ने मर्मलाई आत्मसात गराउन युवा क्लबहरुलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.१.६ नगरस्तरीय रंगशाला निर्माण गर्न नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्सँग समन्वय र पहल गरिनेछ ।
	१.१.७ खेलकुद विकासका लागि खेलकुद परिषद्को आवश्यक अध्ययन अगाडी बढाइनेछ ।
	१.१.८ विद्यालयमा खेलमैत्री वातावरण निर्माणमा जोड दिइनेछ ।
	१.१.९ सामुदायिक विद्यालय मध्ये निश्चित क्षेत्रफल बढी जग्गा भएका ५ वटा विद्यालयमा खेलकुदका पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१० नगरपालिकास्तरीय एक क्रिकेट रगंशाला निर्माण गरिनेछ ।
१.२ खेलाडी पहिचान तथा प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ नगरपालिकास्तरीय सम्पूर्ण खेलाडीहरूको विवरण तयार पारिनेछ ।
	१.२.२ खेल अनुसार खेलाडी समूह छुट्याई वडास्तरीय खेलकुद समितिमार्फत प्रशिक्षण/तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.३ राष्ट्रिय खेलमा भाग लिने खेलाडीहरूलाई विशेष तयारी प्रशिक्षण सञ्चालन गर्न कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य १ : खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुसि र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.३ खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ स्थानीय तह र प्रदेशस्तरमा आयोजना हुने खेलहरूमा सहभागि हुन खेलाडी प्रशिक्षण सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.२ उमेर समूहको आधारमा अन्तर विद्यालय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ नगरस्तरीय वार्षिक खेलकुद क्यालेण्डरको व्यवस्था तथा खेल प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.४ कुनै पनि खेलकुदसँग सम्बन्धित संघ संस्थाले नगरपालिकाभित्र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय खेलकुद आयोजना गर्न चाहेमा साझेदारीमा खेल सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.३.५ एक वडा एक खुल्ला व्यायामशाला निर्माण गरिनेछ ।
१.४ स्थानीय स्तरमा गर्न सकिने मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापको अध्ययन गरी व्यवस्थित गर्ने ।	१.४.१ स्थानीय जातजाति, धर्म, सम्प्रदायहरूमा प्रचलित कला, कौशल, गायन, नृत्य आदिको पूर्ण विवरण तयार गरी तिनीहरूको जगेर्ना र सान्दर्भिकताबारे अध्ययन गरिनेछ ।
	१.४.२ ठूलो संख्याका मानिसहरूलाई सामूहिक रुपमा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने प्रकारका स्थानीय जात्रा, मेला, हाट, नाटक, गीत, वाद्यवादन, नृत्य, जादु, कला, कौशल, आदिलाई संस्थागत गर्न सम्भावना अध्ययन तथा कला केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.४.३ वनभोज स्थलहरूलाई व्यवस्थित गर्न वडास्तरीय रुपमा रहेका पार्क तथा मनोरञ्जन स्थलहरूको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.४.४ एक वडा एक पार्क अभियान सञ्चालन गरी प्रत्येक वडामा सघन वस्तीलाई पायक पर्ने स्थानमा मनोरञ्जन पार्क तथा चिल्ड्रेन पार्क स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.५ नगरस्तरीय खेलकुद महोत्सव सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.६ पालिकास्तरीय मेयर कप, उपमेयरकप खेलकुद कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

युवा तथा खेलकुदको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	विद्यालयस्तरीय खेल मैदानको व्यवस्था	१५००	५००	५००	५००		
		१.१.२	विद्यालय खेल सामाग्रीको व्यवस्था	५००	५००	५००	५००		
		१.१.३	वडास्तरीय खेल मैदान निर्माण	६००	६००	६००	६००	६००	
		१.१.४	वडास्तरीय खेलकुद विकास समितिलाई प्रोत्साहन		५०				
		१.१.५	"समृद्धिका लागि स्वास्थ्य, स्वास्थ्यका लागि खेलकुद" कार्यक्रम सञ्चालन	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.१.६	रंगशाला निर्माण कार्यका लागि पहल						
		१.१.७	खेलकुद विकासका लागि सम्भाव्यता अध्ययन						
		१.१.८	विद्यालयमा खेलमैत्री वातावरण निर्माण						
		१.१.९	सामुदायिक विद्यालयमा खेलकुदका पूर्वाधार निर्माण				१०००		
		१.१.१०	क्रिकेट रगंशाला निर्माण						
	१.२	१.२.१	खेलाडीहरुको विवरण संकलन	३०					
		१.२.२	वडास्तरीय खेलाडी प्रशिक्षण तालिम	४०	४०	४०	४०	४०	
		१.२.३	खेलाडी प्रशिक्षण कोषको व्यवस्था (राष्ट्रिय प्रतियोगितामा सहभागी हुन)	५०	५०	५०	५०	५०	
	१.३	१.३.१	खेलाडी प्रशिक्षण सञ्चालन (प्रादेशिक र स्थानीय तह)	८०	८०	८०	८०	८०	
		१.३.२	अन्तरविद्यालय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन	३००	३००	३००	३००	३००	
		१.३.३	वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता	१००	२००	३००	४००	५००	
		१.३.४	खेलकुद सम्बन्धित संघसंस्थाको साझेदारीमा नगरपालिकाभित्र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय खेलकुद आयोजना सञ्चालन			१५००	१५००	१५००	
		१.३.५	एक वडा एक खुल्ला व्यायामशाला निमार्ण						
	१.४	१.४.१	स्थानीय कला तथा सँस्कृतिको जर्गेना तथा सान्दर्भिकता अध्ययन						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.४.२	परम्परागत मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलाप संस्थागत गर्न सम्भाव्यता अध्ययन						
		१.४.३	वनभोजस्थल व्यवस्थापन गर्न वडास्तरीय पार्कहरुको स्तरोन्नति		२५०				
		१.४.४	एक वडा एक मनोरञ्जन पार्कको सम्भाव्यता अध्ययन			२५०			
		१.४.५	खेलकुद, महोत्सव सञ्चालन						
		१.४.६	मेयरकप, उपमेयरकप खेलकुद कार्यक्रम सञ्चालन						

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ न्यूनतम खेलकुद पूर्वाधारको विकास हुनेछ ।
- ✓ खेलाडीहरू पहिचान भई क्षमता विकास भएको हुनेछ ।
- ✓ स्थानीयस्तरमा प्रचलनमा रहेका मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरू संस्थागत हुनेछन् ।

नतिजा सूचक

नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
युवा तथा खेलकुद				
प्रतिफल	व्यायामशालाको संख्या	संख्या	१*	५
प्रतिफल	सुविधा सम्पन्न खेलकुद रंगशालाको संख्या	संख्या	०*	१
प्रतिफल	खेल मैदानको संख्या	संख्या		
प्रतिफल	थिएटर वा सिनेमा घरको संख्या	संख्या	१*	२
प्रतिफल	बाल उद्यानको संख्या	संख्या	५	७
प्रतिफल	पार्क तथा हरित उद्यानको संख्या	संख्या		
प्रतिफल	व्यवस्थित पिकनिक स्थलको संख्या	संख्या		

नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
प्रतिफल	व्यवस्थित पौडी पोखरीको संख्या	संख्या		
प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक मिलन केन्द्रको संख्या	संख्या		
प्रतिफल	साँस्कृतिक तथा कला केन्द्रको संख्या	संख्या		

*नोट: * – नगर कार्यपालिकाको कार्यालय*

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

५.७ शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

हरेक क्षेत्र तथा समुदायको आ-आफ्नो धर्म र सँस्कृति अनुसार शवदाहस्थल र समाधिस्थल व्यवस्थापन एक महत्वपूर्ण र संवेदनशील विषय र आवश्यकता पनि हो । भावनात्मक अर्थसमेत बोकेको यो विषयलाई कुनै पनि योजनाले समयमै सम्बोधन गर्नुपर्दछ। परम्परागत रूपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र समाधीस्थललाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनुपर्दछ। अन्यथा अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले गाउँपालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा साँस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौती थपिन्छ। परम्परागत रुपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र समाधीस्थललाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउँदै लैजानुपर्दछ। नगरपालिकाभित्र जाती तथा धर्म अनुसारका शवदहनस्थल तथा समाधीस्थलहरु रहेका छन् ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिका क्षेत्रभित्र व्यवस्थित तवरले शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलहरूको व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले नगरपालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा साँस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौती थपिएको ।
▪ शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापनका लागि सर्वस्वीकृति स्थलहरू किटान गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ अन्तिम संस्कारका लागि सडक, विद्युत, बाटोघाटो, सञ्चार लगायतका पूर्वाधार विकास गर्न ठूलो आकारको बजेट आवश्यक हुने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा रहेका विभिन्न समुदायका आ-आफ्ना धर्म सँस्कृति अनुरूपका शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापनप्रति नगरपालिका सवंदेनशील भएको ।
▪ नगरपालिकाले एकीकृत रूपमा भएका शवदाहस्थल एवमं समाधीस्थललाई व्यवस्थित गर्ने तथा नभएका स्थानहरूमा उपयुक्त स्थलहरू पहिचान गरी व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रम ल्याउन सकिने ।
▪ शवदाहस्थल, समाधीस्थल तथा किरियापुत्री भवनका लागि आवश्यक सडक, विद्युत, सञ्चार लगायतका पूर्वाधारहरूको नगरपालिकाले विकास गर्न सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलको उचित व्यवस्थापन
लक्ष्य
भविष्यमा शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापनको समस्यालाई पूर्णत सम्बोधन गर्ने र उचित प्रबन्ध गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलको उचित व्यवस्थापन गर्नु ।

उद्देश्य १. शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलको उचित व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सम्पूर्ण वडालाई समेटेर व्यवस्थित शवदाहस्थल र समाधीस्थलको पूर्वाधार तयार गर्ने ।	१.१.१ परम्परागत हिसाबले चलि आएका शवदाहस्थल र समाधीस्थलको व्यवस्थित नक्साङ्कन गरिनेछ ।
	१.१.२ शवदाहस्थल, शवदहन गर्न जाने व्यक्तिहरुको लागि प्रतिक्षालय तथा किरियापुत्री घर निर्माण र चिहान क्षेत्र तारबारको कार्य क्रमश अगाडि बढाइनेछ ।
	१.१.३ अतिविपन्न नागरिकहरूलाई किरिया खर्च प्रदान गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.१.४ माहामारीका बेला हुने मृत्यु र शव व्यवस्थापना योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.५ प्रत्येक वडालाई समेट्ने गरी आवश्यकताका आधारमा शववाहन सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।

शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलहरूको नक्साङ्कन तथा पूर्वाधार निर्माण		१००				
		१.१.२	शवदाहस्थल तथा किरियापुत्रिघर निर्माण तथा चिहान क्षेत्र तारबार				१००००		
		१.१.३	किरिया खर्च व्यवस्थापन कार्यलाई निरन्तरता			३००	६००	९००	
		१.१.४	माहामारी शव व्यवस्थापन योजना निर्माण		५०				
		१.१.५	शव वाहन खरिद		१०००			१५००	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ नगरपालिकामा शवदाहस्थल तथा समाधीस्थलको उचित प्रबन्ध भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**शवदाहस्थल तथा समाधीस्थल व्यवस्थापन**				
	प्रतिफल	व्यवस्थित शवदाह स्थल/समाधीस्थलको संख्या	संख्या	०*	१
	प्रतिफल	शववाहनको संख्या	संख्या		

*नोटः * – नगर कार्यपालिकाको कार्यालय,*

५.८ गरिबी निवारण

पृष्ठभूमि

वि.स. २०१३ साल देखि हालसम्म विकास योजनाहरूमा सबैभन्दा बढी देखापर्ने पेचिलो मुद्दाको रुपमा गरिबी निवारण रहेको छ। जति विकासका योजनाहरू निर्माण भएता पनि गरिबी निवारण गर्न सकिएको अवस्था छैन। दिगो विकास लक्ष्यको पहिलो लक्ष्य नै सन् २०३० सम्म सबै प्रकारको गरिबीको अन्त्य गर्ने भन्ने छ भने राष्ट्रिय लक्ष्य शुन्यमा झार्न नसकिए पनि कुल जनसंख्याको ५ प्रतिशतमा सीमित गर्ने रहेको छ। नेपाल सरकारले गरिबी निवारण गर्न लिएको लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरुप नगरपालिकाले बेरोजगार तथा युवाहरुको वास्तविक बस्तुस्थिति अद्यावधिक गरी कार्ययोजना बनाएर बेरोजगार तथा युवाहरुलाई रोजगारमुलक कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वास्तविक गरीबको पहिचान हुन नसकेको।
▪ सरकारको मूल कार्यक्रमहरूमा गरीब परिवारको वास्तविक पहुँच पुग्न नसकेको।
▪ कृषि उद्योग, पर्यटन र अन्य व्यवसाय प्राय निर्वाहमुखी हुने गरेको।
▪ शिक्षा र जनचेतनामा कमी रहेकोले गरिबी घटाउन कठिन र चुनौतीपूर्ण रहेको।
▪ युवाहरू अवसर नपाएर विदेश पलाईन हुनु परेको।
▪ विगतका गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू वास्तविक रुपमा प्रभावकारी हुन नसकेको।
▪ श्रमको सम्मान गर्ने सँस्कृतिको विकास हुन नसकेको।
▪ रोजगारमूलक शिक्षाको उचित प्रबन्ध हुन नसकेको।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ गरिबी निवारणका कार्यक्रम तथा योजना तर्जुमा गर्ने अधिकार स्थानीय तहको सरकारलाई प्राप्त भएकाले बास्तविक गरीब पहिचान गरी त्यसको निराकरण गर्न सहज हुने।
▪ बेरोजगारहरुलाई रोजगार दिनको लागि प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम तथा लघु उद्यम विकास कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेका।
▪ खेतीयोग्य उर्वर जमिन पर्याप्त भएको, पर्यटन तथा उद्योगहरूको सम्भावना रहेकाले गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने अवसरहरू रहेको।
▪ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको सीपलाई गरिबी निवारणमा सदुपयोग गर्न सकिने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
ज्ञान, सिप र उद्यमशिलताको विकास गरी शुन्यमा झार्ने गरिबी
लक्ष्य
आगामी पाँच वर्षमा हालको गरिबीलाई पचास प्रतिशत कम गर्ने।

उद्देश्यहरू

✓ निरपेक्ष र बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्नु ।

उद्देश्य १ : निरपेक्ष र बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ गरिबी सम्बन्धी सूचना र तथ्याङ्क चुस्त दुरुस्त राख्ने ।	१.१.१ नगरपालिकाभरी गरिबीको परिभाषा भित्र पर्ने परिवार वा व्यक्तिको वास्तविक सूचना संकलन र अद्यावधिक गरिनेछ ।
	१.१.२ बेरोजगारको तथ्याङ्क संकलन र अद्यावधिक गरिनेछ ।
	१.१.३ गरिबीका प्रमुख कारण र गरिबीको सघनता भएका क्षेत्रहरूको पहिचान गरिनेछ ।
	१.१.४ बहुआयामिक गरिबीको सूचकाङ्कमा परेका जनसंख्याको तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ ।
	१.१.५ राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनि रहेको सबै महिला तथा ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ ।
१.२ सामाजिक सूरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ निरपेक्ष गरिबीमा रहेको जनसंख्या लक्षित पोषण तथा खाद्य सूरक्षा सुनिश्चितताका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२ नगरपालिकाको अनुदानमा लक्षित गरीब घरपरिवारको स्वास्थ्य बिमा लगायत सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.३ विपन्न तथा सिमान्तकृत वर्गका लागि गरिब आवास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.४ नगरपालिकाभर रहेका अशक्त, असहाय, फकिर तथा राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनी रहेका सम्पूर्ण घरपरिवार तथा सडक मानवहरूको तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ ।
	१.२.५ अशक्त, असहाय तथा बेसहाराहरूलाई आश्रय स्थल तथा पोषणको प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.२.६ बाढी, पहिरो, महामारी, प्रकोप लगायत विविध कारणबाट कुनै परिवारको आयआर्जन गर्ने मुख्य व्यक्तिको मृत्यु भएको र परिवारका अन्य सदस्यहरूको आयआर्जन गर्ने क्षमता नभएमा निजको परिवारलाई मासिक रुपमा निर्वाहको लागि अनुदान दिइनेछ ।
	१.२.७ भूमिहिन तथा सुकुम्बासीहरुलाई मापदण्डका आधारमा जग्गा उपलब्ध गराइनेछ ।
	१.२.८ **"कोहि भोको पर्दैन, भोकले कोहि मर्दैन"** भन्ने प्रतिबद्धताका साथ नगरपालिका क्षेत्रलाई खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनाइनेछ ।

उद्देश्य १ : निरपेक्ष र बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनताको गरिबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.३ विपन्न लक्षित सीपमूलक तथा रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ रोजगार केन्द्रलाई सक्रिय बनाई नगरपालिकामा निरन्तर सिर्जना हुन सक्ने रोजगारका क्षेत्रका बारे सम्भाव्यता अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिनेछ ।
	१.३.२ कृषि क्षेत्रको विकासमार्फत रोजगारी सिर्जना गर्न दक्ष कृषि श्रमिक स्रोत केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.३ कृषि श्रमिकहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.४ बेरोजगार युवाहरूको लगत संकलन गरी उनीहरूको रुची र क्षमता पहिचान गरी सोही अनुसार तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	१.३.५ रोजगार केन्द्रको अगुवाइमा Job bank को स्थापना गर्न नियमित अध्ययन र अनुसन्धान गरिनेछ ।
	१.३.६ रोजगारी सम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी प्राप्त हुने सूचना प्रविधि संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.७ विपन्न लक्षित करार खेती प्रणाली विकास गर्ने भूमि बैङ्क स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.८ अति विपन्न परिवारका सदस्यहरूलाई घरेलु तथा कुटिर उद्योग सञ्चालन गर्न शुन्य प्रतिशत ब्याजमा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गर्न विपन्न लक्षित अनुदान कोषको निर्माण गरिनेछ ।

गरिबी निवारणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	गरिब परिवार पहिचान सूचना संकलन	५०					
		१.१.२	बेरोजगारहरूको सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन	५०					
		१.१.३	गरिबीका प्रमुख कारण र गरिबीको सघनता क्षेत्र पहिचान		५००				
		१.१.४	बहुआयामिक गरिबीको सूचकाङ्कमा परेका जनसंख्याको तथ्याङ्क संकलन						
		१.१.५	राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनि रहेका महिला तथा बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन						
	१.२	१.२.१	गरिब लक्षित पोषण तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम	८०	८५	९०	९५	९५	
		१.२.२	विपन्न परिवार स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम तथा सामाजिक सुरक्षा अनुदान		१००	१५०	२००	२५०	
		१.२.३	विपन्न नागरिक आवास कार्यक्रम सञ्चालन		१०००	१२००	१३००	१५००	
		१.२.४	राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनी रहेका घरपरिवार तथा सडक मानवको तथ्याङ्क संकलन	५०					
		१.२.५	अशक्त, असहाय तथा बेसहारालाई आश्रय स्थलको व्यवस्था			५००	१०००		
		१.२.६	निर्वाहमुखी अनुदान कार्यक्रम	४०	४५	५०	५०	५०	
		१.२.७	भूमिहिन तथा सुकुम्बासीहरुलाई जग्गाको व्यवस्था		१४००				
		१.२.८	"कोहि भोको पर्दैन, भोकले कोहि मर्दैन" कार्यक्रम	५४०	५४५	५५०	५५०	५५०	
	१.३	१.३.१	रोजगार केन्द्रद्वारा रोजगारीका क्षेत्रबारे सम्भाव्यता अध्ययन		४००				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.२	दक्ष कृषि श्रमिक स्रोत केन्द्र स्थापना				५००		
		१.३.३	कृषि श्रमिक सिपमूलक तालिम	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.३.४	बेरोजगार युवाहरुको रुची अनुसार तालिम सञ्चालन	८०	८०	८०	८०	८०	
		१.३.५	Job Bank स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		१००				
		१.३.६	Job InfO{rmation Software निर्माण			५००			
		१.३.७	विपन्न लक्षित विषेश भूमि बैङ्क स्थापना				७००		
		१.३.८	अति विपन्न परीवार लक्षित उद्यमी अनुदान	१००	१५०	२००	२५०	३००	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ आफ्नो आम्दानीले बाह्र महिना खान नपुग्ने परिवार संख्या हालकोबाट ५० प्रतिशत कम हुनेछ ।
- ✓ रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुनेछन् ।
- ✓ गरिब घरपरिवारको जीवनस्तर सुधार हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**गरिबी निवारण**				
	प्रभाव	राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनि रहेको परिवार (१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	बहुआयामिक गरिबीको दर (१.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनी रहेको ५ वर्ष मूनिका बालबालिका (१.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	बेरोजगारी दर **(८.५.२) (प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	गरिब लक्षित कार्यक्रमबाट प्रत्यक्ष लाभ लिने घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	भूमिहिन तर करार खेतीबाट लाभान्वित घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	सामाजिक सुरक्षण प्रणालीमा समेटिएको जनसंख्या (१.३.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आयमूलक सिप विकास तालिमद्वारा लाभान्वित घरपरिवार	संख्या		
	असर	अशक्त, असहाय, बेसहारा आश्रयस्थलमा समेटिने	संख्या		
	प्रतिफल	स्वास्थ्य बिमाबाट सूरक्षित गरिएका विपन्न परिवार	संख्या		
	प्रतिफल	गरिबीको रेखामुनि रहेका महिला (१.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	गरिबीको रेखामुनि रहेका ५ वर्ष मुनिका बालबालिका (१.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	कूल बजेटमा सामाजिक सुरक्षा खर्च (१.३.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आफ्नै नाममा अचल सम्पत्ति भएका महिला (१.४.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	कूल बजेटमा गरिबी निवारणका लागि प्रत्यक्ष रुपमा छुट्याइएको बजेट (१.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास

६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

पृष्ठभूमि

मानव जीवनको आधारभूत आवश्यकताहरू मध्ये आवास पनि एक हो र नेपालको संविधानले सुरक्षित तथा वातावरण मैत्री आवासको हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ। नगरपालिकाका अधिकांश घरहरू अर्धपक्की तथा पक्की अवस्थाका छन् । यहाँका न्यून घरहरुमात्र कच्ची अवस्थामा रहनुले यस नगरपालिकाका घरहरू भूकम्पीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले जोखिमयुक्त अवस्थामा भने छैनन्। नगरपालिकाको पार्श्वचित्रमा प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार यहाँको भू भाग अर्ध शहरी प्रकृतिको रहेको छ , जसमा वडा न. १,२, ३, ५, ६, ८ र ९ गरी कुल ७ वटा वडाहरु पर्दछन्। पूर्ण रुपमा शहरी अर्थात घना नगरीय वस्ती को रुपमा केवल दुई वटा वडाहरु वडा न ४ र वडा १२ लाई मात्र सूचिकृत गरिएको छ। बाँकी रहेका ४ वटा वडाहरु भन अझै पनि कम घनत्व भएको ग्रामिण क्षेत्र अन्तरगत पर्दछन् ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई एकीकृत गर्न तथा आवास क्षेत्रमा वृद्धाश्रम, धर्मशाला, सामुदायिक भवन आदि निर्माण गर्न प्रशस्त मात्रामा बजेटको आवश्यकता पर्ने ।
▪ मौलिक सँस्कृति र वास्तुकलाको लोप हुँदै जाने अवस्था रहेको ।
▪ भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा आउन नसकेको ।
▪ सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका निम्ति आवास निर्माण सम्बन्धी ठोस नीति आवश्यक रहेको ।
▪ भवन तथा सुरक्षित आवास निर्माणका लागि स्थानीयस्तरमा प्राविधिक र दक्ष जनशक्तिको अभाव भएको ।
▪ नदि कटान, भूक्षय, बर्षातमा निर्मित संरचना पानीको कारण डुब्ने तथा डुबान हुने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ प्रत्येक वडामा रहेका खुला क्षेत्रलाई सम्भाव्यता अध्ययन गरी एकीकृत बस्ती विकास गर्न सजिलो रहेको ।
▪ स्थानीयस्तरमा आवास निर्माण सामग्रीहरू जस्तै- गिट्टी, बालुवा आदिको उपलब्धता भएको र यथेष्ट मात्रामा सडक सञ्जालको विस्तारका कारण ढुवानीमा समस्या नरहेको हुँदा स्थानीय स्रोतसाधनको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने ।
▪ व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
▪ भूकम्प प्रतिरोधी वातावरण मैत्री सुविधासम्पन्न तथा सुरक्षित भवन निर्माणमा जनचासो बढ्दै गएको ।
▪ स्थानीय रोजगारी सिर्जना गरी श्रम तथा रोजगारीमा वृद्धि गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले पूर्वाधारका आयोजना निर्माण गर्दा दिगो वातावरण मैत्री, महिला मैत्री, बालमैत्री, किशोरीमैत्री तथा अपाङ्गता मैत्री बनाउन प्रचलित नियम, कानून तथा मापदण्ड बमोजिम गराउने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले विपन्न नागरिक आवास योजनालाई थप प्रभावकारी बनाउदै लैजाने नीति अगाडी सारेको ।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले आधुनिक शहर निर्माणका लागि सुविधा सम्पन्न र व्यवस्थित वसोवासलाई प्रमुख आधार मानी त्यसको आवश्यकता र महत्व लाई हृदयङगम गर्दै आगामी आ ब बाट नगर क्षेत्र भित्र कम्तीमा एक स्थानमा Land pooling को कार्य सहित नमूना वस्तीको निर्माणको लागि पहल गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
सबैलाई पूर्ण सुरक्षित तथा आधारभूत सुविधासम्पन्न आवासको प्रत्याभूति
लक्ष्य
सुरक्षित र न्यूनतम सुविधायुक्त आवास तथा बस्ती विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ न्युनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्नु । ✓ सुरक्षित आवास तथा भवनहरु निर्माण गर्नु ।

उद्देश्य १: न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरूलाई एकीकृत बस्तीको निर्माण गरी स्थानान्तरण गर्दै लैजाने ।	१.१.१. विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरू पहिचान तथा नक्साङ्कन गरिनेछ ।
	१.१.२. एकीकृत आवास निर्माणका लागि वडास्तरमा उपयुक्त स्थानहरू पहिचान गरी आवास क्षेत्र विकास गरिनेछ ।
	१.१.३. छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा परेका घरपरिवारका लागि सुरक्षित, व्यवस्थित, आधारभूत सुविधायुक्त तथा वातावरण मैत्री एकीकृत बस्ती निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.४. सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका लागि आवास निर्माण सम्बन्धी ठोस नीति बनाइनेछ ।
	१.१.५. विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।
	१.१.६.समग्र एकिकृत शहरी विकास गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.७ अव्यविस्थत बसोबास कार्यलाई नियन्त्रण गर्न भू-उपयोग नीति तथा मापदण्ड तयार गरि कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
१.२. घना बस्ती रहेको स्थानमा बस्ती व्यवस्थित गर्ने ।	१.२.१. नगरपालिकाको भू-उपयोग नीति अनुरुप बस्ती विकास तथा योजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.२. हाल घनाबस्ती रहेका स्थानमा भौतिक पूर्वाधार विकास गरी बस्ती वरपर थप आवास विस्तार कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.३. अनाधिकृत रुपले बसोबास गरिरहेका घरपरिवार पहिचान गरी सो स्थानबाट हटाउने कार्यलाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.४ सघन बस्ती क्षेत्रमा निर्माण भएका र नक्सापास विपरित संरचनाहरुलाई हटाइनेछ ।
	१.२.५ ढल निकासको समग्र एकिकृत गुरुयोजना तयार पारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य १: न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.६ Greeen House Building Concept कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुउपयोगी तथा बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गर्ने ।	२.१.१. सरकारी भवनहरू निर्माण गर्दा सकेसम्म एकै स्थानमा र एकरुपता ल्याउन एकै किसिमका भवनहरूको डिजाइन र निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ ।
	२.१.२. सरकारी तथा सार्वजनिक भवनहरू अपाङ्ग मैत्री, बालमैत्री तथा महिला मैत्री बनाइनेछ ।
	२.१.३ दलित एवम् सीमान्तकृत अति विपन्न समुदायका लागि आवास निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.४ बहुउद्देश्यिय तथा बहुउपयोगी भवन निर्माण डिजाइन, निर्माणमा अनिवार्य पार्किङ, खुल्ला हरितक्षेत्र अनिवार्य लाग गर्ने ।
२.२ आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग गर्ने ।	२.२.१. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीयस्तरमा उपलब्धता भएका निर्माण सामग्रीको उच्चतम प्रयोग गरिनेछ ।
	२.२.२. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग हुने प्रविधि विकास गर्न विज्ञहरूको सहयोग लिई निर्माण मजदुरहरूका लागि नियमित तालिम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.३ स्थानिय मौलिकताको जर्गेना गर्ने, वास्तुकला तथा सौन्दर्य कायम हुने संरचना निर्माण गर्दा नगरपालिकाले प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
	२.२.४. समयानुकुल भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
	२.२.५. सडकमा एउटै रंग भएका भवन तथा एक सडक, एक विद्युत स्वीच जडान विधि कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	२.२.६ **विदुर नगर लाई खरको छानामुक्त नगर** बनाउने नीतिलाई अवलम्बन गरिनेछ ।
	२.२.७ ज्येष्ठ नागरिक सेल्टर भवन निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.८ एक वडा एक ज्येष्ठ नागरिक विश्रामस्थल निर्माण गरिनेछ ।

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान गरी नक्सांकन		५००				
		१.१.२.	एकीकृत आवास निर्माणका लागि वडास्तरमा सम्भावित स्थान पहिचान		१५०		३००		
		१.१.३.	स्थानीय तह, निजी क्षेत्र तथा लक्षित वर्गको सहकार्यमा एकीकृत बस्ती निर्माण		१५००	१५००	१५००	१५००	
		१.१.४.	आर्थिक रूपले पिछडिएका वर्गको लागि जनता आवास कार्यक्रम		१५००	१५००	१५००	१५००	
		१.१.५.	भवन निर्माण सहिंता कार्यान्वयन गर्न जोखिम क्षेत्र पहिचान						
		१.१.६	एकिकृत शहरी विकास गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयन			७००			
		१.१.७	अव्यविस्थत बसोबास कार्यलाई नियन्त्रण गर्न भू-उपयोग नीति तथा मापदण्ड तयार गरि कार्यान्वयन				४००		
	१.२.	१.२.१.	बस्ती विकास कार्यक्रम सम्भाव्यता अध्ययन						
		१.२.२.	हालसम्म एउटै पक्की भवन नभएका विद्यालयलाई निमार्णमा प्राथमिकता						
		१.२.२.	अधुरो रहेका सामुदायिक भवनहरुलाई प्राथमिकताका आधारमा निर्माण	२००	१००	१००			
		१.२.३.	अनुगमन संयन्त्र निर्माण/मापदण्ड निर्माण						
		१.२.४	सघन वस्ती क्षेत्रमा निर्माण भएका नक्सापास विपरित संरचनाहरुको व्यवस्थापन						
		१.२.५	ढल निकास एकिकृत गुरुयोजना तयार						
		१.२.६	Green House Building Concept कार्यक्रम						
	२.१.	२.१.१.	सामूहिक सार्वजनिक तथा सरकारी भवन निर्माण						
		२.१.२.	बाल मैत्री, अपाङ्ग मैत्री तथा महिला मैत्री भवन निर्माण						
		२.१.३	दलित एवम् सीमान्तकृत अति विपन्न समुदायका लागि आवास निर्माण						
		२.१.४	बहुउद्देश्यिय तथा बहुउपयोगी भवन निर्माण मापदण्ड निर्माण						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
	२.२.	२.२.१	भवन निर्माणमा स्थानीय निर्माण सामग्रीको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन		१५०	१५०	१५०	१५०	
		२.२.२	सुरक्षित आवास निर्माणका लागि क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी तालिम		१००	१००	१००	१००	
		२.२.३	स्थानिय मौलिकताको जर्गेनाको लागि नीति निर्माण			२५०			
		२.२.४.	समयानुकुल भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण नीति अवलम्बन						
		२.२.५.	सडकमा एउटै रंग भएका भवन तथा एक सडक, एक विद्युत स्वीच जडान विधि कार्यान्यन						
		२.२.६	**विदुर नगरलाई खरको छानामुक्त नगरपालिका** बनाउने नीति अबलम्बन						
		२.२.७	ज्येष्ठ नागरिक सेल्टर भवन निर्माण						
		२.२.८	एक वडा एक ज्येष्ठ नागरिक विश्रामस्थल निर्माण						

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ न्यूनतम सुविधायुक्त एकीकृत बस्तीहरूको विकास भएको हुने ।
- ✓ भवन आचार संहिता निर्माण भई कार्यान्वयन भएको हुने ।
- ✓ विपन्न वर्गको लागि आवास योजना कार्यान्वयनमा आएको हुने ।
- ✓ नगरपालिकाका भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त सम्पूर्ण घर तथा सार्वजनिक भवनहरूको पुनर्निर्माण भएको हुने ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**भवन, आवास तथा वस्ती विकास**				
	असर	झुपडी तथा अवैध जमिनमा बसोबास गर्ने परिवार (११.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	खर/पराल/पातले छाएको घरमा बस्ने परिवार (११.१.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	बाढी, डुबान तथा भूकम्पबाट सुरक्षित र सुबिधायुक्त घरमा बस्ने परिवार (११.१.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	पाँच जना र सो भन्दा बढी व्यक्तिहरु एउटै छानोमुनी बसोबास गर्ने परिवार (११.३.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	भूमिहीन तथा सुकुम्बासीको संख्या	प्रतिशत		
	असर	एकीकृत आवासमा छुट्टाछुट्टै घरमा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत		
	असर	बहुतले आवास (अपार्टमेन्ट) मा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

६.२ सडक, पुल तथा यातायात

पृष्ठभूमि

सडक तथा यातायातलाई पूर्वाधार विकासको महत्वपूर्ण सूचक मानिन्छ। नगरपालिकामा सडक तथा यातायातको अवस्थालाई हेर्दा स्थिति सन्तोषजनक रहेको पाउन सकिन्छ। यहाँ रहेका मुख्य सडकहरुमा हात्तीगौडा राइसिगं कागुने सडक,फुलबारी गेट देखि उपल्लो गेर्खु सडक, सिमुटार क्यौरेनी भञ्याङभुरुङ, संगमचोक हावाघर खड्गभञ्ज्याङ, सिँचाइ गौरीबेसी सडक, इन्टेक देखि कोलेनी एरिया सम्म, कपासखोरिया नुवाकोट सडक, इनारपाटी देविघाट सडक, पिपलटार भित्री सडक मुख्य रहेका छन्। यहाँ यातायातका साधनहरूको पर्याप्तता भएता पनि रुटहरू वैज्ञानिक नहुँदा सार्वजनिक यातायातको अवस्था भने कमजोर रहेको पाइन्छ। हाल नगरपालिकामा बसपार्कहरु पनि व्यवस्थित रहेका छैनन्। त्यसकारण बस टर्मिनलको निर्माण गर्नु अतिआवश्यक रहेको छ। त्यसैगरी सडक मार्गबाट ओहोर दोहोर गर्ने यात्रुहरूलाई सुविधाको लागि विभिन्न स्थानहरूमा यात्रु प्रतिक्षालय तथा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्नु पनि अत्यावश्यक छ।

सडक तथा यातायातको विकासले उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, स्वास्थ्य तथा शिक्षा सेवामा पहुँच पुऱ्याउने, रोजगारी सिर्जना गर्ने, गरिबी न्यूनीकरण गर्ने तथा आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा टेवा पुऱ्याउँछ। नगरपालिकाले सडक तथा यातायातको स्थितिलाई मध्यनजर गरी सडक तथा यातायातको स्तर सुधार कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर गुरुयोजना निर्माण गर्नु जरुरी रहेको छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ योजनाबद्ध तथा दिगो विकास लक्ष्यका मापदण्ड मुताविक सडक सञ्जाल विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्न ठूलो आकारको बजेट आवश्यक पर्ने।
▪ कच्ची सडक वर्षातको समयमा हिलाम्मे हुने र अन्य समयमा धुलाम्मे हुने हुँदा आवागमन जोखिमपूर्ण र कष्टप्रद हुने गरेको।
▪ सडकहरूमा ढल तथा नाली व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
▪ सडक वरपर प्रदुषण भई वातावरण र जनस्वास्थ्यमा पर्न गएको नकारात्मक असर कम गर्न पहल गर्नुपर्ने।
▪ निर्माण भएका संरचनाको संरक्षण, व्यवस्थापन, दिगोपनाको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ प्रत्येक वडालाई सडक सञ्जालले जोडेको।
▪ नगरपालिकाको सडक संजाल मार्फत कृषि, पर्यटन तथा उद्योगको विकासको राम्रो सम्भावना रहेको।
▪ थप ट्राफिक युनिटहरू स्थापना गरी सडक यातायातलाई व्यवस्थित बनाउन सकिने।
▪ नगरपालिकाले नगर यातायात गुरु योजना तय गरिसकेको र यो र यसमा भएका मापदण्डहरुलाई यथासक्य पालना गर्ने नीति तय गरेको।
▪ नगरपालिकाले वडा न. ४ स्थीत बट्टार बसपार्कलाई प्रभावकारी रुपमा संचालन गर्न र शहरी सौन्दर्य अभिवृद्धि गर्न उपयुक्त संयन्त्र, मापदण्ड तय गरी लागू गर्ने नीति अगाडी सारेको।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्र भित्र रहेका सडकहरुको लगतकट्टा गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने नीति लिएको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
सहज, सुरक्षित र भरपर्दो सडक तथा यातायात सेवाको सुनिश्चितता
लक्ष्य
नगरपालिकाभित्रको सडक सञ्जाल स्तरोन्नति गरी यातायातलाई सुरक्षित, सहज र भरपर्दो बनाउने ।
उद्देश्यहरू
✓ नगरपालिकाबासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु । ✓ नगरपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

उद्देश्य १: नगरपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१. नगरपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्र र महत्वपूर्ण स्थानमा सडक सञ्जाल विस्तार गर्ने ।	१.१.१. सम्पूर्ण वडा केन्द्रलाई नगरपालिका केन्द्रसँग जोड्ने मुख्य-मुख्य सडकहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी शीघ्र स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे गरिनेछ ।
	१.१.२. निर्माण योजनामा रहेका सडकको यथाशीघ्र निर्माण सम्पन्न गरी सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।
	१.१.३ सडक विस्तार सँगसँगै बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण गरिने छ ।
	१.१.४ पर्यटकीय सडक निर्माण गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग विशेष पहल गरिनेछ ।
१.२. विद्यमान सडक पूर्वाधारको स्तरोन्नति तथा विस्तार गर्ने ।	१.२.१. हाल सञ्चालनमा रहेका प्रमुख वस्ती र बजार केन्द्र जोड्ने प्रमुख सडकहरूको पहिलो प्राथमिकता तोकी स्तरोन्नति, विस्तार र कालोपत्रे वा पक्की गरिनेछ ।
	१.२.२. पहिचान भएका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति र विस्तार गरी नगरपालिकाका सडकसँग आवद्ध कृषि सडक सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.३. प्रस्तावित औद्योगिक व्यावसायिक तथा कृषि पकेट क्षेत्रहरूको यकिन गरी ती स्थानहरूलाई जोड्ने सडक क्रमिक रुपमा निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.४. सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य सडकहरूमा आवश्यकता अनुसारको रोड फर्निचर (Road Furniture) को व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.५ नगरपालिकाभर अति आवश्यक स्थानहरूमा पुल निर्माणका लागि अध्ययन गरिनेछ ।
	१.२.६ अपाङ्गमैत्री सडक निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.७ उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर सम्पन्न गरिनेछ ।

उद्देश्य १: नगरपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.८ उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुल निर्माणका लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग बजेटका लागि समन्वय गरिनेछ ।
	१.२.९ शान्ति सुरक्षालाई कायम गर्न पूर्व पश्चिम राजमार्ग र नगरपालिका क्षेत्रका प्रमुख सडकहरुमा सौर्य बत्ति, सिसि क्यामरा जडान गरिनेछ ।
	१.२.१० मुख्य सहरी क्षेत्रमा ढल निर्माण पछी मात्र सडक पिच निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.११ साना मर्मत सम्भार कामका लागि Rapid Response Team तयार गरिनेछ ।
१.३. सार्वजनिक यातायात प्रणालीको विकास गर्ने ।	१.३.१. यातायात व्यवसायी तथा सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया गरी सार्वजनिक सवारी साधन चल्ने रूटहरू तय गरिनेछ ।
	१.३.२. रूटमा चल्ने सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार (जस्तै बस, मिनिबस, अटो रिक्सा, माइक्रोबस आदि) आवश्यकता अनुसार तय गरिनेछ ।
	१.३.३. रूटको बिच-बिचमा बस स्टप, सार्वजनिक शौचालय, प्रतीक्षालयहरू स्थानीय आवश्यकता अनुसार निर्धारण गरी निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.४. नगरपालिकाका सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य रूटहरूमा आवश्यकताको आधारमा ट्राफिक युनिट स्थापना गरिनेछ.।
१.४. हेलिप्याड निर्माण गर्ने ।	१.४.१. नगरपालिकाका प्रत्येक वडामा कम्तिमा एउटा हेलिप्याड निर्माण तथा ग्राउण्ड व्यवस्थापन गरिनेछ ।

उद्देश्य २. नगरपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१.सडक तथा यातायात गुरुयोजना अनुरूप योजनावद्ध एवं व्यवस्थित तवरले सडक सञ्जालको विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्ने ।	२.१.१. गुरु योजनामा आधारित सडक सञ्जालको विकास तथा यातायात रुटहरूको तय गरिनेछ ।
	२.१.२. रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (डिपिआर) तयार गरी प्राथमिकताका आधारमा निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.३. नगरपालिकाको ट्राफिक व्यवस्थापन कार्ययोजना र ट्राफिक सिग्नलको गुरुयोजना तयार गरि कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	२.१.४. आवश्यकताका आधारमा निजि क्षेत्रको सहकार्यमा स्मार्ट पार्किङको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
२.२. सडकको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयनमा ल्याइने ।	२.२.१. सडकको न्यूनतम मापदण्डलाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ तथा सडक अतिक्रमण गर्ने कार्यलाई पूर्ण रुपमा निरुत्साहित गरिनेछ ।
	२.३.१. सडकको नियमित मर्मत सम्भारका लागि आधुनिक प्रविधिको उपयोग तथा यान्त्रीकिकरणमा जोड दिइनेछ ।

उद्देश्य २. नगरपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.३. दिगो तथा वातावरण मैत्री प्रविधिमा जोड दिने ।	२.३.२. प्राकृतिक प्रकोप तथा जलवायु परिवर्तनले सडक तथा यातायातमा हुन सक्ने असर तथा नोक्सानीलाई न्यूनीकरण गरिनेछ ।
	२.३.३. विद्युतीय सवारी साधन संचालन गर्नका लागि सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारसँग समन्वय गरी निजी क्षेत्रलाई आर्थिक सहुलियत दिने र चार्जिङ स्टेशन स्थापना गर्ने स्थानको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.३.४ नगरपालिकामा निर्माण हुने सडकहरू मध्ये २० प्रतिशत सडकहरूमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सम्भावना अध्ययन गरिनेछ ।
	२.३.५ विद्युतिय रुट संचालनका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.३.६ सवारी साधनमा GPS प्रविधि जडान गरिनेछ ।
	२.३.७ निर्माण योजनामा सडक सौन्दर्यकरण पक्षमा स्थानीय उपभोक्ताले अनिवार्य जिम्मेवारी बहन गर्ने गरी कार्यनीति तयार गरिनेछ ।

सडक, पुल तथा यातायातको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	वडा केन्द्रलाई नगरपालिका केन्द्रसँग जोड्ने मुख्य सडकको स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे	१०००	१२००	१५००	२०००	२५००	
		१.१.२.	हाल निर्माणाधिन सडक निर्माण तथा संचालन		५००				
		१.१.३.	बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण			१५००			
		१.१.४	पर्यटकीय सडक निर्माण गर्न पहल						
	१.२.	१.२.१.	प्रमुख सडकहरूको स्तरोन्नति	८००	९००	१२००	१५००	१८००	
		१.२.२.	कृषि सडक सञ्जाल निर्माण						
		१.२.३.	औद्योगिक, व्यावसायिक तथा कृषि क्षेत्र जोड्ने सडक निर्माण	५००	८००	१०००	१२००	१५००	
		१.२.४.	मुख्य सडकहरूमा रोड फर्निचरको व्यवस्था	५००	६००	८००	१०००	१२००	
		१.२.५	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको सर्वेक्षण अध्ययन		५००				
		१.२.६	अपाङ्गमैत्री सडक निर्माण						
		१.२.७	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर तयारी			१२००			
		१.२.८	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुल निर्माणका लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय						
		१.२.९	नगरपालिकाका प्रमुख सडकहरुमा सौर्य बत्ति, सिसि क्यामरा जडान	५००	८००	१५००			
		१.२.१०	मुख्य सहरी क्षेत्रमा ढल निर्माण पछी मात्र सडक पिच निर्माण						
		१.२.११	साना मर्मत सम्भार कामका लागि Rapid Response Team तयार	१००					
	१.३.	१.३.१.	सार्वजनिक सवारीसाधन चल्ने रुटहरू तय		५०				

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.२.	रुट अनुसार सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार निर्धारण						
		१.३.३.	बस स्टप, सार्वजनिक शौचालय तथा प्रतिक्षालय निर्माण			१२००	१५००		
		१.३.४.	ट्राफिक युनिट स्थापना			१२००			
	१.४.	१.४.१.	प्रत्येक वडाका सम्भाव्य स्थलमा हेली प्याड निर्माण						
२	२.१.	२.१.१.	सडक तथा यातायात गुरुयोजना अनुरूप सडक सञ्जालको विस्तार तथा स्तरोन्नति		५००	८००	१०००	१२००	
		२.१.२.	रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन निर्माण			५००			
		२.१.३.	नगरपालिकाको ट्राफिक व्यवस्थापन कार्ययोजना र ट्राफिक सिग्नलको गुरुयोजना तयार गरि कार्यान्वयन						
		२.१.४.	निजी क्षेत्रको सहकार्यमा स्मार्ट पार्किङको व्यवस्थापन		२००				
	२.२.	२.२.१.	अनुगमनको व्यवस्था						
	२.३.	२.३.१.	आधुनिक उपकरण खरिद		५००	८००	१०००	१२००	
		२.३.२.	प्राकृतिक प्रकोप तथा जलवायु परिवर्तनले हुन सक्ने असर न्यूनीकरण			५००			
		२.३.३.	विद्युतीय सवारी साधन खरिदमा सहुलियत						
		२.३.४	सडकहरूमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सम्भावना अध्ययन	५००					
		२.३.५	विद्युतिय रुट संचालनका लागि सम्भाव्यता अध्ययन		३००				
		२.३.६	सवारी साधनमा GPS प्रविधि जडान			८००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.३.७	सडक निर्माण/सौन्दर्यकरण मापदण्ड निर्माण						

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ सडक यातायातको सहज पहुँच स्थापित भएको हुनेछ ।
- ✓ नगरपालिका केन्द्रलाई राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्ने मुख्य सडकहरू कालोपत्रे भएका हुनेछन् ।
- ✓ नगरपालिका केन्द्रलाई प्रत्येक वडाकेन्द्र जोड्ने सडकहरू स्तरोन्नति भएका हुनेछन् ।
- ✓ सार्वजनिक यातायातका वैज्ञानिक रुटहरू तय भई सार्वजनिक परिवहन सहज भएको हुनेछ ।
- ✓ सडक जोखिम तथा दुर्घटना न्यूनीकरण हुनेछन् ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सडक तथा यातायात**				
	असर	बाह्रै महिना सवारी साधन सञ्चालनयोग्य सडकको २ कि.मि. दूरीभित्र बसोबास गर्ने घरपरिवार (९.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	घरबाट ३० मिनेटको पैदलयात्रामा सडकमा पहुँच भएका जनसंख्या (११.२.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सार्वजनिक यातायातमा सुविधाजनक पहुँच भएको जनसंख्या (११.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सडक घनत्व (९.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	कि.मि./वर्ग कि.मी.		
	असर	पक्की कालोपत्रे सडकको कि.मी./वर्ग कि.मी. (९.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	कि.मी/वर्ग कि.मी.		
	प्रतिफल	नगरपालिका केन्द्रबाट वडा केन्द्र जोड्ने कालोपत्रे सडकको लम्बाई	कि.मि		
	असर	हवाई यातायात प्रयोगकर्ता यात्रु (प्रतिवर्ष) (९.१.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	नगरपालिकाको सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	नगरपालिकाको कालोपत्रे सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	कृषि सडकको लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	सडकहरूमा व्यवस्थित नाला निर्माण	कि.मि		
	प्रतिफल	पुल तथा कल्भर्ट निर्माण	संख्या		
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये साइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये मोटरसाइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये कार, जिप, भ्यान भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।

- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

६.३ जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा

पृष्ठभूमि

कुनै पनि स्थानमा बसोबास गर्ने नागरिकको जीवनलाई सरल र सहज बनाउन साथै आर्थिक तथा सामाजिक विकास गर्न विद्युत तथा ऊर्जाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँ बत्ती बाल्नका लागि कुल घरपरिवार संख्या १५२३४ मध्ये ९९.५ प्रतिशतले मुख्य उर्जाको रुपमा विद्युतको प्रयोग गर्ने गर्दछन्। यसैगरी ०.३४ प्रतिशतले सोलारको प्रयोग गर्दै आएका छन्। यसैगरी यहाँ खाना पकाउनका लागि कुल घर परिवार संख्या मध्ये १५२३४ अर्थात ५८ प्रतिशतले मुख्य इन्धनको रुपमा एल.पी. ग्याँसको प्रयोग गर्ने गर्दछन्। त्यसैगरी ४०.०८ प्रतिशले काठ प्रयोग गर्ने गरेका छन्। काठ दाउराको श्रोत वनजंगलहरु रहेका छन्। काठ दाउराको प्रयोगका थुप्रै नकारात्मक पक्षहरुमध्ये स्वास्थ्यमा पर्ने असर र वन जंगलको विनाश प्रमुख हुन्।

नगरपालिकामा विद्युत ऊर्जाका साथ साथै सौर्य ऊर्जा जस्ता अन्य वैकल्पिक ऊर्जाबाट विभिन्न उद्योग तथा व्यवसाय, सिँचाई आयोजना, खानेपानी आयोजना समेत सञ्चालन गर्न सकिन्छ। अतः यस नगरपालिकामा अल्पकालीन रुपमा सौर्य उर्जा र बायो ग्याँसलाई तथा दीर्घकालीन रूपमा जलविद्युत ऊर्जालाई जोड दिनु आवश्यक छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा सौर्य ऊर्जा जस्ता अन्य वैकल्पिक ऊर्जाका स्रोतको अभाव रहेको।
▪ घरायसी इन्धनको रूपमा अझै पनि मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल हुने तथा वनजंगल विनाशको कारक तत्वको रूपमा रहेको काठदाउराको प्रयोग उच्च रहेको।
▪ विभिन्न स्थानमा ट्रान्सफर्मरहरूको अभाव रहेको।
▪ विभिन्न स्थानहरुमा विद्युत तारको व्यवस्था नभएको।
▪ सार्वजनिक स्थलहरुमा सडक बत्तिहरूको पर्याप्त प्रबन्ध नभएको।
▪ गुणस्तरीय विद्युत आपुर्तिको व्यवस्था नभएको।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नवीकरणीय उर्जा तथा वैकल्पिक उर्जालाई उचित व्यवस्थापन गरी सदुपयोग गर्न सकिने।
▪ सौर्य ऊर्जा सम्बन्धी कार्यक्रम तथा अनुदान र सहुलियत दरमा सौर्य प्लान्टको प्रयोग बढाउने।
▪ समथर भू-भाग भएको हुँदा विद्युतीय सवारी साधनहरू प्रयोगमा ल्याउन सकिने।
▪ नगरपालिकाबासीलाई विद्युतीय उपकरणको उपयोगमा प्रोत्साहन गरी काठ दाउरा र ग्याँसको खपत न्यूनीकरण गर्न सकिने।
▪ सोलार ऊर्जाको प्रयोग बढाउन सकिने।
▪ बैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोग बढाउन सकिने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
ऊर्जामा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त नगरपालिका
लक्ष्य
नगरपालिकाबासीहरुमा दिगो, वातावरण मैत्री उर्जामा पूर्ण पहुँच स्थापित गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ ऊर्जामा सबै नगरपालिकाबासीको पहुँच पुऱ्याउनु । ✓ ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु ।

उद्देश्य १. ऊर्जामा सबै नगरपालिकाबासीको पहुँच पुऱ्याउनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१. विद्युतीकरण नभएका स्थानहरूमा विद्युत् सेवा विस्तार गर्ने ।	१.१.१. बस्ती विस्तारका कारण कम भोल्टेज भएका ट्रान्सफर्मरहरुमा क्षमता अभिबृद्धि गर्नुका साथै ट्रान्सफर्मरहरु नभएका स्थानहरुमा ट्रान्सफर्मरको व्यवस्था गरी विद्युतीकरणका लागि थप कार्य अगाडि बढाइनेछ ।
	१.१.२. तत्काल विद्युतीकरण उपलब्ध हुन नसक्ने घरधुरी र काठ दाउराको प्रयोगलाई पूर्णरुपले विस्थापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै सौर्य ऊर्जा तथा बायोग्याँस प्रयोग गर्न प्रोत्साहन स्वरुप अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.१.३. मूख्य सडक तथा बजार क्षेत्रमा स्मार्ट लाईट जडान गरिनेछ ।
	१.१.४. नगरपालिका क्षेत्रका विद्युत, टेलिफोन, केबुल लाईन र इन्टरनेटका तारलाई व्यवस्थित (भूमिगत) गर्दै लगिनेछ ।
	१.१.५ क्षेत्रगत रुपमा आपतकालिन विद्युतिय स्विच जडान गरिनेछ ।

उद्देश्य २. ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु

रणनीति	कार्यनीति
२.१. विद्युत क्षमता वृद्धि गर्ने ।	२.१.१. माग अनुसार आवश्यक भोल्टेज (Voltage) परिपूर्ति गर्न ट्रान्सफर्मर जडान तथा क्षमता वृद्धि गरिनेछ ।
	२.१.२. विद्युत प्रसारण लाईन सुधार गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ ।
२.२. विद्युत् उपयोग बढाउने ।	२.२.१. घरायसी खाना पकाउन विद्युतीय उपकरणको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	२.२.२. विद्युतिय सवारी साधनको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
२.३. वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन गर्ने ।	२.३.१. नगरपालिकामा वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनको सम्भाव्यता हेरी निजीक्षेत्रलाई आकर्षण गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
	२.३.२. उज्यालो नगरपालिका अभियान अन्तर्गत नगरपालिकाका सडकहरूमा स्मार्ट लाईट एवं हाई मास्ट बत्ती तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा बत्ति जडान गरिनेछ ।

उद्देश्य २. ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.३.३. खाना पकाउने मुख्य इन्धनको रुपमा काठदाउरा प्रयोग गर्ने घरधुरीहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा धुवाँ रहित सुधारिएको चुलोमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
२.४. विद्युत चुहावट नियन्त्रण गर्ने ।	२.४.१. नगरपालिकामा हुन सक्ने विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्न अनुगमनको व्यवस्था गरिनेछ ।
२.५.जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.५.१. दाउरा र गुइँठाको प्रयोगलाई पूर्णरूपमा वैकल्पिक उर्जा तथा विद्युतीय ऊर्जाको प्रयोगले विस्थापित गर्न दाउरा र गुइँठाको प्रयोगका नकारात्मक असरबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.५.२ नगरपालिका क्षेत्रभित्र उचित स्थानमा चार्जिङ स्टेशन स्थापना गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ ।

जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक उर्जाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	विद्युत प्रसारण लाईन विस्तार	१००	१००	१५०	२००	२५०	
		१.१.२.	वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्न अनुदान	५००	५००	५००	५००	५००	
		१.१.३.	मूख्य सडक तथा बजार क्षेत्रमा स्मार्ट लाईट जडान	५००	६००	७००	८००	९००	
		१.१.४.	नगरपालिका क्षेत्रका विधुत, टेलिफोन, केबुल लाईन र इन्टरनेटका तार भूमिगत	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	
		१.१.५	आपतकालिन विद्युतिय स्विच जडान	२००	२००	२००	२००	२००	
२	२.१.	२.१.१.	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान						
		२.१.२.	विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरी विद्युत प्रसारणलाईन सुधार						
	२.२.	२.२.१.	विद्युतीय उपकरण खरिदमा निश्चित मापदण्डका आधारमा छुटको व्यवस्था	१५०	१६०	१७०	१८०	२००	
		२.२.२.	विद्युतीय सवारी साधन सञ्चालनमा सवारी कर छुटको व्यवस्था	५००	६००	७००	८००	९००	
	२.३.	२.३.१.	वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनमा निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्न अन्तरक्रिया	३००	३००	३००	३००	३००	
		२.३.२	सडक तथा सार्वजनिक स्थानमा बत्ति जडान	३००	३००	३००	३००	३००	
		२.३.३	धुँवा रहित सुधारिएको चुलोमा अनुदान	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
	२.४.	२.४.१.	विद्युत चोरी तथा चुहावट नियन्त्रण गर्न अनुगमनको व्यवस्था	२०	३०	४०	५०	६०	
	२.५.	२.५.१.	विद्युत ऊर्जा तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्नका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	३०	३५	४०	४५	५०	
		२.५.२	नगरपालिका क्षेत्रभित्र उचित स्थानमा चार्जिङ स्टेशन स्थापना						

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ उर्जाका आधारभुत पूर्वाधारहरूको विकास भई हरेक घरधुरीमा न्युनतम उर्जाको सुनिश्चितता भएको हुनेछ ।
- ✓ उर्जाको मुल प्रवाहमा नसमेटिएका घरधुरीहरूमा वैकल्पिक उर्जाको प्रबन्ध भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**उर्जा**				
	असर	विद्युतमा पहुँच भएका जनसंख्या (७.१.१)**(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	९९.*	१००
	असर	वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जा जस्तै सोलार प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	०.२*	१.५
	असर	खाना पकाउन जीवाश्म इन्धनको प्रयोग (कूल उर्जा खपतमा) गर्ने घर परिवार (१२.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	६०.९*	५८.१
	असर	विद्युतबाट चल्ने सवारी साधन (प्रतिशत) (७.३.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	चार्जिङ स्टेशन	संख्या		
	असर	खाना पकाउनका निम्ति ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतको रूपमा कोइला, दाउरा, गुइँठा लगायतका ठोस इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार (७.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	खाना पकाउन एलपी ग्याँस प्रयोग गर्ने घरपरिवार (७.१.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	५८*	६५.१
	असर	खाना पकाउन विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	०.७**	१
	असर	खाना पकाउन बैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	१.६**	२.५
	असर	विद्युतीय सामग्रीमा हिटर, पंखा, एयर कन्डिसनर, वासिङ मेसिन प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		

*नोटः ** –राष्ट्रिय जनगणना, २०७८*

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरेको छ। यस नगरपालिकाले उक्त मौलिक हकलाई कार्यान्वयन गर्न सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरुको सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकामा ८२.८५ प्रतिशत परिवारले स्मार्ट फोन प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने ६३.११ प्रतिशत घरधुरीमा टेलिभिजनको प्रयोग हुने गरेको छ। यहाँ पछिल्लो समय ४ वटा एफ एम रेडियो संचालनमा रहेका छन भने ८ वटा स्थानीय पत्र पत्रिका प्रकाशन हुने गरेका छन्। त्यसैगरी नगरपालिकामा निजी क्षेत्रबाट विभिन्न इन्टरनेट सेवा प्रदायक संस्थाहरूले इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्दै आएका भएतापनि वडाका सबै स्थानहरुमा इन्टरनेट सुविधाको अवस्था कमजोर रहेकाले थप सेवा विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा इन्टरनेट सुविधा विस्तार गरी निःशुल्क इन्टरनेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
▪ सञ्चार क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने ।
▪ नगरपालिकाबासीमा सञ्चारका सबै प्रविधिसँगको पहुँच स्थापना गरी साइबर सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने ।
▪ बालबालिकाहरुमा Online Game खेल्ने क्रम अत्याधिक रुपमा बढ्दै गएको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ रेडियो नेपालको प्रसारण साथै स्थानीय एफ एम सुन्न तथा डिजिटल प्रविधिबाट टेलिभिजन हेर्न सकिने ।
▪ उपभोक्ताको माग राम्रो भएको खण्डमा निजी सञ्चार सेवा प्रदायक मोबाइल तथा इन्टरनेट कम्पनीहरूलाई सेवा विस्तारमा आकर्षण गर्न सकिने ।
▪ मोबाइल तथा इन्टरनेट प्रयागकर्ताहरुका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
सूचना तथा सञ्चारमा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त नगरपालिका
लक्ष्य
नगरपालिकाबासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ नगरपालिकाबासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

उद्देश्य १. नगरपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।	१.१.१. मोबाइल नेटवर्क कभरेज प्रभावकारितामा ल्याउन आवश्यकतानुसार मोबाइल टावरहरूको थप र विस्तार तथा गुणस्तर सुधार गर्न नेपाल टेलिकम र एनसेलसँग पहल गरिनेछ ।
	१.१.२. इन्टरनेट प्रदायक निजी कम्पनीहरूलाई आकर्षण गरी पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.३. स्थानीय एफएम रेडियो सञ्चालन गर्न र स्थानीय पत्रपत्रिका प्रकाशन गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.१.४. मोबाइल टावरहरूमा विद्युतको नियमित रुपमा आपूर्ति गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाईनेछ ।
	१.१.५ डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क २०७६ अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु क्रमश सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.६ नगरपालिकाको सूचना प्रवाहमा सरलताको लागि डिजिटल बोर्डका साथै डिजिटल नागरिक वडापत्रको सुरुवात गरी मोबाइल एप बाटै गुनासो र उजुरी लिने व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.७ नगरपालिकाको Digital Profile तयार गरी GIS प्रणालीमा Integrated गरिनेछ ।
१.२. नगरपालिकाबासीमा आमसञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने ।	१.२.१. नगरपालिकाको वेबसाइटमार्फत सूचना सम्प्रेषणलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
	१.२.२. नगरपालिका केन्द्र, वडा कार्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा फ्री वाइफाईको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.३. वडा कार्यालयहरू सूचना प्रविधिमैत्री बनाइनेछ ।
	१.२.४. नगरपालिकास्तरीय सूचना केन्द्रको साथै e-library को स्थापना गरिनेछ ।
	१.२.५. एफएम रेडियोसँग सहकार्य गरी स्थानीय भाषामा सूचना तथा समाचार तयार गरेर प्रशारण गरिनेछ ।
	१.२.६. नगरपालिकाभित्रका स्थानीय खबर तथा देश र विदेशका खबरबाट सुसूचित गर्नका लागि अति विपन्न वर्गलाई मापदण्डका आधारमा मोबाइल वितरण गरिनेछ ।
१.३. क्षमता अभिवृद्धिमुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१.३.१. सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिलाई विभिन्न किसिमका तालिममार्फत उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
	१.३.२. नगरपालिकाबासीमा साइबर सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।
	१.३.३ डिजिटल र स्मार्ट नगरको अभियानलाई अगाडी बढाइनेछ ।

सूचना, संचार तथा प्रविधिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	नेपाल टेलिकम र एनसेलसँग समन्वय गरी आवश्यक स्थानमा टावरहरू निर्माण तथा गुणस्तर सुधार	१००	२००	३००	४००	५००	
		१.१.२.	निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा आम सञ्चार पूर्वाधार निर्माण	२००	४००	६००			

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.३.	सामुदायिक एफएम र स्थानीय पत्रिका प्रकाशनमा सहजीकरण	५०	८०	१००	१५०		
		१.१.४.	विद्युत प्राधिकरणसँग सहकार्य	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.१.५	डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क २०७६ अन्तर्गतका कार्यक्रम सञ्चालन	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.१.६.	डिजिटल नागरिक वडापत्रको सुरुवात गरी मोबाइल एप बाटै गुनासो र उजुरी लिने व्यवस्था		५००	५००	५००		
		१.१.७	नगरपालिकाको Digital Profile तयार गरी GIS प्रणालीमा Integrated						
	१.२.	१.२.१.	नगरपालिकाको वेवसाइटमार्फत सूचना सम्प्रेषण	१००					
		१.२.२.	सार्वजनिक स्थलहरूमा फ्री वाइफाईको व्यवस्था	८०	८०	८०	८०	८०	
		१.२.३.	वडा कार्यालयहरू सूचना प्रविधिमैत्री	१००	१००	१००	१००	१००	
		१.२.४.	e-library स्थापना	५००					
		१.२.५.	स्थानीय स्तरमा सूचना तथा समाचार उत्पादन तथा प्रसारण	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.२.६.	अति विपन्न परिवारलाई मोबाइल वितरण कार्यक्रम	५०	५०	५०	५०	५०	
	१.३.	१.३.१.	सूचना प्रविधि सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	९०	९०	९०	९०	९०	
		१.३.२.	साइबर सुरक्षासम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.३.३	डिजिटल र स्मार्ट नगरको अभियान सञ्चालन		५००	६००	७००	८००	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ नगरपालिका तथा वडाहरूमा सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरू निर्माण भएको हुनेछ ।
- ✓ नगरपालिकाबासीमा आमसञ्चारको गुणस्तरीय सेवामा पहुँच पुगेको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सूचना तथा सञ्चार**				
	असर	टेलिफोन तथा मोबाइल सेवामा पहुँच पुगेको घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		
	असर	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता घरपरिवारको संख्या (१७.६.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	रेडियोको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		
	असर	टेलिभिजनको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

परिच्छेद - ७: वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

७.१ वन तथा जैविक विविधता

पृष्ठभूमि

विदुर नगरपालिकाको कूल ३४.५१ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफल अर्थात जम्मा क्षेत्रफलको २६.६१ प्रतिशत घाँसे मैदान क्षेत्रले ओगटेको छ भने ११.४० बर्ग कि.मि अर्थात ८.७७ प्रतिशत क्षेत्र वन क्षेत्रले ओगटेको छ। यहाँ समशीतोष्ण प्रकारको हावापानी पाइन्छ। ४४० मि देखि ११५४ मि को उचाइमा अवस्थित यस नगरपालिकामा उर्वरायुक्त माटो, नदिजन्य उत्पादन, विविध प्रकारका वनस्पती, विभिन्न प्रकारका वन्यजन्तुहरु रहेका छन्। जैविक विविधतामा धनि यो नगरपालिकामा विशेष गरी साल, चिलाउने, खोटे सल्ला, उतिस , बाँझरफाँट, सिरिस, साज, खस्रु, गुराँस, काफल, जमुना, क्यामुना आदि वनस्पती पाइन्छन् भने स्याल, लोखर्के, जंगली विरालो, बाँदर, खरायो, चितुवा, चरीबाघ, मृग, सालक, बँदेल, रतुवा, लगायतका वन्यजन्तुहरु र बकुल्ला, मैना, ढुकुर, मलेवा, परेवा, चिल, उल्लु, लाटकोसेरो, माटीकोरे, सानो गोकुल लगायतका पशुपक्षिंहरु पाइन्छन्।

दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमिकरण विरुद्ध लड्ने, भू-क्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ पर्यावरणीय सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षण प्राथमिकतामा राख्नु जरुरी छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिका वनस्पति नियमित रुपमा गोडमेल गरी नियन्त्रण गर्नुपर्ने।
▪ दिगो वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षणका लागि प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नुपर्ने।
▪ सामुदायिक वनको आयस्रोत एवं क्रियाकलापलाई पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनुपर्ने।
▪ लोपोन्मुख वनस्पति र वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि विशेष कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाको शहरी क्षेत्रमा रहेका चोक, चौबाटो र बाटोको दायाँ बायाँ तथा बिचमा रहेको क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गरी सुन्दर हराभरा बनाउन सकिने।
▪ खेर गएका तथा खाली रहेका सार्वजनिक जग्गालाई सामुदायिक वनको रुपमा विस्तार गरी आयआर्जनका विशेष कार्यक्रममा आवद्ध गरी गरिबी निवारणमा जोड्न सकिने।
▪ स्थानीय समुदायको सहयोगमा सामुदायिक वन संरक्षण गर्न सकिने।
▪ पर्या-पर्यटनको विकास गर्न सकिने।
▪ नगरपालिकाले **स्वच्छ सफा हरियाली सहर, हाम्रो विदुर हेर्ने सबैको रहर** भन्ने नारालाई आत्मसाथ गर्दै शहरी सौन्दर्य वृद्धिका लागि योजनाबद्ध भएर लाग्ने नीति अगाडी सारेको।
▪ सिमसार क्षेत्रको संरक्षण तथा सर्म्बद्धन गरी पारिस्थितिक प्रणाली कायम गर्न सकिने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच

जल, जमिन, जंगल र जडीबुटीको दिगो संरक्षण तथा सदुपयोग मार्फत दिगो विकास हासिल

लक्ष्य

नगरपालिकालाई वातावरण सन्तुलित हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी नगरपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु ।
- ✓ वन तथा हरित क्षेत्रको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।
- ✓ कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।

उद्देश्य १ : वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी नगरपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१. वनक्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गर्ने ।	१.१.१. वन क्षेत्रको विकासलाई वैज्ञानिकीकरण गर्न विज्ञ समूहको सहयोगमा दिगो वन व्यवस्थापन बारे सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२. वनलाई आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउने ।	१.२.१. खाली रहेका सार्वजनिक जग्गा, नदी उकासको क्षेत्र, खेर गैरहेको जमिन र बगर क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गरी आय आर्जनसँग आवद्ध गर्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२. निजी तथा सामुदायिक स्तरमा निजी जमिन तथा वन जंगलमा फलफूलको व्यावसायिक उत्पादन सुरु गरिनेछ ।
	१.२.३. कुरिलो, हर्रो, बर्रो, अमला, तुलसी, घ्युकुमारी, गुर्जो, कागती, इत्यादि जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरी बृक्षारोपण गरिनेछ ।
	१.२.४.कृषि वन (Agro forestry) को नीति अवलम्बन गरी हरित क्षेत्रलाई पूर्ण प्रतिफलमुखी बनाइनेछ ।
	१.२.५ बोटानिकल गार्डेन/बाल उद्यान संचालन गर्न सामुदायिक तथा निजि वनहरुसँग समन्वय गरी कार्यक्रम निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २: वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
२.१.खेर गइरहेको झाडी वुट्यान क्षेत्रलाई सदुपयोग गरी वनको क्षेत्रफल बढाइने ।	२.१.१. नगरपालिकामा खेर गइरहेका स्थानको पहिचान गरी बृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
२.२. वन संरक्षण कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।	२.२.१. स्थानीय “वन ऐन” बमोजिम विभिन्न कार्यक्रम निर्माण गरी संचालनमा ल्याइने छ ।
	२.२.२. सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूलाई सक्षम बनाई प्रतिफलमुखी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.३. हरेक वडामा उपयुक्त सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गा रहेका स्थानहरूको पहिचान गरी निश्चित क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा घोषणा गरी हरित क्षेत्र कायम गर्न बृक्षारोपण, पार्क निर्माण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.२.४. पानीको मुल सुकाउने प्रजातिका बिरुवाहरूको पहिचान गरी तिनीहरूलाई उत्पादनशील फलफुल तथा पानीका मुहान संरक्षणमा सहायक बोटबिरुवाले प्रतिस्थापन गर्दै लगिनेछ ।
	२.२.५. वन तथा भू-संरक्षणका हरेक कार्यक्रमहरूमा जनसहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
	२.२.६. वन डढेलो र वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको चोरी निकासी प्रभावकारी रुपमा नियन्त्रणका लागि समन्वय गरिनेछ ।
	२.२.७. विकास निर्माण कार्य गर्दा वन तथा जलाधार क्षेत्रको सकेसम्म कम क्षति हुने गरी protocol तयार गरिनेछ ।
	२.२.८. सर्वोत्कृष्ट वन उपभोक्ता समूहलाई मापदण्डका आधारमा वार्षिक रुपमा पुरस्कृत गरिनेछ ।
	२.२.९. निजी तथा सामुदायिक वनमा सरोकारवालाहरूलाई एकीकृत वन व्यवस्थापन र संरक्षणका लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.१० निजी, सामुदायिक र सार्वजनिक वनमा रुख कटान पश्चात सो ठाउँमा कटान भएकै संख्यामा बृक्षारोपण गर्न लगाई **"कटान पश्चात पुनः हरियो"** कार्यक्रम संचालनमा ल्याई अनिवार्य बृक्षारोपण गरिनेछ ।
	२.२.११ संकटापन्न वनस्पतिहरुको विशेष संरक्षण योजना लागू गरिनेछ ।
	२.२.१२ संकटापन्न वन्यजन्तु, जलचर, पंक्षी तथा स्थलचरहरुको विशेष संरक्षण योजना लागू गरिनेछ ।
	२.२.१३ समुदायस्तरमा चोरी शिकारी नियन्त्रण इकाइको गठन गरिनेछ ।
	२.२.१४ नदि किनारका खाली निजी जमिनमा जग्गा धनीसँग समन्वय गरी बृक्षारोपण गरिनेछ ।
	२.२.१५ सिमसार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
२.३ जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. हरित क्षेत्र विस्तार तथा भू-संरक्षण सचेतना कार्यक्रमहरू अभियानका रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: बाढी र कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१. सम्पूर्ण बाढी र कटानग्रस्त क्षेत्रको अभिलेख संकलन गर्ने ।	३.१.१. नगरपालिकाका सम्पुर्ण वडामा बाढी र कटान ग्रस्त क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।
	३.१.२ अति जोखिमयुक्त क्षेत्रलाई वातावरणीय हिसाबले अति संवेदनशील क्षेत्र घोषणा गरिनेछ ।

उद्देश्य ३: बाढी र कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.२. बाढी र कटान नियन्त्रणका सफल अभ्यासहरूको अनुसरण गर्दै कटान नियन्त्रण गर्ने ।	३.२.१. बाढी र कटानग्रस्त क्षेत्रमा हरित क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.२. बाढी र कटानग्रस्त क्षेत्रहरूमा बायो इञ्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी नियन्त्रण गर्न विज्ञहरूको परामर्श लिनुका साथै त्यस्ता क्षेत्रहरूको अध्ययन अवलोकन भ्रमण गरिनेछ ।
	३.२.३. नगरपालिकामा एक नमुना बाढी नियन्त्रण तथा भू-संरक्षण क्षेत्रको घोषणा गर्न कार्यक्रम संञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.४ भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि आवश्यक पूर्वाधार जस्तै- तारजालीको उत्पादन नगरपालिकामै गर्न निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरिनेछ ।
	३.२.५ भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि तालिम प्राप्त जनशक्तिको प्रबन्ध गर्न तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।

वन तथा जैविक विविधता विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन						
	१.२.	१.२.१	हरित क्षेत्र सम्भाव्यता अध्ययन तथा नक्साङ्कन						
		१.२.२.	वडास्तरीय नर्सरी स्थापना गरि फलफुलका बिरुवाहरू उत्पादन तथा वितरण						
		१.२.३.	सामुहिक जडीबुटी खेती अन्तरक्रिया						
		१.२.४.	कृषि वन (Agro forestry) को नीति अवलम्बन						
		१.२.५	बाल उद्यान निर्माणका लागि सामुदायिक तथा निजी वनहरुसँग समन्वय						
२	२.१.	२.१.१.	खेर गईरहेको स्थान पहिचान गरी बृक्षारोपण						
	२.२.	२.२.१.	स्थानिय वन ऐन निर्माण बमोजिमका कार्यक्रम तय						
		२.२.२.	वन उपभोक्ता समितिलाई तालिम						
		२.२.३.	हरित क्षेत्र तथा पार्क निर्माण						
		२.२.४.	पानीको मुहान र सिमसार क्षेत्र संरक्षण गर्न सहयोगी बोटविरुवा रोपण						
		२.२.५.	वन तथा भू-संरक्षण कार्यक्रममा जनसहभागिता						
		२.२.६.	वन डढेलो नियन्त्रण कार्ययोजना निर्माण						
		२.२.७.	विकास निर्माणका कार्य गर्दा जलाधार क्षेत्रको क्षति न्युनीकरण protocol तयारी						
		२.२.८.	उत्कृष्ट वन उपभोक्ता समूहलाई पुरस्कारको व्यवस्था						
		२.२.९.	वन व्यवस्थापन र संरक्षण क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन						
		२.२.१०	"कटान पश्चात पुनः हरियो" कार्यक्रम संचालन						
		२.२.११	संकटापन्न वनस्पति र वन्यजन्तु संरक्षण कार्यक्रम						
		२.२.१२	संकटापन्न वन्यजन्तु, स्थलचर, जलचर संरक्षण कार्यक्रम						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	
		२.२.१३	चोरी शिकारी नियन्त्रण इकाई गठन						
		२.२.१४	बृक्षारोपण कार्यक्रम						
		२.२.१५	सिमसार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम						
	२.३.	२.३.१.	भू-संरक्षण सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन						
३	३.१	३.१.१	पहिरो तथा कटान संवेदनशील क्षेत्रको नक्साङ्कन तथा विवरण संकलन						
		३.१.२	वातावरणीय हिसाबले जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूलाई अति संवेदनशील क्षेत्र घोषणा						
	३.२	३.२.१	पहिरो र कटान क्षेत्र विशेष हरित क्षेत्र प्रर्वद्धन कार्यक्रम						
		३.२.२	बायो इञ्जिनियरिङ परामर्श सेवा						
		३.२.३	बायो इञ्जिनियरिङ नमुना क्षेत्र अध्ययन भ्रमण तथा नमुना कटान नियन्त्रण क्षेत्र निर्माण						
		३.२.४	तारजाली उत्पादनका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया						
		३.२.५	भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रण तालिम						

अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ दिगो वन व्यवस्थापन सुनिश्चित हुनेछ।
- ✓ जैविक विविधताको संरक्षण भएको हुनेछ।
- ✓ भू-संरक्षणका नमुना क्षेत्रहरूको संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ।
- ✓ हरित क्षेत्र विस्तार हुनेछ।
- ✓ बन, वन्यजन्तु तथा सिमसार क्षेत्र संरक्षण हुने

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**वन तथा भू-संरक्षण**				
	असर	वनले ओगटेको कुल क्षेत्र (प्रतिशत) (१५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	३५	४५
	असर	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र (प्रतिशत) (१५.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत	१०	११
	असर	कबुलियती वन समूहलाई वन हस्तान्तरण (हेक्टर) (१५.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	हेक्टर		
	प्रतिफल	वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (१५.२.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	हेक्टर	१	
	प्रतिफल	थप वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (प्रतिवर्ष/बेर्ना संख्या) (१५.१.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संरक्षित क्षेत्र (१५.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	वनस्पति उद्यान	संख्या	०	१
	असर	दिगो व्यवस्थापन प्रणाली लाग वनको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	जडीबुटी तथा फलफूल खेतीले ओगटेको सामुदायिक वनको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	मिचाहा प्रजातिका बिरुवाहरूले ओगटेको वनको क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत	३	१
	असर	सामुदायिक वन भित्र निर्मित पोखरी	संख्या	६	१०
	असर	अनुत्पादक झाडी, बुट्यान क्षेत्र मध्ये उत्पादनशील वनमा परिणत भएको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	संरक्षण योजना अन्तर्गत समेटिएका वनस्पति (१५.९.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वनस्पतिको संख्या	प्रतिशत		
	असर	संरक्षण योजना अन्तर्गत समेटिएका जीवहरुको संख्या (१५.९.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वन्यजन्तुको संख्या	प्रतिशत		
	असर	जंगली बाघको संख्या (१५.५.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	गैंडाको संख्या (१५.५.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	चोरी सिकारी नियन्त्रण इकाई (संख्या) १५.५.१.५) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		

स्रोत- नगरकार्यपालिकाको कार्यालय

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

७.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

(अ) भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग)

पृष्ठभूमि

विदुर नगरपालिका समुन्द्री सतहबाट ४६६ मिटर देखि १९२९ मिटरको उचाईमा फैलिएको छ। २३०.०१ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस नगरपालिकामा समथर भू-भाग र पहाडी भूभाग मिश्रित रहेको छ। यहाँको भू-भागको समथर क्षेत्रमा बालुवा र पाँगो मिश्रित अत्यन्त उर्वर माटो पाइन्छ। वनजंगलको छेउछाउको क्षेत्रमा केही मात्रामा प्राङगारिक पदार्थ मिश्रित चिम्टाइलो, दोमट माटो पाइन्छ भने पहाडी क्षेत्रमा चिम्ट्याइलो प्रकारको माटो पाइन्छ। कुल क्षेत्रफल मध्ये खेतीपाती योग्य जमिनले ६१.२० प्रतिशत भू-भाग ओगटेको छ भने वन तथा घाँसे मैदान क्षेत्रले ३५ प्रतिशत जमिन ओगटेको छ।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
✓ बस्तीहरू छरिएको अवस्थामा रहेका हुनाले दिगो विकास गर्नका लागि समस्या।
✓ जमिनको प्रकृति अनुसार त्यसको वर्गीकरण गरी सदुपयोग गर्न नसकिएको।
✓ यथेष्ट मात्रामा उपलब्ध कृषियोग्य क्षेत्रलाई वैज्ञानिक तवरले सदुपयोग गर्न नसकिएको।
✓ नगरपालिकाको वन क्षेत्रलाई दिगो व्यवस्थापन र सदुपयोग गर्न नसकिएको।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
✓ समथर तथा पहाडी भूभाग मिश्रित भएको हुँदा कृषि, मत्स्यपालन र पशुपालनको सम्भावना अधिक भएको।
✓ नगरपालिकाको ६०.२० प्रतिशत भू-भागमा खेतिपाती गर्ने गरिएको।
✓ नगरपालिकाभित्र रहेको ३५ प्रतिशत जमिन घाँसे क्षेत्र तथा वनजंगलले ढाकेको।
✓ नगरपालिकाले पालिकाको एकिकृत विकास गुरुयोजना बमोजिम आवासिय क्षेत्र, कृषि क्षेत्र तथा अन्य क्षेत्रको बर्गीकरणका आधारमा तोकिएका मापदण्ड र प्रकियाहरु पलना गरी भूमिको व्यवस्थित उपयोग गर्ने नीति अगाडी सारेको।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
भू-स्रोतको पूर्णत वैज्ञानिक सदुपयोग मार्फत आर्थिक समृद्धि हासिल
लक्ष्य
वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना लागू गरी भूमिलाई आर्थिक विकासको आधार बनाउने।
उद्देश्य
सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रुपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु।

उद्देश्य १: सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रुपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।	
रणनीती	**कार्यनीति**
१.१ राष्ट्रिय र प्रादेशिक भू-उपयोग नीति अनुरुप स्थानीय भू-उपयोग योजना र कृषि नीति निर्माण गर्ने ।	१.१.१ नगरपालिका भित्र रहेको सबै प्रकारको जग्गाको पूर्णरुपमा लगत संकलन गरी व्यक्तिगत, सरकारी, सार्वजनिक, सामुदायिक तथा गुठी जग्गाको विस्तृत अभिलेख तयार पारि भूमि प्रशासन प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।
	१.१२ नगरपालिकामा उपलब्ध सिंचित र असिंचित जमिनको लगत तयार गरी कृषि योग्य जग्गाको सदुपयोग भए नभएको तथ्याङ्क अद्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.३ सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमणका विरुद्ध शुन्य सहनशिलताको अवलम्बन गरिनेछ ।
१.२ खेती गर्न इच्छुक तर आफ्नो जमिन नभएका कृषकहरूको लगत संकलन गरी भूमिको व्यवस्था गर्ने ।	१.२.१ करारमा खेती गर्न इच्छुक कृषकलाई आवश्यक जमिन उपलब्ध गराइनेछ ।
	१.२.२ करार खेती क्षेत्र विस्तार गर्न विशेष कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.३ नदी उकास क्षेत्रमा हरितक्षेत्र प्रवर्द्धन तथा सामुहिक खेती प्रोत्साहन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन तथा कृषक अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
१.३ जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न खेती योग्य जमिनको दिगो प्रयोग विस्तार गर्ने ।	१.३.१ जग्गा बाँझो राख्न नपाउने नीति अवलम्बन गरी बाँझो जमिन राख्ने जग्गा धनीलाई भूमिकरमा निश्चित प्रतिशतले बढी लिने नियम लागू गरिनेछ ।
१.४ जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने ।	१.४.१ नगरपालिकामा जग्गा चक्लाबन्दी गर्न चाहने कृषकहरूको विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.४.२ सामूहिक खेती र चक्लाबन्दीका फाईदाका बारेमा कृषक अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	१.४.३ जग्गा चक्लाबन्दी गरी सामुहिक खेती गर्न चाहने कृषकहरू पहिचान गरी कृषक समूह गठन गरिनेछ ।
	१.४.४ यस्ता सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई कृषि सहकारीसँग आबद्ध गरिनेछ ।
	१.४.५ चक्लाबन्दी गरी सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई मापदण्डका आधारमा मल, वीउ, ज्ञान, सिप, प्रविधि र अन्य कृषि सामाग्रीमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.४.६ बगर क्षेत्रको सम्भाव्यता हेरी बगर खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) को विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.२	भूमि अभिलेख प्रणाली निर्माण			५००			
		१.१.३	सिंचित, असिंचित, बाँझो तथा खेती भएको जमिनको अद्यावधिक तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण	६००					
		१.१.४	सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण विरुद्ध शुन्य सहनशिलता	१००	१००	१००	१००		
	१.२	१.२.१	करार खेतीका लागि इच्छुक कृषक लगत संकलन	१५०	१५०	१६०	१६०	१७०	
		१.२.२	करार खेती विस्तार कार्यक्रम अनुदान	४००	४२०	४४०	४६०	४८०	
		१.२.३	नदी उकास क्षेत्रमा हरितक्षेत्र प्रवर्द्धन तथा सामुहिक खेती अभिमुखीकरण तथा तालिम	२००	२००	२००	३००	३००	
	१.३	१.३.१	खेतीयोग्य क्षेत्र बाँझो रहन नदिन कार्ययोजना निर्माण		२५०				
	१.४	१.४.१	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषकको लगत संकलन				२००	२००	
		१.४.२	जग्गा चक्लाबन्दी सम्बन्धी कृषक अभिमुखीकरण	३००	३००	३००	३००	३००	
		१.४.३	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषक समूह गठन		१५०		१५०		
		१.४.४	कृषक समूह तथा कृषि सहकारी बिच अन्तरक्रिया	६००	६१०	६२०	६४०	६६०	
		१.४.५	चक्लाबन्दी तथा सामूहिक खेती गर्ने कृषकलाई अनुदान	६००	६१०	६२०	६४०	६६०	
		१.४.६	बगर खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम		५००		६००		

अपेक्षित उपलब्धी तथा नतिजा खाका

- ✓ नगरपालिकामा उपलब्ध खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक र पूर्ण सदुपयोग भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**भू-संरक्षण**				
	असर	बायो इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरी भू-संरक्षण गरिएका स्थानहरूको संख्या	प्रतिशत		
	असर	पहिरोका हिसाबले जोखिमग्रस्त क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	River Trainning गरिएको लम्बाई कि.मी.	कि.मी.		
	असर	नमूना कटान नियन्त्रण क्षेत्र	संख्या		
	असर	हरित क्षेत्र विस्तार तथा परम्परागत प्रविधिमा कटान नियन्त्रण गरिएका क्षेत्र	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) जलाधार संरक्षण

पृष्ठभूमि

नेपाल जलस्रोतको धनी राष्ट्रका रुपमा संसारमा परिचित छ। यस नगरपालिका पनि जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रमा सम्पन्न छ। यस नगरपालिकाका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र नगरपालिकालाई आर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ। यहाँ रहेका मुख्य जलस्रोतहरुमा त्रिशुली नदि, तादि नदि, सामरी खोला, सलाखु खोला,फलाखु खोला,गेर्खु खोला, छत्रे खोला, अँधेरी खोला, खुर्साने खोला आदि हुन्। वातावरण तथा हरियाली प्रवर्द्धन गरी वातावरणको सन्तुलन कायम राखी जलाधार संरक्षण गर्नका लागि नगरपालिकाले सडकपेटी, नदी किनार तथा सार्वजनिक जग्गाहरुमा बृक्षारोपण गर्ने कार्य सञ्चालन गर्न जरुरी देखिन्छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वन, जलाधार र भू-संरक्षणका लागि दिगो रुपमा दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने।
▪ जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व आममानिसमा बुझाउन नसकिएको।
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्न नसके भविष्यमा पानीको मुहानहरू सुक्न गई पिउने पानी तथा सिँचाईको चरम अभाव हुन सक्ने।
▪ वैज्ञानिक जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा माथिबाट उत्पत्ति भई बग्दै आएका खोलाहरू तथा साना साना ताल तलैया जस्ता महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरू रहेका।
▪ जलाधार क्षेत्रमा भ्यागुता, सर्प, घोँगी, माछा, बिच्छी, गंगटो, कछुवा जस्ता जलचरहरू पाइने।
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गरी कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिको विकास गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
नगरपालिकाको जल सम्पदालाई उच्चतम सदुपयोग गरी दिगो विकास हासिल
लक्ष्य
नगरपालिकाको जलाधार क्षेत्रको दिगो संरक्षण गरी जल सम्पदामा आत्मनिर्भर बन्ने।
उद्देश्यहरू
✓ जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु।

उद्देश्य १: जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्र पहिचान गरी संरक्षण गर्ने।	१.१.१ नगरपालिकामा भएका पानीका मुहानहरू, जलाधार क्षेत्र तथा सिमसार क्षेत्रको पहिचान गरी नक्साङ्कन गरी विस्तृत विवरण तयार गरिनेछ।

उद्देश्य १: जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.२ जलाधार क्षेत्रहरूको विनास तथा अतिक्रमणमा सहयोग पुऱ्याउने क्रियाकलापहरू गर्न तत्काल रोक लगाई जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरिनेछ ।
	१.१.३ जलाधार क्षेत्र संरक्षण गुरुयोजना निर्माण गरी लाग गर्न प्रदेश र संघिय सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।
१.२. जलाधार क्षेत्रको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.१. नगरपालिकाका प्रमुख जलाधार क्षेत्रहरूलाई "विशेष जलाधार क्षेत्र" घोषणा गरी ती क्षेत्रहरूमा संरक्षणका कार्यक्रमहरू लागू गरिनेछ ।
	१.२.२ प्रत्येक वडाका उपयुक्त स्थानहरूमा जल पर्यावरणीय प्रणाली अन्तर्गत जलचर, वनस्पति र भौतिक अवयवहरूको प्रवर्द्धन गर्नका लागि नमूना पोखरीहरू निर्माण गरिनेछ । उक्त पोखरीहरूमा वर्षातको पानी संकलन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.३. जलाधार संरक्षणमा सहायक प्रजातिका बिरुवाहरूको बृक्षारोपण गरिनेछ ।
	१.२.४. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको प्रयोग गरी कृषि, उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरिनेछ ।
	१.२.५ वन जंगल क्षेत्रभित्र कृतिम जलाशय तथा पोखरी निर्माण गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.६ संकटासन्न ताल, नदी तथा पोखरीहरुको पहिचान र पुर्नउत्थान गरिनेछ ।
१.३. जलस्रोतको दिगो प्रयोग र जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१. जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व बुझाउनका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.२ उपलब्ध जलस्रोतको उच्चतम र दिगो सदुपयोग हुने गरी जलस्रोतमा आधारित उद्योग तथा व्यवसायको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.३ वर्षातको पानी संकलन गरी भण्डारण प्रणाली निर्माण गर्न प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ ।
	१.३.४ नगरपालिकाभित्र रहेका सिमसार क्षेत्रहरुको संरक्षण गरिनेछ ।

भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको विस्तृत विवरण तयार	५०					
		१.१.२.	स्थानीय जलाधार, सिमसार क्षेत्र संरक्षण नियमावली तयार	३०					
		१.१.३	जलाधार संरक्षण गुरुयोजना निर्माण			१०००			
	१.२.	१.२.१.	विशेष जलाधार, सिमसार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम	१००	२००				
		१.२.२.	पोखरीहरू निर्माण तथा पुर्नउत्थान कार्यक्रम			५००			
		१.२.३.	खोलाको तटिय क्षेत्र तथा सार्वजनिक ऐलानी जग्गामा बृक्षारोपण कार्यक्रम	१००	१००	२००	२५०	३००	
		१.२.४	निजी क्षेत्रको संलग्नतामा जलाधार क्षेत्र उपयोग गरी आर्थिक दिगो पर्यटन, कृषि र उद्योग क्षेत्रका कार्यक्रम संचालन गर्न अन्तरक्रिया	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.२.५	वनजंगल क्षेत्र भित्र पोखरी तथा जलाशय निर्माण		५००	८००			
		१.२.६	संकटासन्न सिमसारक्षेत्र तथा पोखरी विशेष पुनर्उत्थान कार्यक्रम	१००	१००	१००			
	१.३.	१.३.१	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.३.२	दिगो जलस्रोत उपयोग सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
		१.३.३	वर्षातको पानी संकलन प्राविधिक सहयोग			८००			
		१.३.४	सिमसार क्षेत्र पहिचान तथा संरक्षण कार्यक्रम	५०	५०	५०	५०	५०	

अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका

- जलाधार क्षेत्रको पहिचान, नक्साङ्कन र दिगो संरक्षण भएको हुनेछ ।
- जलाधार क्षेत्रमा आत्मनिर्भर भई दिगो सदुपयोग सुनिश्चित हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**जलाधार व्यवस्थापन**				
	असर	ताल, सिमसार र तलाउ/पोखरीहरूको संख्या (१५.१.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सामुदायिक वनभित्र निर्मित पोखरी संख्या	संख्या		
	असर	संकटासन्न तालहरू/पोखरीहरू (१५.४.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संरक्षित सिमसार क्षेत्र	संख्या		
	प्रतिफल	वर्षातको पानी संकलन गर्न निर्माण गरिएका नमुना पोखरी संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	परम्परागत जैविक विधि अपनाई संरक्षण गरिएका पानीको मुहानहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	संकटमा परी पुनरुत्थान गरिएका पानीका मुहानको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	वनजंगल भित्र रहेका पोखरीहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	कूल जलश्रोतको अनुपातमा प्रयोग गरिएको जलश्रोत (१२.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका नदीहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका पानीका मुहानहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका सिमसार क्षेत्रको संख्या	संख्या		
	असर	नयाँ निर्माण गरिएका पोखरी, ताल वा अन्य जलक्षेत्रले ओगटेको क्षेत्र	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ।

७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

हाम्रो वरपर रहेका प्राकृतिक अवयवहरू जस्तै वायुमण्डल, भूमि, जल, वनजंगल, वनस्पति, जीवजन्तु र प्राकृतिक जीवनचक्र, जलवायु तथा मौसम आदिको अन्तरक्रिया र समग्रताले सिर्जना गरेका भौतिक अवस्थालाई वातावरण भनिन्छ । वातावरण संरक्षण भनेको सम्पूर्ण वातावरणीय अवयवहरूको एकीकृत संरक्षणको पाटो हो । यसमा समग्रमा जल, जमिन, जंगल, वायुमण्डल र हाम्रो वरपरको सेरोफेरोलाई स्वच्छ, सफा र सन्तुलित राख्ने विषय आउँछ । वातावरण प्रदुषणले मानिसमा विभिन्न किसिमका रोगहरू निम्त्याउँछ । नेपालको संविधानमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरिएको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ प्राकृतिक सम्पदाहरूको पूर्ण संरक्षण र सदुपयोग हुन नसकेको ।
▪ समयमै स्तरोन्नति नहुँदा तथा अनावश्यक मानवीय गतिविधि कारण पानीका स्रोतहरू सुक्ने खतरा रहेको ।
▪ वन क्षेत्रमा डढेलोको जोखिम रहेको ।
▪ एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापनको अवधारण लागू हुन नसकेको ।
▪ नगरबासीमा नगर सरसफाईको जिम्मेवारी हाम्रो पनि हो भन्ने भावनाको विकास गर्न नसकिएको ।
▪ वातावरण संरक्षण र पूर्वाधार विकास बिच समाञ्जस्यता स्थापित हुन नसकेको ।
▪ आमनागरिकमा वातावरण सचेतनाका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढंगले ल्याउनुपर्ने ।
▪ पर्यावरणीय असन्तुलन तथा प्रदुषणको नकारात्मक असरका कारण जीवन कष्टकर हुन सक्ने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा फोहरमैला व्यवस्थापनमा प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष रुपमा संलग्न औपचारिक तथा अनौपचारिक संघसंस्थासँग आवद्ध सफाइकर्मीहरु पहिचान गरी नगरलाई सफा र स्वच्छ राख्न गरेको उल्लेखनीय योगदान को कदर तथा सम्मान गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाका विभिन्न स्थानमा व्यापक बृक्षारोपण गर्नुका साथै बगैंचा, पार्कहरू निर्माण गरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले सार्वजनिक स्वास्थ्य, सरसफाई र पहुँच सुधार गर्न सार्वजनिक जग्गाको पहिचान गरी सुविधासम्पन्न सार्वजनिक शौचालयहरु निर्माण गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
स्वच्छ, सफा, हराभरा हाम्रो विदुर
लक्ष्य
नगरपालिकालाई वातावरणमैत्री नमूना हरित क्षेत्रका रुपमा विकास गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्नु ।

✓ सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरुलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउनु ।

उद्देश्य १. जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. प्रदुषण नियन्त्रणका लागि मापदण्ड बनाई लागू गर्ने ।	१.१.१. प्रदुषण नियन्त्रण गर्न क्रमशः सबै सडकहरू कालोपत्रे/ब्लक र पेभमेन्ट गर्दै लगिनेछ ।
	१.१.२. प्लाष्टिक तथा टायर ट्युब जलाउने परिपाटीलाई पूर्णतः बन्देज गरिनेछ ।
	१.१.३. पानीका मुहानहरू सफा राख्न त्यस्ता स्थानहरूमा मानवीय गतिविधि र छाडा पशुहरू नियन्त्रण गरिनेछ ।
	१.१.४. मरेका पशु चौपायाहरूको व्यवस्थापन गर्न निश्चित स्थानहरू तोकिनेछ ।
	१.१.५. प्रत्येक घरमा खाना पकाउन प्रयोग हुने मुख्य इन्धन काठ, दाउरालाई विस्थापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै विद्युतिय चुल्हो, बायोग्याँस, सौर्य तथा वायु उर्जा, सुधारिएको चुलो आदिको व्यवस्था गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइनेछ ।
	१.१.६.प्रदूषण बढाउने उद्योगलाई घना मानव बस्ती भएको इलाकामा स्थापना गर्न निषेध गरिनेछ । यस्ता उद्योगलाई वातावरण प्रदूषण नियन्त्रणमा जिम्मेवार बनाइ वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तर्गत शोधभर्ना स्वरुप लगानी गर्नुपर्ने प्रावधान बनाइनेछ ।
	१.१.७. नगरपालिका भएर बग्ने खोला नालाको किनार लगायत भू-क्षय संवेदनशील क्षेत्रमा भू-क्षय, नदी कटान नियन्त्रण गर्ने योजना कार्यान्वयन गरिनेछ । यसो गर्दा जैविक इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
	१.१.८ सडक निर्माण लगायतका भौतिक निर्माण कार्य सम्पन्न गर्दा वातावरणमा पर्ने क्षति न्यूनीकरण गर्न निर्माण लागतको कम्तिमा १ प्रतिशत रकम वातावरण संरक्षण कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था मिलाईनेछ ।
	१.१.९ नगरपालिका क्षेत्रभित्र स्थापना हुने उद्योगहरु दर्ता गर्दा वातावरण प्रदूषण नहुने कार्ययोजना पेश गरेमा राजश्व रकममा सहुलियत दिने व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.१० हरियाली प्रवर्द्धन गर्न **ग्रीन विदुर, क्लिन विदुर** नारालाई अभियानको रुपमा बस्ती स्तरमा पुऱ्याइनेछ ।
	१.१.११ स्वच्छ वातावरणका लागि नगरपालिका भित्रका टोलमा फलफुल रोप्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.१२ स्वच्छ वातावरणका लागि जैविक डस्टबिनको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.१.१३ दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापन गर्न नीति तय गरिनेछ ।
	१.१.१४ ४० माइक्रोन भन्दा कमका प्लाष्टिकजन्य झोला प्रयोगमा रोक लगाइनेछ ।
१.२. समुदाय वा टोल स्तरमा नियमित सरसफाई तथा शौचालय निर्माण अभियान सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१. घर आँगन, टोल र सडक सफा राख्ने र सामुदायिक वा टोलस्तरमा नियमित सरसफाई अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२. प्रत्येक वडाका मानवीय गतिविधिहरू बढी भइरहने क्षेत्रमा अनिवार्य सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य १. जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.३ हरित टोलको रुपमा विकास गर्ने स्वच्छ टोललाई प्राथमिकताको आधारमा पुरस्कार प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य २. सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. विकास निर्माणका कार्यक्रम गर्दा IEE कार्यान्वयन गर्ने ।	२.१.१. विकास निर्माणका ठूला कार्यक्रमहरू, खानी उत्खनन्, ढुंगा, गिटी, बालुवा तथा माटो उत्खनन् आदि कार्य गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गरी सोको अक्षरशः पालना गरिनेछ ।
	२.१.२ प्रतिव्यक्ति काठको प्रयोगलाई घटाउन काठको विकल्पमा नगरपालिकामा भित्रने प्रविधि र वस्तुलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	२.१.३ बायोग्याँस प्लान्ट निर्माणमा मापदण्डका आधारमा सहुलियत प्रदान गरिनेछ ।
२.२. ऐतिहासिक तथा सार्वजनिक स्थलहरूको दिगो विकास र संरक्षण गर्ने ।	२.२.१. ऐतिहासिक, धार्मिक र पुरातात्विक महत्वका स्थानहरूको एकीकृत संरक्षण योजना तयार गरी यस्ता क्षेत्रलाई सम्पदा क्षेत्र घोषणा गरी वातावरण अनुकूल दिगो विकास र संरक्षण गरिनेछ ।
	२.२.२. प्रत्येक वडामा एक एकवटा वडागत नमुना पार्कहरूको निर्माण गरिनेछ ।

वातावरण तथा फोहोरमैलाको व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	प्राथमिकताका आधारमा सडकहरू कालोपत्रे	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	
		१.१.२.	प्लाष्टिक तथा टायर, ट्यूब जलाउन निषेध	१५०	१५०	१६०	१७०	१७०	
		१.१.३.	पानीका मुहानहरू सफा राख्न मानवीय गतिविधिको अनुगमन व्यवस्था	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.१.४.	मरेका चौपायाहरू व्यवस्थापन गर्ने स्थान निर्माण			१५००			
		१.१.५.	वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन गर्न अनुदान	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	
		१.१.६.	ठूला उद्योग सञ्चालन मापदण्ड तयार			५००			
		१.१.७.	भू-संरक्षण योजना कार्यान्वयन	५०		५०		५०	
		१.१.८.	वातावरण संरक्षण कोष निर्माण		१५००				
		१.१.९	वातावरण प्रदूषण नहुने कार्ययोजना सहित स्थापना हुने उद्योगहरुलाई राजश्व रकममा सहुलियत	६००	६००	६००	६००	६००	
		१.१.१०	**ग्रीन विदुर, क्लिन विदुर** नारा सहित अभियान संचालन	१००	११०	१२०	१३०	१४०	
		१.१.११	टोलटोलमा फलफुल रोप्ने अभियान सञ्चालन	१००	११०	१२०	१३०	१४०	
		१.१.१२	जैविक डस्टविन प्रयोगमा प्रोत्साहन	१५०	२००	२५०	३००	३५०	
		१.१.१३	दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापनका लागि नीति निर्माण			३००			
		१.१.१४	४० माइक्रोन भन्दा कमका प्लाष्टिकजन्य झोला प्रयोगमा रोक	२०	२०	२०	२०	२०	
	१.२.	१.२.१.	सरसफाई अभियान सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.२.२.	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	६००		६००		६००	
		१.२.३	स्वच्छ टोललाई प्राथमिकताको आधारमा पुरस्कार प्रदान	१००	१००	१००	१००	१००	
२	२.१.	२.१.१.	अनुगमन	१००	१००	१००	१००	१००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.२	काठको प्रयोग विस्थापन गर्ने वस्तु र प्रविधिमा विशेष प्रोत्साहन	१००	१००	१००	१००	१००	
		२.१.३	बायोग्याँस प्लान्ट निर्माणमा सहुलियत		५००		६००		
	२.२.	२.२.१.	एकीकृत संरक्षण योजना निर्माण			३५०			
		२.२.२.	एक वडा एक हरित पार्क निर्माण	५०००	५००	५००	५००	५००	

अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ महत्वपुर्ण सार्वजनिक स्थानहरूमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण भएका हुने ।
- ✓ एकीकृत वातावरण संरक्षण योजना तयार भएको हुने,
- ✓ वातावरण संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यले निरन्तरता पाएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थाप				
	प्रतिफल	नव हरित क्षेत्रको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	सडक सौन्दर्यीकरण	कि.मि.		
	असर	प्रतिव्यक्ति काठको प्रयोग (क्यूबिक/मी.) (१२.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	क्यूबिक/मी.		
	असर	वायूमण्डलमा धुलोका कणहरुको गाढापन (२४ घण्टाको औषत) (पि.एम) (११.६.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	औसत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

पृष्ठभूमि

औद्योगिक राष्ट्रहरूले गरेको व्यापक कार्वन उत्सर्जन, सवारी साधनबाट निस्कने धुवाँ, शहरीकरण, जनसंख्या वृद्धि, वनजंगल विनाश, रेफ्रिजेरेशन प्रविधिमा प्रयोग हुने क्लोरोफ्लोरो कार्बन (CFCs) जस्ता कारणले हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) बढ्न गई त्यसले भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धि गर्दै लगेको वैज्ञानिक तथ्य हामी सामु छ। यसरी भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धिले प्रत्यक्ष रुपमा जलवायुमा प्रभाव पारी जलवायु परिवर्तन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा हरेक राष्ट्रले विकास निर्माणका योजना तयार पार्दा यस तथ्यलाई मनन गरी तयार पार्नुपर्ने हुन्छ किनकि जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै विकास सम्बन्धी मानवीय गतिविधिहरू हुन्। विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाउने र जलवायु परिवर्तन बिरुद्ध अभियान सञ्चालन गरी कम भन्दा कम कार्वन उत्सर्जन गर्ने र बढी भन्दा बढी कार्वन उपभोग हुने वातावरण सिर्जना गरेर जलवायु समायोजन र सन्तुलन कायम हुने वैज्ञानिक विधि र प्रक्रिया अवलम्बन गर्न श्रेयस्कर हुन्छ।

भौगोलिक जटिलताका कारण नेपाल प्राकृतिक प्रकोपको उच्च जोखिम क्षेत्रमा रहेको छ। नेपालमा वर्षेनी प्राकृतिक प्रकोपका कारण ठूलो मात्रामा जनधनको क्षति हुने गरेको छ। नेपालमा २०७२ सालको महाभूकम्पको पीडा अझै ताजा नै छ। नगरपालिका पनि प्राकृतिक प्रकोपको दृष्टिकोणले संवेदनशील अवस्थामा रहेको छ। यस नगरपालिकामा विशेषगरी बाढी, पहिरो, हावाहुरी, असिना, चट्याङ, अनावृष्टि, सुख्खा खडेरी, डढेँलो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरू देखापर्दै आइरहेका छन्। हाल कोभिड-१९ तथा विभिन्न समयमा फैलने महामारीहरुले जीवन थप जटिल बनाएको छ। यस्ता प्रकोपहरू सामान्यतया पूर्ण नियन्त्रण गर्न नसकेपनि प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरी जनधनको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा भएका खोलाको किनार तथा नहरको किनारमा रहेका बस्ती वर्षायाममा बाढी र डुबानको जोखिममा रहेको।
▪ वर्षेनी वर्षातको समयमा नदि बाढि, पहिरो जाने तथा भू-क्षयको समस्या हुने गरेको।
▪ जलवायु परिवर्तनले भएको अतिवृष्टि, अनावृष्टि, तापक्रम वृद्धि आदिका कारण वार्षिक खेतीपाती क्यालेन्डर परिवर्तन हुन थालेको, बालीनालीमा रोग, किराको समस्या देखिनुका साथै उत्पादनमा नकारात्मक प्रभाव देखिन थालेको।
▪ प्राविधिक अध्ययन विना जथाभावी विकास संरचना निर्माणले विपद् जोखिम बढ्दै गएको।
▪ जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असर तथा विपद् न्यूनीकरणका लागि ठोस योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने।
▪ हावाहुरीबाट रुखहरु ढली दुर्घटना हुने गरेको।
▪ विपद् सम्बन्धी सूचना सम्प्रेषण संयन्त्र, पूर्व सूचना प्रविधि लगायत पर्याप्त स्वास्थ्य केन्द्रहरुको अभाव भएको।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ विपद्का बेलामा जम्मा हुने खुल्ला स्थान, आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा आदिको व्यवस्था रहेको।
▪ नगरपालिकाले जिल्लास्तरीय विपद् तथा प्रकोप उद्धार केन्द्रको रुपमा रहेको नगरपालिकाको विद्यमान बारुणयन्त्र सेवालाई थप प्रभावकारी बनाउदै लैजाने नीति अगाडी सारेको।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्को पूर्वतयारी रोकथाम तथा व्यवस्थापनका लागि नदि नियन्त्रण, अग्नी नियन्त्रणरेखा निर्माण, वृक्षारोपण, टतबन्ध निर्माण लगायतका पूर्वसावधानीमूलक कार्यमा जोड दिने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
विपद् व्यवस्थापनको प्रभावकारी संयन्त्र निर्माण गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण
लक्ष्य
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य योजना लागू गरी पूर्णत कार्यान्वयन गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्नु । ✓ विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु ।

उद्देश्य १: प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१. विपद् जोखिम क्षेत्र नक्सांकन गर्ने ।	१.१.१. नगरपालिकाका उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी खतरा संकेतहरू राखिनेछ ।
	१.१.२. नगरपालिकाका अति जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण गरिनेछ ।
१.२. विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणाली प्रभावकारी बनाउने ।	१.२.१. बाढी, मौसम लगायतको पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको थप प्रभावकारी संचालन गरिनेछ ।
	१.२.२. विपद् पूर्व संकेत दिने थप उपकरणहरू प्रकोप सम्भाव्य स्थलहरूमा क्रमशः जडान गरिनेछ ।
	१.२.३ नियमित रुपमा भइरहने प्राकृतिक प्रकोपको अध्ययन गरी प्रकोप पात्रो तयार गरिनेछ ।
	१.२.४. विपद् सम्बन्धी पूर्वसूचना रेडियो, एफ.एम. तथा अन्य सञ्चारमार्फत सम्प्रेषण गरिनेछ ।
	१.२.५ (LFOC) आपतकालिन कार्य संचालन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
१.३. बिमा योजना लागू गर्ने ।	१.३.१. विपद् सम्भावित क्षेत्रका प्रत्येक नागरिकको अनिवार्य बिमा योजना लाग गरिनेछ र अति विपन्न परिवारको बिमा नगरपालिकाले गरिदिनेछ ।

उद्देश्य २ : विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु

रणनीति	कार्यनीति
२.१ विपद् व्यवस्थापनमा सक्षम संयन्त्रको निर्माण गर्ने ।	२.१.१ विपद्को बेला पिउने पानी, खाद्यान्न, औषधी उपचार आदिको पूर्वतयारी गर्न वडास्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.२ विपद्का बेला भेला हुने खुल्ला स्थानहरू तय गरी पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.३ स्वास्थ्यकर्मीहरू सम्मिलित नगरपालिकास्तरीय संक्रमण रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन गरिनेछ ।
	२.१.४ बेलाबेलामा उद्धार तथा विपद्बाट बच्ने उपायबारे पूर्वअभ्यासहरू संचालन गरिनेछ ।
	२.१.५ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन उद्धार सम्बन्धित पूर्वअभ्यास सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.६ विपद् व्यवस्थापनमा संलग्न विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
	२.१.७ विपद्का वेला आवश्यक पर्ने उपकरण, उद्धार सामाग्री, एम्बुलेन्स, स्काभेटर, डोरी, पाल लगायतका समाग्रीहरूको जोहो गरिनेछ ।
	२.१.८ विपद्को समयमा राहत तथा उद्धारलाई सहज बनाउन हेलिप्याड निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.९ सबै वडा कायार्लयहरूमा विपद व्यवस्थापन समिति तथा स्वयम् सेवक परिचालन गर्नुका साथै अत्यावश्यक सामाग्री भण्डारणको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.१० प्रत्येक वर्ष विपद् प्रतिकार्य तयारी योजना निर्माण गरी पात्रोका आधारमा लाग गरिनेछ ।
	२.१.११ बारुण यन्त्र लगायत शववाहन व्यवस्थीत रुपमा सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।
२.२. जलवायु अनुकूलन तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि क्षमता विकास गर्ने ।	२.२.१. जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूको अध्ययन गरी सुझाव दिन विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ ।
	२.२.२. जलवायु परिवर्तनले निम्त्याएका समस्याहरू सामना गर्न स्थानीयस्तरमा तालिम तथा सचेतना कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।
	२.२.३. स्थानीयस्तरमा तथा विद्यालयहरूमा जलवायु परिवर्तनका बारेमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.४ जलवायू अनुकूलन हिसाबले स्मार्ट भिलेज निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.५ वडाका निश्चित क्षेत्रहरुलाई नमूनाको रुपमा जलवायू अनुकूलन स्मार्ट भिलेज निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.६ जलवायू परिवर्तन अनुकूल बालीनाली प्रयोगात्मक उत्पादन गर्न थालनी गरिनेछ ।
२.३. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. विपद्बाट बच्ने उपायका बारेमा सचेतना कार्यक्रमलाई टोलटोलमा अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.३.२. विपद् जोखिम न्युनीकरण तथा व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनका विषय विद्यालयको पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ ।
	२.३.३ हरेक वडामा उद्धार समन्वय संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन	५०					
		१.१.२.	उच्च जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण	५००	५००	५००	५००	५००	
	१.२.	१.२.१.	विपद् पूर्वानुमान तथा चेतावनी सूचना प्रणालीको प्रभावकारी सञ्चालन	३००					
		१.२.२.	विपद् पूर्व संकेत दिने उपकरण जडान		२००				
		१.२.३.	प्रकोप पात्रो तयार	५०	५०	५०	५०	५०	
		१.२.४.	विपद्सम्बन्धी पूर्व सूचना सम्प्रेषण	३०					
		१.२.५	(LFOC) आपत्कालिन कार्य संचालन केन्द्र स्थापना						
	१.३.	१.३.१.	बिमा अनुदान	१००	१००	१००	१००	१००	
२	२.१.	२.१.१.	वडास्तरीय विपद् व्यवस्थापन संयन्त्र निर्माण		२००				
		२.१.२.	खुल्ला स्थान तय गरी पूर्वाधार निर्माण			५००	६००	७००	
		२.१.३.	संक्रमण रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन				५००		
		२.१.४.	माहामारीका लागि आइसोलेसन केन्द्र निर्माण				५००		
		२.१.५.	उद्धार सम्बन्धित पूर्वअभ्यास सञ्चालन		१००				
		२.१.६.	विभिन्न संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य	८०	८०	८०	८०	८०	
		२.१.७.	विपद्का वेला आवश्यक पर्ने उपकरण लगायतका समाग्रीहरूको व्यवस्थापन	३०	३०	३०	३०	३०	
		२.१.८.	हेलिप्याड निर्माण	५००	५००	५००	५००	५००	
		२.१.९.	अति अत्यावश्यक सामाग्री भण्डारणको व्यवस्था			१५००			
		२.१.१०	बार्षिक विपद् प्रतिकार्य योजना निर्माण	३००	३००	३००	३००	३००	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.११	बारुण यन्त्र तथा शववाहनको व्यवस्था	५०	५०	५०	५०	५०	
	२.२.	२.२.१.	विज्ञसँग परामर्श सेवा लिने	५०	७५	८०	९०	१००	
		२.२.२.	तालिम तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	
		२.२.३.	अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन	३५	३५	३५	३५	३५	
		२.२.४	जलवायू अनुकूलनका हिसाबले स्मार्ट भिलेज सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
		२.२.५	जलवायू अनुकूलनका हिसाबले स्मार्ट भिलेज निर्माण			१०००	१५००		
		२.२.६	जलवायू अनुकूलन हुने बालीनाली प्रयोगात्मक उत्पादन अनुदान कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	
	२.३.	२.३.१.	सचेतना अभियान सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	
		२.३.२	विपद् तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विषय विद्यालयको पाठ्यक्रममा समावेश						
		२.३.३	प्रत्येक वडामा उद्धार समन्वय संयन्त्र निर्माण	५०		५०			

अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ विपद् जोखिम नक्साङ्कन भएको हुने ।
- ✓ भौतिक संरचनाहरू मापदण्ड बमोजिम विपद् प्रतिरोधी भएको हुने,
- ✓ विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्वसूचना प्रणाली प्रभावकारी भएको हुने,
- ✓ विपद्सम्बन्धी नीति तथा योजना बनेको हुने,
- ✓ विपद्बाट हुने क्षतिमा न्यूनीकरण भएको हुने,
- ✓ जलवायु परिवर्तनका असरहरूको अनुकूलन तथा न्यूनीकरण भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता				
	प्रतिफल	विपद्को कारण ज्यान गुमाउनेको संख्या (११.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	१	०
	प्रतिफल	विपद्को कारण घाइते हुनेको संख्या (११.५.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या	२	०
	असर	विपद्बाट प्रभावित घरपरिवार	प्रतिशत	४५	३५
	प्रतिफल	विपद्को बेला भेला हुने स्थानको संख्या	संख्या	१३	१६
	प्रतिफल	दमकल संख्या	संख्या	२	२
	प्रतिफल	एक्साभेटर संख्या	संख्या	२	४
	प्रतिफल	विपद् पूर्वसंकेत दिन जडित उपकरणहरूको संख्या	संख्या	०	१
	असर	भूकम्प प्रतिरोधी घरको प्रतिशत			
	प्रतिफल	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना अन्तर्गत समुदायस्तरमा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रमहरूको संख्या (१३.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	जलवायुको दृष्टिकोणले स्मार्ट भिलेज (१३.२.१. घ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	जलवायु अनुकूलनका वनस्पति तथा बालीनालीको संख्या	संख्या		
	असर	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी शिक्षा समावेश गरेका विद्यालयहरूको संख्या (१३.३.१.१)**(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	जलवायुका दृष्टिकोणले अनुकूलन हुने गरी अपनाइएका खेती प्रणाली (१३.२.१ ङ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	जलवायुका असरलाई कम गर्ने कार्यमा तालिम प्राप्त व्यक्तिहरूको संख्या	संख्या		

नोट : * – *नगर कार्यपालिकाको कार्यालय*

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

(अ) सुशासन तथा सेवा प्रवाह

पृष्ठभूमि

वास्तविक रूपमा असल शासनको स्थापना गर्न जनस्तरमा सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता हुन जरुरी रहन्छ । राज्यले लिएको नीतिअनुरूप असल शासनका प्रमुख आयामहरूमा सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी शासन शुलभता र सहजता महत्वपूर्ण आयामहरू हुन् । यी आयामहरूको स्वस्थ विकास र सुनिश्चितता गर्न सकेको खण्डमा संघीय संविधानको मर्मअनुरूप जनताको घरदैलोमा राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा र सुविधा पुऱ्याउन सकिन्छ । नगरपालिकाबासीलाई चुस्त, पारदर्शी तथा सुविधाजनक सेवा प्रवाह गर्नु नगरपालिकाको पहिलो दायित्व हो । सही सूचना तथा जानकारी प्राप्त नहुँदा सेवाग्राहीले पटक पटक दुःख पाउने अवस्था आउँछ भने पालिकाप्रति जनविश्वास पनि घट्न जान्छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
➢ लामो राजनीतिक संक्रमणबाट हालसालै स्थापित नयाँ संघीय प्रणालीको स्थानीय सरकार भएका कारण सर्वाङ्गीण संस्थागत विकास भइ नसकेको ।
➢ संघीयताको अभ्यास तथा अनुभव कम भएको ।
➢ स्थानीयवासीको राजनीतिक चेतनाको स्तर माथि उठी नसकेको ।
➢ संस्थागत तथा क्षमता अभिवृद्धिका नियमित कार्यक्रमहरूको व्यवस्था नभएको ।
➢ जनचासो र जनगुनासोको समयमै सम्बोधन नहुँदा जनतामा निराशा उत्पन्न भई संघीय व्यवस्थामा नै प्रश्न खडा हुन सक्ने ।
➢ भ्रष्टाचार वृद्धि हुन सक्ने ।
➢ पूर्वाग्रहरहित न्याय प्रणाली विकास गर्नुपर्ने ।
➢ राजश्व अपचलन हुन सक्ने ।
➢ जनप्रतिनिधि र कर्मचारीतन्त्रको समन्वयमा कठिनाई हुन सक्ने ।
➢ जनउत्तरदायी शासन प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने ।
➢ सबै कार्यालयलाई कर सूचनामैत्री तथा प्रविधियुक्त बनाउन ठूलो बजेटको आवश्यकता पर्ने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
➢ नगरपालिकाको सेवा प्रवाहलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन स्थानीय सरकारमा सम्पूर्ण अधिकार प्राप्त भएको ।
➢ जनादेश प्राप्त निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले उत्साहका साथ काम गरिरहेको ।
➢ न्यायिक समितिको व्यवस्था भएको ।
➢ ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्ग, दीर्घरोगी, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गका बासिन्दाका लागि विशेष सहयोगको व्यवस्था भएको ।
➢ कर्मचारीको सेवाग्राहीसँगको व्यवहार सुमधुर रहेको ।
➢ कार्यपालिकाको निर्णय ४८ घण्टाभित्र सार्वजनिक गरी जनताप्रति उत्तरदायी हुने संस्कार विकास गर्न सकिने ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
➢ स्थानीय सरकार स्वायत्त भएका कारण नगरपालिकाको वस्तुगत अवस्था हेरी आवश्यकता अनुसार असल शासन अभिवृद्धि, मानव संसाधन विकास, योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र प्रभावकारी बनाउन सकिने ।
➢ नगरपालिकाले सेवा प्रवाह र विकास निर्माण कार्यलाई पारदर्शी, जवाफदेहिता र उत्तरदायी बनाउन सार्वजनिक सुनुवाईका साथै सामाजिक परीक्षण कार्यलाई निरन्तरता दिने नीति अगाडी सारेको ।
➢ विद्यमान सूचना प्रविधिको सदुपयोग गरी अन्य स्थानीय सरकारले गरेका उत्कृष्ट अभ्यासहरूको अनुशरण गर्न सकिने ।
➢ आवश्यकताअनुसार प्रहरी तथा सुरक्षा निकायको व्यवस्थापन गर्न सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच

विदुर नगरपालिकाको सरोकार, शुशासन मा प्रतिवद्ध जनमुखी सरकार

लक्ष्य

सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, सुलभ जनउत्तरदायी र प्रभावकारी बनाई जनचासोमा केन्द्रित हुने ।

उद्देश्यहरू

✓ सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो चुस्तदुरुस्त र प्रभावकारी बनाउन आवश्यक मानवीय संसाधन तथा साधन स्रोतको विकास गर्नु ।

✓ मानवीय संसाधनको समुचित व्यवस्थापन र परिचालन गर्नु ।

उद्देश्य १: सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो चुस्तदुरुस्त र प्रभावकारी बनाउने ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ जनमुखी सरकार महशुस हुने सेवा प्रणाली प्रर्वद्धन गर्ने ।	१.१.१ नियमित रुपमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण गरी राज्यद्वारा प्रवाह हुने सेवामा रहेका जन गुनासो र चासोको अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.२ स्थानीय सरकारको सेवा प्रवाहलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन जनप्रतिनिधी र कर्मचारीको क्षमता अभिबृद्धि र तालीम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ वडास्तरमा आवश्यकता अनुसार “घुम्ती सेवा” कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.४ जनगुनासो व्यवस्थापन प्रणाली र कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५ सार्वजनिक अभिलेख प्रणाली व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.१.६ स्थानीय न्यायिक समितिको कार्यसम्पादनलाई छिटो छरितो पारदर्शी बनाइनेछ ।
	१.१.७ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, लिजा, एफआर र आर्थिक विकास सूचकांक सम्बन्धी नीति, निर्देशिका र मापदण्ड तयार गरी लागू गरिनेछ ।
	१.१.८ हेल्प डेस्क तथा सोधपुछ कक्ष प्रभावकारी ढंगबाट सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.९ सबै सेवा प्रवाहलाई अनलाईन प्रणालीसँग जोडिनेछ ।
	१.१.१० बौद्धिक वर्ग तथा सरोकारवालाहरुसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गरिनेछ ।

उद्देश्य १: सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो चुस्तदुरुस्त र प्रभावकारी बनाउने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.११ स्थानीय सञ्चार माध्याममार्फत स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.१२ सार्वजनिक सूचना प्रणालीमा जनताको सहज पहुँच हुने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१३ विकासमा निजी क्षेत्रको सहयोग लिन नियमित अन्तरक्रिया आयोजना गरिनेछ ।
	१.१.१४ वार्षिक खरिद योजना तयार गरि लाग गरिनेछ ।
	१.१.१५ वार्षिक, चौमासिक प्रगति समीक्षा गरि सूचना प्रविधि मार्फत प्रकाशन, प्रसारण गरिनेछ ।
	१.१.१६ योजना कार्यकमको निर्माण तथा संचालन स्थलमा आयोजनाको विस्तृत विवरण सम्बन्धी सूचना पाटी अनिवार्य राखिनेछ ।
	१.१.१७ सार्वजनिक सुनवाई, सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक परिक्षण कार्यक्रम नियमित गरिनेछ ।
	१.१.१८ योजना र कार्यक्रमको सुपरिवेक्षण र अनुगमन प्रभावकारी बनाउँदै कार्यपालिकामा प्रतिवेदन पेश गरि समीक्षा गरिनेछ ।
	१.१.१९ अत्यावश्यक सेवा दमकल, एमबुलेन्स, शव वहान सेवालाई प्रभावकारी रुपमा परिचालन र व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.१.२० नगरपालिकाका सबै वडा एवं सार्वजनिक तथा संस्थागत कार्यालयहरुमा सूचना अधिकारी तोकिनेछ ।
	१.१.२१ अन्तर पालिकासँगको सहकार्य, समन्वय र असल अभ्यास, अनुभवको आदान प्रदानलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।
	१.१.२२ घर नक्शा अभिलेख व्यवस्थापन र प्रविधिमैत्री बनाइनेछ ।
	१.१.२३ जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको कार्यसम्पादन सम्झौता गरि लागू गरिनेछ ।
	१.१.२४ सामाजिक सुरक्षा भत्ता बैंकिङ्ग प्रणाली मार्फत वितरण प्रकृयालाई सहज बनाइनेछ ।

उद्देश्य २: मानवीय संशाधनको समुचित व्यवस्थापन र परिचालन गरिनेछ ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.२ स्थानीय सरकारको प्रभावकारी व्यवस्थापनको लागि आवश्यक मानवीय संसाधनको प्रबन्ध गर्ने ।	१.२.१ संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणले औंल्याएका आवश्यक रिक्त दरबन्दी पदपूर्ति गरिनेछ ।
	१.२ ३ कर्मचारीको सेवा सुविधा र वृत्ति विकासका लागि आवश्यक कानूनी प्रावधान सुनिश्चित गरिनेछ ।
	१.२.४ उत्कृष्ट कर्मचारी, समुह, संस्थालाई सम्मान र पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.५ कर्मचारीको ज्ञान र क्षमता अनुसारको कार्य जिम्मेवारी दिइनेछ ।
	१.२ ६ शैक्षिक तथा प्राविधिक जनशक्तिको तथ्याङ्क संकलन गरी अद्यावधिक गरिनेछ ।

उद्देश्य २: मानवीय संशाधनको समुचित व्यवस्थापन र परिचालन गरिनेछ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.३ सेवा प्रवाहमा आवश्यक स्रोत साधनको उचित व्यवस्थापन गर्ने ।	१.३.१ सेवा प्रवाहलाई चुस्तदुरुस्त राख्न विद्युतिय सूचना प्रणालीमा रुपान्तरण गर्न आवश्यक Software को व्यवस्थापन तथा नागरिक वडापत्रको नियमित रुपमा अध्यावधिक गरिनेछ ।
	१.३.२ इन्टरनेट सेवाको स्तर वृद्धि गरी गुणस्तरीय सेवा सुनिश्चित गरिनेछ ।
	१.३.३ कार्यालय संचालनका लागि आवश्यक साधनहरुको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.३.४ कार्यालय संचालनका लागि आवश्यक कोठाहरु व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.३.५ कार्यालयले निर्माण गरेका कानूनी दस्तावेज तथा कार्यहरु वेवसाईटमा अपडेट गरिनेछ ।

सुशासन तथा सेवा प्रवाहको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	नियमित रुपमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.१.२	जनप्रतिनिधी र कर्मचारीको क्षमता अभिबृद्धि र तालीम	१०००	११००	१२००	१३००	१४००	
		१.१.३	घुम्ती सेवा कार्यक्रम	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	
		१.१.४	जनगुनासो व्यवस्थापन प्रणाली र कार्ययोजना निर्माण	१०००	०	०	०	०	
		१.१.५	सार्वजनिक अभिलेख प्रणाली व्यवस्थापन	१५०	१६५	१८२	२००	२२०	
		१.१.६	न्यायिक समितिको कार्यसम्पादन चुस्तदुरुस्त	२००	२५०	३००	३५०	४००	
		१.१.७	कानूनी दस्तावेजहरु तयार	२००	०	०	०	०	
		१.१.८	हेल्प डेस्क तथा सोधपुछ कक्षको प्रभावकारीतामा वृद्धि						
		१.१.९	सेवा प्रवाहमा सहजता						
		१.१.१०	बौद्धिक वर्ग तथा सरोकारवालाहरुसँग अन्तरक्रिया						
		१.१.११	स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.१.१२	सूचना संयन्त्र निर्माण						
		१.१.१३	निजी क्षेत्रसँग नियमित अन्तरक्रिया	१५०	१६५	१८२	२००	२२०	
		१.१.१४	वार्षिक खरिद योजना तयार	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.१.१५	प्रविधि मार्फत प्रगती प्रतिवेदन सार्वजनिक		०	३००	०	०	
		१.१.१६	सूचना पाटीको अनिवार्य व्यवस्था	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.१.१७	जवाफदेहिताको औजारहरुको प्रयोग र पालना	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.१.१८	सार्वजनिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण		०	२००	०	०	
		१.१.१९	अत्यावश्यक सेवा प्रवाहमा थप प्रभावकारीता	५०	५५	६१	६७	७३	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.२०	सूचना अधिकारीको व्यवस्था	४००	४४०	४८४	५३२	५८६	
		१.१.२१	अन्तरपालिका समन्वय र सहकार्य	१५००	२०००	२५००	३०००	३५००	
		१.१.२२	प्रविधिमैत्री अभिलेख व्यवस्थापन						
		१.१.२३	जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको कार्यसम्पादन संझौता गरि लागू	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.१.२४	बैंक मार्फत सामाजिक सुरक्षा भत्ता	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
	१.२	१.२.१	रिक्त दरबन्दी परिपूर्ती						
		१.२.२	कर्मचारीको सेवा सुविधा र वृती विकासका लागि आवश्यक कानूनी प्रावधान	३००	३३०	३६३	३९९	४३९	
		१.२.३	उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कार प्रबन्ध	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.२.४	कार्य सम्पादनमा सहजता						
		१.२.५	शैक्षिक तथा प्राविधिक जनशक्तिको तथ्यांक संकलन						
	१.३	१.३.१	प्रविधिको विकास गरि सेवालाई सहज, पारदर्शी र गुणस्तर	१५०	१६५	१८२	२००	२२०	
		१.३.२	गुणस्तरिय इन्टरनेट सेवा						
		१.३.३	कार्यालय संचालनका लागि आवश्यक साधनहरुको प्रबन्ध						
		१.३.४	सहज रुपमा कार्यालय संचालनका लागि आवश्यक भवन व्यवस्थापन	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.३.५	सार्वजनिक सूचना प्रणाली प्रभावकारितामा वृद्धि						

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

जनचासोमा केन्द्रित जनमुखी सरकार महशुस हुने सेवा प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सुशासन तथा सेवा प्रवाह**				
	प्रतिफल	विगत १२ महिनाको अवधिमा सरकारी कर्मचारीसँग कम्तीमा १ पटक सम्पर्क भएका र उनीहरुलाई घुस दिएका वा मागिएका व्यक्ति (१६.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	सेवा प्रवाह सन्तुष्टि सर्वेक्षणका आधारमा सार्वजनिक सुनुवाइ	संख्या		
	प्रतिफल	विगत १२ महिनामा सरकारी कर्मचारीलाई काम गराउँदा घुस वा उपहार दिन बाध्य पारिएका व्यक्तिको संख्या (१६.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	अनुगमन	संख्या		
	असर	पूँजीगत बजेट खर्च	प्रतिशत		
	असर	लक्षित आयोजना सम्पन्न	प्रतिशत		
	प्रतिफल	न्यायिक समितिबाट फछ्र्यौट मुद्धा संख्या (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	जनगुनासो संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	गुनासो सम्बोधन प्रणालीबाट सम्बोधन भएका गुनासो	संख्या		
	प्रतिफल	जनप्रतिनिधि कर्मचारी तालिम अभिमुखीकरण	संख्या		
	प्रतिफल	स्थानीय रेडियो कार्यक्रम प्रसारण (पाक्षिकलाई साप्ताहिक बनाउने)	वर्षिक		
	प्रतिफल	निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया वर्षमा कम्तिमा एकपटक	संख्या		
	प्रतिफल	लिजाको अंक (स्थानीय सरकार संस्थागत स्वमूल्याकंन)	अंक		
	प्रतिफल	एफआरको अंक वित्तिय जोखिम मूल्याकंन	अंक		
	प्रतिफल	एलइडी आर्थिक विकास सूचक	अंक		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।

- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय

पृष्ठभूमि

मानवियता, मानवहित र सामाजिक न्यायका निमित्त आम नागरिकलाई मानव अधिकारको महत्व र आवश्यकता बारे ज्ञान हुनुपर्दछ। आधारभूत तहमा मौलिक हकको रुपमा नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेका मानवअधिकार उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने राज्य र राज्यद्वारा परिचालित राज्यका यन्त्रहरू जस्तै प्रशासन, प्रहरी र राज्यका संबैधानिक अंगहरू जस्तै न्यायलय, मानव अधिकार आयोग, स्थानीय न्यायिक समिति आदि हुन्। स्थानीय सरकारको प्रमुख दायित्व अन्तर्गत मानव अधिकार प्रत्याभूत गर्नु र सामाजिक न्याय कायम गर्नुपर्ने भएकाले स्थानीय विकास योजनाका यी विषयको सम्बोधन गरिएको छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
• समाजमा सामाजिक जागरणको अवस्था कमजोर हुनु।
• परम्परागत रुपमा रहेका अन्धविश्वास, कुरिति, कु-संस्कार र भेदभावपूर्ण सामाजिक प्रणालीमा कारण सामाजिक न्याय संकटमा पर्नु।
• अशिक्षा, अज्ञानता र पछौटेपन कायमै रहनु।
• गरिबी र विपन्नता कायमै रहनु।
• मानव अधिकारयुक्त पूर्ण सामाजिक न्याय स्थापित गर्ने चुनौती हुनु।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
• मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रका प्रमुख मूल्य र मान्यतालाई नेपालको संविधानले आत्मसाथ गरी मौलिक हकको रुपमा व्यवस्था गरेको।
• स्थानीय सरकारलाई मानवअधिकार रक्षा गर्ने अधिकार प्राप्त हुनु।
• स्थानीय न्यायिक समितिको प्रबन्ध हुनु।
• न्यायिक सम्पादनको प्रगति बढ्नु।
• अपाङ्गमैत्री वातावरण निर्माण हुनु।
• स्वतन्त्र न्यायपालिकाको परिकल्पना गरी न्याय सम्पादन संयन्त्र निर्माण हुनु।
• स्थानीयस्तरमा मानव अधिकार र सामाजिक न्यायका पक्षमा जनचेतना वृद्धि हुँदै जानु।
• भेदभाव रहित सामाजिक गुनासोको सम्बोधन हुनु।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
सामाजिक रुपले न्यायपूर्ण समाजको निर्माण
लक्ष्य
मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरुमा उल्लेख्य कमी ल्याई मौलिक हक प्रत्याभूत गर्ने।
उद्देश्यहरू
✓ मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु।

उद्देश्य १: मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ मानव बेचविखन तथा शोषणका दृष्टिकोणले संवेदनशील व्यक्ति तथा समूह पहिचान गरी जनचेतना अभिवृद्धि र सशक्तिकरण गर्ने ।	१.१.१ मानव बेचविखन र ओसार पसारका दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिममा रहेका वर्ग क्षेत्र र समुदायको शुक्ष्म ढंगले अध्ययन गरी स्थितिपत्र तयार पारिनेछ ।
	१.१.२ मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा मानव बेचविखन र ओसारप्रसार विरुद्ध जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय सञ्चार माध्यम, सामाजिक सञ्जाल र पत्रकारहरूको सहयोग लिइनेछ ।
	१.१.३ यौन हिंसा, यौन शोषण र बलात्कार जस्ता जघन्य अपराध न्यूनीकरण गर्न कानूनी उपचार खोज्न र दोषिलाई कानूनको दायरामा ल्याउन प्रत्येक वडामा महिला अधिकारकर्मी तथा समाजसेवी, राजनीतिक नेतृहरूको अगुवाइमा एक सशक्त मानव अधिकार सेलको गठन गरिनेछ ।
	१.१.४ बेपत्ता पारिएका, द्वन्द पिडित, बेचबिखनमा परेका, शहिद परिवार, लक्षित परिवारको लगत संकलन गरी उनीहरूको सशक्तिकरणका तथा सामाजिक पुन स्थापनाका लागि विशेष प्याकेज निर्माण गरी आयआर्जन र सामाजिक एकिकरणलाई सहज बनाइनेछ ।
	१.१.५ मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू न्यायिक समितिमा दर्ता गर्न वडास्तरीय महिला सेललाई सक्रिय तुल्याउन सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.६ माध्यमिक तहमा अध्ययनरत छात्रछात्रा केन्द्रित यौन हिंसा, यौन शोषण, बलात्कार दाइजो र बाल अधिकारका विषयमा हरेक महिनामा एक पटक हुनेगरी घुम्ती कक्षा सञ्चालनको व्यवस्था मिलाईनेछ ।
	१.१.७ न्यायमा पहुँच नभएका विपन्न वर्गहरूलाई निःशुल्क कानूनी परामर्श सेवा दिन संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.८ संविधान प्रदत्त सबै मौलिक हकहरूको कार्यान्वयन गराउन आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्न एक अध्ययन गरी आवश्यक स्थानीय कानून र राज्यका यन्त्रको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.९ न्यायिक समितिलाई थप पुर्वाधारयुक्त बनाई पर्याप्त दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.१० वडास्तरीय मेलमिलाप समितिको अनुगमन तथा व्यवस्थापनलाई अझ सक्रिय बनाइनेछ ।
	१.१.११ आम जनसमुदायलाई स्थानीय अदालतबाट दिइने सेवामा सहज र फराकिलो पहुँच पुऱ्याउने तर्फ अगाडी बढ्ने नीति अख्तियारी गरिनेछ ।
	१.१.१२ सरोकारवाला निकायहरुसँग अन्तरक्रिया र सहकार्य गरिनेछ ।
	१.१.१३ प्रहरी साझदारी कार्यक्रम बढाइनेछ ।

मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	जोखिम समूह र व्यक्तिको पहिचान	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.१.२	सामाजिक सञ्जाल तथा स्थानीय सञ्चार माध्याममार्फत जनचेतनामूलक कार्यक्रम	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.१.३	वडास्तरीय मानव अधिकार सेल गठन	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.१.४	आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तिकरणका लागि लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम	५००	५५०	६०५	६६६	७३२	
		१.१.५	न्यायिक समितिमा मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना दर्ता गर्न महिला सेल अभिमुखीकरण	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.१.६	मानवअधिकार विद्यालय घुम्ती कक्षा संचालन	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.१.७	नि:शुल्क कानूनी परामर्श सेवा सञ्चालन	८०	८८	९७	१०६	११७	
		१.१.८	मौलिक हक कार्यान्वयन स्थितिबारे अध्ययन	२५	२८	३०	३३	३७	
		१.१.९	न्यायिक समितिलाई थप पूर्वाधारयुक्त बनाई पर्याप्त दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.१.१०	वडास्तरीय मेलमिलाप समितिको अनुगमन तथा व्यवस्थापनमा वृद्धि	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.१.११	न्यायिक समितिबाट दिइने सेवामा सहज र फराकिलो बनाई सबैको पहुँच सुनिश्चितता	१००	०	०	०	०	
		१.१.१२	सरोकारवाला निकायहरुसँग अन्तरक्रिया						
		१.१.१३	प्रहरी साझेदारी कार्यक्रम						

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ मानवअधिकार उल्लङ्घन, मानव बेचविखन, यौन हिंसा र शोषण लगायतका सामाजिक अपराधका घटनाहरूमा महशुस हुनेगरी कमी आएका हुनेछन् ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय**				
	प्रतिफल	जोखिममा परेका व्यक्तिको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	मानव अधिकार सेल संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	नि:शुल्क कानूनी परामर्शबाट दर्ता भएका मुद्धा संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	यौन हिंसाका घटना (दर्ता संख्या)	संख्या		
	प्रतिफल	मानव बेचविखनमा परेका संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	न्यायिक समितिमा उजुरी दर्ता	संख्या		
	प्रतिफल	न्यायिक समितिमा उजुरी फछ्र्यौट	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(इ) तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

कुनै पनि विकास योजनालाई सफल रुपमा कार्यान्वयन गर्न बस्तुनिष्ठ सूचनाको अनिवार्यता हुन्छ। नगरपालिकामा गरिने हरेक विकासका क्रियाकलापहरू र समग्र वस्तुस्थितिलाई कतिपय अवस्थामा परिमाणमा प्रतिविम्बित गर्न मिल्दछ। तसर्थ हरेक क्रियाकलापलाई परिमाणमा देखाउँदा विकास र समृद्धिको मापन गर्न सहज हुनुका साथै यथार्थमा नगरपालिकाको स्थितिबारे थाहा पाउन सकिन्छ। यसका लागि हरेक सूचनालाई अध्यावधिक गर्ने सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको आवश्यकता रहन्छ। अर्कोतर्फ राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थापन नियमित र वैज्ञानिक नहुँदा राज्यको स्रोत र साधनको व्यापक दुरुपयोग हुन सक्ने जोखिम रहन्छ। यी पक्षहरूलाई ध्यानमा राखी तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थालाई सुदृढ गर्नुपर्ने भएकाले यो खण्ड तयार पारिएको छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, तथा कार्यक्रम

दीर्घकालीन सोच
दिगो सूचना अभिलेख तथा वित्तीय व्यवस्थापन
लक्ष्य
सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत तथ्याङ्क र वित्तीय व्यवस्थापनलाई चुस्त र दुरुस्त राख्ने।
उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण सूचनाहरुलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउँदै वित्तीय व्यवस्थापन अव्वल तुल्याउनु। ✓ प्रविधिमैत्री वातावरण निर्माण गर्नु।

उद्देश्य १: स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउने।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ सुदृढ अभिलेख प्रणालीको विकास गर्ने।	१.१.१.सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी स्थानीय सरकारसँग सम्बद्ध सबै सूचना र तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गर्न एक साधन सम्पन्न तथ्याङ्क तथा सूचना इकाई निर्माण गरिनेछ।
	१.१.२ सबै प्रकारका सूचनाहरू अध्यावधिक हुने स्वचालित अभिलेखाङ्कन प्रणाली तयार पार्न अध्ययन गरी software हरू खरिद गरिनेछ।
	१.१.३ अभिलेख इकाइमा आवश्यक दरबन्दीको प्रबन्ध गरिनेछ।
	१.१.४ सबै वडाहरुमा अनलाईन मार्फत राजश्व संकलनको दायरा विस्तार गरिनेछ।
१.२ आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी संस्थागत संयन्त्र निर्माण गरी वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याउने।	१.२.१ सार्वजनिक खर्चका मापदण्ड र मितव्ययिता कायम हुने नीति निर्माण गरी लागू गरिनेछ।
	१.२.२ अनुगमन प्रणालीलाई दुरुस्त बनाउन वार्षिक कार्य योजना तयार पारिनेछ।
	१.२.३ राजश्व संकलनलाई करदातामैत्री बनाउन आवश्यक अध्ययन गरी सोहि अनुसारको प्रणाली विकास गरिनेछ।

उद्देश्य १: स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.४ सम्पूर्ण व्यवसायलाई दर्ता गरी करको दायरामा ल्याउन घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.५ राज्यलाई तिरेको कर कसरी जनताका लागि खर्च हुन्छ भन्ने स्थापित गर्न कर शिक्षा कार्यक्रम नियमित सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.६ राजश्वका स्रोतहरूको पहिचान गर्न राजश्व सुधार कार्य योजना तयार गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.७ नगरपालिकाका ठूला करदातालाई सार्वजनिक सम्मान गरिनेछ ।
	१.२.८ सीमान्तकृत वर्ग र महिला उद्यमीलाई व्यवसाय सञ्चालन गर्न मापदण्डका आधारमा विशेष सहुलियतको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.९ आन्तरिक आय बृद्धिका लागी करका दायरा र क्षेत्र विस्तार गरिनेछ ।
	१.२.१० नगरपालिकाको आयव्ययको विवरण त्रैमासिक रुपमा प्रकाशन गर्ने प्रबन्ध मिलाईनेछ ।
	१.२.११ नगरपालिकाबासीलाई कर तिर्न प्रेरित गरिनेछ ।
	१.२.१२ अधिकतम कर संकलनका लागि, कर तिरौं आफ्नै लागि भन्ने अभियान संचालन गरिनेछ ।
	१.२.१३ कर दर निर्धारण पद्धति तथा असुलीमा नीतिगत स्पष्टता कायम गरिनेछ ।

तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	तथ्याङ्क तथा सूचना इकाइ गठन	५०	५५	०	०	०	
		१.१.२	सूचना अभिलेखाङ्कन Software खरिद तथा निरन्तर अद्यावधिक	३००	३३०	३६३	३९९	४३९	
		१.१.३	अभिलेख इकाइमा दरबन्दी व्यवस्थापन	४००	४४०	४८४	५३२	५८६	
		१.१.४	अनलाईन मार्फत राजश्व संकलनको दायरा विस्तार	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
	१.२	१.२.१	सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड निर्माण	५०	०	०	०	०	
		१.२.२	अनुगमन संयन्त्र क्षमता विकास	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.२.३	अनुगमन वार्षिक अर्धवार्षिक कार्ययोजना तयारी	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.२.४	करदातामैत्री राजश्व संकलन प्रणाली निर्माण अध्ययन	५०	५५	६१	६७	७३	
		१.२.५	करदाता शिक्षा कार्यक्रम	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.२.६	राजश्व सुधार कार्ययोजना निर्माण	५००	०	०	०	०	
		१.२.७	ठूला करदाता सम्मान	५०	५५	६१	६७	७३	

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.८	व्यवसाय दर्ता छुट (लक्षित समुदाय) तथा अनुदान	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.२.९	आन्तरिक आय बृद्धिका लागी करका दायरा र क्षेत्र विस्तार	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.२.१०	नगरपालिकाको आयव्यय त्रैमासिक प्रकाशन	२००	२२०	२४२	२६६	२९३	
		१.२.११	"कर तिरौं नगर विकासमा योगदान गरौं" कार्यक्रम सञ्चालन	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.२.१२	कर तिरौं आफ्नै लागि भन्ने अभियान संचालन	१००	११०	१२१	१३३	१४६	
		१.२.१३	कर दर निर्धारण पद्धति तथा असुलीमा नीतिगत स्पष्टता	५०	५५	६१	६७	७३	

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ लक्षित समुदायलाई व्यवसाय दर्तामा छुट तथा अनुदान दिइएको हुने
- ✓ नगरपालिकाको आय व्यय त्रैमासिक प्रकाशन गर्ने प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**तथ्याङ्क व्यवस्थापन राजश्व परिचालन**				
	प्रतिफल	तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीमा आबद्ध सूचना प्रणाली संख्या (शुत्र, योजना, दर्ता चलानी, घरनक्शा, विधुतीय हाजीरी, किसान सुचीकरण, एचएमआइएस, इएमआइएस, कोपोमास, राजस्व, पाम्स)	संख्या		
	प्रतिफल	करदाता शिक्षा कार्यक्रम संख्या	संख्या		
	असर	कूल बजेटमा आन्तरिक राजश्व वा करको हिस्सा (प्रतिशत) (१७.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल स्वीकृत बजेटको खर्च प्रतिशत (वार्षिक)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	दर्ता भएका व्यवसाय संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	राजश्व संकलन हुने शिर्षक संख्या	संख्या		
	असर	कूल बजेटको अनुपातमा संघीय र प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त अनुदान प्रतिशत (१७.३.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल बजेटको अनुपातमा राजश्व बाँडफाँडबाट प्राप्त रकम प्रतिशत (१७.३.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

परिच्छेद - ९: कार्यान्वयन व्यवस्था

९.१ पृष्ठभूमि

नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगले तोकेको ढाँचा बमोजिम कुनै पनि स्थानीय सरकारले विकासका कार्यक्रमहरू तय गर्दा विशेषत स्थानीय वस्तुगत अवस्थाको आधारमा स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकताहरू जस्तै भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक वृद्धि, सामाजिक विकास, वातावरणीय सन्तुलन तथा संस्थागत सेवा प्रवाहमा प्रत्यक्षरूपमा सहयोग पुऱ्याई समग्र विकासलाई सन्तुलित र नतिजामुखी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न प्रभावकारी सिद्ध हुनेगरी गर्नुपर्दछ ।

९.२ स्रोत परिचालन रणनीति

स्थानीय सरकारका वित्तीय स्रोतहरू संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट विभिन्न शिर्षकहरुमा प्राप्त हुने अनुदानहरू हुन् । यसका अलावा सहकारी, समुदाय र निजी क्षेत्रका साथै स्थानीयस्तरमा संकलन हुने राजश्व समेत वित्तिय स्रोतहरू हुन् । यसर्थ यी सम्पूर्ण स्रोतहरुको समुचित परिचालन मार्फत लक्ष्यहरू हासिल गर्न निम्न स्रोत परिचालन रणनीति तय गरिएको छ ।

१. सार्वजनिक, निजी, सहकारी साझेदारीको अवधारणा अवलम्बन गर्ने ।
२. वित्तीय संस्थाहरुसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने ।
३. उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने ।
४. तीनै तहका सरकारहरुबीच सहकार्य गर्ने ।
५. निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्ने नीति तय गर्ने ।
६. गैर आवासिय नेपालीको लगानी संकलन गरी विप्रेषणलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ।
७. अनुत्पादक खर्चलाई कटौती गर्ने ।
८. तुलनात्मक लाभका क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्ने ।
९. पूर्ण रूपमा पूर्व तयारी पश्चात मात्र आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन गर्ने ।
१०. रकमान्तरलाई निरुत्साहित गर्ने ।
११. चालू खर्चको सिमा निर्धारण गरी पूँजीगत खर्च बृद्धि गर्ने ।
१२. स्थानीय गौरवका आयोजनाहरुको कार्यान्वयनलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्ने र सोका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।

सामान्यतया कुनैपनि कार्यक्रमलाई प्राथमिकताको आधारमा चार तहमा राखेर मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

१. "अति उत्तम"- ३ अंक

"अति उत्तम" तह अन्तर्गत कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय** योगदान पुऱ्याउँछ । अर्थात् कुनैपनि स्थानमा आवागमनमा निकै कठिनता छ र सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्यक्रमले आवागमनलाई प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय प्रभाव पार्दछ भने सो कार्यक्रम कार्यान्वयनका हिसाबले पहिलो प्राथमिकता तथा अति उत्तम वर्गमा पर्दछ । यस प्रकारका कार्यक्रममा सो शिर्षक अन्तर्गत विनियोजित बजेटको ५० प्रतिशत भन्दा बढी रकम पर्न आउँछ ।

२. "उत्तम"- २ अंक

"उत्तम" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **अप्रत्यक्ष तर उल्लेखनीय** योगदान पुऱ्याउँछ । अर्थात् कुनैपनि स्थानमा धार्मिक तथा अन्धविश्वासले सामाजिक कुरीति र जटिलता सिर्जना गरेको छ भने विद्यालय खोली शिक्षाको विकास गर्दा सामाजिक जटिलता न्यून गर्न अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउँछ । यस

प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको हिसाबले दोस्रो प्राथमिकतामा पर्दछ भने यसलाई उत्तम मानी २ अंक प्रदान गर्नुपर्दछ । यस प्रकारको कार्यक्रममा समेत सम्बन्धित शिर्षक मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा बढी बजेट विनियोजन हुन्छ ।

३. "सामान्य"- १ अंक

"सामान्य" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **सामान्य वा कम** मात्र योगदान दिन्छ भने सो कार्यक्रममा विनियोजित रकम मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा कम रकम मात्र छुट्याइन्छ । यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको आधारमा तेस्रो तहमा पर्दछ भने त्यसलाई १ अंक दिनुपर्दछ ।

४. "न्यून"- ० अंक

"न्यून" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **न्यून वा योगदान नै नपुऱ्याउने** हुन्छ । यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकतामा पर्दैन तसर्थ यसलाई शुन्य अंक प्रदान गरिन्छ । यसरी कार्यक्रम प्राथमिकिकरण गर्दा विषय क्षेत्रगत विकास कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रहरूका प्रत्येक कार्यक्रमहरूको मूल्याङ्कन गरी चार तहमा विभाजन गर्न सकिन्छ । अर्थात् उदाहरणको लागि भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गत कुनै निश्चित स्थानदेखि अर्को स्थान जोड्न सडकको स्तरोन्नति गर्दा सो सडकले स्थानीयबासीको तत्कालीन वा दीर्घकालीन प्रमुख समस्या वा मागलाई कुन तहबाट सम्बोधन गर्न सक्छ भनी मुल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । त्यसोगर्दा सो कार्यक्रम

अति उत्तम भए → पहिलो प्राथमिकता	उत्तम भए → दोस्रो प्राथमिकता
सामान्य भए → तेस्रो प्राथमिकता	न्यून भए → प्राथमिकतामा नपर्ने हुन्छ ।

एवम् रितले प्रत्येक विषयगत क्षेत्र र सो क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रका सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूलाई तोकिएको लक्ष्य हासिल गर्न कस्तो प्रकारको योगदान पुऱ्याउँछ भनी मूल्याङ्कन गर्दा माथि उल्लेखित तहहरूमा विभाजन गरेर प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्दछ । यसकासाथै अन्य आधारमा :

(१) चालु वार्षिक योजनाको फराकिलो आधारको समावेशी आर्थिक उद्देश्य वृद्धिको लक्ष्य प्राप्तिमा कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(२) दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(३) जनसहभागिता सुनिश्चित गर्न कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(४) समावेशीकरणमा कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(५) यदि सञ्चालित आयोजनाहरू छन् भने पूर्व कार्य प्रगति, सम्पन्न हुन लाग्ने समय वा कार्यान्वयन तयारीको अवस्था हेरी कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?

यसरी यी प्रश्नहरूले गर्दा कस्तो उत्तर आउँछ सोको आधारमा कार्यक्रमलाई माथि उल्लेखित

"अति उत्तम"
"उत्तम"
"सामान्य" र
"न्यून" तहमा विभाजन गरी प्राथमिकता निर्धारण गर्न सकिन्छ साथै स्थानीय विकास गुरुयोजनाको मूल लक्ष्य स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकता सम्बोधन गरी क्रमश: उच्च विकासतर्फ लम्कनुपर्ने भएकाले कार्यक्रम तय गर्दा वडास्तरमा निम्न बमोजिम गर्नुपर्दछ ।

वडा तहका योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरण

बस्ती तथा टोल स्तरमा कार्यक्रम बारे छलफल गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तगर्न मद्दत गर्ने कार्यक्रमबारे छलफल गर्नु पर्दछ । वडा तहअन्तर्गतका बस्ती र टोल स्तरको आयोजनाहरू छनौट गर्दा निम्नलिखित प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(क) वडा समितिले आफ्नो वडामा प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यहरूलाई विभिन्न बस्ती/टोलको योजना तर्जुमा गर्न सहजीकरण गर्नेगरी जिम्मेवारी प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(ख) प्रत्येक वडाले वडा भित्रका बस्ती र टोलहरूमा योजना तर्जुमाको लागि बैठक हुने दिन, मिति र समय कम्तिमा तीन दिन अगावै सार्वजनिक सूचनामार्फत् जानकारी गराउनुपर्नेछ ।

(ग) नगरपालिका/गाउँपालिका अन्तर्गतका वडाअन्तर्गत रहेका बस्ती/टोलको भेलामार्फत् बस्ती/टोलस्तरका आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्ने बस्ती तथा टोलस्तरमा आयोजना छनौट गर्दा समुदायको आवश्यकता पहिचान गरी आयोजना/कार्यक्रम छनौट गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(घ) बस्ती/टोल स्तरका योजना छनौट गर्दा सो बस्ती भित्रका सबै वर्ग र समुदाय, महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत, युवा, वालवालिका, जेष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएको वर्ग आदि लगायत सबै समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(ङ) बस्ती/टोल भित्रका क्रियाशील सामुदायिक संस्थाहरू (टोल विकास सस्था, महिला/आमा समुह, वाल क्लव र सञ्जाल, युवा क्लव, स्थानीय गैर सरकारी संस्थाहरू, नागरिक सचेतना केन्द्र, विभिन्न सरकारी कार्यालयबाट गठन भएका समूहजस्ता समूहहरूलाई पनि सहभागी गराउनुपर्ने हुन्छ ।

माथि उल्लेख भए बमोजिमका सरोकारवालाहरूको अधिकतम् सहभागिता हुने गरी वडा अध्यक्ष र सदस्यको संयोजनमा निर्धारित समय, मिति र स्थानमा उपस्थित भै आयोजना छनौटको सम्बन्धमा अन्तरक्रिया, छलफल, विमर्श गरी आयोजनाहरूको छनौट गर्नुपर्नेछ । यसरी बस्तीस्तरमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको सूची संयोजकले लिखित रूपमा तयार गरि वडा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वडा समितिहरूले टोल/बस्तीस्तरबाट प्राप्त आयोजना र कार्यक्रमहरूलाई विषयक्षेत्रअनुसार समूहकृत गरिन्छ । स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिबाट प्राप्त बजेट सीमा र मार्गदर्शनको आधारमा सम्बन्धित वडाहरूले बस्ती टोलबाट प्राप्त योजनाहरूमध्येबाट वडाको लागि प्राप्त बजेट सीमाको अधीनमा रही योजनाहरूको छनौट र प्राथमिकता निर्धारण समेत गरी अनुसूची ४ बमोजिमको ढाँचामा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वस्ती टोलबाट योजना माग गर्दा वडास्तरका महत्वपूर्ण योजनाहरू छुट भएको अवस्थामा वडा समितिले त्यस्ता योजनाहरू वडा समितिको बजेट सीमा भित्र रही औचित्यको आधारमा समावेश गर्न सक्नेछ । वडाको बजेट सीमाभित्र कार्यान्वयन हुन नसक्ने गाउँस्तरीय महत्वपूर्ण आयोजनाहरू भएमा वडा समितिले नगरपालिकामा छुट्टै सूची पठाउन सक्नेछ ।

वडा समितिले आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्दा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तोकेको आधारहरू र दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्ने कार्यक्रमलाई बिशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । यसरी छनौट भएका योजनाहरूको प्राथमिकीकरणका साथ नगरपालिकामा पठाउनुपर्ने हुन्छ ।

९.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

क) अनुगमन

विकास योजनाको कार्यान्वयन समयमै सम्पन्न गर्न र आयोजनाको लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्त गर्न विकास आयोजनाको प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक पर्दछ । योजना, नीति, तथा कार्यक्रम हरूमा लगानी तथा साधनको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ, छैन र कार्यतालिकाअनुसार क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्त हुने स्थिति छ, छैन भनी विभिन्न तहमा व्यवस्थापन वा व्यवस्थापनले तोकेको व्यक्ति तथा निकायबाट निरन्तर र आवधिक रूपमा निगरानी राख्ने कार्य अनुगमन हो । कुनैपनि कार्यक्रम आयोजनाको पहिचानको चरणदेखि कार्यान्वयन सम्पन्न

भई सञ्चालन अवधिमा समेत अनुगमन गरिरहनुपर्छ । यसरी विभिन्न चरणमा गरिने अनुगमनबाट प्राप्त भएका नतिजा, सुझाव तथा सल्लाहलाई पृष्ठपोषणको रूपमा लिई आवश्यकताअनुरूप सुधार गर्दै जानुपर्ने हुन्छ ।

यसो भएमा मात्र विकास आयोजनाले गति लिई समयमै सम्पन्न गर्न मद्दत पुग्न जानेछ र विकासको लक्ष्य हासिल गर्न सकिने छ ।

अनुगमन २ प्रकारले गर्न सकिने छः

१. आयोजना स्थलमै गएर योजनाको क्रियाकलाप बारेमा जानकारी लिने गरी गरिने अनुगमन ।

२. आयोजनाको क्रियाकलापको प्रगति विवरण माग्ने र प्राप्त गरी गरिने अनुगमन ।

तर दुवै प्रकारका अनुगमनमा देखिएका समस्याको समाधान गर्न तत्काले आवश्यक कदम चल्नु पर्दछ नत्र अनुगमनको कुनै औचित्य रहदैन ।

अनुगमनका क्रममा योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा निम्न कुराहरूको विश्लेषण गरिन्छ ।

- स्रोतसाधनको प्राप्ति र प्रयोग स्वीकृत बजेट र समय तालिकाअनुसार भए नभएको
- अपेक्षित प्रतिफलहरूसमयमै र लागत प्रभावकारी रूपमा हाँसिल भए नभएको
- कार्यान्वयन क्षमता के कस्ता छन् ?
- के कस्ता समस्या र बाधा व्यवधानहरू देखिएका छन् र तिनको समाधानका निम्ति के-कस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्छ ?

अनुगमनका क्रममा उपर्युक्त पक्षहरूको बारेमा नियमित, व्यवस्थित र समयबद्ध रूपमा तथ्याङ्क विवरणहरू सङ्कलन, प्रशोधन र प्रतिवेदन गर्ने कार्य गरिन्छ । यसबाट समयमै समस्या पहिचान गरी समाधान गर्न महत्वपूर्ण सहयोग पुग्दछ । अनुगमनका लागि कार्यान्वयन योजना, आयोजना विवरण तालिका, जिम्मेवारी तालिका आदि दस्तावेजको उपयोग गरिन्छ ।

अनुगमन प्रणालीको छनौट तथा निर्धारण

अनुगमन प्रणाली प्रचलित सोच तालिका (Log Frame) का आधारमा स्थापित गर्न सकिन्छ । स्थानीय तहले आफ्नो विशिष्टता र प्राविधिक क्षमताका आधारमा यस्तो विधि अपनाउन सक्छन् । यस्तो विस्तृत विधि राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रवर्द्धित **राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनमा** हेर्न सकिन्छ ।

स्थानीय तहले आफ्नो आवश्यकता र उपलब्ध वस्तुगत तथ्याङ्कको आधारमा मौलिक रूपमा अनुगमन प्रणाली अवलम्बन गर्न सक्दछन् । साथै स्थानीय तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापन र प्रयोगका लागि राष्ट्रिय प्रणालीसँग आबद्ध हुने खालको अनुगमन सूचना प्रणाली स्थापना गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन योजना बनाउँदा राष्ट्रिय सरोकारका विषय, मानव विकास सूचकाङ्क, दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूलाई स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा योगदान गर्ने सूचकहरू स्थापित गरी अनुगमन गर्ने र सोको प्रतिवेदन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

स्थानीय तहको आफ्नो क्षेत्रभित्र क्रियाशील गैरसरकारी संघसंस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था लगायतका सामाजिक तथा सामुदायिक संघ संस्थाले स्थानीय तहसँगको समन्वयमा रही कार्य गर्नुपर्ने र स्थानीय तहको अनुगमन प्रणालीमा त्यस्ता कार्यहरूको पनि अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन तह

आवधिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्रम तहमा गरिने अनुगमन पद्धति तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

कुन तहमा अनुगमन गर्ने	के अनुगमन गर्ने	कहिले र कस्ले अनुगमन गर्ने	कुन तहको सूचक राख्ने	मापन गर्ने आधार
लक्ष्य	परेको प्रभाव	• कार्यपालिकाद्वारा नियुक्त स्वतन्त्र संस्था वा विज्ञले आवधिक योजनाको अन्त्यमा • कार्यपालिकाद्वारा आवधिक योजनाको मध्यकालमा	• प्रभाव तहको • असर तहको • जनभावनामा परिवर्तन	• संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको वार्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरू • स्थलगत अनुगमन • वार्षिक कार्ययोजनाहरूको प्रगति
परिणाम	देखिने असर • उत्पादकत्वमा परिवर्तन • सडक पहुँच आदि	• कार्यपालिका र गाउँ/नगर कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति • वार्षिक	• परिणाम तहको • प्रतिशत वृद्धि	• सहभागितामूलक • नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार • नमूना सर्वेक्षण गर्ने
योजना	निर्मित परिणामहरू • कक्षा सञ्चालन • उत्पादन परिमाण • सडक विस्तार • स्वास्थ्य केन्द्र भवन निर्माण	• गाउँ र नगर कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति, शाखा कार्यालयहरू र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत । • चौमासिक/वार्षिक	• परिणाम तहको • सङ्ख्यात्मक वृद्धि	• नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार • स्थलगत अनुगमन • सार्वजनिक परिक्षण, सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ

लक्ष्य तह

लक्ष्य	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
"शिक्षा तथा स्वास्थ्य सेवाको समुचित विकास गरी समुदायको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउने ।" "उद्योग र व्यापार फस्टाउन आवश्यक पूर्वाधारका लागि भूउपयोग योजना गर्दै समुदायको सहभागितामा गाउँ सूरक्षा व्यवस्था सुदृढ बनाउने । "	• स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा प्राथमिक स्वास्थ्यजन्य रोगीको सङ्ख्यामा कमी • भूउपयोग योजना तयारी एवम् कार्यान्वयन आरम्भ • लगानीका योजना संख्यामा आएको सकारात्मक परिवर्तन		

योजना तह

परिणाम तह	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
सहरी शैक्षिक सुधार योजना	• प्राथमिक तहमा भर्ना दरमा वृद्धि • फोहरमैला वर्गीकरण लाग • निर्वाचनमा बदर मतको सङ्ख्यामा कमी		
मासुजन्य पदार्थ उपभोग वृद्धि योजना	• तरकार, अन्डा र मासुको स्थानीय बजारमा बिक्री वृद्धि • कुखुरा व्यवसाय सङ्ख्या वृद्धि • मासुजन्य जीव आयात वृद्धि		

ख) मूल्याङ्कन

योजनाको कार्यान्वयनबाट लक्षित उद्देश्य प्राप्त भयो भएन र योजनाको कार्यान्वयनबाट योजनाबाट फाईदा पाउने अपेक्षित जनताले उपर्युक्त रूपमा फाईदा पायो पाएन भनेर गरिने अध्ययन विश्लेषणलाई योजनाको मूल्याङ्कन भनिन्छ । आवधिक योजना विभिन्न आयोजनाहरूको समष्टि पनि हो त्यसैले यो आफैंमा एक बृहत कार्यक्रम समेत हो । यस मध्यमकालीन योजनाको मध्यावधि र पूर्ण अवधिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसको लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ९४ अनुसार गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले योजनाको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

योजनाको मध्यमकालीन अवधिमा मूल्याङ्कन गर्दा निम्न कुरालाई ध्यानमा राखी मूल्याङ्कन विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ:

- लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न उन्मुख रहे/नरहेको
- लगानी योजनाअनुरूप वार्षिक लगानीहरू निर्देशित रहे/नरहेको
- उपलब्धिका लागि लक्ष्य लगायत कार्यक्रमहरूको परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहे, नरहेको आदि ।

योजना अवधिको अन्त्यमा निर्धारित परिमाणात्मक तथा गुणात्मक लक्ष्य प्राप्तिको मूल्याङ्कन अन्तिमा रूपमा तेस्रो पक्षबाट गर्नु/गराउनुपर्ने हुन्छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र तर्कपूर्ण खाकासम्बन्धी विस्तृत व्यवस्थापनका लागि मार्गदर्शन राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनलाई पनि उपयोग गर्न सकिने छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

- ✓ अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४, (परिच्छेद २: राजस्वको अधिकार; परिच्छेद ३: राजस्वको बाँडफाँट; परिच्छेद ४: अनुदानको अवस्था; परिच्छेद: ५, वैदेशिक सहायता र आन्तरिक ऋण; परिच्छेद ६: सार्वजनिक खर्च व्यवस्था; परिच्छेद ७: राजस्व र व्ययको अनुमान; परिच्छेद ८: वित्तीय अनुशासन, श्रोत www.mof.gov.np
- ✓ आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा तत्सम्बन्धी नियमावली २०७७।
- ✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग। २०६८। राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ : प्रारम्भिक नतिजा। काठमाडौँ : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- ✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग। २०६८। राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ : एक परिचय। काठमाडौँ : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- ✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग। २०७८। जनगणनाको ११० वर (१९६८-२०७८) राष्ट्रिय जनगणना २०७८ : लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी सन्दर्भ पुस्तिका। काठमाडौँ : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- ✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग। २०६८। नेपाल जीवन स्तर सर्भे। केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- ✓ गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको योजना तथा बजेट तर्जुमा हातेपुस्तिका (२०७७) संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय।
- ✓ दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरण स्रोत पुस्तिका, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७७।
- ✓ नेपालको संविधान (भाग ३: मौलिक हक र कर्तव्य, धारा १८-४८; भाग ४: राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्व, धारा ४९, ५०, ५१ र ५२; भाग ५: राज्यको संरचना र राज्यशक्तिको बाँडफाँट; भाग १७: स्थानीय कार्यपालिका, धारा २१४-२२०; भाग १८: स्थानीय व्यवस्थापिका, धारा २२१-२२७; भाग १८: स्थानीय तहको आर्थिक कार्यविधि, धारा २२८-२३०; भाग २०: संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध, धारा २३१-२३७) श्रोत: www. lawcommission.gov.np
- ✓ नेपालको दीगो विकासको सोच, पन्ध्रौं योजना तथा दीगो विकासको लक्ष्य, श्रोत: www. npc.gov.np .
- ✓ नेपालमा दिगो विकासको लक्ष्यको अवस्था तथा मार्गचित्र : २०१६-२०३०, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, ई.सं. २०१७।
- ✓ नगरपालिकाको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (नमूना), २०७७, नेपाल नगरपालिका सङ्घ, लाजिम्पाट, काठमाडौं।
- ✓ वातावरणमैत्री स्थानीय शासन प्रारूप, २०७८ नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल।
- ✓ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (२०७७), प्रदेश नीति तथा योजना आयोग, गण्डकी प्रदेश, पोखरा।
- ✓ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ (परिच्छेद ६ दफा २४ र २५, परिच्छेद ९ दफा ५४ देखि ६८ र परिच्छेद १० दफा ६९ देखि ८०) श्रोत: www. mofaga.gov.np/www.lawcommission.gov.np .
- ✓ स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४ (परिमार्जित), संङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं।
- ✓ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ राष्ट्रिय योजना आयोग, श्रोत: www.npc.gov.np .

- ✓ स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वःमूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७, नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल ।
- ✓ स्थानीय तह वित्तीय सुशासन जोखिम मूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७, नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल ।
- ✓ Census report- population monograph of Nepal _ Volume-I (page no. 282) https://cbs.gov.np/province-level-output-tables/ (GP_Indv_Table02- Page no.-66)
- ✓ https://cbs.gov.np/province-level-output-tables/ (GP_Hhld_Table10- pages no.-11)

अनुसुचीहरू

अनुसुची - १ : वडागतरुपमा प्रस्तावित माग तथा कार्यक्रमहरू

(क) आर्थिक क्षेत्र

कृषि तथा पशुपन्छी

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	अर्गानिक उत्पादनमा प्रोत्साहन तथा अर्गानिक मल वितरणमा जोड
२	वास्तविक किसान छनौट गरी प्रोत्साहन
३	माटो परिक्षणको व्यवस्था
४	गोठ सुधार कार्यक्रम व्यवस्थित तथा व्यवसायीक प्रकारले अगाडी बढाउने
वडा नं. २	
१	वन्यजन्तुले खाने किसिमका फलफुलका विरुवाहरु वनजंगलमा रोप्ने
२	वन्यजन्तुलाई पानीको व्यवस्थाका लागि पानी पोखरी हरु को निर्माण गर्ने
३	वास्तविक कृषक पहिचान गरी कृषक परिचयपत्र वितरण
४	मलखाद, बीउ विजन, कृषक प्रशिक्षण कार्यक्रम तथा माटो परीक्षणद्वारा खेती कार्य सञ्चालन
५	गोठ सुधार कार्यक्रम व्यवस्थित तथा व्यवसायीक प्रकारले अगाडी बढाउने
६	मौरीपालन सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	सामुहिक कृषि खेती प्रर्वद्धन
२	एक वडा एक कृषि प्राविधिक उत्पादन
३	एक वडा एक पशु प्राविधिक उत्पादन
४	निश्चित मापदण्ड तोकी दुग्ध उत्पादक कृषकलाई प्रोत्साहन
वडा नं. ४	
१	पशुपालक कृषकलाई न्युन ब्याजदरमा ऋण प्रवाहको व्यवस्था
२	पशु बीमा तथा पशुपालन अनुदानको व्यवस्था
३	कुखुरा पालन फर्महरुको स्तरोन्नतीका लागि आवश्यक पहल
४	नवनिर्मित बधशाला संचालन तथा व्यवस्थापन
वडा नं. ५	
१	फलफुल पकेट क्षेत्र विस्तार
२	कृषि प्रर्वद्धनका लागि दक्ष जनशक्ति उत्पादन
३	माटो परिक्षणको व्यवस्था
४	आधुनिक कृषि उपकरण को व्यवस्था
५	उत्पादित कृषि उपजको बजारीकरणको प्रवन्ध
६	कृषि उपज संकलन केन्द्रको थप व्यवस्थापन
७	कृषक र कोल्ड स्टोर संचालक बीच समन्वयात्मक कार्यक्रमको लागि सहजीकरण
८	पशुपालन प्रर्वद्धनका लागि दक्ष जनशक्ति उत्पादन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
९	पशु शिविर संचालन
१०	घाँसको विउ तथा बीजको व्यवस्थापन
वडा नं. ६	
१	मलखाद, बीउ विजन, कृषक प्रशिक्षण कार्यक्रम तथा माटो परीक्षणद्वारा खेती कार्य सञ्चालन
२	वादर नियन्त्रण
३	कृषि कार्यको लागि जनचेतनामुलक कार्यक्रमहरु संचालन (Motivation को लागि)
वडा नं. ७	
१	ट्र्याक खोलिएका सबै कृषि सडकहरुको स्तरोन्नती
२	प्याज पकेट क्षेत्रको निरन्तरता तथा थप प्रभावकारिता
३	कृषि उपज संकलन केन्द्रको व्यवस्थापन
४	कृषि प्राविधिक तथा पशुप्राविधिकको व्यवस्था
५	वास्तविक किसानलाई तालिम तथा प्राविधिक सहयोग
६	सामुदायिक वनमा फलफुलका विरुवा रोपण गरी जंगली जनावरको आतङ्क न्युनीकरण
७	गोठ सुधार कार्यक्रमलाई निरन्तरता
८	पशुपालन कृषकलाई प्रोत्साहन तथा तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	कृषि पकेट क्षेत्र विस्तार
२	बाँदर नियन्त्रण योजना
३	कृषि प्राविधिक तथा पशुप्राविधिकको व्यवस्था
४	पशुपालन कृषकलाई प्रोत्साहन तथा तालिमको व्यवस्था
५	पर्याप्त मात्रामा मलखाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
६	व्यवसायिक केरा खेती प्रर्वद्धन कार्यक्रम
७	रैथाने बाली प्रर्वद्धन
८	कृषि उपज संकलन केन्द्रको व्यवस्थापन
९	गोठ सुधार कार्यक्रम
१०	कृषि अनुदानको प्रभावकारी व्यवस्थापन
वडा नं. ९	
१	पर्याप्त मात्रामा मलखाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
२	उत्पादित कृषि सामग्रीको बजारीकरणको व्यवस्था
३	कृषि प्राविधिक तथा पशुप्राविधिकको व्यवस्था
४	बेमौसमी तरकारी खेती प्रर्वद्धन
५	माछापालन प्रर्वद्धन कार्यक्रम
६	मौरीपालन प्रर्वद्धन कार्यक्रम
७	पशु घुम्ती शिविर संचालन
वडा नं. १०	
१	मलखाद, बीउ विजन, कृषक प्रशिक्षण कार्यक्रम तथा माटो परीक्षणद्वारा खेती कार्य सञ्चालन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	तरकारी खेती तथा करेसाबारी उत्पादन सम्बन्धी प्रशिक्षणको व्यवस्था
३	अर्गानिक मल वितरण तथा प्रोत्साहन
४	फुलखेती विस्तारको लागि ठोस योजना तय
५	कृषि प्राविधिक तथा पशुप्राविधिकको व्यवस्था
वडा नं. ११	
१	वनक्षेत्रमा फलफुलका विरुवा रोपण गरी जंगली जनावरको आतङ्क न्युनीकरण
२	मल खाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता तथा अनुदानको व्यवस्था
३	उत्पादित कृषि सामग्रीको बजारीकरणको व्यवस्था
४	पशुपालन पकेट क्षेत्र निर्धारण
५	उन्नत जातको पशु नश्लमा अनुदान
७	कृषि प्राविधिक तथा पशुप्राविधिकको व्यवस्था
वडा नं. १२	
१	मल खाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता तथा अनुदानको व्यवस्था
२	उत्पादित कृषि सामग्रीको बजारीकरणको व्यवस्था
३	अदुवा, बेसार तथा पिडालु खेती विस्तार
४	अमिलो जातका फलफुलखेती प्रर्वद्धन
५	उन्नत जातको केरा,लिची लगायतका फलफुलहरुको विरुवा वितरण
६	गोठ सुधार कार्यक्रम
७	पशुपक्षी घुम्ती शिविर संचालन
८	पशुपक्षीपालक किसानहरुलाई पशु ल्याब तथा एक्सरे सुविधा
वडा नं. १३	
१	पर्याप्त मात्रामा मलखाद तथा बीउ विजनको समयमै उपलब्धता
२	उत्पादित कृषि सामग्रीको बजारीकरणको व्यवस्था
३	कृषि प्राविधिक तथा पशुप्राविधिकको व्यवस्था
४	बेमौसमी तरकारी खेती प्रर्वद्धन
५	तरकारी खेतीको लागि थोपा सिँचाइको व्यवस्था
६	रैथानेबाली प्रर्वद्धन
७	उन्नत घाँसको बीउको व्यवस्था

सिँचाई

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	सिँचाईको समस्या न्यूनीकरण गरी सिँचाईको उचित व्यवस्था
२	हाल संचालित कुलो मध्ये करिब ५ कि मि कुलोको स्तरोन्नती गर्ने
वडा नं. २	
१	रावलधाराबाट खेर गैरहेको पानीलाई सिँचाइ सुविधाको रुपमा विस्तार गर्ने

क.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	हाल संचालनमा रहेका सिँचाइ योजनाहरुको पुननिर्माण तथा स्तरोन्नती
३	सेरा कृषि योग्य भूमिमा लिफ्टिङ सिचाइ योजना संचालन
४	मैथली खोलाबाट विदुर सिँचाइ योजना निर्माण
वडा नं. ३	
१	पावरहाउसको मुनी देखि न. पा कार्यालय सम्मको जग्गालाई सिचाईको विस्तार
२	वडा न. ६ देखि ३ सम्मको कृषि भूमिलाई सिचाइ विस्तार
३	हाल संचालनमा रहेका कुलोहरुको स्तरोन्नती
४	लिफ्ट सिँचाइ आयोजनाहरुको स्तरोन्नती
वडा नं. ४	
१	
वडा नं. ५	
१	माझिटार, पिपलटार, फाँटहरुमा लिफ्टिङ र डिपबोरिङको व्यवस्था
२	प्रविधियुक्त सिँचाइ योजना निर्माण
वडा नं. ६	
१	कृषि योग्य भूमिमा डिपवोरिङको व्यवस्था
२	लिफ्ट बाट सिँचाइ सुविधा विस्तारको लागि कुलो निर्माण तथा पुन निर्माण
३	सामुहिक डिप बोरिङ तथा लिफटिङको लागि पहल
वडा नं. ७	
१	कृषि योग्य भूमिमा स्थायी सिँचाइको व्यवस्था
२	तुप्चे बाँसकोट फाँड सिँचाइ आयोजनाको मुहान मर्मत
३	पानीको मुहान नभएको स्थानमा डिपवोरिङको व्यवस्था
४	तरकारी उत्पादनको लागि थोपा सिँचाइको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	कृषि योग्य भूमिमा स्थायी सिँचाइको व्यवस्था
२	तरकारी उत्पादनको लागि थोपा सिँचाइको व्यवस्था
वडा नं. ९	
१	रानाथोक लिफ्ट सिँचाइ योजना निर्माण
२	अधेरी खोला मुहान हुने गरी आँगापुर, बोगटी गाउँ, सायटार, खिंचेत, जफती, जोगिटार सम्म सिँचाइ आयोजना संचालन
३	बेतिनी खोलाबाट रानाथोक सम्म सिँचाइ कुलो निर्माण
४	हाल संचालनमा रहेको कुलोहरुको स्तरोन्नती
वडा नं. १०	
१	गेर्खु खोला सिँचाइ कुलो को कार्य सम्पन्न
२	कुनाटार गेर्खुटार क्लब छेउको कुलो निर्माण
३	फलाफु खोला हरियाली सिँचाइ कुलो मर्मत
४	बहुला खोला सिँचाइ कुलो निर्माण तथा मर्मत
५	छ्याँगेपाखा थोपा सिँचाइ निर्माण

क.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
६	बोक्सेखोला सिँचाइ निर्माण
७	पात्ले सिँचाइ यो निर्माण
८	ढाडखोला सिचाइ यो निर्माण
९	अर्चले सिँचाइ यो निर्माण
१०	चिम्ने थोपा सिँचाइ योजना निर्माण
११	दारेगौडा थोपा सिँचाइ योजना निर्माण
१२	मूत्या थोपा सिँचाइ योजना निर्माण
१३	नयाँगाउँ थोपा सिँचाइ योजना निर्माण
१४	गौरीखर्क थोपा सिँचाइ योजना निर्माण
१५	गेर्खुटार लिफ्ट सिँचाइ योजनाको निरन्तरता
१६	छाँयापाखा सिँचाइ कुलो निर्माण
वडा नं. ११	
१	गेर्खुखोला देखि फुलेटार सम्मको सिँचाइ कुलो निर्माण
२	गेर्खुखोला देखिबेलकोटे सम्मको सिँचाइ कुलो निर्माण
३	बहुला खोलो सिँचाइ योजना निर्माण
४	छापखोला काउलेखेत सिँचाइ योजना निर्माण
५	बहुला खोला, सिप्लीखोला,कटुवा, भद्रेखोला,छापटारमा थोपा सिँचाइ योजना
६	रुम्टी खोला, भद्रेखोला स्रोतबाट थोपा सिँचाइ योजना
७	गैरा, साउटो, भोगटेबारी, सिम्लेफाँट सहित टारी खेत सम्मको लागि सिँचाइकुलो निर्माण
८	देविथानटार सिँचाइकुलो निर्माण
९	अर्यालखोला महान गरी पात्लेफाँट सिँचाइ योजना निर्माण
१०	सार्की खोला मुहान देखि खत्री गाँउ सम्म सिँचाइ योजना निर्माण
११	बोक्सेखोला देखि विचलप फाँट सम्म सिँचाइ योजना निर्माण
१२	मिजारटोलमा थोपा सिँचाइ योजना निर्माण
१३	सिउरिनी खोला, ढाँडेखेत सिँचाइ पोखरी निर्माण
१४	बोक्सेखोला हर्राबोट सिँचाइ योजना निर्माण
१५	साउनेटारी सिँचाइ योजना निर्माण
१६	बरखे खेत सिँचाइ योजना निर्माण
वडा नं. १२	
१	नगढुगां कुलो, अर्चले कुलो, खहरे खोला, गौरीबेसी कुलो, गौरीखोला गौरी बँसी कुलो, काली खोला नौ विसे, जुरी कुलो मुलावारी, काफलबोट छाप सिँचाइकुलो, तीनधारे सिँचाइकुलो निर्माण तथा पुननिर्माण
२	गौरी खोला मुहान बाट चारघरे सम्म आउने सिँचाइ राजकुलो पुन निर्माण
वडा नं. १३	
१	सामरीखोला, हुलाकघर , लेडेफाँट, खहरेखोला, डेउडी अजिंगरे, घट्टेखोलाबाट बाँझो गरामा सिँचाइकुलोको व्यवस्था

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	दुम्सीखोला सिँचाइ पुन निर्माण
३	मिनिखोला आमथाङ सिँचाइकुलो पुन निर्माण
४	धुर्सुले पिपलगैरी सिँचाइ योजना पुननिर्माण
५	उजली खोला खुर्साने सिँचाइ योजना पुननिर्माण
६	दाहिनेखोला, तल्लो हर्कपुर सिँचाइ योजना पुननिर्माण
७	पधेरो खोला हुँदै बेलस्वारा सिँचाइ पुननिर्माण

पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	पर्यटकीय सूचना पाटी निर्माण
२	कम्तीमा एक पटक बार्षिक रुपमा फुड फेस्टीवलको आयोजना
वडा नं. २	
१	ऐतिहासिक, धार्मिक स्थलहरुको मर्मततथा स्तरोन्नती
२	ऐतिहासिक गढी किल्ला दरबार साथै पदमार्गको स्तरोन्नती
३	पर्यटन सूचना पाटी निर्माण
४	फुड फेस्टिवलहरुको आयोजना
५	पर्यटकीय स्थलको प्रचार प्रसार
६	नुवाकोट देखि सेरा सम्म प्याराग्लाईडिङ
७	सेराको तादि खोलामा डुगां तथा ऱ्याफ्टिङ संचालनका लागि सम्भाव्यता अध्ययन
८	बाहुन डाँडा कपास खोरियामा ATV
वडा नं. ३	
१	पर्यटकलाई वासको लागि होटल तथा रिर्सोटको व्यवस्था
२	वडामा रहेका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुको प्रचार प्रसार
वडा नं. ४	
१	त्रिशुली नदिमा वडा न. ४ बाट वडा न १२ जोड्ने जिपलाईन विस्तार
२	त्रिशुली नदिमा ऱ्याफ्टिङको व्यवस्था
३	सिमचौरको पिकनिक स्पर्टको स्तरोन्नती
वडा नं. ५	
१	देविघाटमा पृथ्वि राजघाटको निर्माण
२	वडा न. ५को दादी र त्रिशुली नदिको संगमस्थल, जालपादेवि मन्दिरबाट विदुर न पा वडा न ३ र बेलकोट गढकिो संगम स्थलमा झो पु निर्माण
वडा नं. ६	
१	लक्ष्मीनारायण मन्दिरमा धर्मशाला निर्माण
२	बागेश्वरी मन्दिर क्षेत्रबाट हाइकिङ संचालनको लागि सम्भाव्यता अध्ययन
३	कैलाश मन्दिरको पुन निर्माण तथा व्यवस्थापन
४	ऐतिहासिक इनारपाटीको पुन निर्माण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ७	
१	कालीपोखरीलाई पर्यटकीय क्षेत्रको रुपमा विस्तार
२	उत्तरगया धामलाई धार्मिक तथा साँस्कृतिक क्षेत्रको रुपमा प्रचार प्रसार
वडा नं. ८	
१	भैरमकोट मन्दिरको पुन निर्माण
२	भैरमकोट क्षेत्रमा होमस्टे संचालनका लागि तालिम सहित अनुदान र संचालन पश्चात निरन्तर अनुगमनको व्यवस्था
३	पर्यटकीय क्षेत्रको प्रचार प्रसार
वडा नं. ९	
१	त्रिशुली हाइड्रोपावर सँग समन्वय गरी शिल्ड टंकीमा बोटिङ संचालन गरिएको लाई थप प्रभावकारी बनाउने
२	बाघभैरव मन्दिर, धनेश्वर महादेव १० मुरे पुन निर्माण
वडा नं. १०	
१	पर्यटन पूर्वाधार विकास
२	पर्यटकीय क्षेत्रको प्रचार प्रसार
३	बेत्रावती गेर्खुटारमा होमस्टे संचालनको लागिपहल
४	हिटी डाँडामा पार्क निर्माण
५	नयाँगाउँ पार्क निर्माण/बुद्ध स्तुपा निर्माण
६	शुभघाट विस्कुनढुगां मा पार्क निर्माण
वडा नं. ११	
१	दुधेमाला कालिका क्षेत्रमा पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण
२	दुधेमाला कालिका जीतगढी, विजयगढी, गेर्खुगढी, सूर्यगढी क्षेत्रमा गोरेटो बाटो निर्माण
३	चुलीडाँडामा भ्यूटावर निर्माण
४	सारथाठाडी गुम्बामा पुर्वाधार निर्माण
५	राधाकृष्ण मन्दिर स्तरोन्नती (साविक २)
६	राधाकृष्ण मन्दिर स्तरोन्नती (साविक १)
७	लक्ष्मीनारायण मन्दिर स्तरोन्नती (साविक ८)
८	सेती देवि र मंगला मन्दिर पुन निर्माण
९	पञ्चकन्या मन्दिर पुननिर्माण
१०	जितगढी मा कृतिमान सिंह वस्नेतको सालिक निर्माण
११	दुधेगढीमा कृष्ण शाहको सालिक निर्माण
१२	गेर्खुगढीमा बाल उद्यान निर्माण
वडा नं. १२	
१	पर्यटकीय क्षेत्रहरुको प्रचार प्रसार
२	पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास तथा विस्तार

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
३	ढिकी जाँतो डाँडा, मुलाबारी पिकनिक स्पर्ट, वसाहा डाँडामा खानेपानी तथा शौचालयको व्यवस्था
वडा नं. १३	
१	चुलीपार्कलाई पर्यटकीय क्षेत्रको रुपमा प्रचार प्रसार
२	चुलीपार्कमा थप पर्यटन पूर्वाधार निर्माण

सँस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	जात्रा तथा मेलाहरुको संरक्षण तथा प्रर्वद्धन
वडा नं. २	
१	जात्रा तथा मेलाहरुको संरक्षण तथा प्रर्वद्धन
२	मालश्री नगरा भैरवी कुश्ले तथा कसै बाजा गाजा संरक्षण
वडा नं. ३	
१	जात्रा तथा मेलाहरुको संरक्षण तथा प्रर्वद्धन
४	वैवाहिक परम्परा, परम्परागत रिती तथा संस्कृतिको संरक्षण
वडा नं. ४	
१	
वडा नं. ५	
१	
वडा नं. ६	
१	जात्रा तथा मेलाहरुको संरक्षण तथा प्रर्वद्धन
२	वैवाहिक परम्परा, परम्परागत रिती तथा संस्कृतिको संरक्षण
वडा नं. ७	
वडा नं. ८	
१	जात्रा तथा मेलाहरुको संरक्षण तथा प्रर्वद्धन
२	वैवाहिक परम्परा, परम्परागत रिती तथा संस्कृतिको संरक्षण
वडा नं. ९	
१	स्थानीय भाषाहरुको संरक्षण
वडा नं. १०	
१	जात्रा तथा मेलाहरुको संरक्षण तथा प्रर्वद्धन
वडा नं. ११	
१	घले लामाहरुको भेष भुषा संरक्षण
२	लोप हुन लागेको सोरठी नाँचको संरक्षण तथा प्रर्वद्धन
३	१८४५ देखि १८४९ सम्म भएको युद्धमा प्रयोग गरिएका सामग्रीहरुको संग्रहालय निर्माण

उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	उत्पादित सामग्रीहरुको बजारीकरणको व्यवस्था
२	दक्ष तथा अर्धदक्ष व्यक्तिहरुका लागि भिन्दा भिन्दै तालिमको व्यवस्था तथा रोजगारीको अवसर सिर्जना
३	नव-उद्यमीहरुलाई लगानी गर्न प्रोत्साहन तथा अनुदानको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	घरेलु उद्योग प्रोत्साहनका लागि सिप तथा स्रोतको उपलब्धता
२	दाना उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना
३	साना तथा घरेलु उद्योग स्थापनाका लागि लगानी तथा सहुलियतको व्यवस्था
४	उद्योग व्यापार सम्बन्धी प्रशिक्षण तथा अनुदानको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	दाना उत्पादनका लागि उद्योग स्थापना
वडा नं. ४	
१	घरेलु उद्योग प्रोत्साहनका लागि सिपमूलक तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	साना तथा घरेलु उद्योग स्थापनाका लागि लगानी तथा सहुलियतको व्यवस्था
२	उद्योग व्यापार सम्बन्धी प्रशिक्षण तथा अनुदानको व्यवस्था
३	दुघ जन्य उत्पादन तथा कोदोजन्य उत्पादनको सँग सम्बन्धित उद्योग स्थापना
४	उत्पादित वस्तुहरुको गुणस्तर मापनको लागि नियमित अनुगमन तथा मूल्याङकन साथै प्रोत्साहनको व्यवस्था
वडा नं. ६	
१	साना तथा घरेलु उद्योग स्थापनाका लागि लगानी तथा सहुलियतको व्यवस्था
२	हाल संचालनमा रहेका प्लासटिक उद्योगहरुको प्रदुषण नियन्त्रण
वडा नं. ७	
१	खाद्य सामग्री उद्योग सञ्चालन
२	अचार निर्माण उद्योग सञ्चालन
वडा नं. ८	
१	स-साना व्यापार व्यवसायलाई प्रोत्साहन
२	कच्चा पदार्थको रुपमा केरा लाई उपयोग गर्ने गरी उद्योग सञ्चालनका लागि लगानी तथा अनुदानको व्यवस्था
वडा नं. ९	
१	उद्योगधन्दा सञ्चालनका लागि लगानी तथा सिपयुक्त तालिमको व्यवस्था
२	उद्योग सञ्चालनका लागि आवश्यक पूँजी तथा अनुदानको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	साना तथा घरेलु उद्योग सञ्चालनका लागि लगानी गर्न प्रोत्साहन
२	स्थानीय स्तरमा उपलब्ध कच्चापदार्थबाट बनाउन सकिने सामग्री बारे अभिमुखीकरण तथा सामग्री उत्पादनका लागि तालिम

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ११	
१	विना धितो लगानी तथा व्यवसायिक ऋणको व्यवस्था
२	साना तथा घरेलु उद्योग प्रोत्साहनका निम्ति उचित तालिम तथा प्रशिक्षणको व्यवस्था
वडा नं. १२	
१	साना तथा घरेलु उद्योग प्रोत्साहनका निम्ति उचित तालिम तथा प्रशिक्षणको व्यवस्था
वडा नं. १३	
१	दुध संकलन गर्न चिलिम भ्याट को व्यवस्था
२	टोलटोलमा दुध संकलनका लागि डिपफ्रिजको व्यवस्था

बैङ्क तथा सहकारी/गरिबी निवारण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	उद्योग स्थापना मार्फत रोजगारीको सिर्जना
२	वास्तविक गरीबहरुको पहिचान गरी स्वास्थ्य बीमा तथा जीवन बीमाको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	सिप विकास तथा उद्यमशिलता तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	सिप विकास तथा उद्यमशिलता तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	सिप विकास तथा उद्यमशिलता तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ६	
१	सहकारीहरुको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङकन
२	सहकारी मार्फत वितरण हुने कृषि औजार तथा बीउ विजनहरुको समान रुपमा वितरण
वडा नं. ७	
१	घरेलु उद्योग सञ्चालन तथा सिप विकास सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
२	महिलाहरुमा सिपमूलक तालिम तथा रोजगारीका लागि अवसरको सिर्जना
वडा नं. ८	
१	लघु उद्योग स्थापना
२	रोजगारीका अवसरहरुको सिर्जना
वडा नं. ९	
१	गरीब तथा लक्षित वर्गको पहिचान गरी सिपमूलक तालिम प्रदान तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना
वडा नं. ११	
१	सहुलियत दरमा ऋण प्रदान गर्ने सहकारीको स्थापना

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १२	
१	उत्पादित वस्तुहरुको उचित बजारीकरण
वडा नं. १३	
१	उत्पादित दुग्धजन्य वस्तुहरुको उचित बजारीकरण

श्रम तथा रोजगार

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	सिप विकास तथा क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	बेरोजगार युवाहरुलाई उचित सिप प्रदान गरी रोजगारीको सिर्जना
वडा नं. ३	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (इलेक्ट्रिसियन, कार्पेन्टिङ, हार्डवेयर, सफ्ट्वेयर)
वडा नं. ४	
१	युवाहरुका लागि सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (ब्यूटिसियन, टेक्निकल, मोबाइल, कम्प्युटर, ल्यापटप मर्मत तालिम)
२	बेरोजगारको हरुको तथ्याङ्क अद्यावधिक
३	वेरोजगार युवालाई सिपमुलक तालिम पश्चात निरन्तर प्रोत्साहन र अनुगमनको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	बेरोजगारको हरुको तथ्याङ्क अद्यावधिक
२	वेरोजगार युवालाई सिपमुलक तालिम पश्चात निरन्तर प्रोत्साहन र अनुगमनको व्यवस्था
वडा नं. ७	
१	युवाहरुका लागि सिपमूलक तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था (ब्यूटिसियन, सिलाई कटाई, केरा बाट बन्ने विभिन्न अचार तथा अन्य खाद्य सामग्री, बुटिक तालिम, नेटवर्क मार्केटिङ, सफ्ट्वेयर डेभलपमेन्ट तालिम) तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना
वडा नं. ९	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना
वडा नं. १०	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना
२	बेरोजगारको हरुको तथ्याङ्क अद्यावधिक
वडा नं. ११	
१	युवा जनशक्तिलाई स्वरोजगार हुनका लागि विभिन्न तालिमको व्यवस्था
वडा नं. १२	
१	युवा जनशक्तिलाई स्वरोजगार हुनका लागि विभिन्न तालिमको व्यवस्था

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १३	
१	सिपमूलक तालिमको व्यवस्था

(ख) सामाजिक क्षेत्र

स्वास्थ्य तथा पोषण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	पर्याप्त मात्रामा गुणस्तरीय औषधिको व्यवस्था
२	अशक्त तथा अपाङ्ग व्यक्तिलाई घरमै स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधिको व्यवस्था
३	स्वास्थ्य संस्थाको भौतिक पूर्वाधारको निर्माण
वडा नं. २	
१	पर्याप्त मात्रामा गुणस्तरीय औषधिको व्यवस्था
२	स्वास्थ्य संस्थामा डिजिटल उपकरणहरुको उपलब्धता
३	आवश्यकताका आधारमा भौतिक संरचना निर्माण
४	थप दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था
५	स्वास्थ्य संस्थामा सुरक्षाको व्यवस्था
६	सेवाग्राहीको गुनासो सुनुवाइको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	बुधिसिं क्षेत्रमा थप स्वास्थ्य पूर्वाधारको स्थापना
२	स्वास्थ्य संस्थामा डिजिटल उपकरणहरुको उपलब्धता
३	आवश्यकताका आधारमा भौतिक संरचना निर्माण
४	आवश्यकताका आधारमा थप दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	सरोकारवाला निकायहरु सँग समन्वय गरी नीजि स्वास्थ्य संस्थाहरुलाई दिवा तथा रात्रीकालिन निरन्तर सेवाको लागि समन्वय
२	२४ सै घण्टा सेवा प्रवाह गर्ने क्लिनिकहरुको व्यवस्था गर्ने र संचालनमा रहेका क्लिनिकहरुलाई थप सुरक्षाका साथै प्रोत्साहनको व्यवस्था
३	वडा न ४ अन्तरगतका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुको स्तरोन्नती
वडा नं. ५	
१	भौतिक पूर्वाधार सहितको शहरी स्वास्थ्य केन्द्रको स्तरोन्नती
२	पोषण कार्यक्रमलाई निरन्तरता
वडा नं. ६	
१	स्वास्थ्य मापदण्ड बमोजिम शहरी स्वास्थ्य केन्द्रको निर्माण
३	अत्यावश्यक औजार सामग्रीको उपलब्धता
४	महिला स्वास्थ्य स्वयमसेविकाहरुलाई पुर्नताजकी तालिमको व्यवस्था

क.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
५	भौतिक पूर्वाधारहरुको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
वडा नं. ७	
१	स्वास्थ्य संस्थामा Lab, Bed, Emergency room दक्षजनशक्ति तथा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था
२	प्रभावकारी रुपमा शिविर संचालन
वडा नं. ८	
१	सुगर, थाइराईड तथा प्रेसर सम्बन्धी रोगको नियमित जाँचको सुविधा तथा औषधिको व्यवस्था
वडा नं. ९	
१	स्वास्थ्य संस्थाका लागि भवन निर्माण
२	त्रिशुली अस्पतालमा आवश्यक जनशक्ती सहित थप उपकरणको व्यवस्था
३	स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन
४	विद्यालयमा आवश्यक औषधिको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	स्वास्थ्य मापदण्ड बमोजिमका भौतिक संरचनाहरु निर्माण
२	सेनिटरी प्याड फोहोरको उचित व्यवस्थापन
३	विद्यालय स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन (शिविर)
४	पोषण कार्यक्रम सञ्चालन
५	मातृ सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन
६	ज्येष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सेवा घर/घर कार्यक्रम
७	आवश्यक औषधि उपकरणको व्यवस्था
८	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको प्रस्तावित दरबन्दी अनुसार कर्मचारी व्यवस्थापन
वडा नं. ११	
१	सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार सहितको शहरी स्वास्थ्य केन्द्रको आफ्नै निजी भवन निर्माण
२	दरबन्दी अनुसार दक्ष प्राविधिकको व्यवस्था
वडा नं. १२	
१	स्वास्थ्य मापदण्ड अनुसार शहरी स्वास्थ्य केन्द्र निमार्ण
२	दरबन्दी अनुसार प्राविधिकको व्यवस्था
३	स्वास्थ्य केन्द्रमा कार्यालय सहयोगीको व्यवस्था
वडा नं. १३	
१	स्वास्थ्य चौकीमा थ्रि फेज लाईनको व्यवस्था (करिब ५०० मि)
२	स्वास्थ्य संस्थामा सफा र स्वच्छ पिउने पानीको व्यवस्था
३	स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कनेफोहोर मैलाको उचित व्यवस्थापन
४	ल्याबमा चाहिने केमिकलको समयमै व्यवस्था

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
५	स्वास्थ्य संस्थामा Lab, Bed, Emergency room दक्षजनशक्ति तथा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	भौतिक पूर्वाधार तथा खेलमैदान सहितको विद्यालय निर्माण
२	विद्यालयहरुमा खानेपानी, शौचालय, ल्याब लगायतका भौतिक पूर्वाधारको स्तरोन्नती/निर्माण
वडा नं. २	
१	शिक्षा सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम संचालन
वडा नं. ३	
१	एक विद्यालय एक स्वास्थ्य कर्मीको व्यवस्था
२	विषयगत शिक्षकहरुको क्षमता विकास
वडा नं. ४	
१	विद्यालयहरुमा सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार तथा हलको व्यवस्था
२	सबै विद्यालयमा इन्टरनेटको व्यवस्था
३	विज्ञान सम्बन्धी उपकरणको व्यवस्था (कम्प्युटर ल्याब, विज्ञान ल्याब, स्मार्ट बोर्ड)
४	डिजिटल उपकरणहरु सञ्चालन तथा प्रशिक्षणका लागि दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	विषयगत शिक्षकहरुको क्षमता विकास
२	शिक्षा सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
३	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम संचालन
वडा नं. ६	
१	माध्यमिक तह सम्मको विद्यालयको लागि पहल
४	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
वडा नं. ७	
४	ICT सम्बन्धी सामग्रीहरुको व्यवस्था
५	प्राविधिक धारको कक्षा संचालनको लागि आवश्यक पहल
वडा नं. ८	
१	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम संचालन
२	आवासिय विद्यालय स्थापनामा जोड
३	दक्ष जनशक्ती को व्यवस्था
४	शिक्षा सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
५	विद्यालय यातायात संचालन
वडा नं. ९	
१	विषयगत शिक्षकको व्यवस्था

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम संचालन
३	स्वच्छ पिउने पानीको व्यवस्था
४	विद्यालय वाल तथा गेटको व्यवस्था
५	विद्यालयका सबै भवनमा रंगरोगन तथा मर्मत सम्भारको व्यवस्था
६	आवश्यकताका आधारमा शिक्षकहरुलाई तालिमको व्यवस्था
७	विद्यालय यातायातको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	दिवा खाजा राष्ट्रिय कार्यक्रम उचित रुपमा सञ्चालन
२	खेलकुद मैदान तथा सामग्रीको उचित व्यवस्था
३	बालमैत्री कक्षा व्यवस्थापन तथा गरीब जेहेन्दार विद्यार्थी लक्षित कार्यक्रम
४	शैक्षिक सामग्री तथा कक्षा कोठाको व्यवस्था
५	पुस्तकालय तथा विज्ञान प्रयोगशाला सामग्रीको व्यवस्था
६	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम संचालन
७	ICT सम्बन्धी सामग्रीहरुको व्यवस्था
वडा नं. ११	
१	विद्यालयहरुमा थप कक्षा कोठाको व्यवस्था
२	बाल उद्यान, सूचना प्रविधिमैत्री वातावरण, खानेपानी तथा शौचालयको राम्रो प्रवन्ध
३	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था
४	सेती देवी मा वि मा बालमैत्री ४ कोठे पक्की भवन निर्माण
५	एक विद्यालय एक नर्सको व्यवस्था
६	सेती देवि मा वि लाई दश जोड २ कक्षा सम्म पठनपाठनको लागि पहल
वडा नं. १२	
१	विद्यालयमा स्मार्ट बोर्डको व्यवस्था
२	मा वि विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको व्यवस्था
३	विद्यालयहरुमा खानेपानी तथा शौचालयको उचित प्रबन्ध
४	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम संचालन
वडा नं. १३	
१	अजिगरे मा वि को लागि घेराबेराको व्यवस्था साथै नपुग कक्षाको व्यवस्थापनका लागि ट्रस राखेर कौसीमा कोठा निर्माण
२	सुन्दरादेबी आ विमा घेराबेराको साथै दिवा खाजाको व्यवस्था
३	सिर्जना आ वि मा कमेरे खोलाको पहिरो नियन्त्रण
४	विद्यालयहरुमा अभिभावक शिक्षा संचालन
५	छात्राहरुको लागि निशुल्क स्यानीटरी प्याडको व्यवस्था

खानेपानी तथा सरसफाई

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	खानोपानीका मुहान संरक्षण
२	निर्माणाधिन योजनाहरुको यथासक्य समापन
३	खानेपानीको मुहानको शुद्धता परिक्षणको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	ऐतिहासिक नुवाकोट दरवार खा पा को क्रमागत योजना लाई निरन्तरता
२	बाहुनडाँडा, कपास खौरे खा पा लाई घरघरमा वितरण गर्ने व्यवस्था
३	विदुर खा पा आयोजना मर्मत तथा स्तरोन्नती
४	नैटीखोला खा पा आयोजनाको मुल संरक्षण
५	खानेपानीको मुहानको शुद्धता परिक्षणको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	खानेपानीको मुहान संरक्षण
२	तारकेश्वर गा पा ४ बाट ल्याएको खानेपानीको स्तरोन्नती
वडा नं. ४	
१	डिप बोरिङ को व्यवस्थापन साथै पानी फिल्टर गर्ने व्यवस्था
२	संगम चोकमा रहेको पुरानो धारालाई स्थानान्तरण
३	खानेपानीका पुराना पाइपहरुको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति
४	फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
५	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. ५	
१	थप खानेपानी आयोजना विस्तार
२	पुराना ऐतिहासिक कुवा तथा धाराहरुको स्तरोन्नती
३	पानीको मुल संरक्षणको व्यवस्था
वडा नं. ६	
१	पानीको मुल संरक्षणको व्यवस्था
२	हाल संचालनमा रहेका खानेपानी आयोजनाको स्तरोन्नती
३	खानेपानीको मुहानको शुद्धता परिक्षणको व्यवस्था
४	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. ७	
१	हाल संचालनमा रहेका खानेपानी आयोजनाहरुको स्तरोन्नती
वडा नं. ८	
१	शुद्ध खानेपानीका लागि ट्याङ्की निर्माण गरी एक घर एक धाराको व्यवस्था
२	फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन
वडा नं. ९	
१	सायटार, हंसमुरे, प्लाष्टर क्षेत्र तथा माथिल्लो जफतीमा खानेपानी आयोजना संचालन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	संचालित पुराना तथा जिर्ण खानेपानी आयोजनाहरुको स्तरोन्नती
४	समय-समयमा टंकी सरसफाईको व्यवस्था
५	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. १०	
१	पानीको मुल संरक्षणको व्यवस्था
२	भैसे खा पा मर्मत तथा निर्माण
३	कालामाटा खा पा मर्मत तथा निर्माण
४	सियाले खा पा मर्मत तथा निर्माण
५	चिसापानी गेर्खुटार मुहान संरक्षण तथा पाइपलाईन विस्तार
६	नयागाउँ खा पा मुहान संरक्षण तथा पाइपलाईन विस्तार
७	पाल्ते खा पा मुहान संरक्षण तथा पाइपलाईन विस्तार
८	फुलबारी खा पा मुहान संरक्षण तथा पाइपलाईन विस्तार
९	ढाडखोला खा पा मुहान संरक्षण तथा पाइपलाईन विस्तार
१०	केराघारी खापा पाइपलाईन मर्मत
११	सियाले खा पा मुहान संरक्षण तथा पाइपलाईन विस्तार
१२	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
१३	दारेगौडा वेसी गाउँ खा पा मुहान संरक्षण तथा पाइपलाईन विस्तार
१४	ढाडेखेत मुहान खा पा निर्माण
१५	मरनघाट खोल्सी खा पा निर्माण
वडा नं. ११	
१	हाल संचालनमा रहेका खानेपानी योजनाहरुको स्तरोन्नती
२	मुलाघरे कुवा खानेपानी योजना निर्माण
३	सिमचौर, डाँडागाउँ खानेपानी मुल संरक्षण
४	अर्चले बरुगाउँ खानेपानी मुल संरक्षण
५	छापखोला वितलप खानेपानी स्तरोन्नती
६	वितलप लिफ्टिङ खा पा टंकी पुननिर्माण तथा क्षमता विकास
७	गेर्खु लिफ्ट खा पा को स्तरोन्नती
२	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. १२	
१	खानेपानीको लागि पिपलडाँडामा डिपवोरिङको व्यवस्था
२	कठेरी, जामुने, चैनपुरमा लिफ्टिङ खानेपानी योजना संचालन
३	माथिल्लो कठेरी खानेपानी योजना पुन निर्माण
४	बेनी डाँडा, कठेरी, जामुने, मुलाबारीमा सार्वजनिक जग्गाहरुमा बर्षातको पानी संकलनका लागि पोखरी निर्माण
५	आवश्यकताका आधारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. १३	
१	पैयाँस्वारमा खानेपानी योजना संचालन
२	वडा न १३ भित्रका खानेपानीका मुल संरक्षण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
३	हाल संचालित सबैजसो खा पा योजनाहरुको पुननिर्माण तथा स्तरोन्नती

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	महिलाको सिप विकासका निम्ति उचित वातावरण निर्माण
वडा नं. २	
१	महिला शिक्षा तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	लक्षित वर्ग लक्षित वर्गका लागि रोजगारी, उद्यमशिलता तथा क्षमता विकास कार्यक्रम
३	स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउनका लागि जनचेतनामुलका कार्यक्रम
वडा नं. ३	
१	घरेलु हिंसा भएको पाइएमा कडा भन्दा कडा कारबाहीको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	महिला हिंसा न्यूनीकरणका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	बालविवाह न्यूनीकरण सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि
३	महिला सशक्तिकरणका लागि अभिमूखीकरण तथा घरेलु उद्यमशिलता सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था तथा निरन्तर अनुगमनको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	बाल उद्यान केन्द्र निर्माण
२	सिप विकास तथा क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ६	
१	हाल महिला तथा बालबालिकाको लागि संचालित कार्यक्रमको निरन्तरता
वडा नं. ७	
१	महिलाहरुका लागि सिपमूलक, अभिमूखीकरण तालिमको व्यवस्था तथा रोजगारीको अवसर सिर्जना
२	मनोपरामर्श सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	महिलाहरुका लागि सिपमूलक, क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्था तथा रोजगारीको अवसर सिर्जना
वडा नं. ९	
१	महिलाहरुलाई सिपमूलक, ज्ञानमूलक तथा घरेलु उद्योग सञ्चालनका लागि तालिमको व्यवस्था
२	बालविवाह न्यूनीकरणका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम
३	बालश्रम शोषण अन्त्यका लागि आवश्यक पहल
४	आगुऔषध न्यूनीकरणका लागि कारबाही तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रम
वडा नं. १०	
१	महिलाहरुलाई सिपमूलक तालिम प्रदान (सिलाई कटाई, ब्यूटीसियन, कृषि उपजबाट अचार लगायत अन्य)

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ११	
१	रोजगारी तथा सिपमूलक तालिमको व्यवस्था
२	बाल उद्यान केन्द्र तथा मनोरञ्जनस्थल निर्माण
वडा नं. १२	
१	महिला हिंसा अन्त्यका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	गरीब तथा विपन्न बालबालिकाहरुका लागि पोषणयुक्त खानेकुरा वितरण
वडा नं. १३	
१	महिला शिक्षा तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन

सामाजिक सुरक्षा

क्र. सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	ज्येष्ठ नागरिकहरुको निशुल्क स्वास्थ्य जाँच तथा गुणस्तरीय औषधि वितरण
२	अपाङ्गमैत्री कार्यालयको व्यवस्था
३	स्तनपान कक्षमैत्री कार्यालय भवन निर्माण
वडा नं. २	
१	ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, एकल महिला, द्वन्द्व पिडितहरुका लागि निशुल्क बीमा, यातायात तथा औषधिको व्यवस्था
२	बालबालिका का आमा हरुलाई शैक्षिक महत्वबारे जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन
३	बालपोषण कार्यक्रम संचालन
४	किशोरी शिक्षा कार्यक्रम संचालन
वडा नं. ३	
१	अपाङ्गता तथा अशक्त व्यक्तिहरुका लागि भत्ताको व्यवस्था तथा उचित किसिमको रोजगारी सिर्जना
वडा नं. ४	
१	ज्येष्ठ नागरिक भेटघाट केन्द्र स्थापना
वडा नं. ५	
१	वडा कार्यालयबाट भत्ता वितरण कार्य निरन्तर रुपमा सञ्चालन
वडा नं. ६	
१	वडा कार्यालयबाट भत्ता वितरण कार्य निरन्तर रुपमा सञ्चालन
वडा नं. ७	
१	अपाङ्ग, गरीब, एकल महिला तथा विधुवा महिलाका लागि रोजगारी तथा लगानीको वातावरण सिर्जना
वडा नं. ८	
१	
वडा नं. ९	

क्र. सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
१	अपाङ्ग, गरीब, एकल महिला तथा विधुवा महिलाका लागि रोजगारी तथा लगानीको वातावरण सिर्जना
वडा नं. १०	
वडा नं. ११	
१	आवश्यकताका आधारमा चौतारा/विश्रामस्थल निर्माण
वडा नं. १२	
वडा नं. १३	
१	आवश्यकताका आधारमा चौतारा निर्माण

युवा तथा खेलकुद

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	खेल मैदानहरुको उचित व्यवस्थापन तथा कम्पाउण्डको व्यवस्था
२	खेलाडीहरुलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था
३	वडा स्तरीय एक सुविधा सम्पन्न खेलमैदान निर्माण
वडा नं. २	
१	खेलाडीहरुलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था
२	खेलकुद मैदान तथा सम्पूर्ण खेल सामग्री सहित खेल प्रशिक्षणको व्यवस्था
३	हरेक खेलका लागि वडास्तरीय टिमको व्यवस्था
४	राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय खेलकुदमा सहभागीताका लागि पहल
वडा नं. ३	
१	खेलकुद मैदान तथा सम्पूर्ण खेल सामग्री सहित खेल प्रशिक्षणको व्यवस्था
२	हरेक खेलका लागि वडास्तरीय टिमको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	खेलाडीहरुलाई उचित प्रोत्साहनको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	पिपलटार रंगशालाको निर्माण कार्य सम्पन्न
२	क्रिकेट रंगशाला निर्माण प्रकिया यथासिघ्र अगाढी बढाउने
वडा नं. ६	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
२	महारानी डिही खेलमैदानको स्तरोन्नती
३	वडा स्तरीय व्यायमशाला निर्माण
वडा नं. ७	
१	वडाभित्र रहेका खेलमैदानहरुको स्तरोन्नति तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
२	दक्ष खेल प्रशिक्षकको व्यवस्था

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
३	विभिन्न किसिमका खेल कार्यक्रमहरुको आयोजना
वडा नं. ८	
१	खेलमैदान सहित सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
२	भैरब मा वि को खेलमैदानको स्तरोन्नती
३	राइसिं खेलमैदानको स्तरोन्नती
वडा नं. ९	
१	सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
२	३ डि खेलमैदानको स्तरोन्नती
वडा नं. १०	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
२	व्यायामशाला तथा चिल्ड्रेन पार्क निर्माण
वडा नं. ११	
१	सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
२	चारचौतारे खेलमैदान निर्माण तथा स्तरोन्नती
३	बरभञ्ज्याङ खेलमैदानको स्तरोन्नती
४	डाँडा गाउँमा खेलमैदान निर्माण
वडा नं. १२	
१	खेलमैदान निर्माण तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता
२	वडा स्तरीय कवर्डहलको निर्माण
वडा नं. १३	
१	पासाङडाँडा खेलमैदान स्तरोन्नती तथा सम्पूर्ण खेल सामग्रीको उपलब्धता

(ग) पूर्वाधार क्षेत्र

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	बोगटी गाउँमा रहेको सामुदायिक भवन स्तरोन्नती
वडा नं. २	
१	नुवाकोट बट्टार विदुर लाई व्यापारिक तथा औद्योगिक क्षेत्रको रुपमा विस्तार
२	आवश्यकताका आधारमा तालिम घर, क्रियाघर तथा धर्मशाला निर्माण
वडा नं. ३	
१	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
२	ज्येष्ठ नागरिक भेटघाट केन्द्र निर्माण
३	बुधसिं घाटमा तरकारी संकलन केन्द्र निर्माण
४	हाल संचालनमा रहेका पाटी पौवाहरुको स्तरोन्नती
वडा नं. ४	
१	सामुदायिक भवनहरुको स्तरोन्नती

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ५	
१	कुमाल संग्रहालय निर्माण
वडा नं. ६	
१	घरपरिवार विहिनहरुका लागि आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
वडा नं. ७	
१	आवश्यकताका आधारमा आवास निर्माण
वडा नं. ९	
१	जोगेटार सा भ. तथा बाघटार सा. भ पूर्न निर्माण
२	जफती, दशमुरे, २ न समीको बोट चौतारा तथा जिरो प्वाइन्टमा रहेका चौतारा निर्माण
वडा नं. १०	
१	सुर्योदय सामाजिक क्लब भवन निर्माण
२	बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन निर्माण गेर्खुटार
३	बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन निर्माण चिम्ते
४	महिला सहकारी भवन निर्माण गैरी खर्क
५	बतासेडाँडा चौतारामा विश्राम स्थल निर्माण
६	कालापानी चौतारा निर्माण महाभिर
७	देउराली डाँडा चौतारा निर्माण
८	बेत्रावतीपुल नजिक, गेर्खुखोला पुल नजिक, वडा कार्यालय नजिक गेट निर्माण
९	ओम माने स्कुल नजिक आकाशेपुल निर्माण
वडा नं. ११	
१	थरीटोल, पिपलचौर, गेर्खु, डाँडागाउँमा युवा क्लब तथा सामुदायिक भवन निर्माण
२	सेतीदेवि सामुदायिक भवन पुननिर्माण
वडा नं. १३	
१	सामुदायिक भवन निर्माण

सडक, पुल तथा यातायात

सडक

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	गोरेटो बाटोहरुको स्तरोन्नती
२	त्रिशुली नदि अन्तरगत सिमुटारमा पक्कीपुल निर्माण
३	नदि तटबन्धन
४	सिमलडाँडाबाट नर्सरीको बाटो स्तरोन्नती
५	बोगटी गाउँबाट भञ्ज्याङ हुदै लिखु निस्कने बाटोको स्तरोन्नती
६	नेवारटोलबाट सिमुटार जाने सडक स्तरोन्नती
७	कागबेनी जाने सडक स्तरोन्नती
८	केउरेनी बोगटी हुदै रामकुण्ड जाने सडक स्तरोन्नती

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. २	
१	वडा भित्र रहेका कमजोर सडकहरुको स्तरोन्नति तथा नाला निर्माण
२	बाहुनडाँडा जाने सडकको ढोल्पे खोला र गुरुङ गाउँ जाने सडकको घट्टे खोलामा पक्कीपुल निर्माण
३	सुगाघाट बाट नुवाकोट कालिकामालिका जाने पैदलमार्ग र ऐतिहासिक धार्मिक पर्यटकीय मार्ग बट्टार बाट नुवाकोट को पैदलमार्गको रुपमा स्तरोन्नती
वडा नं. ३	
१	वडामा रहेको लगभग ६५ कि मि कच्ची सडकहरुमध्ये प्राथमिकताका आधारमा स्तरोन्नती
२	बुधसिं घाटमा पक्कीपुल निर्माण
३	बुधसिं घाटमा रहेको झोलुङ्गे पुलको स्तरोन्नती
४	त्रिशुली नदि देविघाट र दैाडेनीमा रहेको झो पुलको स्तरोन्नती
वडा नं. ४	
१	त्रिशुली करिडोर मार्ग निर्माण- नयाँ ट्र्याक
२	वडा भित्र रहेका केही भित्री सडकहरुको स्तरोन्नती
३	सडकमा जेब्रा क्रसिङ, डिभाइडर, फुटपाथ निर्माण
४	सडकको मुख्य चोक तथा बजारहरुमा, सार्वजनिक स्थलहरुमा सि सि टि भि जडान
५	घण्टाघर नजिक पक्की पुल निर्माण
६	बट्टार चोक, विदुर नुवाकोट जाने बाटोमा ओभरहेड व्रिज
७	आवश्यकता का आधारमा विश्राम स्थल र सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. ५	
१	वडा चक्रपथ निर्माण
२	वडाका भित्री सडकहरुको स्तरोन्नती
३	तादी र त्रिशुली नदिको फाटमा रहेका कृषि भूमिका लागि कृषि सडकहरुको निर्माण
४	बेलकोटगढी १२ र विदुर ५ जोड्ने दोभानमा पक्कीपुल निर्माण
५	विदुर ५ को माझगाउँ र वेलकोटगढी १० धन्सार गाउँ जोड्ने झो पु निर्माण
वडा नं. ६	
१	देविघाट पावरहाउस छेउको त्रिशुली खोला गोर्स्याङ जोड्ने पक्कीपुल निर्माण
२	केन्द्रिय कारागार बाट मान्द्रेढुगां जोड्नको लागि पक्कीपुल निमाृण
३	चैनपुरको खहरे खोलामा पक्कीपुल निर्माण
वडा नं. ७	
१	हाल वडामा निर्माण कार्य भइरहेका सडकहरुको कार्य यथासक्य सम्पन्न
२	वडामा रहेका कच्ची सडकहरुको स्तरोन्नती
३	विभिन्न स्थानमा रहेका चौताराहरुको संरक्षण
४	आवश्यकताका आधारमा वडाका विभिन्न स्थानहरुको सार्वजनिक शौचालय, चौतारा तथा विश्रामस्थलहरु/प्रतिक्षालयहरुको निर्माण
वडा नं. ८	
१	सुनाखेती केउरेनी हुँदै भैरम सडक स्तरोन्नती

क.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	खुर्साने खोला पिडालुबारी सडक स्तरोन्नती
३	जफती जगते सडक स्तरोन्नती
४	हस्पिटल थुम्का सडक स्तरोन्नती
५	पञ्चकन्या थुम्का सडक स्तरोन्नती
६	राइसिं केउरेनी सडक स्तरोन्नती
७	माझिगाउँ घोरेढुगां सडक स्तरोन्नती
वडा नं. ९	
१	कोलोनीमा पार्किङ स्थल निर्माण
२	आवश्यकताको आधारमा प्रतिक्षालयहरुको निर्माण
३	जफती डाडा, विसौन, प्लाष्टर क्षेत्रमा नयाँ सडक निर्माण
४	आँपटार, जफती, बोगटी गाउँ, सायटार, जुगेटार, दशमुरे, माछापोखरी आदिमा रहेका सडकहरुको स्तरोन्नती
५	सायटार, दशमुरे क्षेत्रमा नयाँ पक्कीपुल निर्माण
६	आँगुटार साँयटार जोड्ने झो पु निर्माण
७	वडा भित्रका गोरेटो बाटोको स्तरोन्नती
वडा नं. १०	
१	वेत्रावती तल्लो महाभिर नैनीखोला सडक स्तरोन्नती
२	महाभिर हातेढुगां सडक स्तरोन्नती
३	तल्लो महाभिर तथा माथिल्लो महाभिर सडक स्तरोन्नती
४	केयरपानी माथिल्लो केराघारी सडक स्तरोन्नती
५	बेत्रावती तल्लो केराघारी, माथिल्लो महाभिर कुवापानी सडक स्तरोन्नती
६	कालामाटा पुतली डाँडा, सियाले, दुधीलामा कालिका सडक स्तरोन्नती
७	तामाङ टोल, घिमिरे टोल, मोटरबाटो सडक स्तरोन्नती
८	तल्लो तामाङ टोल सडक स्तरोन्नती
९	नयाँगाउ माझगाउँ मोटरबाटो सडक स्तरोन्नती
१०	विरालेडाँडा पाल्ले सडक स्तरोन्नती
११	कुनाटोल,लेते सडक स्तरोन्नती
१२	खतिवडा टोल, कुलदेवता मन्दिर,कदमबोट झो पु सडक स्तरोन्नती
१३	गेर्खुखोला, भुत्या सडक स्तरोन्नती
१४	नयाँगाउँ गेर्खुखोला सडक स्तरोन्नती
१५	वडा भित्रका विभिन्न गोरेटो बाटो तथा बाँकी कच्ची सडकहरुको प्राथमिकताका आधारमा स्तरोन्नती
वडा नं. ११	
१	बोक्सेखोला प्रतिक्षालयबाट माथिल्लो सडक जाने सिढी ढलान
२	गेर्खुटार मोटरबाटो स्तरोन्नती
३	वितलप रुम्तीमोड जोड्ने सडक स्तरोन्नती

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
४	उपल्लो गेर्खु, बरभञ्ज्याङ,छपटार माथिल्लो केराघारी हुदै वेत्रावती जोड्ने सडक स्तरोन्नती
५	थरीटोल देखि चौरको डाँडा सम्मको सडक पुननिर्माण
६	राधाकृष्ण मन्दिर देखि तल्लो तामाङटार टोलहुँदैकुवापानी जोड्ने सडक स्तरोन्नती
७	थरीटोल देखि वाइसपानी हुदै सूर्यगढी जोड्ने सडक स्तरोन्नती
९	अवस्ती टोल हुँदै बहुलाखोला, विसमुरे, भँगेरी जोड्ने सडक स्तरोन्नती
१०	राधाकृष्ण मन्दिर देखि फलाटे चौर हुँदै दोभान जोड्ने सडक निर्मार्ण
११	अनन्त टोल देखि विचटोल सडक स्तरोन्नती
१२	वितलप प्रतिक्षालय देखि प्याकुरेल टोल तथा पाल्लेखेत सडक स्तरोन्नती
१३	बेत्रावती सियाले हुँदै दुधेलामा थान जोड्ने ठाउँमा सिढी निर्माण
१४	नेवार टोल, मिजारटोल, हुँदै देधेलामा कालिका जोड्ने गोरेटो बाटोमा ढुगां विच्छाउने
१५	बरभञ्ज्याङमा वसपार्क निर्माण
१६	आवश्यकताका आधारमा विभिन्न स्थानमा प्रतिक्षालयहरु निर्माण
वडा नं. १२	
१	वडा भित्र रहेकासडकहरुको स्तरोन्नति तथा पक्की नाला निर्माण
२	गौरी बेसी, चारघरे, पिपलडाँडा, कठेरी, महगाउँ, भुवार, पन्थ गाउँ, चैनपुर सडक स्तरोन्नती
३	नौबिसे, कालीखोला,कठेरी, जामुने सडक स्तरोन्नती
४	नौविसे, पोखरीथोक, चारघरे, कोइराला गाउँ, पिपलडाँडा सडक स्तरोन्नती
५	खत्रीगाउँ, मुलाबारी, भट्टगाउँ सडक स्तरोन्नती
६	बाँझोबारी, धारापानी, भट्टगाउँ सडक स्तरोन्नती
७	पोथ्रेआँप,ढाड, पनेरुटोल, हात्तीगौडा सडक स्तरोन्नती
८	ढाँड नयावस्ती सडक स्तरोन्नती
९	बाघखोर, खानीगाँउ सडक स्तरोन्नती
१०	चैनपुर, बेनीडाँडा, भदुवार सडक स्तरोन्नती
११	नौबिसे, सामरीटोल सडक स्तरोन्नती
१२	नयाँ चौतारा मुलाबारी सडक स्तरोन्नती
१३	सामरी खोलामा पक्कीपुल निर्माण
१४	गौरी बेसी- गौरी खोलामा पक्कीपुल निर्माण
वडा नं. १३	
१	वडा भित्र रहेका कच्ची सडकहरुको स्तरोन्नति तथा पक्की नाला निर्माण
२	कागुने स्थीत सामरी खोलामा पक्कीपुल निर्माण
३	रिपखड्काटार आपटार जोड्ने झो पु निर्माण
४	कागुने कालिका मन्दिर देखिबाँझो गरा हुदै आङथाम जोड्ने गोरेटो बाटोको स्तरोन्नती
५	तल्लो हर्कपुर देखि कोइरालाटोल हुदैं भ्यागुते गोरेटोबाटो स्तरोन्नती
६	काफलचौरा देखि सिकारी डाँडा गोरेटो बाटो स्तरोन्नती
७	केसिङस्वारा मानेटार गोरेटोबाटो स्तरोन्नती
८	तालाथेन देखि मरनघाट सम्म जाने गोरेटो बाटो स्तरोन्नती

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
९	आवश्यकताका आधारमा प्रतिक्षालयहरु स्थापना

जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	विद्युत पोल विस्थापनका लागि विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय
२	वस्ती विस्तारको आधारमा विद्युत ट्रान्सफर्मरको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	पुराना विद्युत पोल विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान तथा तारहरुको व्यवस्थापन
२	वडा का मुख्य चोक तथा सार्वजनिक स्थलमा CCTV को व्यवस्था
३	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान
४	सडक वत्तीको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	पुराना विद्युत पोल विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान तथा तारहरुको व्यवस्थापन
२	नाङ्गो तारको व्यवस्थापन
वडा नं. ४	
१	पुराना विद्युत पोल विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान
२	तार भूमिगत गर्ने व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	पुराना विद्युत पोल विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान
वडा नं. ६	
१	पुराना विद्युत पोल विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान
२	तार भूमिगत गर्ने व्यवस्था
३	वस्ती विस्तारको आधारमा विद्युत ट्रान्सफर्मरको व्यवस्था
४	वडा का मुख्य चोक तथा सार्वजनिक स्थलमा CCTV को व्यवस्था
वडा नं. ७	
१	मठमन्दिर तथा सार्वजनिक स्थलहरुमा सोलार बत्तीको व्यवस्थापन
वडा नं. ८	
१	वस्ती विस्तारको आधारमा विद्युत ट्रान्सफर्मरको व्यवस्था
२	वडा का मुख्य चोक तथा सार्वजनिक स्थलमा CCTV को व्यवस्था
वडा नं. ९	
१	विद्यालयहरुमा रहेका सोलार प्यानलहरुको स्तरोन्नती
२	वस्ती विस्तारको आधारमा विद्युत ट्रान्सफर्मरको व्यवस्था
३	वडा का मुख्य चोक तथा सार्वजनिक स्थलमा CCTV को व्यवस्था
४	तार भूमिगत गर्ने व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
२	पुराना विद्युत पोल विस्थापन गरी नयाँ पोल जडान
३	वस्ती क्षेत्रमा रहेका ट्रान्सफर्मरलाई स्थानातरणको व्यवस्था
वडा नं. ११	
१	पुराना विद्युत पोल तार विस्थापन तथा नयाँ पोल जडान
२	काउले, भदौरे मा विद्युत विस्तार
३	दुधगढी, जितगढी,गेर्खुगढी, चुलेडाँडा हुदै चन्द्रगढी र सूर्यगढी सम्म विद्युत विस्तार
वडा नं. १२	
१	पुराना पोल तथा तार विस्थापन तथा नयाँ पोल जडान
२	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान
३	नाङ्गो तारको व्यवस्थापन
४	तार भूमिगत गर्ने व्यवस्था
वडा नं. १३	
१	थप विद्युत पोलको व्यवस्था
२	पुराना विद्युत पोल विस्थापन तथा नयाँ पोल जडान
३	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मरको क्षमता अभिवृद्धि (अधिकाशं स्थानको)
४	सडक वत्तीको व्यवस्था
५	नाङ्गो तारको व्यवस्थापन

सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. २	
१	प्रत्येक चोकमा सिसि क्यामेरा जडान
२	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	प्रत्येक चोकमा सिसि क्यामेरा जडान
२	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. ६	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. ७	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. ९	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. १०	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. ११	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. १२	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था
वडा नं. १३	
१	हरेक सार्वजनिक क्षेत्रहरुमा फ्रि इन्टरनेटको व्यवस्था

(घ) वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

वन वातावरण तथा जैविक विविधता

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	जैविक विविधता, तथा वन संरक्षण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन
वडा नं. २	
१	जैविक विविधता, तथा वन संरक्षण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन
वडा नं. ३	
१	जैविक विविधता, तथा वन संरक्षण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन
२	त्रिशुली नदि, छत्रेखोला,म्याउरे खोला, भोर्ले खोला लगायतका जलाधार क्षेत्र संरक्षण
वडा नं. ४	
१	आपतकालिन उद्धार व्यवस्थाका लागि सामग्रीहरुको व्यवस्था
२	जैविक विविधता, तथा वन संरक्षण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन
वडा नं. ५	
१	पिपलटार मुस्लेको डिल पहिरो नियन्त्रणका लागि आवश्यक पहल
२	माझिटार आपरह डिल पहिरो नियन्त्रणका लागि आवश्यक पहल
वडा नं. ७	
१	त्रिशुली, अधेरी खोला, सलाखु खोला आदिका जलाधार क्षेत्रको संरक्षण
वडा नं. ८	
१	पहिरो,बाढी नियन्त्रणका लागि वृक्षारोपण, तारजाली गर्ने कार्यलाई निरन्तरता
वडा नं. ११	
१	बहुला खोला, सिमखेत, छाङखोला, अन्तरगत विभिन्न स्थानमा पहिरो नियन्त्रण कार्यक्रम
२	गाइखुरे भित्र पहिरो नियन्त्रण
३	कुवापानी पहिरो नियन्त्रण
४	कसेरी पहिरो नियन्त्रण

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १३	
१	जलाधार क्षेत्र उचित व्यवस्थापन तथा तटबन्धको व्यवस्था

वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	फोहोरबाट मल बनाउने प्रविधि सञ्चालन
२	सरसफाईका आवश्यक आधुनिक मेशिनको व्यवस्था
वडा नं. २	
१	फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन (कुहिने नकुहिनेको प्रावधानमा कडाइ)
२	सार्वजनिक स्थलहरुको सरसफाइमा नियमितता
वडा नं. ३	
१	फोहोरमैला उचित व्यवस्थापनका लागि थप आवश्यक पहल
वडा नं. ४	
१	वडाभित्रका सार्वजनिक स्थल तथा सडक छेउछाउमा बृक्षारोपण
वडा नं. ५	
१	फोहोरमैला सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	फोहोर संकलनका निम्ति डस्टविनको व्यवस्था
वडा नं. ६	
१	डम्पिङ केन्द्रिय कारागार नजिक रहेकोले त्यसको बैकल्पिक व्यवस्थापन
वडा नं. ७	
१	फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
२	फोहोर संकलनको प्रभावकारी व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	बृक्षारोपण कार्यक्रम
वडा नं. ९	
१	फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन
वडा नं. १०	
१	फोहोर मैला संकलनका लागि कन्टेनरको व्यवस्था
२	बृक्षारोपण कार्यक्रम
३	प्लास्टिक जन्य फोहोरमैलाको छुट्टै व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्थालाई कडाइ
वडा नं. ११	
१	फोहोर मैला संकलनका लागि कन्टेनरको व्यवस्था
२	बृक्षारोपण कार्यक्रम
३	प्लास्टिक जन्य फोहोरमैलाको छुट्टै व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्थालाई कडाइ
वडा नं. १३	
१	फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	आवश्यकताका आधारमा दमकलको व्यवस्था
२	आवश्यकताका आधारमा शववाहन गाडीको व्यवस्था
३	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना दिने प्रणाली जडान
वडा नं. २	
१	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना दिने प्रणाली जडान
२	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना दिने प्रणाली जडान
३	डडेलो नियन्त्रणका लागि समय समयमा जनचेतना फैलाउने र अग्नी रेखाहरु निर्माण
४	आपतकालिन पुन स्थापना र पुर्ननिर्माण योजना तय
वडा नं. ३	
१	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना दिने प्रणाली जडान
२	
वडा नं. ४	
१	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना दिने प्रणाली जडान
वडा नं. ५	
१	
वडा नं. ६	
१	ढल निकासको उचित व्यवस्थापन
वडा नं. ७	
१	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना दिने प्रणाली जडान
२	विपद् जोखिम न्युनीकरण सम्बन्धि जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन
३	खोलाहरुले प्रभावित वस्तीको स्थानान्तरण
४	विपद् न्युनीकरण तथा उद्धार सामग्रीको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना दिने प्रणाली जडान
वडा नं. ९	
१	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना दिने प्रणाली जडान
वडा नं. १०	
१	विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना दिने प्रणाली जडान
२	खाडी गैरी खेत कटान नियन्त्रण
३	फलाखुखोला, गेर्खुखोला तथा त्रिशुली नदि कटान नियन्त्रण,
वडा नं. ११	
१	पहिरो नियन्त्रणको लागि नियमित रुपमा वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन
वडा नं. १२	
१	पहिरो नियन्त्रणको लागि नियमित रुपमा वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन

क्र.सं.	माग तथा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु
वडा नं. १३	
१	विपद्को समयमा उद्धारका लागि भवन निर्माण गरी आवश्यक खाना तथा आवासको व्यवस्था
२	हुलाकघर, सिमल स्वारा, पैयुस्वारा, रिप कमेरे, भूलभूले लगायतका स्थानको पहिरो नियन्त्रण
३	खहरे, सामरी तथा खुर्सानी खोलाको दायाँबायाको क्षेत्रमा कटानको नियन्त्रण

अनुसुची - २ : आवधिक योजनाको तयारीको लागि प्रारम्भिक प्रस्तुतीकरणमा उपस्थित सहभागीहरू

आज मिति २०८२ माघ ८ गते विदुर नगरपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत सुभाकर पौडेलज्यूको अध्यक्षतामा नगरपालिकाको ५ वर्षे आवधिक योजना तर्जुमा सम्बन्धि अन्तरक्रिया कार्यक्रम यस कार्यालयका शाखा प्रमुख तथा विषयगत समितिका पदाधिकारीहरुका उपस्थितिमा सम्पन्न गरियो।

[illegible]

सि.नं.	नाम	पद	दस्तखत
१	श्री सुभाकर पौडेल	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	
२	श्री हरि प्रसाद प्याकुरेल	अधिकृत सातौं	
३	नवराज लामकोटी	शिक्षा अधिकृत	
४	रामराजा गाउँले	जनस्वास्थ्य निरिक्षक	
५	सुदर्शन सेढाई	उद्योग शाखा प्रमुख	
६	बाबुराम लामिछाने	नगर शिक्षा समिति सदस्य	
७	ई. शालिक राम घिमिरे	इ. प्र. अधिकृत	
८	सुवास पाण्डे	सहायक पाँचौ	
९	उत्तम शाह	इन्जिनियर	
१०	गणेशप्रसाद लामिछाने	नगर शिक्षा समिति	
११	गुरुमान डंगोल	नगर शिक्षा समिति	
१२	वृद्धि कुमार घिमिरे	लेखा शाखा	
१३	विष्णु राजभण्डारी	रोजगार संयोजक	
१४	रुग बे. थापा मगर	अधिकृत छैठौं	
१५	मदनराज न्यौपाने	प्रा. स. कृषि	
१६	सरला श्रेष्ठ	अधिकृत छैठौं	
१७	रमिता खड्का	एम.आइ.एस. अपरेटर	
१८	रामभक्त न्यौपाने	न्यायिक सहजकर्ता	
१९	सिता बोगटी	न्यायिक समिति सदस्य	
२०	गायत्री पाण्डुले	प्र. शि. नि.	

सि.नं.	नाम	पद	दस्तखत
२१	डा. सुजता अधिकारी	पशु चिकित्सक	[signature]
२२	नानीमैया नेपाल	द पार्टी	[signature]
२३	श्री लेलिन रंजित	वडा अध्यक्ष	[signature]
२४	श्री दिपक कायस्थ	वडा अध्यक्ष	[signature]
२५	श्री लिलानाथ धौपाले	वडा अध्यक्ष	[signature]
२६	श्री बाबुराम तामाङ	वडा अध्यक्ष	[signature]
२७	श्री दिपक कुमाल	कार्यपालिका सदस्य	[signature]
२८	श्री राजु मिजार	कार्यपालिका सदस्य	[signature]
२९	श्री राधिका तामाङ	कार्यपालिका सदस्य	[signature]
३०	श्री सावित्री राई	कार्यपालिका सदस्य	[signature]
३१	उदय राज लम्साल	काठमाडौं	[signature]
३२	रमेश कुमार अधिकारी	काठमाडौं	[signature]
३३	डा. दिवस श्रेष्ठ	काठमाडौं	[signature]
३४	दिप नारायण जोशी	काठमाडौं	[signature]
३५	रमेश श्रेष्ठ	काठमाडौं	[signature]
३६	~~[illegible]~~ पार्वती श्रेष्ठ	विदुर नगरपालिका	[signature]
३७	जमुना घिमिरे आचार्य	विदुर नगरपालिका	[signature]
३८	शेष प्र. रिमाल	विदुर नगरपालिका	
३९			
४०			
४१			
४२			
४३			
४४			
४५			
४६			

आज मिति २०८२ माघ ८ गते विदुर नगरपालिका प्रमुख राजन श्रेष्ठज्यूको अध्यक्षतामा नगरपालिकाको ५ वर्षे आवधिक योजना तर्जुमा सम्वन्धि अन्तरक्रिया कार्यक्रम उल्लिखित कार्यपालिका सदस्यहरुको उपस्थितिमा सम्पन्न गरियो।

सि.नं.	नाम	पद	दस्तखत
१	श्री राजन श्रेष्ठ	नगर प्रमुख	
२	श्री प्रभा बोगटी	नगर उप-प्रमुख	
३	श्री लेनिन रञ्जित	वडा अध्यक्ष	
४	श्री दिपक कायस्थ	वडा अध्यक्ष	
५	श्री बद्री प्रसाद रिमाल	वडा अध्यक्ष	
६	श्री निलम बाबु ढुंगेल	वडा अध्यक्ष	
७	श्री लिलानाथ न्यौपाने	वडा अध्यक्ष	
८	श्री श्याम कृष्ण चालिसे	वडा अध्यक्ष	
९	श्री रबिन्द्र नेपाल	वडा अध्यक्ष	
१०	श्री कमल श्रेष्ठ	वडा अध्यक्ष	
११	श्री हरिराम भण्डारी	वडा अध्यक्ष	
१२	श्री गणेश कुमार नेपाल	वडा अध्यक्ष	
१३	श्री बाबुराम तामाङ	वडा अध्यक्ष	
१४	श्री उपिन्द्र खड्का	वडा अध्यक्ष	
१५	श्री भरत बहादुर तामाङ	वडा अध्यक्ष	
१६	श्री दिपक कुमाल	कार्यपालिका सदस्य	
१७	श्री शिव बहादुर विश्वकर्मा	कार्यपालिका सदस्य	
१८	श्री सिताराम मिजार	कार्यपालिका सदस्य	
१९	श्री इन्दिरा मिजार	कार्यपालिका सदस्य	
२०	श्री राधिका तामाङ	कार्यपालिका सदस्य	
२१	श्री बिन्दा तिम्सिना (आचार्य)	कार्यपालिका सदस्य	

२२	श्री शाविञी राई	कार्यपालिका सदस्य	[illegible]
२३	श्री सबु मिजार	कार्यपालिका सदस्य	[illegible]
२४	श्री सुभाकर पौडेल	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	[illegible]
२५	रामचन्द्र पौडेल	विदुर ६	[illegible]
२६	पारस अधिकारि	बिदुरनगरपालीका	[illegible]
२७	उद्धव राज लम्साल	काठमाडौं	[illegible]
२८	रमेश कुमार अधीकारी	काठमाडौं	[illegible]
२९	डा० दिवस श्रेष्ठ	काठमाडौं	[illegible]
३०	चिरन रामसजना क्षेत्री	काठमाडौं	[illegible]
३१	रमेस श्रेष्ठ	काठमाडौं	[illegible]
३२	डं. शालिक राम घिमिरे	नुवाकोट	[illegible]
३३	पार्वती श्रेष्ठ	विदुर नगर पालीका (अ.न.अ)	[illegible]
३४	जमुना घिमिरे/आचार्य	विदुर नगर पालीका	जमुना
३५	शेष प्र. रिमाल	विदुर नगरपालीका	
३६	रामशरण पोखरेल	विदुर नगर पालीका	
३७			
३८			
३९			
४०			

हार्दिक स्वागत

नमस्कार
आजको कार्यक्रममा हजुरहरुलाई
हार्दिक स्वागत
प्रस्तोता: रमेश कुमार अधिकारी

अनुसुची - ३ : आवधिक योजनाको तयारीको लागि वडागत छलफलमा उपस्थित सहभागीहरू तथा तस्वीरहरू

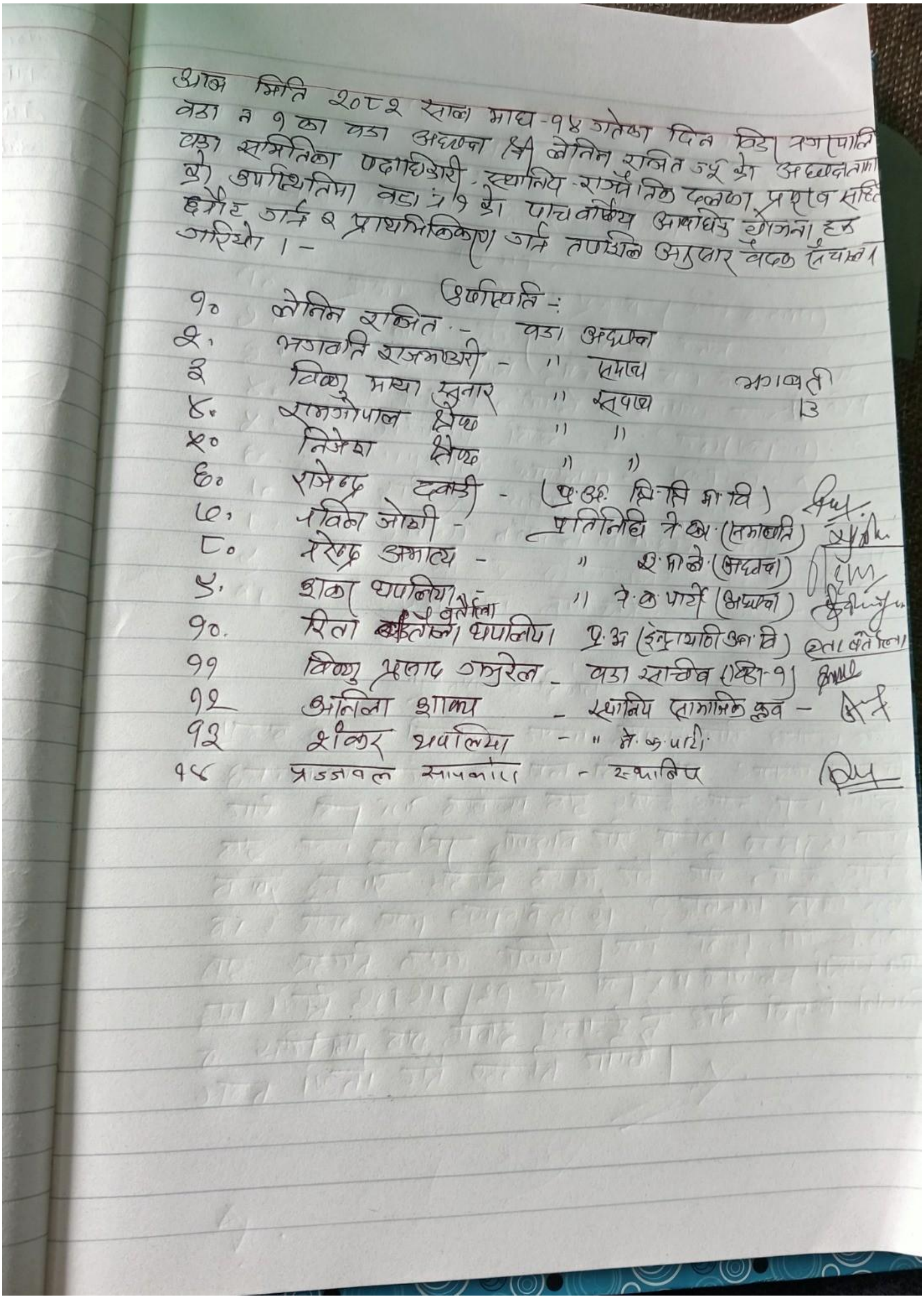

आज मिति २०८२ साल माघ-१४ गतेका दिन विदुर नगरपालिका वडा नं १ का वडा अध्यक्ष श्री तेनिन राजित ज्यू को अध्यक्षतामा वडा समितिका पदाधिकारी, स्थानिय राजनैतिक दलका प्रतिनिधि सहित को उपस्थितिमा वडा नं १ को पाचवर्षीय आवधिक योजना हरु छलफल गर्ने र प्राथमिकिकरण गर्ने तपशिल अनुसार बैठक निर्णय गरियो ।-

उपस्थिति :

१. तेनिन राजित - वडा अध्यक्ष
२. भगवती राजभण्डारी - " सदस्य — भगवती
३. विष्णु माया सुनार " सदस्य
४. रामगोपाल श्रेष्ठ " "
५. निरेश श्रेष्ठ " "
६. राजेन्द्र तिवाडी - (प्र.अ. त्रिशुली मा.वि.)
७. पवित्रा जोशी - प्रतिनिधि ने.क. (सभापति)
८. नरेन्द्र अमात्य - " एमाले (अध्यक्ष)
९. शाक्य थपलिया - " ने.क. पार्टी (अध्यक्ष)
१०. रिता बनिता थपलिया प्र.अ. (इन्द्रायणी आ.वि.) रिता बनिता
११. विष्णु प्रसाद गजुरेल - वडा सचिव (वडा-१)
१२. अनिला शाक्य - स्थानिय सामाजिक क्लब
१३. शंकर थपलिया - " ने.क. पार्टी
१४. प्रज्वल सापकोटा - स्थानिय

आज मिति २०८२।१०।१५ गते यस बिदुर नगरपालिका वडा नं. २ को वडा कार्यालय मा यस वडा का वडा अध्यक्ष श्री दिपक कापरथ को अध्यक्षतामा आवधिक योजना निर्माणका लागि तपशिल बमोजिमको उपस्थितिमा तपशिल बमोजिमको निर्णय गरियो।

उपस्थितिहरु

श्री दिपक कापरथ (वडा अध्यक्ष)
श्री सबु मिजार (वडा सदस्य + कार्यपालिका सदस्य)
श्री गिता देवी तिम्सिना (वडा सदस्य)
श्री आनन्दलाल श्रेष्ठ (वडा सदस्य)
श्री रन्मन कुमार थापा मगर (वडा सदस्य)
श्री दिपनारायण ओझा (सहजकर्ता आ. यो. नि)
श्री दिपक राना मगर (नुवाकोट स्वास्थ्य चौकी प्रमुख)
श्री प्रभात गुभाल (इन्जिनियर)
श्री विष्णु प्रसाद पौडेल (भिमसेन मा.वि. प्र.अ)
श्री राजेन्द्र पाण्डे (वडा स्वा. नीति उपाध्यक्ष)
श्री जीवन डंगोल (देवंदर्पो सामुदायिक अध्यक्ष)
श्री ज्योति प्रसाद रिमाल (बुद्धनि क्लोदेखुर्जा/निति मुना)
८. श्री रुमराज खड्का (वडा सचिव)

DATE.....................

आज मिति २०८२ साल माघ १८ गतेका दिन यस विदु गाउँपालिका वडा नं. ३ को कार्यालयमा विदु गाउँपालिकाको दोस्रो आवधिक योजना / कार्यक्रमको तथ्याङ्क संकलन निम्न लिखित महानुभावहरूको उपस्थितिमा सम्पन्न गरियो।

उपस्थिति

श्री वद्रि प्रसाद रिमाल (वडाध्यक्ष)

श्री सावित्रि राई - म. (वडासदस्य)

श्री पानमाया वि.क. - द. म. (वडासदस्य) पानमाया

श्री इन्द्र प्रसाद अधिकारी - सदस्य

श्री तारानाथ अर्याल - सदस्य

श्री ईश्वरी प्रसाद रिमाल - वडा सचिव

ई. प्रभात भुसाल - इन्जिनियर

दीप नारायण जोशी - सहजकर्ता

विना श्रेष्ठ (ह.क.अ. वि.गा.पा. ३ नैघाकार्यालय)

वसन्तलाल श्रेष्ठ (कार्यालय सहयोगी)

कृष्ण प्रसाद अर्याल ,,

Date :
Page :

आज मिति २०८० साल माघ १६ गतेका दिन विदुर नगरपालिका वडा नं. ६ को आवाधिक योजना निर्माणको लागी यस वडाको वडा अध्यक्ष लिलानाथ न्यौपाने ज्यू को अध्यक्षतामा बैठक बसी योजना संकलन गरियो ।

उपस्थित

१. लिलानाथ न्यौपाने - वडा अध्यक्ष
२. विनोद चित्रकार - वडा सदस्य
३. होम बहादुर कुमाल - वडा सदस्य
४. श्रीपहरी गजुरेल - वडा सचिव
५. सुमित्रा अधिकारी - म.ह.व
६. स्मृती श्रेष्ठ . अ.न.मी
७. श्यामकाजी क्याल
८ दीप नारायण जोशी सहजकर्ता
९. प्रभात थपाल - इन्जिनियर

आज मिती २०८२ फागुन २८ गतेका दिन विदुर नपा-८ का वडा अध्यक्ष श्री श्याम हस्त चालिसे ज्यूको अध्यक्षता बैठक बसी निम्न प्रस्ताव योजना अनुगमन समितिको बैठक सम्पन्न गरियो।

उपस्थिति

१. वडा अध्यक्ष श्री श्यामहस्त चालिसे (अध्यक्ष)
२) वडा सदस्य श्री रामचन्द्र पौडेल – [signature]
३) वडा सदस्य श्री दीपक कुमाल [signature]
४) वडा वि. लक्ष्मण बहादुर थापा
५) दि.मा.ख. श्री कल्पना विक
६) वडा सचिव श्री ठाकुर प्र. ते. [signature]

आमन्त्रित
१. केशव बहादुर कुमार [signature]
२. सहदेव खड्का [signature]
३. विक्रम लामिछाने [signature]
४ टेक बहादुर घर्ती [signature]
५ शंका ढकाल्या शर्मा – रु.वे.वे. ६ प्रमुख संयोजक [signature]
६ ईश्वर के.सी. [signature]
७ दीप नारायण जोशी – [signature]
८. ई. प्रभात भुसाल – [signature] – इन्जिनियर
९ दिपक कुमाल [signature]

आज मिति २०८१ साल माघ २० गते मंगलबारका दिन यस विदुर नगरपालिका वडा नं. ८ कुम्लेको दोस्रो आवधिक योजना निर्माणका लागी वडा अध्यक्ष श्री रविन्द्र नेपाल ज्यूको अध्यक्षता मा तपसिल बमोजिमको उपस्थितिमा योजना संकलन गरियो।

उपस्थितिहरू

१. वडा अध्यक्ष :- श्री रविन्द्र नेपाल
२. ,, सदस्य :- ,, पञ्चलाल तामाङ
३. ,, ,, ,, मोगान तामाङ
४. ,, म. ,, ,, इन्द्र कुमारी कार्की — इन्द्र
५. ,, द.म. ,, ,, विमला सुनार — विमला
६. ,, सदस्य सचिव ,, राम प्रसाद बडाल
७. सहजकर्ता :- ,, दिप नारायण जोशी
८. इन्जिनियर :- ,, प्रशान्त भुसाल -
९. कम्प्युटर सहायक - ,, जर्म सिंह तामाङ -

प्रस्ताव नं. १: योजना संकलन सम्बन्धमा?

प्रस्ताव तथा निर्णय नं. १०५ उपर छलफल गर्दै यस विदुर नगरपालिका वडा नं. ८ अन्तरगत आवधिक योजना को लागि योजनाहरू संकलन गरियो।

आज मिति २०८२/११/०४ गतेका दिन "आवधिक योजना निर्माण" को लागि यस विदुर न.पा. वडा नं. ८ को वडाध्यक्ष श्री कमल श्रेष्ठको अध्यक्षतामा, तपशिल बमोजिमको उपस्थित भई तपशिल बमोजिम योजना संकलन गरियो।

तपशिल

अध्यक्ष श्री कमल श्रेष्ठ
सदस्य श्री इन्दिरा मिजार
,, श्री देव कुमारी खड्का
,, श्री जयराम खड्का
,, श्री श्रीकृष्ण रिजाल
सहजकर्ता श्री दिप नारायण जोशी
इन्जिनियर श्री प्रभात गुरुाल
श्री भैरव मा.वि.प्र.अ. श्री शिवराम श्रेष्ठ
श्री भैरव मा.वि.प्र.अ. श्री राजेश पाण्डे
श्री बटुक भैरव आ.वि.प्र.अ. श्री राम प्रसाद ~~सापकोटा~~ पिसाल
श्री जनशक्ति आ.वि.प्र.अ. श्री अर्जुन प्रसाद रिजाल
श्री भैरमकोट स्वा.स्था.प्रमुख श्री दल बहादुर नेपाली
वडा सचिव श्री महेश कुमार श्रेष्ठ

आज मिति २०८२।११।०५ गतेका दिन यस विदुर नगरपालिका वडा नं. ९ को आवधिक योजना निर्माणका लागि यस वडाका वडा अध्यक्ष श्री हरिराम भण्डारी ज्यूको अध्यक्षतामा तपशिल बमोजिमको उपस्थितिमा विचार छलफल गरि योजना संकलन गरियो ।

उपस्थिति

१) श्री हरिराम भण्डारी - वडा अध्यक्ष
२) श्री राजकुमार श्रेष्ठ - वडा सदस्य
३) श्री सिलर बोगटी - वडा सदस्य
४) श्री राजेन्द्र श्रेष्ठ - वडा सदस्य
५) श्री मामेला लिमहसीना - सदस्य सचिव
~~६. गोविन्द गीरी~~
६. श्री गोविन्द गिरि - वराप्रप्रा अध्यक्ष
७ मोहन कुमारी श्रेष्ठ - श्री वाण भैरव आ.वि.
८. चन्द्रकान्त न्यौपाने - श्री सुलक्षणा मा.वि.
९. निर्मला प्याकुरेल - श्री त्रिशूली आ.वि.
१० दिप नारायण जोशी - सहजकर्ता
११. ~~सुभाष~~ प्रभात भुषाल - इन्जिनियर

Page No.:
Date :

आज मिति २०८१/१०/२८ गतेका दिन बिदुर नगरपालिकाको दोस्रो आवधिक योजना बिदुर न पा वडा नं १० मा वडा अध्यक्ष श्री गणेश कुमार नेपाल ज्यूको अध्यक्षतामा तपशिलको उपस्थितीमा गरियो।

उपस्थिती -

क्र म	नामथर	पद / संस्था	हस्ताक्षर
१.	श्री गणेश कुमार नेपाल	अध्यक्ष वि. न पा १०	
२.	श्री राधिका तामाङ	कार्यपालिका सदस्य वि न पा	
३.	श्री प्रेम ब घले	वडा सदस्य वि न पा १०	
४.	श्री प्रदिप पाण्डे	वडा सचिव	
५.	श्री सन्तोष नेपाल	प्र.अ. रामचन्द्र मा. वि.	
६.	श्री राम नारायण पाण्डे	वडा नं १० गेरखुदार	
७.	श्री भरत पाण्डे	" "	
८.	श्री युवराज पौडेल	स. प्र. अ सुन्दरी च्यौरीनी मा. वि.	
९.	श्री प्रविन ग्याकुरेल	इन्चार्ज / शहरी स्वा केन्द्र १०	
१०.	ई. प्रभात भुसाल	ईन्जिनियर	
११	श्री कुमारी वि क	वडा सदस्य	
१२	हरि दीप नारायण जोशी	सहजकर्ता	

आज मिति २०८१/१०/२१ गते यस विदुर नगरपालिका वडा नं. ११ कार्यालयमा यस विदुर नगरपालिका वडा नं. ११ का वडा अध्यक्ष श्री बाबुराम तामाङको अध्यक्षतामा बसेको बैठक बाट तपसिल बमोजिम उपस्थितीमा तपसिल अनुसार निर्णय गरियो।

उपस्थिती

बाबुराम तामाङ	—	वडा अध्यक्ष (विदुर-११)
विन्दा आचार्य तिमिल्सिना	—	वडा सदस्य "
रवराज तामाङ	—	वडा सदस्य "
रेवती प्र. चालिसे	—	वडा सदस्य "
कमला मिजार	—	वडा सदस्य "
प्रकाश अधिकारी	—	वडा सचिव "
मञ्जु बोगटी	—	कम्प्युटर अपरेटर "
दिप नारायण जोशी	—	सहजकर्ता
प्रभात कुशाल	—	इन्जिनियर
हेम प्रसाद न्यौपाने	—	पार्टी प्रतिनिधी ~~नेकपा एमाले~~ रा.प्र.पा
गोविन्द घिमिरे	—	" " नेकपा एमाले
इश्वर ब. तामाङ	—	" " नेपाली कांग्रेस
डिक राज गिरी	—	" " रास्व पा.
सरोज ब. न्यौपाने	—	" " "
नील प्र. तिमिल्सिना	—	" " "
कृष्ण प्र. न्यौपाने	—	वन को प्रतिनिधी (सेती देवी)
मदन न्यौपाने	—	पार्टी प्रतिनिधि कांग्रेस
वासुदेव न्यौपाने	—	पार्टी- [illegible] -
हुवला रिमाल		प्र.अ. सेती देवी मा.वि.

आज मिति २०८२।११।०१ गतेका दिन यस विदुर नगरपालिका वडा नं १२ को लागि छोटो आवधिक योजना निर्माण गर्नको लागि वडा अध्यक्ष श्री उपिन्द्र खड्काको अध्यक्षतामा तपसिल बमोजिमको उपस्थितीमा छलफल गरी योजना संकलन गरियो।

तपसिल

उपिन्द्र खड्का वडा अध्यक्ष
रामचन्द्र पौडेल जि.स.स.
निर्मला नेपाल रिमाल वडा सदस्य Nirmala
शंकर प्रसाद भट्ट ,, -
पिता मिजार ,,
सिताराम अर्याल निवर्तमान वडा अध्यक्ष
देवेन्द्र घिमिरे पार्टि प्रतिनिधी नेपाली काग्रेस
राम प्रसाद भट्ट ,, ने.क.पा. एमाले
पुरुषोतम रिमाल ,, ने.क.पा.
,, रास्वपा
सुशिला न्याकुरेल वडा सचिव
दीप नारायण जोशी - सहजकर्ता
प्रभात अर्याल - इन्जिनियर
विष्णु प्रसाद चालीसे

आज मिति २०८२।१०।२८ गते यस विदुर नगरपालिका वडा नं १३ को वडा अध्यक्ष श्री भरत बहादुर तामाङ ज्यूको अध्यक्षतामा पञ्चवार्षिक आवधिक योजनाको विषयमा छलफल गरी तपसिल बमोजिमको निर्णयहरु गरियो ।

उपस्थितिहरु :

१. श्री भरत बहादुर तामाङ — वडा अध्यक्ष
२. श्री मन माया तामाङ — वडा सदस्य
३. श्री कल्पना वि.क. — वडा सदस्य
४. श्री दिप नारायण जोशी — सहजकर्ता
५. श्री एकु ल्याकुरल — (प्राविधिक आफिसरो मो.व.)
६. श्री हेरराम पौडेल — कांग्रेस सभापति
७. श्री रत्न बहादुर घुजेल — (प्र.अ. सुन्दरीडाँडा मा.वि.)
८. श्री चिरञ्जीवी ओझा
९. श्री भगेवाले रिमाल — सि.अ.न.प्रा.वि.
१०. श्री सुबोध शाह — इन्चार्ज स्वास्थ्य चौकी
११. श्री मनोज तामाङ — एकाक्लब
१२. ई. प्रभात भुसाल
१३. रमेश कुमार खड्का

प्रस्तावहरु :-

अनुसुची - ४: आवधिक योजना मस्यौदा प्रतिवेदनमाथि छलफलमा उपस्थित सहभागीहरू तथा तस्वीरहरू

आज मिति २०८२ चैत्र ३० गतेका दिन यस विदुर नगरपालिकाको आयोजना तथा श्री सहकार्य कन्सल्ट प्रा.लि., बुद्धनगर, काठमाडौं .को प्राविधिक सहयोगमा यस नगरपालिकाका प्रमुख श्री राजन श्रेष्ठको अध्यक्षतामा नगरपालिकाको आवधिक योजनाको मस्यौदा प्रतिवेदन माथि तपशिल बमोजिमको सहभागीतामा छलफल सम्पन्न गरियो।

तपशिल

क.स.	नाम	पद	सर्म्पक नम्बर	हस्ताक्षर
१	राजन श्रेष्ठ	प्रमुख	९८५१०६४०८५	
२	प्रभा बोगटी	उप-प्रमुख	9851134356	
३	गणेशकुमार नेपाल	वडा अध्यक्ष	९८४१५४८९५६	
४	बद्री प्रसाद रिमाल	वडा अध्यक्ष	९८५१२६८००३	
५	हरिराम भण्डारी	वडा अध्यक्ष	९८४३३५६३३८	
६	कीलानाथ न्यौपाने	वडा अध्यक्ष	९८५१२६४००५	
७	कमल श्रेष्ठ	वडा अध्यक्ष वडा-८	९८५१२६४००८	
८	भरत प्र. तामाङ	वडा अ. १३	९८५१२६४०१३	
९	श्याम कृष्ण च्यालिसे	,, ,, ६	९८४१४९२४४३	
१०	सबु मिजार	का.पा.सदस्य-२	९८४०१४४२६८	
११	साबित्री राई	का.पा.सदस्य-३	९८१८११४३६३	
१२	बिन्दा तिम्सीना	का.पा.सदस्य ११	९८४५००६०९०१	
१३	बाबुराम तमाङ	वडा अध्यक्ष	9851059471	
१४	लेकिन वन्जीटू	वडा अध्यक्ष	9851264001	
१५	निलान बाल [illegible]	वडा अध्यक्ष-४	९८०३००५५६२	
१६	सुधाकर पौडेल	प्र.प्र.अ.	९८५१२५०९९१	
१७	शालिक राम घिमिरे	स्व.प्र.अ.	९८५१००५७१३	
१८	जगन्नाथ अधिकारी	[illegible]	९८४१५८५०६३	
१९	महेन्द्र कुमाल	परामर्शदाता	9849564961	
२०	[illegible] श्रेष्ठ	परामर्शदाता	9841081849	
२१				
२२				
२३				
२४				

बिदुर नगरपालिका, नुवाकोटको
आवधिक योजनाको
मस्यौदा प्रतिवेदन सम्बन्धमा अन्तरक्रिया
मिति : २०८२ चैत्र ३०

विदुर नगरपालिका, नुवाकोटको
आवधिक योजनाको
मस्यौदा प्रतिवेदन सम्बन्धमा अन्तरक्रिया

प्रमुख रणनीतिहरू

PURE